

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI**

**1960 - 1971 ARASI ADALET PARTİSİ ASKERİ YÖNETİM
ARASINDAKİ İLİŞKİ**

BİRSEN SARI

**Danışman
Doç. Dr. İBRAHİM İNCİ**

MANİSA–2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Doküman Kodu	FRYL-031
		Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 28.05.2019 tarih ve 18/13 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Birsen SARI'nın **"1961-1971 Arası Adalet Partisi Askeri Yönetim Arasındaki İlişki"** konulu tezi incelenmiş ve aday 28.06.2019 tarihinde saat 15:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 5.0 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒

OY BİRLİĞİ ☒

DÜZELTME yapılmasına * ☐

OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ** ☐

ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. S. S. S. S. S.
ÜYE

Doç. Dr. İbrahim İNCE
BAŞKAN

Doç. Dr. Nuri KARAKAŞ
ÜYE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐ ☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☐ ☒

Tez, basımı gereksizdir.

☐ ☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “1960-1971 ARASI ADALET PARTİSİ ASKERİ YÖNETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/05/2019

Birsen SARI

İmza

ÖZET

1960-1970 ARASI ADALET PARTİSİ ASKERİ YÖNETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1946 yılına kadar tek parti rejiminin hâkim olduğu bir süreç yaşamıştır. Değişen konjonktür ile beraber çok partili hayata geçilmiş ve Demokrat Parti ile birlikte devlet birçok alanda gelişme kaydetmiştir. Ancak 27 Mayıs 1960'ta yaşanan ihtilal ile Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilerlemesi kesintiye uğramıştır. İhtilal sonrası yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi kendi aralarında da çeşitli fikir ayrılıkları yaşamış ve siyasi partiler üzerinde baskı kurarak varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır. 1965 yılında koalisyon olmadan iktidarı tek başına eline alan Adalet Partisi orduya olan bağlılığını her seferinde dile getirse de ordu tarafından sürekli baskı altında tutulmuştur. Bunun en önemli nedeni Adalet Partisi'nin kendisini DP'nin devamı olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Buna 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü ortam sonucu Türk siyasal ve sosyal hayatta aşırı fikirlerin ortaya çıkması da eklenince toplumsal çatışma kaçınılmaz bir hal almıştır. Sonunda toplumda yaşanan bu durumun müdahale ile çözüleceğine inanan bir grup asker tarafından 12 Mart 1971 Muhtırası gerçekleştirilmiş ancak bu durum toplumsal kargaşayı daha da artırarak 1980 darbesinin önünü açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Dönem, Adalet Partisi, Muhtıra.

ABSTRACT

THE JUSTICE PARTY BETWEEN 1960-1970 AND IT'S RELATIONS WITH ARMY

The Republic of Turkey has undergone a period dominated by the single-party regime until 1946. Together with the changing conjuncture multiparty system was introduced to life. The state has made progress in many areas with the Democratic Party. However, the progress of the Republic of Turkey was interrupted by the revolution took place May 27, 1960.

The National Unity Committee, which deals with post-revolution management, has also experienced differences of opinion among themselves and they tried to maintain their existence by putting pressure on political parties. The Justice Party came to power as a result of the 1965 general elections. Although the Justice Party has always expressed its commitment to the army, it has been kept under constant pressure. The most important reason for this is that the Justice Party is seen as a continuation of the Democratic Party. The libertarian environment of the 1961 Constitution has led to the emergence of extreme ideas in Turkish political and social life, which has made the social conflict inevitable. Finally, 12 March 1971 Memorandum was held by a group of soldiers who believed that this situation would be solved by intervention. However, this situation increased the social chaos and opened the way for the 1980 revolution.

Anahtar Kelimeler: Multi-Party Period, The Justice Party, Memorandum

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

“1960-1971 arası Adalet Partisi Askeri Yönetim Arasındaki İlişki” isimli tez çalışmamız 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çok partili hayata geçişle beraber 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerine değinilerek, Tahkikat Komisyonu’nun kurulması ve sonucunda meydana gelen 27 Mayıs 1960 ihtilali anlatılmıştır. İkinci bölümde Milli Birlik Komitesi’nin yapısı, EMİNSU olayı, 147’leri tasfiyesi, 14’ler olayı, Silahlı Kuvvetler Birliği’nin kurulması ve 1961 Yeni Anayasa’nın kabulü ile birlikte ihtilal sonrası yaşanan askeri ve siyasi gelişmeler incelenmiştir. Üçüncü bölümde Adalet Partisi’nin kurulması, koalisyon hükümetleri dönemi, 22 Şubat ve 21 Mayıs askeri müdahale girişimleri, 1965 seçimleriyle Süleyman Demirel Dönemi ve Adalet Partisi’nin gerek ordu, gerek ekonomi ve gerekse dış politikayla olan ilişkileri anlatılmış olup, 1968 kuşağı ve artan siyasi olaylar üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise 9 Mart 1971 cuntası, Yön ve Devrim dergilerinin 12 Mart 1971 Muhtırasına etkisi ve muhtıra sonrası yaşanan siyasi gelişmelere yer verilmiştir.

Araştırma sırasında Celal Bayar Üniversitesi Kütüphanesi, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, YÖK’ün tez tarama sayfasından konu ile ilgili gerekli araştırmalar yapılmış olmakla birlikte o dönemi yaşayan kişilerin eserlerinden ve gazete haberlerinden objektif olarak yararlanılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmam sürecinde bana karşı daima sabırla yaklaşan danışmam hocam Sayın Doç. Dr. İbrahim İNCİ ’ye, bu zorlu süreçte benden desteğini esirgemeyen eşime ve aileme en derin teşekkürlerimi sunarım.

Birsen SARI
Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR METNİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 İHTİLALİ ÖNCESİ GENEL BİR BAKIŞ

1.1. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE 1946- 1950 SEÇİMLERİ.....	4
1.1.1. 1946 Seçimleri.....	7
1.1.2. 1950 Seçimleri.....	10
1.2. DP-ORDU İLİŞKİSİ.....	13
1.3. DP-ABD İLİŞKİSİ.....	15
1.4. 1954-1957 SEÇİMLERİ.....	17
1.5. 9 SUBAY OLAYI.....	24
1.6. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULMASI VE 27 MAYIS 1960 İHTİLALİ.....	27
1.6.1. İhtilal Öncesi DP ve Dış ilişkiler.....	27
1.6.2. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması.....	29
1.6.3. 1960 İhtilali.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİLAL SONRASI SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELER

2.1. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ'NİN YAPISI.....	39
2.2. EMİNSU OLAYI.....	44
2.3. 147' LERİN TASFİYESİ.....	47
2.4. 14'LER OLAYI.....	48
2.5. SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ'NİN KURULMASI VE OYAK.....	52
2.6. 1961 YENİ ANAYASA KABULÜ.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ DÖNEMİ

3.1.İHTİLAL SONRASI SEÇİMLERE GİDİLMESİ.....	66
3.2. ADALET PARTİSİ'Nİ KURULMASI VE RAGİP GÜMÜŞPALA DÖNEMİ.....	69
3.3. 15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ.....	75
3.4. 21 EKİM 1961 PROTOKOLÜ.....	76
3.5. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ.....	79
3.6. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ.....	80
3.7. 22 ŞUBAT VE 21 MAYIS ASKERİ MÜDAHALE GİRİŞİMİ.....	84
3.8. SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİ VE 1965 SEÇİMLERİ.....	92
3.9. TİP VE “ORTANIN SOLU”.....	100
3.10. ORDU- AP İLİŞKİSİ.....	106
3.11. AP'NİN EKONOMİ POLİTİKASI.....	110
3.12. AP DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA	117
3.13. 1968 KUŞAĞI VE ARTAN SİYASİ OLAYLAR.....	127
3.13.1. Öğrenci Eylemleri.....	128
3.13.2. İşçi Eylemleri.....	134
3.14. 1969 SEÇİMLERİ.....	140

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
12 MART 1971 MUHTIRASI

4.1.SİYASİ HAKLARIN İADESİ.....	148
4.2. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ve MİLLİ NİZAM PARTİSİ’NİN KURULUŞU.....	150
4.2.1. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ.....	150
4.2.2. MİLLİ NİZAM PARTİSİ.....	152
4.3. YÖN ve DEVRİM DERGİLERİNİN ORDU İÇİNDEKİ ETKİNLİĞİ.....	154
4.4. 12 MART 1971 MUHTIRASI ÖNCESİ OLUŞAN CUNTALAR ve MGK.....	159
4.5. 9 MART 1971 CUNTASI.....	166
4.6. 12 MART 1971 MUHTIRASI ve MUHTIRAYA YAPILAN YORUMLAR.....	171
4.7. 12 MART 1971 MUHTIRASI SONRASI SİYASİ GELİŞMELER.....	178
 SONUÇ.....	 188
KAYNAKÇA.....	192

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AP	Adalet Partisi
AÜSBFD	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
CP	Cumhuriyetçi Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
C.	Cilt
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DEV-GÜÇ	Devrimci Kuruluşlar Güç Birliği
DDKO	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
EMİNSU	Emekli İnkılap Subaylar Derneği
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu
GP	Güven Partisi
İHK	İç Hizmet Kanunu
KKPPB	Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanı
MBK	Millî Birlik Komitesi
MDD	Milli Demokratik Devrim
MGP	Milli Güven Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Millî Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Millî Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
S.	Sayı

s.	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi- Cephesi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİİKP	Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TKP	Türkiye Köylü Partisi
TKP-ML	Türkiye Komünist Partisi/ Marksist- Leninist
TM	Temsilciler Meclisi
TÖS	Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği
Yay.	Yayınları
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Atatürk'ün en önemli miraslarından olan CHP; eşraf, toprak sahipleri ve okumuş orta sınıftan oluşan üçlü bir yapı üzerine kurulmuştu.¹ Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü CHP'nin 1938 yılındaki 1.olağanüstü kurultayında değişmez genel başkanı seçilmiş, bu durum İsmet paşa'nın ölene kadar partinin genel başkanı olacağı anlamına geliyordu.² Böylece 1939-1945 yıllarını kapsayan Milli Şef dönemi başlamış oldu.³ "*Milli Şef*" ve "*sürekli başkan*" unvanlarına sahip olan İnönü hem kimseye hesap vermeyecek hem de sürekli iktidarda olacaktı. İsmet paşa ilk iş olarak Atatürk'e yakın olan isimleri uzaklaştırmış ve bu sayede parti içindeki durumunu dahada güçlendirmişti.⁴

CHP nin yapısını oluşturan eşraf; öncü kadro ile köylü halk arasındaki iletişimi bir noktaya kadar sağlıyordu.⁵ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü dış politikadaki başarısından dolayı halk tarafından sevildiğini düşünüyorken gerçekte durum başkaydı. Halk ve memur iki sınıf halinde birbirinden ayrılmış, devlet ise kendi memurunu koruyabilmenin yollarını arıyordu. Sümerbank memurlara kumaş ve ayakkabıyı ucuz fiyatlarla veriyor, şeker için ise memura ve halka değişik uygulamalar yapıyordu. Şüphesiz Avrupa'da süregelen savaş da bu olayları tetikliyordu. Ancak hükümetin istikrarlı bir ekonomi politikası da yoktu. "*Karaborsacı*" ve "*Hacığa*" tipleri de o günlerin icadıydı.⁶ Halk Partisine karşı köylülerin birikmiş öfkesi sadece ağalık sisteminden kaynaklanmıyordu. Özellikle 1946 ve 1950'li yıllar arasında Halk Partisi dini hareketlere karşı daha anlayışlı bir tavır takınmaya başlamıştı fakat dini liderler 1920'ler ve 1930'ların tepeden inme laikleştirme politikası nedeniyle Atatürk'ün partisini gerçek anlamda affetmemişler,

---

¹ Hakan Yılmaz, **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 355.

² Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 10.Baskı, Doğan Kitapçılık A.Ş. , İstanbul, 2005, s. 16.

³ Elif Uzun Sümercan, **1. Dönem Demirel Hükümeti'nin Siyasi Faaliyetleri 1965-1969**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.5.

⁴ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 2. Baskı, Analiz Basım Yayın, İstanbul 1999, ss. 88-89.

⁵ Yılmaz, s. 354.

⁶ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları- Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 23.

bu nedenle de Halk Partisine karşı hareket etme fırsatı çıktığında bunu seve seve kullanmaktan geri durmamışlardı.⁷

Doğan Avcıoğlu'na göre CHP yönetiminin şanssızlığı 1929 bunalımından kaynaklanıyordu. Tarım ürünleri fiyatları alabildiğine düşürülmüş, buna rağmen köylüler, adam başına 8-15 lira yol vergisi ödemek durumunda kalmıştı. Yıllık yol vergisi 5 lira olan bir ailenin, borcunu karşılayabilmek için okkası 4 kuruştan 125 okka buğday satması gerekiyordu. Yalnız fakir ve orta durumdakiler değil, ortanın üstündeki nice köylü ailesi, bu parayı verememiş, ya da hapse girmişti. Bu duruma jandarma ve tahsildar baskısı da eklenince bir kısım eşrafın ve halkın çoğunluğunun ilerici kadroya neden karşı olduğu daha kolay anlaşılacaktı.⁸

2. Dünya Savaşı Milli Şef'in egemenliğini güçlendirmişse de, artık yepyeni bir kuşak yetişmişti ve tek partili düzen onlara dar geliyordu. Gazeteci-yazar Cüneyt Arcayürek İnönü hakkında şunları söylüyordu:

*"Genciz...Üniversiteye gidiyoruz, okuyoruz, çiziyoruz, söylüyorlar, görüyoruz. Milli Şef'in ağırlığı çökmüş Türkiye'ye...Düşünebiliyor musunuz İnönü'yü yolda görmek mümkün değil. Çankaya'dan inerken yollar kapanyor. Önünde motosikletler, arkasında motosikletler, gümbür gümbür bir sesle iniyor ve işte böyle geçip gidiyor. Eee..Bir adam...Kim bu?...İnönü geçti...Biz böyle korkularla büyüdük."*⁹

Aydınlar artık gördükleri haksızlıklardan, eşitsizliklerden, adaletsizliklerden dolayı iktidardan uzaklaşıyorlar, karaborsa ile mücadele için görevli kişiler ise büyük rüşvetle susturuluyorlardı.¹⁰

Savaş yılları bilhassa 1942 yılı Türkiye için çok zor bir dönemdi. 13 Ocak 1942'de çıkarılan yasa ile hükümet ekmeği bile vesika ile satılmasına karar vermek durumunda kalmıştı. Varlık Vergisi Yasası ile ise gayrimüslimlerden en yüksek oranda vergi alınarak çok açık bir biçimde Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılıyordu. Çıkan yasaların sert uygulanması halkın iktidardaki partiye olan itimadını sarsıyordu. Fakat burjuvazi ve büyük çiftçiler de ise durum çok farklıydı. Çünkü onlar savaş

⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Turna), 6. Baskı, Güncel İngilizce 3. Edisyon Çevirisi, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2013, s. 423.

⁸ Yılmaz, ss. 355-356.

⁹ Birand ve diğerleri, s.17.

¹⁰ Toker, s.24.

zamanında servetlerine servet katmışlar, bu nedenle de devlete minnet duyuyorlardı.¹¹ Ancak savaş mihver güçlerinin aleyhine gelişirken, Türkiye'de etkin çevrelerin siyasal tutumları da değişmiş bu nedenle azınlıklara karşı ayrımcılığa yol açan Varlık Vergisi'nden aşamalı olarak vaz geçilerek 1944'te bu uygulamaya son verilmişti.¹² Sonuçta İkinci Dünya Savaşı'nın galibi belli olmuş, Hitler Almanyası zaferini tamamlayamamış, Türkiye ise İsmet Paşa sayesinde bu savaşın dışında kalmayı başarmıştı.¹³

---

¹¹ Ahmad, ss.89-90.

¹² Ahmad, s. 125.

¹³ Toker, s.19.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 İHTİLALİ ÖNCESİ GENEL BİR BAKIŞ

1.1. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE 1946- 1950 SEÇİMLERİ

1884 yılında Bursa’da doğan,¹⁴ hayatını kurtuluş mücadelesindeki savaşlarda geçiren Celal Bayar, ittihat ve terakkiden beri Atatürk’ün yanında bulunmuş, onun iktisat vekilliğini yapmış ve Başbakan’ı olmuştu. İsmet İnönü ve Celal Bayar birbirinden farklı karakterlerdi. Atatürk’ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı 11 Kasım 1938’de İsmet İnönü seçilmiş, Başbakanlığa ise İzmir milletvekili Bayar getirilmişti.¹⁵

Toprak Kanununun meclisteki görüşmeleri meclis içindeki muhalefetin ilk defa gün yüzüne çıkmasına neden olmuştu. 19 Ocak 1945’te Toprak Kanunu Tasarısı hükümet tarafından meclise sunulmuş ve mecliste geçici bir komisyon kurulmuştu.¹⁶ Meşhur Toprak Kanunu’nun müzakerelerine 14 Mayıs 1945’te başlandı. Meclis çevrelerince pek tanınmayan Adnan Menderes hükümet tasarısını inceleyen komisyonun sözcüsüydü. Hükümete göre memleketteki toprak dağılımında görülen adaletsizlikler bu tasarıyla önlenecekti. Buna göre; Hiç kimsenin beş bin dönümden fazla arazisi bulunmayacak, bunun üstündeki topraklar kamulaştırılacaktı. Bunların haricinde çiftçi bilgisi arttırılacak, çalışma vasıtaları çoğaltılacak, ucuz ve kolay kredi verilecek, toplu köylerde şirin ve sıhhi evler kurulacaktı. Böylece köylünün kalkınması sağlanacaktı.¹⁷ CHP içindeki toprak ağaları özellikle de Menderes, kanunun faşist olduğunu hatta nazileri andırdığını dile getirmiş böylece ününü giderek artırmıştı.¹⁸ CHP içinde oluşan muhalif grup, Sanfransizcodaki Eski Cemiyeti Akvam’ın yerine Milletler Cemiyeti’nin kurulacağı, artık yenedünyanın demokrasi dünyası olacağı, "*milli şef*"likle avunulmaması gerektiği gibi konular üzerinde duruyorlardı. Menderes ise İnönü’nün karşısına Celal Bayar’ı lider olarak

---

¹⁴ Mahmut Celal Bayar, 1884 yılında Bursa’nın bir köyünde dünyaya gelmişti. Deutsche Orient Bank 'ın Bursa şubesinde çalışmış, Atatürk’ün desteğini de alarak özel sektörün güçlenmesine önder olmuş ve 1924’te Türkiye İş Bankası’nı kurmuştu. **Ahmad**, s.127.

¹⁵ Birand ve diğerleri, ss.15-16.

¹⁶ Toker, ss.39-40.

¹⁷ Toker, s.58.

¹⁸ Birand ve diğerleri, s.20.

çıkarmayı istiyordu. Böylece kamuyunda daha fazla taraftar toplayabileceklerdi. Celal Bayar ise bu durumu şöyle açıklamaktadır: *"Fikirlerinize katılıyorum... Fakat beni dinlerseniz, vakit çok erken. Olayların gelişmesini bekleyelim. Maksadımız Halk Partisini parçalamak değil, memlekete hizmet etmektir. Çevreyi fikirlerimize hazırlayalım."* 29 Mayıs 1945'te Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 7 aylık bütçesine 7 milletvekili Hikmet Bayur, Recep Peker, Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Emin Sazak güvensizlik oyu vererek CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'ın istifasına sebebiyet vermişlerdi. 12 Haziranda da Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan 'ın imzalarını taşıyan dörtlü takrir Halk Partisi Meclis Grubuna verilmişti.¹⁹ Dört'lü takrir adıyla tarihe geçen bu önergede saygılı bir dille üç istek sıralanıyordu:

- Meclis denetiminin sağlanması
- Siyasal özgürlüklerin genişletilmesi
- Ve parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi.²⁰

Bütün bunların akabinde İnönü, Türk siyasetindeki en önemli eksikliğin bir muhalefet partisinin bulunmamasına işaret ederek, bir partinin kurulmasına izin vereceğini bildiriyordu.²¹ İnönü bu fikrini 1 Kasım 1945'te TBMM nin açılış nutkunda yaptığı konuşmada şöyle dile getiriyordu: *"Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır."*²² derken, en iyi muhalefetin Celal Bayar önderliğinde yapılacağını biliyordu. 3 Aralık 1945 tarihli Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay, İnönü'nün Celal Bayar hakkındaki düşüncelerini şöyle kaleme almıştı:

*"Celal Bayar'ın Kemalizm davasına ve Türk devrim geleneklerine uygun bir muhalefet partisi kurmaya ve işletmeye muvaffak olmasını biz de en aşağı kendisi ve arkadaşları kadar dilemekteyiz. Celal Bayar bizim partimizde fazileti, dürüstlüğü ve ülkücülüğüyle şöhret kazanmıştır. Karşımızda bu vasıfta bir liderin muhalefet partisini kurmasından memnun olmamak imkânı var mıdır?"*²³

¹⁹ İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975, ss 11-18.

²⁰ Birand ve diğerleri, s.20.

²¹ Ahmad, s.125.

²² Birand ve diğerleri, s.22.

²³ Toker, ss.40-41.

Her ne kadar o zaman kadar ordu siyasete pek karışmamış gibi görünsede, sisteme müdahale edebilme potansiyeline sahipti. Yani ordunun onayı olmadan çok partili düzene geçmek pek de kolay gözüküyordu ²⁴.

Yeni bir parti kurulması için sona gelinmişti. Celal Bayar programı arkadaşlarının da desteğini alarak hükümete vermeden önce İnönü'ye götürecekti. Bu amaçla yeni parti programını ve rozetini alan Bayar, Çankaya'ya gitti. İnönü programı aldı ve sordu: *"Terakkiperverlerde olduğu gibi, İtikadâtı diniyeye biz riayetkarız "* diye madde var mı?

Celal Bayar,

*"Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var" dedi.
"Ziyarı yok. Köy Enstitüleriyle, İlkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?"
"Hayır"
"Dış politikada ayrılık var mı?"
"Yok."
"O halde tamam... ''".²⁵*

Böylece 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuş oldu.²⁶ Partiyi kuranlar Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes'tir.²⁷ Ankaralı gazeteciler özellikle genç muhabirler gönülden DP'yi tutarlardı. Çünkü orada samimi ve güler yüzlü bir ortam vardı. Genel politikayı çizen, partinin beyni ve ruhu Celal Bayar idi. Bayar, ilk teşkilatı kurarken büyük sıkıntı yaşamış, ayaklara kadar gidip ricalarda bile bulunmuştu. Hatta reddediliği bile olmuştu. Genel Başkanın yokluğunda işleri genelde Köprülü idare ederdi. Adnan Menderes partinin sözcüsü konumundaydı. Tebliğleri, tamimleri, demeçleri o yazar, mecliste DP adına kürsüye o çıkardı ve daima başarı kazanırdı. Koraltan ise, miting zamanı geldiğinde gür sesiyle demokrasi nutukları atarak parti fayda sağlardı.²⁸

Aslına bakacak olursak DP' nin programları iktidardaki partinin programından pek farklı değildi. Hedefleri demokrasiyi geliştirmek ve hükümet

²⁴ Abdulvahap Akıncı, Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi**, İİBF Dergisi, Nisan 2014, 9(1), s. 58.

²⁵ Toker, ss.80-81.

²⁶ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim IV**, Rey Yayın, İstanbul, 1970, s.4.

²⁷ Akşam, 8 Ocak 1946.

²⁸ Toker, ss.86-88.

baskısını azaltarak bireyin hak ve özgürlüklerini artırmaktı.²⁹ Halk tarafından pek bilinmeyen "*Demokrat*" kelimesi kısa sürede "*Demirkırat*" şeklini almıştı. Bundan böyle Demokrat Partinin adı Demirkırat Partisi olmuştu.³⁰ Daha sonraları ise "*Adalet Partisi*" ve "*Doğru Yol Partisi*" de amblem ya da simge olarak "*Kırat*" 'ı kullanacaklardı.³¹ Halk, bu yeni partinin düzen getireceğinden ümitliydi.³²

Özellikle Ege'de iki partinin taraftarlarından bazıları kahvelerini hatta camilerini bile ayırmışlardı. DP'nin halkla iletişimi CHP idarecilere göre daha samimiydi. Halk ise yeni parti olan DP ye çok fazla ilgi gösteriyor, bir yerde DP teşkilatı kurulduğu zaman hemen sevgi gösterileri başlıyordu.³³ Demokratlar halkın hükümete duyduğu olumsuz duyguların farkındaydılar. Bunu da ustaklıkla kullanarak devletin kırsal kesimdeki temsilcisi olan jandarmanın halk üzerindeki baskısının kalkacağı sözünü veriyorlardı. Tehlikeyi fark eden İnönü "*ulusal önder*" ve partinin "*sürekli başkanı*" unvanlarından vaz geçmiş ve parti başkanının seçimle her dört yılda bir işbaşına gelmesi kuralını benimsemişti.³⁴

1.1.1. 1946 Seçimleri

Yeni kurulan DP'nin halk tarafından destek görmesi nedeniyle CHP baskılarını artırmış, Anadolu Ajansı bültenlerinden ve radyodan DP'ye ait haberlere yer vermemeye başlamıştı.³⁵ Cumhuriyetçiler ayrıca demokratlar tam örgütlenmeden duruma hakim olmak istiyorlardı. Bu nedenle seçimleri öne almışlar, seçim yasasını değiştirmişler ve basın yasasını serbestleştirmişlerdi. Demokratlar ise kazanma şanslarının olmadığını bilerek mücadele etmeye devam etmişlerdi.³⁶ Bayar, seçim hazırlığına başlamıştı. Çünkü çok partili demokrasinin kaderinin Milli Şefin tutumuna bağlı olduğunu biliyordu. Halk ise daha önce hiç yaşamadığı bir seçime doğru ilerliyordu. 23 yıllık iktidar partisinin yarattığı bıkkınlık halkı farkında

---

²⁹ Ahmad, s.128.

³⁰ Birand ve diğerleri, s.25.

³¹ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze**, 3. Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2004. s.18.

³² Enver Ziya Karal, **27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşumu**, MEB Yayınları, İstanbul, 1960, s.6.

³³ Toker, ss.94-96.

³⁴ Ahmad, ss.128-129.

³⁵ Toker, ss.89-90.

³⁶ Ahmad, s.130.

olmadan DP ye götürüyor, yıllardır muhalefetsiz olan İnönü ise seçim kampanyasına bizzat katılıyordu.³⁷

Sonunda Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili ve tek dereceli seçimi 21 Temmuz 1946 da yapıldı. Seçim sonuçlarına göre 465 milletvekilliğinden 395'ini CHP, 64'ünü DP, 6'sını da bağımsızlar kazanmıştı. Seçim yasası'nın istenilen güvenceleri sağlamaması, özellikle Anadolu'da iktidar partisinin birçok hileler yapmasına yol açmıştı³⁸. Bu seçim sisteminde açık oy, kapalı tasnif sistemi geçerliydi.³⁹ Sümer sokakta zafer kutlamaları yapılacakken telefonlar seçim sonuçlarının değiştirildiğini ve mazbataların yok edildiği haberlerini bildiriyordu. 21 Temmuz 1946 seçimleri yapılmıştı fakat hikâyesi daha uzun yıllar devam edecekti.⁴⁰ Çünkü 1946 seçimleri antidemokratik seçim yasası uyarınca yapılmıştı. Seçmen listeleri yörenin mülki amirlerince oluşturulan komisyonlar, muhtarlar tarafından hazırlanıyordu. Listelere itiraz olayı yoktu. 1946 seçimleri çeşitli baskı ve hilelerin yaşama geçirildiği bir seçim olmuştur.⁴¹ Kısacası 23 yıl boyunca iktidarda kalan CHP bu dönem içinde kendisini hep meşru kılmaya çalışmıştır⁴².

CHP fanatikleri tarafından DP'nin Moskova emrinde olduğu, hatta bazıları yeni partinin Ruslardan para aldığını iddia edecek kadar ileri gitmişlerdi. Moskova radyosu yayınları da böyle bir şüpheye kasden yer verecek şekilde düzenleniyordu. Kremlin'in hedefi iktidarı yıpratıp, milli birliğimizi bozmaktı. CHP'liler de bunu fırsat bilip DP hakkında '*komünistlik*' damgasını yapıyorlardı.⁴³

Sonuç tam bir hayal kırıklığı idi. Seçmenler oylarını herkesin gözü önünde sandığa atmışlar, oylar ise gizli sayılmıştı. Sandıklar kaçırıldı, mazbatalar çalındı, oylar değiştirildi, seçmeler dövülmüştü. DP milletvekili Mükerrrem Sarol seçim sonuçlarına yönelik şunları söylüyordu: "*Kütahya'dan kazandığını öğrenince o meyyus Adnan Menderes gitti, yeni bir heyecan, yeni bir şevk, yeni bir moral, yeni bir neşe kazanan Adnan Bey geldi.*" DP, Yapılan tüm hilelerden birinci derecede İnönü'yü

³⁷ Birand ve diğerleri, ss.30-31.

³⁸ Sümercan, s.9.

³⁹ İlber Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 93.

⁴⁰ Toker, ss.123-124.

⁴¹ Çavdar, ss.13-14.

⁴² Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP-AP (1961- 1980)**, Bağlam yayıncılık, İstanbul 1993, s. 22.

⁴³ Toker, s.108.

sorumlu tuttu. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek şunları söylüyordu: " O seçimler dürüst olmadı. Kanım o...ve o vakit biz birtakım seçim sandıklarını ırmakta da bulduk. Akılsızca değiştirilmiş ve atılmış. Eğer o seçim 1950 seçimleri gibi dürüst bir seçim olsaydı Halk Partisi yine kazanırdı." Gerçekten de seçim hilesiz de olsa DP'nin kazanma şansa yoktu çünkü yeterli sayıda aday çıkaramamıştı. DP milletvekili Esat Budakoğlu seçim sonuçlarıyla ilgili şunları söylüyordu:

" Ertesi gün DP'ye bütün köylüler geldi. Ağlayanlar birbirinin boynuna sarılıp, 'Bir daha rey sandığına gitmeyeceğiz diyenler, Bizi sayınlar. Biz sayılacağız. Eğer gitmek lazım gelirse bizi Ankara'ya kadar götür. Ankara'ya gidelim. Rey olarak bizi sayınlar. Biz rey olalım' diyorlardı. Bu heyecanı kaybetmemek için mecburduk Demokrat Parti olarak mücadele yapmaya ".⁴⁴

Ağustos 1946'da Meclis açıldı ve İnönü 451 oydan 388 'i ile tekrar Cumhurbaşkanlığına seçildi. Cumhurbaşkanı seçiminde Demokrat Parti'nin adayı olan Mareşal Fevzi Çakmak ise sadece 59 oy alabildi. Genel Kurul Salonuna gelen İnönü CHP milletvekili tarafından ayakta alkışlanırken DP liler ayağa kalkmadılar ve sükûnetlerini korudular. Şükrü Saraçoğlu kabinesi istifa etti. Yeni kabineyi kurmaya İstanbul milletvekili Recep Peker atandı.⁴⁵

Metin Toker'e göre bu gerginlik sırasında iki arabulucu vardı. Biri CHP'li Vehbi Koç, biri DP'ye yakın Üzeyir Avunduk. Onlar kendi partileriyle İsmet Paşa arasında bir yumuşatma görevi yapıyorlardı. Bu olaylar üzerine İsmet Paşa ise 12 Temmuz Beyannamesini yayınlarak kendisini her iki partiye karşı eşit derecede sorumlu görüyordu.⁴⁶ Ayrıca bu Beyanname İnönü'nün, CHP nin Genel Başkanlığından ayrılacağı ve bundan sonra hakemlik göreviyle ön plana çıkacağı anlamına geliyordu.⁴⁷ DP'ye ise müthiş bir güven gelmişti. Bu güvenle genel seçimlere gidilmesini istemeye başlamıştı. Memleketin her tarafında yapılan büyük mitinglerde durmadan "*Derhal seçim!*" sloganı tekrarlanmaya başlandı.⁴⁸

⁴⁴ Birand ve diğerleri, ss.33-38.

⁴⁵ Cumhuriyet, 6 Ağustos 1946.

⁴⁶ Birand ve diğerleri, s 39.

⁴⁷ Toker, s.185.

⁴⁸ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.70.

1.1.2. 1950 Seçimleri

1950 seçimlerine yaklaşırken ülkemizde seçim barajı % 10 olduğundan bunun altında oy alan partiler parlamentoya temsilci sokamamaktaydı. Böylece o seçmenlerin oyları boşa çıkmaktaydı. Ülke barajı dışında bir de partilerin milletvekili çıkarabilmeleri için seçim bölgesi barajını da aşmaları gerekmektedir. Yani barajlar seçme özgürlüğünü fiilen ortadan kaldırmaktadır.⁴⁹ Yeni seçim yasası hazırlanmıştı. Bu yasa şimdiye kadar tanınmayan güvence getirmişti. Yeni seçim yasasının birkaç özelliği şöyleydi; Gizli oy, açık tasnif yapılacak, partilere devlet radyosundan propaganda konuşma yapma olanağını eşit bir biçimde sağlanacaktı. Bağımsız yargı güvencesiyle artık seçimler tarafsız bir şekilde uygulanacaktı. Yasanın hazırlanması üzerine en çok durulan nokta seçimlerin çoğunluk ya da nispi temsil yöntemiyle mi yapılacağı konusuydu. CHP, seçimi kazanacağına emin olduğu için çoğunluk sistemini tercih ediyordu. Demokrat Parti ise nispi sistemin uygulanmasından yanaydı. Sonunda TBMM 'de yapılan oylama sonucu çoğunluk sistemi kazanacak fakat 1950-1960 seçimleri boyunca CHP sürekli çoğunluk sisteminden şikâyet edecekti.⁵⁰

Cumhuriyetçiler 1950 seçimlerini kazanacaklarına o kadar emindi ki yeni seçimde Demokratlara sadece birkaç sandalye ayırmayı düşünüyorlardı.⁵¹ Seçim için 14 Mayıs tarihi üzerinde karar kılındı. Mayıs başında partiler, radyoda propaganda konuşmalarına başladı.⁵² Malatya'da seçim için nutuk veren Celal Bayar: *'Vatandaşlarım sizin ıstıraplarınızı anlayanlara vekalet veriniz'*⁵³ diyerek seçim çalışmasını sürdürüyordu. Amerika ise seçimi hangi parti kazanırsa kazansın askeri ve iktisadi yardımların devam edeceğini vurguluyordu.⁵⁴

---

⁴⁹ Çavdar, ss.10-11.

⁵⁰ Çavdar, ss.14-15.

⁵¹ Ahmad, s.132.

⁵² Eroğul, s.82.

⁵³ Cumhuriyet, 8 Mayıs 1950.

⁵⁴ Cumhuriyet, 16 Mayıs 1950.

Komutanlar İnönü'yle görüşmüşlerdi. Bunu gazeteci Orhan Birgit şu sözlerle anlatıyordu:

*" Gecenin ilerlemiş saatiydi. Telefon çaldı açtım. Santral, 1. Ordu Komutanı Org. Noyan'ın parti müfettişi Sadi Irmak'ı aradığını söyledi. Org. Noyan, Irmak'a eğer Cumhurbaşkanı hazretleri yeşil ışık yakarsa, seçimlere komünistlerin hile karıştırdığı varsayımıyla müdahale edebileceklerini ve Milli Şef'in emirlerini beklediklerini söyledi... Paşa'nın mesajı şöyleydi: 'Milli irade nasıl tecelli etmişse, buna başta kendisi olmak üzere bütün devlet birimlerinin saygı göstermesi gerektiğinin bir defa daha bilinmesini istiyorum...' "*⁵⁵

İsmet İnönü sağduyusunu kullanarak orduyu durdurmuştu. Fakat ordu içinde DP'nin de çok taraftarı vardı. Bazı subayların eğer iktidarı devretmezse İsmet Paşa'ya karşı bir darbe hazırlığı içinde olduklarından da söz ediliyordu. O gece ordu komutanları kışlalarına geri dönmüşlerdi fakat askeri müdahale sözü, daha iktidarı almadan DP'nin önüne çıkmıştı bile ⁵⁶. Neticede bu seçimlerde herhangi bir usulsüzlük yaşanmamıştı ve DP aldığı oylarla tek başına iktidara gelmişti ⁵⁷.

DP'nin seçim afişinde ise "Dur" işareti veren bir el resmi ve altında, "Yeter, söz milletindir." cümlesi yer almaktaydı. Cumhurbaşkanı anayasaya göre tarafsız olmalıydı oysa İnönü, seçim kampanyasına bizzat katılıyordu. 14 Mayıs 1950 seçimlerine katılım çok fazlaydı hastalar, hatta yatalak olanlar bile kucakta, sedyede oy vermeye gitmekteydiler. Seçim gecesini saat 21'e doğru DP'nin büyük bir çoğunlukla iktidara geleceği belli olmuştu. Seçimde uygulanan çoğunluk sisteminin neticesinde CHP'den bir milyon daha fazla oy alan DP, 408 milletvekili gibi ezici bir sonuca ulaşmıştı. Eğer Nisbi temsil yöntemi uygulansaydı, CHP'nin milletvekili sayısı 190, DP'nin 250 dolaylarında olacaktı. CHP tarafı ise suskundu. İnönü, Ankara'da seçimi kaybetmiş fakat Malatya'da kazanmıştı. Çünkü o dönemde bir kişi birden fazla seçim bölgesinden aday olabilirdi.⁵⁸

---

⁵⁵ Birand ve diğerleri, s.47.

⁵⁶ Birand ve diğerleri, s.48.

⁵⁷Serdar Köse, **Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart Muhtırası**, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2010, s. 13.

⁵⁸ Çavdar, ss.19-20.

14 Mayıs 1950 de ilk defa tek dereceli ve çoğunluk sistemi ile yapılan milletvekilliği seçimlerini ezici bir çoğunlukla DP kazanarak iktidara gelmiştir.⁵⁹ Gizli oyla yapılan seçim neticesinde ⁶⁰ İstanbul'da mühim hiçbir hadise olmadı ve halk oylarını büyük bir hassasiyetle kullandı ⁶¹

1950 seçimlerinden sonra⁶² bu ağır yenilgiyi kamuoyuna duyurma işi CHP nin yayın organı Ulus'a düşüyordu. O gecenin manşetini ise Nurettin Artan attı: " *CHP iktidarı devrediyor.*" Bir dönem değil, bir tarih kapanmıştı. DP'nin oyları % 53'ü aşmış, CHP ise % 40'ı bile bulamamıştı. Bu oranlar çoğunluk sistemiyle parlamentoya yansıdığından hezimet daha da büyüyordu. CHP'nin 69 milletvekiline karşılık, DP 'nin tam 408 milletvekili vardı.⁶³ İnönü, iktidarı hemen bırakacaktı fakat Bayar henüz milletvekillerini bile tanımadığı için mevcut kabinenin bir müddet daha görev yapmasında anlaştılar. İlk demecinde Celal Bayar, devri sabık yaratmayacaklarını söyledi. Yani geçmiş, geçmişte kalacak, eski yaralar deşilmeyecekti. CHP'nin o gösterişli bürokratlarına alışmış meclis koridorları ise bu kez hiç alışılmadık, yepyeni yüzlerle, tanışıyordu.⁶⁴

Demokrat Parti resmen iktidarı devraldı. Yeni Millet Meclisi Cumhurbaşkanlığına 66 ya karşı 387 oyla Celal Bayar'ı seçti. Menderes Başbakan oldu ve kabineyi kurdu. Refik Koraltan Meclis Başkanı, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuad Hulusi Demirelli Başkan vekili oldular. ⁶⁵ Yirmi yedi yıllık tek partili idare, sonunda milletin seçimine razı gelerek iktidarı muhalefete terk etmişti. Bu, gerçekten bir "*kansız ihtilal*" di.⁶⁶ DP, 1954 ve 1957 yıllarında girdiği seçimlerden de

---

⁵⁹ H.Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, 3.Baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 22.

⁶⁰ Hürriyet, 23 Mayıs 1950.

⁶¹ Cumhuriyet, 15 Mayıs 1950.

⁶² Karaosmanoğlu her ne vakit İsmet Paşa'ya " *Paşam, içinde bulunduğumuz durumun bütün sorumunu karşı tarafa yükleyip durmamızı doğru bulmuyorum. Bu bizi ya bir yılgınlığa ya da yersiz birtakım deprenişlere, taşkınlıklara sürüklemekten başka bir şeye yaramaz. Derlenip toparlanmamız için her şeyden önce geçmişteki hatalarımızı gözden geçirmemiz ve zaaflarımızın nereden geldiğini bilmemiz lazımdır sanıyorum*" tarzında bir mütalaada bulunduyorsa da ondan daima şu karşılığı almış: " *Şimdi bunun sırası değil.*" Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002. s. 176.

⁶³ Birand ve diğerleri, ss.46-47.

⁶⁴ Birand ve diğerleri, s.49.

⁶⁵ Cumhuriyet, 23 Mayıs 1950.

⁶⁶ Eroğul, s.84.

birinci çıkarak 27 Mayıs 1960 darbesiyle devrildiği zamana kadar iktidar koltuğunda kalmayı başaracaktır.⁶⁷

1.2. DP-ORDU İLİŞKİSİ

İktidarda bulunan Demokratların ilk icraatlerinden biri, Askeri Yüksek Komuta Kademesi'ni değiştirmek oldu.⁶⁸ Silahlı kuvvetlerin yönetim kademesini değiştiren Demokrat Parti rahat edeceğini sanmıştı. Fakat dengeler alt üst olmuş, ordu irkilmışti⁶⁹. Kısmen de olsa ordu üzerinde otorite kurmayı başaran Menderes, bununla da yetinmeyip idare amirleri arasında birtakım değişiklikler yaptı. Böylece kararlı tutumu sayesinde ve kısa sürede devlet iktidarını fiilen ele geçirebildi⁷⁰. DP iktidarı ilk günlerde ordu üzerinde etkisini göstermişti fakat ilerleyen dönemde sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeleri asker kesiminde yarattığı tepkiler iyi hesaplanmamış, özellikle '*Dokuz Subay*' olayında gösterilen tavizkar politika DP 'nin sonunu getirecektir⁷¹.

Atatürk, 1932 'de çıkardığı bir yasayla ezanın Türkçe okunmasını sağlamış ve 1950'ye kadar Türkiye'de müslüman halk Türkçe ezanla namaza çağırılmışlardı. Halkın ise DP liderlerinden ezanın Arapça'ya dönülmesi konusunda istekleri vardı. Bu nedenle de DP nin ilk el attığı yer camiler oldu. Bir kısım CHP liler de ezanın Arapça okunması yönünde destekleri vardı. Atatürk devrimleri konusunda hassas olan orduda da ilk rahatsızlıklar bu olay sonrası başlamıştı. Bayar'ın bu konuyu ağırdan almasına rağmen Menderes, yasanın ramazan ayına yetişmesini sağlamış ve bu güç gösterisini Menderes kazanmış oldu⁷². Böylece Demokrat Partililer mühim bir davayı halletmiş oldular. Ezan artık Arapça okunacaktı.⁷³

---

⁶⁷ Erkan Şen, **Tarihi, Siyasi ve Fikri Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.9

⁶⁸ Ahmad, s.134.

⁶⁹ Birand ve diğerleri, s.56.

⁷⁰ Eroğul, s.100.

⁷¹ Yusuf Ziya Keskin, **27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011, s.20.

⁷² Birand ve diğerleri, ss.58-59.

⁷³ Vakit, 14 Haziran 1950.

Ordu arasında ciddi örgütlenme 1954 yılında gerçekleşiyordu⁷⁴. İstanbul Tuzla'daki Uçaksavar Topçu Okulu'nda Dünder Seyhan adında bir topçu yüzbaşı hatıra defterine gizlice şu satırları yazıyordu: " Bir Pazar gecesi okulda nöbetteyken Orhan Kabibay'la gazinoda oturduk. Beraberce sucuklu yumurta yerken bir taraftan da her zamanki gibi memleketi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarma çarelerini tartışıyorduk. O gece ilk defa Kabibay'la ihtilali konuştuk." DP'ye karşı ihtilal fikri iki yüzbaşı arasında ilk kez orada konuşulmuştu. MBK üyesi Cemal Madanoğlu şunları söylüyordu:

"Ordu daha önce DP'ye sempatiyle bakarken ezanın Arapçalaştırılması karşısında irkildi...ben Erzurum'da Ordu Kurmay Başkanlığı'na geldiğimde çekmecemde gizli bir dosya buldum. Bu dosyada ' Ne duruyorsunuz? Atatürkçülük ortadan kalkıyor. Devlet elden gidiyor ' mealinde yazılar, mektuplar vardı. Hepsi, ordu içinde değişik örgütlerden yazılmış..."⁷⁵.

DP, CHP'ye uyguladığı sert politika dışında üniversite ve basına karşı da antidemokratik yasalar çıkartmış, bu durum liberal aydınların DP'den desteğini çekmesine neden olmuştu⁷⁶. DP'nin ayrıca zaman zaman İnönü'ye sataşması askerlerin gözünden kaçmıyordu. Çünkü ordu İnönü'yü sadece CHP Genel Başkanı olarak değil, itaat edilecek bir orgeneral olarak da görüyordu. Askerleri rahatsız eden bir diğer olay da Marshall Planı çerçevesinde eğitmen olarak gönderilen Amerikalı subaylardı. Çünkü Türk subayları 1950'lere kadar hiçbir zaman yabancı bir komuta altında görev yapmamışlardı. Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Silahlı Kuvvetler üyeleri için ayrı bir yargı düzenlenmesi olayına karşı çıkıyor, askerlerin sivillerle aynı mahkemelerde yargılanmalarından yana duruş sergiliyordu. Menderes ise bu konuda komutanlardan yana tavır takındı ve bakanını görevden aldı. İkinci Milli Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek ise Milli Savunma Bakanlığının yeniden yapılanması gerektiğini söyleyerek, Genelkurmay'ın da bakanlığa bağlanmasından yanaydı. Bunun için öncelikle ayak direyen bazı generaller görevden alınmalıydı. Menderes ise yine bu tasarıyı da reddederek askerlerle uyumlu bir portre çizmişti. Bu durum Seyfi Kurtbek'in istifasıyla sonuçlandı. Fakat ordu 1954 sonunda ciddi ciddi örgütleniyordu. Dünder Seyhan, Orhan Kabibay yanlarına emekli orgeneral Faruk Güventürk'ü de alarak İstanbul'da sayılarını artırıyorlardı. Örgütün Ankara kolunda

⁷⁴ Cüneyt Akalın, **27 Mayıs Bir Devrimdir 50. Yılında 27 Mayıs**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.20.

⁷⁵ Birand ve diğerleri, ss.76-77.

⁷⁶ Ahmad, s.136.

ise Kurmay Binbaşı Talat Aydemir vardı. Arkadaşları Adnan Çelikoğlu, Osman Köksal ve Sezai Okan'da vardı. Böylece Ankara ve İstanbul örgütleri birleştirildi ve Üsküdar'daki bir konakta ilk ortak toplantı yapıldı. Sonucunda katılanlar ihtilal yemini ettiler ve başkanlığına Yarbay Faruk Güventürk'ü getirmişlerdi⁷⁷.

1.3. DP-ABD İLİŞKİSİ

Türkiye'de artık yeni nesil uyanışı gerçekleşiyordu. Bu nesil, yoğun bir Batılılaşma sürecine girmiş ve Milliyetçilik onlara yetmemeye başlamıştı. Bu nedenle Batılı özgürlük geleneği ve demokrasi gibi kavramlar onları fazlasıyla cezbediyordu⁷⁸.

ABD Başkanı Truman Sovyet tehdidi altında bulunan Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolar yardımda bulunulmasını teklif etti.⁷⁹ Amerikan ayanı ise Türkiye'ye yardım teklifini 23 reye karşı 67 reyle kabul etti⁸⁰. Nihayet Mayıs 1947 tarihinde Amerikan filosu sahillerimizde görüldü⁸¹ ve Truman Doktrini ile 100 milyon dolarlık askeri yardım malzemesi geldi ardından Marshall Planı devreye girerek Türkiye ekonomik ve askeri açığını kapatacak⁸². Ayrıca Temmuz 1948 tarihinde Amerikan yardımından alınan 11 yardımcı gemi donanmamıza katılmış oluyordu⁸³ Bütün bu yardımlar sonucu 1950 yılına girerken Türkiye, özellikle DP iktidarı döneminde tamamen ABD çizgisine girmişti. Değişmez savunduğu öğeleri ise; Solun her türüne karşı olunacak ve Sovyet karşıtı bir tutum izlenecekti⁸⁴.

Ancak Türkiye sürekli olarak siyasi yalnızlık içinde kalıyordu. Bundan kurtulmak isteyen Türkiye'nin hedefi NATO'ya üye olmaktı. Israrlı başvurular hep kibarca reddediliyordu. Kore savaşı tam da bu aşamada DP iktidarına bulunmaz bir fırsat gibi görüldü. Kore'de Birleşmiş Milletler'e verilecek destek, Türkiye'ye NATO'nun kapısını açabilirdi⁸⁵. 1950 de hükümet, Bakanlar Kurulu kararıyla bir tugayı Kore'ye göndermeye karar verdi. Ancak CHP bu duruma olumlu baksa da

---

⁷⁷ Birand ve diğerleri, ss.77-80.

⁷⁸ Lewis, s.420.

⁷⁹ Ulus, 13 Mart 1947.

⁸⁰ Cumhuriyet, 23 Nisan 1947.

⁸¹ Son Posta, 3 Mayıs 1947.

⁸² Birand ve diğerleri, s.62.

⁸³ Ulus, 24 Temmuz 1948.

⁸⁴ Çavdar, s.31.

⁸⁵ Birand ve diğerleri, s.62.

ortada bir anayasa ihlali vardı. Çünkü bu yasa için TBMM'nin onayına ihtiyaç vardı⁸⁶. Hükümet Kore Savaşı'na 4500 kişilik bir askeri kuvvetle katılmaya karar verdi.⁸⁷Öte yandan Amerika boş durmuyor ve Kore'ye silah ve malzeme yardımlarını sürdürüyordu ⁸⁸

NATO'ya girmek ümidiyle Kore'ye Türk askerlerini gönderen Demokrat Parti iktidarı gittikçe sabırsızlanıyor ve Batı blokunu durmadan zorluyordu⁸⁹. Türk Tugayı Kunuri'de büyük bir zafer elde etti. Tüm dünya basını Türklerin 10 bin Çin'li karşısında gösterdiği kahramanlığı yazıyordu. Amerikan Dışişleri bakan yardımcısı George McGhee Türkiye'ye minnettardı ve 1951 yılı başında Ankaraya gelerek Bayarla görüşmesinde şunları söylüyordu:

" Kuzey Atlantik Teşkilatı, isminden de anlaşılacağı gibi Kuzey Atlantik Bölgesin'nin savunulmasını hedefliyordu. Oysa Türkiye bu bölgede değildi. Bu yüzden de Türkiye'nin de Yunanistan'ın da NATO'da yer alması mantıklı değildi. Bu nedenle Kuzey Avrupalı'lar bir Ortadoğu ülkesinin NATO'ya alınmasına karşı çıkıyorlardı. Bayar'a onlara ikna etmenin zaman alacağını söyledi. NATO'nun başarısı için birilerinin Sovyetler'in göz diktiği Güneydoğu'ya göz kulak olması gerekiyordu. Türkiye ve Yunanistan, Ortadoğu ile aramızda bir dayanak noktası işlevi görüyorlardı".

Köşk'ten ayrılırken Amerika'nın Türkiye'yi bırakmayacağına dair söz verdi. McGhee İngiltere ve Fransa'yı da ikna etmiş, 1951 yılında Ankara'da Amerikan büyükelçisi olarak göreve başlamış ve iki ay sonra 18 Şubat 1952'de TBMM Türkiye'nin Nato üyeliğini onaylarken oradaki seyirciler arasında McGhee de yerini almıştı⁹⁰.

Üç yıl kadar süren Kore Savaşı 3-4 milyon cana mal oldu. Türkiye ise 885 kişiyi kaybetmişti. ⁹¹Yaralı ve gazilerimize "*Silverstar*" isimli ABD kahramanlık nişanı verildi. 27 Temmuz 1953'te ateşkes anlaşmasının imzalanmasıyla savaş sona erdi fakat Kore yine ikiye ayrılmaktan kurtulamadı. Yüzlerce şehit verilmişti gelinen nokta ise savaşın başladığı yerd. Savaşın tek fayda sağlar yanı NATO'ya kabul edilmemiz oldu. TBMM anlaşmayı tek muhalif olmadan 19 Şubat 1952'de onayladı.

---

⁸⁶ Çavdar, s.32.

⁸⁷ Son Posta, 26 Temmuz 1950.

⁸⁸ Akşam, 20 Haziran 1950.

⁸⁹ Eroğul, s.107.

⁹⁰ Birand ve diğerleri, s.64.

⁹¹ Hürriyet, 28 Temmuz 1953.

Sosyalist Blok ise boş durmuyordu. NATO'ya karşı Varşova Paktı'nı kurdu. 1950'li yılların başında, Sovyetlerin nükleer silah yapımını gerçekleştirmesinden sonra, ABD'de başlayan McCarthy hareketi, Türkiye'de de etkisini gösterdi. Senatör McCarthy 'nin başı çektiği anti-sol propaganda sonucu birçok sinema sanatçısı, yazar ve düşünür işsiz kalmıştı. Böylece ABD yanında savaşa girmemiz sadece NATO'ya girişimizi sağlamamış, antikomünist ve anti-Sovyet akımları daha da kuvvetlendirmişti⁹².

1954 seçimlerinden sonra Menderes, askeri ve ekonomik yardım için Amerika'nın yolunu tutmuştu. ABD ve Türkiye arasında fikir birliği olduğunu açıklayan Menderes, Sovyet aleyhine ağır konuşmalar yapıyordu. Fakat Amerikalılar ekonomik yardıma gelince Türkiye'nin 300 milyon dolarlık kredi teklifini reddetmiş sadece 30 milyon dolar hibe etmişlerdi. Türk ekonomisinin tehlike sinyalleri verdiğini Dünya Bankası'nın Ankara'daki temsilcisi Washington'a çoktan bildirmişti. Ticaret açığı büyüyordu. Amerika'dan kızgın dönen Menderes, işe DP'ye oy vermeyen illeri cezalandırmakla başladı. Örnek olarak Malatya ili ikiye bölünmüş, Adıyaman kuruldu. Yeni bir seçim yasasıyla radyo siyasal partilere kapatılmış, memurların siyasal hakları kısıtlanmıştı. Bir başka yasayla da yargıçların ve profesörlerin erken emekliye sevk edilebilmelerine imkân tanındı. Ardından memurların işten çıkarılmalarını kolaylaştıran bir yasa çıkarılmıştı. Bu durumu eleştiren basın da cezalandırılmıştı. Bu aşamada CHP ise, DP ile diyaloga bile giremiyordu⁹³.

1.4. 1954-1957 SEÇİMLERİ

DP'nin ilk dönemindeki ekonomik kalkınma girişimleri iki önemli yasayla tamamlandı: Yabancı sermayeyi teşvik kanunu ve petrol kanunu. Aslen Teksaslı bir petrol kralı olan Amerikan Büyükelçisi George McGhee'nin desteğiyle petrol yasası çıkarılmıştı. Fakat bu yasalar DP nin muhalefetle arasını iyice bozmuştu⁹⁴. Ülkemize yabancı sermaye de 18 Mart 1954 'te kabul edilen Petrol Kanunu ile birlikte girmeye başlamıştı⁹⁵. Çıkarılan bu yasaları CHP, ülkenin parsellenmesi olarak değerlendiriyordu. Zaten Ünilever, General Electric Ampul fabrikası ile birkaç ilaç

---

⁹² Çavdar, ss.33-35.

⁹³ Birand ve diğerleri, ss-73-75.

⁹⁴ Birand ve diğerleri, ss-66-67

⁹⁵ Eroğul, s.135.

firması dışında büyük bir yatırım ile karşılaşmadı. Petrol alanında ise Mobil ve özellikle Shell birkaç kuyu açtı ve Mersin'deki küçük ölçekli ATAŞ rafinerisi kuruldu. Devletin önemli mevkiilerine de ABD li uzmanlar getiriliyordu. Böylece ABD'nin ekonomik ve askeri yardımları Türkiye'yi dışa bağımlı hale getiriyordu⁹⁶.

1950-1954 döneminde CHP ye yönelik baskılar iki somut noktaya varmıştır. Birincisi halkevlerine el konulması, ikincisi CHP'nin mal varlığı hazineye devredilmesiydi. Halkevleri 1932'de halkı ve gençliği CHP ideolojisi doğrultusunda eğitmek için kurulmuştu. İdarecileri CHP li örgütlerdi ve gereksinimleri ise parti tarafından karşılanıyordu. 1947 kurultayında alınan bir kararla Halkevleri " *Hükmi Şahsiyet*" olarak partiden ayrılmış fakat tam özerk olamamıştı. CHP'nin varlıkları konusunda DP'nin ileri sürdüğü düşünce ise, bütün bu malların ve nakitlerin " *gayri meşru*" yollardan kazanıldığı noktasında toplanıyordu. Tasarı 14 Aralık 1953'te TBMM 'de görüşüldü. İnönü, tasarı üzerine söz aldığı anda ünlü sözünü söyledi: " *Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindesiniz.*" İnönü, konuşmasını tamamladı ve yasanın kabulünden sonra " *Ulus*" gazetesi son sayısında siyah başlıkla çıktı⁹⁷. Bütün baskılar sonucu Halk Partisi, servetini açıklamak ve savunmaya geçmek zorunda bırakıldı. Bu durum Demokratlar için başlı başına bir kazançtı. Muhaliflerini hırsızlıkla suçlamışlar, namusları hakkında şüphe uyandırmışlardı⁹⁸.

Bu süre içinde devlet bütçesinden, hayır kurumlarından, KİT'lerden, CHP'ye sürekli para aktarılmış, CHP 'ye gayrimenkul verilmişti. Nasıl DP, yoktan var olmuşsa CHP'de sıfırdan başlamalıydı. Bu nedenle DP, Halkevler'inden sonra şimdi bu malların da yeniden hazine devredilmesini istiyordu. Ayrıca CHP'nin Genel Merkezine el konuldu ve tapusu hazine adına tescil edildi⁹⁹. DP'yi sürekli eleştiren İnönü'nün 1954 seçimlerinde gitmediği il kalmamıştı. Ama uğraşları boşa çıkacak ve seçimlerin ilk sonuçları geldiğinde DP'nin 1950'den çok daha büyük, ezici bir çoğunlukla iktidara geldiği belli olacaktı¹⁰⁰.

---

⁹⁶ Çavdar, s.61.

⁹⁷ Çavdar, ss.43-45.

⁹⁸ Eroğul, s.125.

⁹⁹ Birand ve diğerleri, s.68.

¹⁰⁰ Çavdar, ss.47-48.

Sonunda 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimler sonucu Demokrat Parti, % 3' lük bir artışla 1950'deki büyük zaferini geride bırakmıştı. Demokratlar, çok büyük bir zaferle iktidarının ikinci dönemini başlatıyordu¹⁰¹. Muhafifler DP nin aldığı ezici çoğunluğu seçim kanununun aksaklığında buluyorlardı. ¹⁰²DP oy oranını % 56' nın üzerine çıkararak bütün çok partili rejim boyunca bir partinin alabileceği en yüksek oy oranı olarak tarihe geçti. Meclisteki sandalyelerin % 93'ü artık DP'nin elindeydi. Ancak bu sonuçlar DP nin başını döndürecek, 1954 seçimden sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı¹⁰³. Cumhuriyet tarihinde ilk kez milletvekilleri ile seçmen arasındaki buzlar ermişti. Anadolu'dan Ankara'ya gelen bir kişi, hemşehrısı olan milletvekilini kolaylıkla bulabiliyor, derdini anlatabiliyordu. Bu durum, köylüye tepeden bakan tek parti dönemi için çok büyük bir devrimdi¹⁰⁴.

Menderes, 1954 Genel seçimlerde elde ettiği zafer sonucunda Ahmet Emin Yalman'a:" *Seçimler yurttaşlarımızın ne kadarının izlediğimiz yolu benimsediğini göstermiştir. Şimdiye kadar bu konuda siz gazetecilere danışıyordum, ama halkın gösterdiği bu büyük güven artık bu türden danışmalara gerek kalmadığını ortaya koyuyor.*"¹⁰⁵ demiştir.

Yine aynı dönemde yaşanan bir diğer mesele de Sedat Simavi yönetimindeki "Hürriyet" gazetesinin Kıbrıs'ta yaşanan olaylar üzerine her gün EOKA militanlarının Türkler'e nasıl kötü muamele yaptıklarını yazıp kamuoyunun dikkatini çekmesi geliyordu. Özellikle Türk Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği protesto amaçlı mitingler düzenlemeye başlamışlardı. Başta üniversite gençliği ve halk bu mitinglere gönülden katılıyorlardı¹⁰⁶. Kıbrıs'ta Türk kadınları tecavüze uğrarken, Türkler anayurttan yardım istiyordu. EOKA ise Rumları Türklere karşı hucüma çağırıyordu ¹⁰⁷

6 Eylül 1955 sabahı çıkan İstanbul Ekspres gazetesindeki bir haber olayın fitilini ateşlemişti. Haberde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı ve evin

---

¹⁰¹ Eroğul, s.139-140.

¹⁰² Hürriyet, 4 Mayıs 1954.

¹⁰³ Birand ve diğerleri, s.72.

¹⁰⁴ Çavdar, ss.45-46.

¹⁰⁵ Ahmad, ss.136-137.

¹⁰⁶ Çavdar, s.50.

¹⁰⁷ Hürriyet, 13 Haziran 1958.

Yunanlılarca tahrip edildiği yazıyordu. Haber gerçeği yansıtmıyordu fakat İstanbul'da üniversite öğrencileri "*Kıbrıs Türk'tür*" sloganıyla bir gösteri düzenlemişler. İstiklal Caddesine akan binlerce insan Beyoğlu'ndaki azınlıklara ait dükkânlara ve kiliselere saldırmaya başlamıştı. Olaylara müdahale de geç kalındığı için Beyoğlu tanınmaz bir hal almıştı. Dış ülkelerce Türkiye'nin saygınlığı da azalmıştı. İstanbul tanınmaz bir haldeydi. 6-7 Eylül olayları son yıllarda ülkenin yaşadığı en sıkıntılı iki gün idi. İstanbul'daki olaylar Ankara'da DP'nin Meclis Grubu'nu iyice isyan ettirmişti. Grup, yolsuzluklardan, yokluklardan yakınıyordu. O toplantıda bütün bakanlar Menderes'e istifasını vermiş ve kabine çökmüştü. Başbakan tam istifasını vermek üzereyken DP milletvekili Mükerrer Sarol'un sonraları literatüre "*Sarol Formülü*" olarak geçecek olan bir çözüm formülü atılmıştı. Buna göre Menderes, şahsen itimat talep edecekti. Grup, Menderes'e destek vermiş, böylece siyasal kariyeri ölümden dönmüştü. Bayar, kabine kurma görevini yeniden Menderes'e verdi¹⁰⁸. Diğer taraftan Batılı devletler Türkiye'yi desteklemeyi çıkarları için uygun bulmuşlar. Eylül ve Ekim aylarında ise Pakistan'ın Bağdat Paketi'ne girmesi ve İran'ın da bu pakta gireceğini resmen ilan etmesi Batılılar için Türkiye'nin değerini artırmıştır¹⁰⁹.

DP iktidarı ekonomide hem kamu hem de özel kesime yönelik destekleyici bir politikadan yanaydı. Hayvancılığın türevi olarak Et-Balık Kurumu ve Süt Endüstrisi Kurumları'nın kuruluşu bu döneme rastlar. 1950-1960 döneminde yol, su ve enerji gibi altyapı yatırımlarına hız verilmiş, bugünkü karayollarının büyük bir bölümü bu dönemde tamamlanmıştır. Sulama ve enerji amacıyla Hirfanlı, Sarıyar, Seyhan barajları yapılmış, ayrıca hidrolik ve termik santral devreye sokulmuş, Çimento, şeker ve tekstildeki kamu yatırımları hız kazanmıştır. Özel kesimin teşviki için ucuz kredilendirme politikası da gündeme getirilmiş, Akbank, Pamukbank, Garanti Bankası gibi bankalar bu dönemde açılmıştır¹¹⁰.

DP, tarımda ilerlemek için devlet elindeki toprakların bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar işletmeye açılmış ve meralar kısmen ekim alanı haline getirilmiştir. Ayrıca gizli işsiz durumunda olan nüfus, bu yeni çalışma alanlarına

¹⁰⁸ Birand ve diğerleri, ss.85-88.

¹⁰⁹ Eroğul, ss.178-179.

¹¹⁰ Çavdar, ss.58-60.

istihdam edilmiştir. Bütün bu tedbirlerin yanı sıra doğanın da yardımı ve dünya konjonktürünün uygun olması tarımdaki gelişmeyi desteklemiştir. Dışarıda ise Kore Savaşı'nın sürmesi, dünyadaki tahıl talebini artırmış ve böylece hem fiyatların yükselmesine hem de Türkiye gibi ülkelerin buğday ihraç etmesine imkân sağlamıştır. Öte yandan DP, yol ve köprü inşaatına büyük önem vermiş, sanayi alanında da bazı atılımlar gerçekleştirmişti. Madencilik, şeker, çimento ve dokuma dalları bunların başlıcalarıydı. Şeker ve dokumanın halkın tüketiminde oynadığı önemli rol, DP'nin büyük destek görmesini sağlayan etmenlerden biriydi¹¹¹.

Aynı dönemde gerek Marshall planı gerekse dış krediler yoluyla çok sayıda traktör tarım alanlarına girmiş ve bu durum ekim alanlarını iki misline çıkarmıştı. Traktörle birlikte üretim artmıştı fakat her traktörün dokuz tarım işçisini işsiz bıraktığı inkâr edilemez bir gerçektir. Makineleşme, nüfusun hızlı artması kentlere göçü artırmış ve kentlerde gecekondulaşmaya neden olmuştu¹¹².

DP'nin tarım kesiminin gelişmesi için aldığı önemli tedbirler aslında büyük toprak sahiplerine yaramış, toprağın büyüklüğüne göre kredi dağıtımı yapılmıştı. Yani büyük kredileri ve traktörleri de büyük toprak sahipleri almışlardı. Bu durum köylerde mevcut adaletsizliği daha da artırmıştır¹¹³. 1954'te ağır bir kuraklık yaşayan Türkiye, buğdayı bile o yıl Amerikadan almak zorunda kalmıştı. Dış kredide sağlanamayınca döviz azalmış ithalat kısıtlanmış, mal darlığı baş göstermişti. Karaborsa baş göstermişti. Cam, ilaç bulunamıyordu¹¹⁴.

Demokratların 1950 ve 1954 seçimlerindeki başarıları CHP'yi tarihteki rolünü tamamlamış olarak görmelerine neden olmuştu. "*Ulusal irade*"nin temsilcisi olarak sadece kendilerini görüyorlardı¹¹⁵. Menderes, birbiri ardına yeni kanunları yürürlüğe koyuyordu¹¹⁶. 3 Mayıs 1956'da adalet Bakanlığı'nın bir kararıyla on altı yargıç emekliye sevk edilmişti. DP ise CHP nin bu konudaki meclis tahkikatı talebini ise ciddiye almıyordu. 12 Haziran 1956'da yedi yargıç daha emekliye sevk edildi. Yargıtay başkanı, Yargıtay birinci ve ikinci daire başkanları, cumhuriyet başsavcısı

---

¹¹¹ Çavdar, ss.142-143.

¹¹² Çavdar, ss.55-56.

¹¹³ Eroğul, s.150.

¹¹⁴ Birand ve diğerleri, s.84.

¹¹⁵ Ahmad, ss.133-134.

¹¹⁶ Birand ve diğerleri, s.91.

bunların içindeydi. Diğeri de Yargıtay üyeleriydiler. Bu kanunlar, baştan aşağı demokrasi dışı hükümlerle doluydu. Gazete sahibi ve sorumlu müdürü olmak yeni şartlara bağlanmıştı. Gazeteciler kolaylıkla hapse atılabiliyordu. Sorumlu müdürler, gazetelerinde imzasız olarak çıkan her yazının sahibini, sorulduğu takdirde, 24 saat içinde savcıya bildirmek zorunda bırakılıyordu. DP, muhalefette iken her zaman grev hakkını savunmuştu fakat sendikalaşma hürriyeti bile tanımaz olmuştu¹¹⁷.

Özellikle yargıçlara ve üniversite öğretim üyelerine yönelik bir sindirme politikası yürütmeye çalışırken bir yandan da basını baskı altında tutmaya çalışıyordu. 1954-1957 döneminde birçok gazeteci başta Metin Toker, Hüseyin Cahit Yalçın olmak üzere ceza evine girmişti. Basına, yayımladıkları haberlerle ilgili "*İspat Hakkı*" verilmesinin istenmesi, iktidar çevrelerince "*İspat Hakkı mı, İsmail Hakkı mı?*" gibi tekerlemelerle olayı basite indirgeyen bir hale getiriyordu¹¹⁸. Basın yoluyla itibarı kıracak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir durumun olması halinde 6 aydan 3 seneye kadar hapis ve 1000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası öngörülüyordu. Ayrıca bu suçlar, resmi unvanlara sahip olanlara karşı işlendiğinde cezalar üçte birden yarıya kadar arttırılacaktı. Devletin siyasi veya mali prestijini sarsacak nitelikte yalan haber halinde ise bir seneden üç seneye kadar hapis ve yine 1000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası konulmuştu. Bu tasarı çok tartışmalara yol açsa da iktidar hiçbir eleştiriyi dikkate almıyordu¹¹⁹.

Memur kesimi enflasyon nedeniyle maddi sıkıntıya düşmüş ve bu durum memur kesiminin DP'den kopmasına sebep olmuştur. Bir general, bir profesör veya bir gazete yazarı, daha az saygı görmeyi kolaylıkla hazmedemiyordu. Entelektüel kesim, yapılan bütün hürriyet kısıtlamasını doğrudan doğruya kendilerine tecavüz sayıyorlar ve bu da iktidara karşı hasımhane tutumlarını artırıyordu. 5 Temmuz 1954'te DP kabul ettiği yeni bir kanunla, memurlar hakkında genel bir azil yetkisi edinerek bu kesimi her türlü güvenceden yoksun bırakmışlardı. Gazetecilerin sudan sebeplerle tutuklanmaları, muhalefet toplantılarının basılması, Yargıtay Başkanı gibi en yüksek yargıçların dahil toplu olarak ve aniden tasfiye edilmeleri, profesörlerin

---

¹¹⁷ Eroğul, ss. 191-194.

¹¹⁸ Çavdar, ss.62-63.

¹¹⁹ Eroğul, ss.137-138.

bakanlık emrine alınmaları gibi durumlar giderek normal bir hale geldi. Böylece DP'nin demokrasi vaatlerinin bir samimiyeti kalmamıştı¹²⁰.

Dış kredi kaynakları kesilmiş, ödemeler dengesi bozulmuştu. Artık birçok madde ithal edilemiyordu. Yurtiçi üretimi de yetersizdi. İç talebin yüksek oluşu hem fiyatları hem de mal sıkıntısını tetikliyordu. Kahve, gazyağı, oto lastiği, otomotiv yedek parçaları gibi akla ilk gelen her türlü mallar ya bulunmuyor ya da karaborsadan yüksek fiyatla elde edilebiliyordu. Hükümet bu durum karşısında Milli Koruma Kanunu'nu tekrar gündeme getirdi. Narh sistemi uygulandı. Fakat narh konan maddeler hemen piyasadan çekiliyor, tezgâh altından yüksek fiyata satılıyordu. Başbakan Adnan Menderes dış borçlar sorununa çözüm bulmak için Sovyetler Birliği'nden kredi alma girişimlerinde bile bulunuldu. Fakat sonunda Türkiye IMF'ye başvurmak zorunda kaldı. 1958'de IMF 'nin istediği doğrultuda istikrar tedbirleri kabul edildi, ithal doları 9.05 TL'ye çıkarıldı. DP, koşullar ağırlaşmadan bir erken seçime gidilmesini istedi. Böylece 1958 de yapılması beklenen genel seçim 1957 yılının ekim ayında yapılmasına karar verildi¹²¹.

DP nin bu sıkıntılı durumu, Menderes'e "*hayır*" diyenleri birleşmeye zorluyordu. Üç muhalif parti temsilcileri 12 Ağustos 1957'de İnönü'nün Heybeli Ada'daki evinde ilk toplantılarını yaptılar. Muhalif partiler on gün içinde yedi toplantı yaparak seçim stratejisi yapmaya çalıştılar. Fakat Demokratlar son hızla seçim kanunu değiştirmek için harekete geçti. 13 Eylül 1957'de kabul edilen yeni seçim kanunu ile partiler, bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi yapmaya mecbur tutuluyor, bir partinin diğer bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanıyor, ayrıca bir partiden altı ay önce istifa etmiş bir kişinin başka bir partiden aday olmasına izin verilmiyordu. Bu sayede muhalefetin güçbirliği yapması engellenmiş oluyordu¹²².

Nihayet seçim zamanı gelmişti. 1957 seçimleri CHP için bir var olma, DP içinse bir ölüm kalım mücadelesiydi. Menderes, en ağır konuşmayı Trabzon'da yaptı: "*İsmet Paşa hastadır*" dedi, "*Hastalığının adı da iktidar hastalığıdır*" Paşa şu cevabı

---

¹²⁰ Eroğul, ss.209-210.

¹²¹ Çavdar, ss.61-64.

¹²² Eroğul, ss.198-200.

vermişti: "Eğer DP'nin şansı varsa benim sağlığında çekilmek lütfuna uğrar. Onları ilerde müdafaa edecek tek adam ben olacağım" dedi¹²³. 27 Ekim 1957'de yapılan bu seçim sonucuna göre DP % 47.3 ile 424 milletvekili, CHP % 40.6 ile 178 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi ise % 7 oy oranıyla 4 milletvekili çıkarabilmiştir¹²⁴. İnönü ise mağlubiyeti kabul etmiyor, radyoda ilan edilen neticelere de itiraz ediyordu¹²⁵. 1957 seçimleri Demokratları derinden etkilemiş ve DP liderlerinden biri şu sözü söylemişti: "Allah o gece gibi bir geceyi bir daha göstermesin ". Menderes seçimden ancak 25 gün sonra yeni hükümeti kurabilmişti¹²⁶.

1957 genel seçimlerinde Cumhuriyetçiler sandalye sayılarını artırmalarına rağmen yönetim kademelerinde yine Demokratlar vardı. Artan enflasyon ve döviz krizinden kaynaklanan ekonomik sıkıntılar Menderes'i daha popülist yaklaşıma itti. 1958'in sonunda halkı DP iktidarına yaklaştırmak için bir "Vatan Cephesi" oluşturarak yeniden otorite kurmaya çalıştı. Fakat bu uygulama gerilimi iyice artırmıştı¹²⁷. Toplumdaki değişim ve talepleri doğru analiz edemeyen DP, farkında olmadan toplumu ikiye bölmüştü ¹²⁸Böylelikle siyasi mücadele alanı, davacının kim, davalının kim olduğu anlaşılmayan bir mahkeme halini almıştı. Burada her iki taraf birbirini aynı delillere dayanarak, aynı suçlarla suçlamakta adeta yarışa girmiş gibiydi. Bu durum karşısında halk ise ne yapacağını şaşırmıştı¹²⁹.

1.5. 9 SUBAY OLAYI

Ordu içindeki kıpırdanmalar 1950'lerin ortalarına kadar dayanmaktaydı. Bu yıllar, artan enflasyonun, siyasal istikrarsızlığın ve kentlerdeki genel problemlerin izlerini taşıyan yıllardı. Subaylar Türkiye'nin sorunlarını Cumhuriyetçi muhalefetle ve basını da dikkate alarak görmeye başladılar. Zaten subayların iktidarı ele geçirdikten sonra uyguladıkları çözümler de muhalefeti destekleyen aydın kesiminden alınmıştı¹³⁰. Silahlı kuvvetler'deki rahatsızlık partiler arası mücadeleyle siyasi bir nitelik kazanmıştı. Zaten ordudaki huzursuzluk ile CHP nin faaliyetleri

---

¹²³ Birand ve diğerleri, s.94.

¹²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 6.Baskı, İstanbul, 2000, s.257.

¹²⁵ Hürriyet, 28 Ekim 1957.

¹²⁶ Çavdar, s.70.

¹²⁷ Ahmad, s.138.

¹²⁸ Keskin, s. 24.

¹²⁹ Karaosmanoğlu, s.205.

¹³⁰ Ahmad, ss.151-152.

arasındaki ilişki yadsınamaz bir gerçektir¹³¹. Menderes, muhalefeti ihtilal havası yaratmakla suçluyordu¹³².

DP ordunun ileri gelen subaylarının CHP ile özellikle İsmet Paşa ile yakın temasından dolayı orduya karşı hep güvensizlik duymuştu. Ama 1950'de ordunun yönetim kademesinde yapılan temizlik hareketinden sonra nispeten rahatlama olmuştu. Ancak bu durum 1950 lilerin sonlarında değişiyordu. Bunun sebebi NATO üyeliğinin ve ABD nin silahlı Kuvvetlere yaptığı yardımların neden olduğu köklü değişikliklerde yatıyordu¹³³.

Bu arada Menderes, askeri reformlar yerine parayı karayollarına, çimento fabrikalarına ve ülkenin kalkınmasında yararı olan diğer projelere harcamanın daha iyi olduğunu düşünüyordu. Ayrıca NATO'ya katıldıktan sonra askeri harcamaların azalacağını da umuyordu. Bu nedenle Reformlara daha fazla para harcamak ya da subayların maaşlarını artan enflasyona göre ayarlamak niyetinde değildi. Ancak durum farklıydı. Türkiye'nin askeri birliklerinin niteliği NATO içinde değişime uğramış, teknolojiyle ve modern savaş stratejisiyle karşılaşan genç subaylar, daha önce yaşamadıkları bir itibar ve güven duygusu kazanmışlardı. Bu subaylar diğer ülkeleri ziyaret etmişler orada farklı bakış açısına sahip subaylarla dünya sorunlarını tartışmışlardı. Bu durum reform ve değişim ihtiyacını daha da belirginleştirmişti. Menderes ise Yüksek Komuta Kademesinin sadakatini kazanmaya çalışıyordu. Menderes'in bu çabası darbe hazırlığı içinde olan subayların önder bulmalarını bir nebze zorlaştırıyordu¹³⁴.

Memlekette birçok mal bulunmaz olmuş, dükkânların önünde uzun kuyruklar oluşmaya başlamıştı. Haziran 1958' de kömürün ve Sümerbank ürünlerinin fiyatları artırıldı. Demire, kâğıda ve ulaştırma araçlarına zam yapıldı. Bu zamlar çoğu kez yüzde yüz oranını buluyordu. ABD'den de artık yardım gelmiyordu¹³⁵. İlk dört yılında halkın yüzünü güldüren DP, tıkanmaya başlamıştı. Milli gelir düşmüş, enflasyon baş göstermişti. Seçim sonrası Menderes, devalüasyon kararı almış, dolar 2

---

¹³¹ Ahmad, s.164.

¹³² Hürriyet, 7 Eylül 1958.

¹³³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner), 29. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.347.

¹³⁴ Ahmad, ss.150-151.

¹³⁵ Eroğul, s.221.

lira 80 kuruş iken 9 liraya çıktı. Artık ithalat üç kat daha pahalıydı. Ordu'da ihtilal için gün sayıyordu artık. Talat Aydemir, Ankara ve İstanbul'daki iki büyük örgütün toplantısında 29 Ekim'i kesin darbe tarihi olarak önermişti. Cumhuriyet Bayramı seçimlerden hemen iki gün sonraydı. Nasıl olsa seçimleri DP kaybedecek, fakat iktidarı bırakmak istemeyecek, böylece müdahale meşru hale gelecekti. İsmet Paşa kendisine teklif edilen örgüt liderliğini kabul etmemişti. Zaten seçimi az farkla DP kazanınca bu senaryo suya düşmüştü. Samet Kuşçu adlı bir Binbaşı Menderes'e ihtilal hazırlığını ihbar etmişti. Kuşçu'nun ihtilalciler diye verdiği dokuz kişilik listede Faruk Güventürk,¹³⁶ Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay Albay Naci Aşkun, Piyade Binbaşı Ata Tan, Piyade Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Piyade Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Piyade Yüzbaşı Kazım Özfirat, Emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım, Yarbay Samet Kuşçu olmak üzere dokuz subaydan oluştuğundan Dokuz Subay Olayı olarak adlandırılmıştı ¹³⁷.

Hedeflerinin DP yi devirip iktidarı İsmet İnönü'ye bırakılacağı iddia edilmiş olsa da uzun süren yargılamaların sonucunda delil yetersizliğinden dolayı yargılananların hepsi serbest bırakıldı. Sadece Samet Kuşçu, yalan beyanda bulunmak ve meslektaşlarına iftira etmekten ötürü 10 yıl hapse mahkûm edildi ¹³⁸. DP içerisinde ses getiren olay neticesinde Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa etmişti. Adnan Menderes böylesine bir girişim karşısında kabine içinde en çok güvendiği isimlerden Ethem Menderes'i bu görevi getirmişti. Milli Savunma Bakanının değişmesiyle hükümet konuya Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tüm ikazlarına rağmen yeterince ilgi göstermemişti¹³⁹. "*Dokuz Subay Olayı*" diye siyasal tarihimize geçen bu tutuklamalar, ordu içindeki dayanışma sayesinde hiçbir netice vermemişti. Böylece mesele kapandı¹⁴⁰.

---

¹³⁶ Birand ve diğerleri, ss.96-98.

¹³⁷ Detaylı bilgi için bakınız: İdris Gürsoy, **Dokuz Subay Olayı ve Samet Kuşçu (27 Mayıs Darbesinin Ayak Sesleri)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

¹³⁸ Abdi İpekçi, Ö. Sami Coşar, **İhtilalin İçyüzü**, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1965, s.12.

¹³⁹ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, ss.106-109.

¹⁴⁰ Eroğul, s.220.

1.6. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULMASI VE 27 MAYIS 1960 İHTİLALİ

1.6.1. İhtilal Öncesi DP ve Dış ilişkiler

24 Nisan 1958'de Uzakdoğu ülkeleri olan Japonya, Çin, Güney Kore ve Hindistan'ı ziyaret eden Menderes, bu ülkelerle ticari faaliyetleri artırarak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik problemlerin hafifleyeceğine inanıyordu. Fakat bu çabalar neticer vermemiş, ekonomik hayat iyice sıkıntıya düşmüştü¹⁴¹.

Menderes, Ortadoğu ülkeleriyle de yakın ilişkiler kurmak istiyordu fakat bunu yaparken ABD ve NATO ittifakından da ödün vermeden yapmalıydı. Bu nedenle Türkiye Komünizme karşı olarak ancak Pakistan, İran ve Irak ile Bağdat Paktını kurabilirdi¹⁴². Bu amaçla 15 Temmuz 1958 günü Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ile Bağdat Paktı toplantısı için Irak'tan gelecek uçağı bekliyorlardı. Ancak Irak kralı Faysal ve başbakanı darbeci subaylar ve halk tarafından feci şekilde öldürülmüşlerdi. Irak'ta darbe olmuştu. Sadece Türkiye değil, bütün Ortadoğu panik halindeydi. Türkiye açısından bu darbenin iki önemi vardı: Birincisi, Türkiyede'de bazı subayların darbe hazırlığındayken yakalanmış olmaları. İkincisi ise, Bağdat Paktı'ydı. Çünkü Türkiye, bu pakt ile ortadoğu'da etkin bir politika izleyecekti¹⁴³. Bu olay üzerine Menderes ve diğer DP yöneticileri Irak'a yönelik bir askeri harekâtı bile gündeme getirmişlerdi. Fakat başta ABD olmak üzere diğer müttefiklerin karşı çıkması sonucu bu harekâttan vazgeçildi¹⁴⁴.

İktidar ve muhalefet mücadelesi iyice kızışmıştı. CHP 12 Ocak 1959'da 14. Büyük Kurultay'ında "*İlk Hedefler Beyannamesi*" adı verilen 10 maddelik bir metin kabul etmişti. Bu beyannameye göre Parti, tarafsız bir devlet başkanı, yargıç güvencesi, Anayasa Mahkemesi, basın özgürlüğü, demokratik yasalar, özerk üniversite ve ikinci bir meclis istiyordu. Menderes ise buna "*Vatan Cephesi*" ile cevap verdi. Radyolar her gün dakikalarca Vatan Cephesine katılan vatandaşların isimlerini anons ediyordu. Partiyi destek verenlerin toplanma yeriydi burası. Artık iş,

---

¹⁴¹ Eroğul, s. 221.

¹⁴² Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan, **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 10. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 218.

¹⁴³ Birand ve diğerleri, ss. 101-102.

¹⁴⁴ Çavdar, ss.71-72.

siyasal mücadeleden çıkmıştı¹⁴⁵. Memlekette böyle bir süreç devam ederken aniden meydana gelen olay iktidar-muhalefet kapışmasını birkaç ay geriye bıraktı. Kıbrıs meselesi için bağımsız bir Cumhuriyet kurma hususunda Türk ve Yunan devletleri 11 Şubat 1959'da Zürih'te anlaşma imzalamışlardı. Bu anlaşmanın son şeklini ise Londra'da koyacaklardı. Kıbrıs'la ilgili Londra anlaşması 19 Şubat 1959'da klinikte imzalandı¹⁴⁶. Fakat anlaşma imzalanmadan 17 Şubat 1959 da Menderes'i Londra'ya götüren Viscount uçağının Londra'nın 25 mil güneyine düşmesi¹⁴⁷ ve şans eseri kurtulması sonucu yüzlerce kurban kesilmiş¹⁴⁸, hatta Menderes'in Tarsus'un Bağlarbaşı köyüne gezisi sırasında DP li bir köylünün 4 yaşındaki oğlu Mehmet'i Menderes'e kurban etmek istemesi ve çocuğunun göğsüne "*Londra uçak kazasından kurtulan Menderes'e*" yazması büyük şaşkınlık yaratmıştı¹⁴⁹.

Dünyada ve Türkiye'de 1960 lı yılları hazırlayan önemli olaylardan biri de 1955 yılında "Bağımsızlar Hareketi" adı altında yapılan Bandung konferansıydı. Konferansın amacı yeni bağımsızlıklarını kazanan Asya-Afrika ülkelerinin artık bağımsız bir devlet haline geldiklerini göstermeyi amaçlıyordu. Türkiye'de yönetime talip olan seçkinli-aydınları bu tür yeni gelişmeler ve milli politikalar yakından etkilemiştir. Bu durum 27 Mayıs'ı hazırlayan dış nedenlerin başında gösterilebilir. 1960 darbesinin en önemli iç nedenlerinden biri ise, muhalefette bulunan seçkinlerinin milli gelirden aldıkları pay ve statülerini yeniden kazanma mücadelesi olmuştur. Ekonominin bozulduğu, dış borçların arttığı, ülkenin kardeş kavgasına sürüklenmek istendiği gibi nedenlerde ileri sürülüyordu¹⁵⁰. Güney Kore'de 15 Mayıs 1960'da meydana gelen iç bunalım ise ülkemizde hemen etkisini göstermişti. Kore'de halk ve öğrenciler seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle iktidara karşı ayaklanmışlardı. Rakip gazeteler de bu olaylara büyük oranda yer vermişler, bu durum özellikle üniversite çevresinde büyük etki uyandırıyordu¹⁵¹.

---

¹⁴⁵ Birand ve diğerleri, ss.102-103.

¹⁴⁶ Eroğul, ss.228-229.

¹⁴⁷ Yeni İstanbul, 18 Şubat 1959.

¹⁴⁸ Çavdar, s.73.

¹⁴⁹ Milliyet, 6 Ocak 1960.

¹⁵⁰ Kaçmazoğlu, s.22.

¹⁵¹ Eroğul, s. 237.

1.6.2. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması

TBMM de iktidar ve muhalefetin de katıldığı müzakereler sonucunda, içtüzüğün 177. maddesine göre bir Tahkikat Komisyonu'nun kurulması sona gelindiğini gösteriyordu. Komisyon başkanlığına Hamdi Sancar, raportörlüğüne de Nusret Kirişcioğlu getirilmişti¹⁵². Komisyonun kurulma amacı, CHP nin hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı ileri sürülüp, soruşturma yapılacaktı. MBK Üyesi Cemal Madanoğlu şunları söylüyordu:

*"Karşı devrimcilik iyice tırmanmış durumda. Eh partizanlık almış yürümüş. Parti diktatörlüğü öyle. Ekonomik durum bu şartları tamamlıyor. Bu sırada en çok milleti gayrete getiren, bardağı taşıran damla Demokrat Parti'nin bir Tahkikat Komisyonu kurması oldu. Çok körlemesine gittiler. Yani ihtilali asıl yapan biz değiliz aslında. Onlar yaptılar."*¹⁵³.

18 Nisan 1960 tarihinde kurulan 15 kişilik Tahkikat Komisyonu ¹⁵⁴ şu kişilerden oluşuyordu: Osman Kavuncu, Bahadır Dülger, Nüzhet Ulusoy, Said Bilgiç, A. Hamdi Sancar, Vacid Asena, KemalBiberoğlu, Kemal Özer, Hilmi Dura, Ekrem Anıt, Nusret Kirişcioğlu, Turan Bahadır, Selami Dinçer, Hikmet Ölçmen ve Necmeddin Önder¹⁵⁵. Tahkikat Komisyonu ilk üç şeyi yasakladı: 1) Partilerin bütün etkinlikleri. (Fakat soruşturulacak olan yalnızca CHP idi), 2) Komisyonun etkinlikleri ile ilgili yayınlar, 3) TBMM 'de komisyonla ilgili görüşmeler ve bunlar hakkında yayınlar. Komisyonun önlem ve kararlarına *"her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler"* 1-3 yıla kadar ağır hapis cezasına, gizli olan soruşturma konusunda açıklama yapanlar 6 ay ile 1 yıl arasında hapis cezasına çarptırılacaklardı¹⁵⁶.

CHP Genel Başkanı İnönü, konuşmasında: *"Ne istiyorlar? Meclis Tahkikat Encümeni namı altında bir baskı idaresi kurmak istiyorlar. Bu baskı idaresi, Anayasaya, insan haklarına karşı teşebbüs edilen gayrimeşru bir darbedir. Baskı idaresine millet, bütün namuslu teşkilatıyla mukavemet edecektir."* dedi. DP'li

---

¹⁵² Çavdar, s. 75.

¹⁵³ Birand ve diğerleri, s.113.

¹⁵⁴ Akşam, 19 Nisan 1960.

¹⁵⁵ Emel Aslan, **Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)**, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2014,s. 107.

¹⁵⁶ Koçak ve diğerleri, s. 221-222.

konuşmacıların CHP nin ihtilal hazırlığı içinde olduğu suçlamaları karşısında yeniden söz alan İnönü, konuşmasını şöyle sürdürdü:

" Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa, ihtilal behemal olur. Biz demokratik rejim dedik. Demokratik rejim istedik. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp onu baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam." diye sürdürdü. İnönü'nün zabıtlardan çıkarılan ve yayımı yasaklanan konuşmasında "...bu tedbirlerle Anayasaya bir darbe vurulmaktadır. Kısacası, Anayasa dışı, gayrimeşru bir baskı idaresi kurulmaktadır." dediği öğrenildi¹⁵⁷.

Tahkikat Komisyonu soruşturmalarına başlamış, siyasi gösteriler yasaklanmış, basın kontrol altına alınmış, bazı sivri gazeteciler ve CHP milletvekilleri ifade vermeye çağırılmışlardı. Muhalif gazeteler de Kore'de halkın diktatöre karşı nasıl ayaklandığına dair haberler yayınlıyorlardı. İnönü oturumda :*"Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir. "* sözünü söylemiş ve bunun üzerine İnönü'ye 12 oturum meclisten çıkmaz cezası verilmişti. Böylece basın susturulmuş ve meclis İnönü'ye kapatılmıştı. İstanbul Üniversitesi'nde ve Ankara'daki Mülkiye ve Hukuk Fakülteleri önünde de öğrenci olayları artmış, öğrenciler *"Türk ordusu çok yaşa"* diye slogan atmaya başlamışlardı. Sloganlar birden *"Ordu ile beraberiz."*e dönüşmüştü. İstihbarattan yeterli bilgi alamayan Menderes ise, olayların sadece birkaç şehirde gerçekleştiğini düşünüyordu¹⁵⁸.

Siyasetle uğraşan profesörlere de disiplin cezaları verilince öğrenci olayları iyice arttı. Öğrenci gösterilerin bastırılmasında askerlerin kullanılması, Harp Okulu öğrencilerinin Ankara'da büyük ama sessiz yürüyüş yapmalarına yol açtı. Sansür kısıtlamaları sonucu bu ayaklanmaları yayınlamamış bunun yerine o günlerde Kore'de Başkan Syngman Rhee'yi devirmiş olan öğrenci gösterilerine yer veriyordu¹⁵⁹.

28 Nisan 1960 günü İstanbul Hukuk Fakültesinde *"Kahrolsun diktatörler"*, *"Menderes istifa"* haykırılarıyla gösteri yapan öğrenciler, göz yaşartıcı bomba ve silah kullanan polise taşla karşılık verdiler. Polisin üniversiteye izinsiz girmesine

---

¹⁵⁷ Hakkı Devrim (Ed.), **Demokrasinin 50 yılı 1945-1995 Cilt 1**, Aydın Kitaplar, İstanbul, 1995, s.324.

¹⁵⁸ Birand ve diğerleri, ss. 114-117.

¹⁵⁹ Zürcher, s. 349.

karşı çıkan Rektör Sıddık Sami Onar, darp edilerek İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldü. Böylece İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetime rağmen öğrenci gösterileri devam etti. Başbakan 29 Nisan'da radyoda yaptığı konuşmada *"İstanbul ve Ankara'da çıkarılmak istenen hadiseler memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girilmiş, suikastlerdir."* dedi¹⁶⁰.

1.6.3. 1960 İhtilali

Sürekli toplantılar yapan Silahlı Kuvvetler içindeki ihtilal örgütü lideri olmadığı için harekete geçemiyordu. Cemal Gürsel ise ihtilalci bir subay değildi. Onun tek amacı emekli olup İzmir'de bahçe içindeki evinde yaşamını idame ettirmektir. Ancak Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na gelmesi örgütün işine gelmişti. İlk önce Gürsel'den bazı ihtilalcileri ordunun önemli yerlerine atmasını istiyorlardı. İstedikleri olmuştu ve Alparslan Türkeş, Kara Kuvvetleri Genel Sekreterliği Şube Müdürlüğü'ne, Suphi Karaman, Erkan Şubesi'ne; Osman Köksal'da Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Kumandanlığı'na tayin edilmişti. Artık sona gelinmişti. İhtilali sadece erken seçim kararı durdurabilirdi. Sonunda ne olduysa oldu ve meclis seçim kararı almadan tatile sokuldu¹⁶¹.

Başbakanlıkta toplanan bir zirvede Harp Okulu'nun bir an önce tatile sokularak silahlarıyla birlikte İzmir'e nakli kararlaştırıldı. Çıkan bu karar Harbiye Komutanı Sıtkı Ulay'a bildirildi. Fakat bilmedikleri bir durum vardı ki Ulay'da örgüttendi. Harbiye elden giderse ihtilalde biterdi. Bu nedenle Sıtkı Ulay haberi arkadaşlarına bildirdi. Ordunun alt kademeleri müdahaleye çoktan hazırды. Menderes ise artık eleştiri duymak istemiyordu. Fakat Menderes'i en büyük yanılgıya götüren durum ise aralarında Genelkurmay Başkanı'nın da bulunduğu 20'ye yakın generalin sizden yanayız demesiydi¹⁶². Çünkü Menderes, hala ordunun kendisiyle birlikte olmadığı iddialarını muhalefetin bilinçli bir yalanı sayıyordu¹⁶³.

Bir radyo konuşması yapan Başbakan Menderes: *"Memleketimizin ne bir ihtilal karşısındadır, ne de ihtilalin sözde haklı sebepleri bu ülkede mevcuttur."* dedi.

¹⁶⁰ Milliyet, 30 Nisan 1960.

¹⁶¹ Birand ve diğerleri, s. 111-113.

¹⁶² Birand ve diğerleri, ss. 123-125.

¹⁶³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973), Yarı Silahlı, Yarı Kılahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.59.

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup yazarak, bunalımın aşılabilmesi için Cumhurbaşkanının istifası, bazı bakanların değiştirilmesi, Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması gibi tedbirler önerdi. Bu mektup üzerine Gürsel'e 2 ay zorunlu izin verildi, iznin sonunda emekliye ayrılacağı bildirildi¹⁶⁴. 21 Mayıs günü de Harp Okulu öğrencileri Atatürk Bulvarı'nda bir yürüyüş yaptılar. Artık DP iktidarının sona doğru gittiği yadsınamaz bir gerçektir¹⁶⁵.

26 Mayıs 1960 günü çekirdek kadro Harbiye'de toplanarak ihtilal için yeminler ederek ihtilali başlatıyorlardı. Menderes, Eskişehir'de, Bayar, Ankara'da iken tanklar ağır ağır meydanlara yürüyorlardı. Aslında belli bir plan ve program olmaksızın tam bir gece baskını düzenlenecekti. Bu nedenle müdahalenin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilmesi olanaksızdı. Çünkü ordunun yönetim kademesi iktidar taraftarıydı. Hatta Muhafız Alayı, Merkez Komutanlığı gibi birimlerin direnişe geçmesi bile mümkündü. Son sözü İhtilal Karagahının kumandanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu söyleyecekti. MBK Üyesi Suphi Karaman şunları söylüyordu:

"Hiçbir planımız, yani kağıda dökülmüş planımız yoktu. Her şey kafalardaydı. Kafadan yapıyorduk planlamaları. Ama kağıda dökmek yasaktı. Yoktu. İlk defa o gece saat 23.15'te herkesi yatırıp sukunete kavuşturduktan sonra yerlere, masaların üzerine Ankara planları açıldı ve onların üzerinde başladık birlikleri ayarlamaya ve görevleri bölüştürmeye..."

Harbiye sabırsızlanıyor, herkes "hareket" emrini bekliyordu. MBK Üyesi Madanoğlu ise şunu söylüyordu: "Saat 01.00'e doğru emirler bitti. Herkes çekildi. 5-6 kişi biz bize kaldık. Harp Okulu'nun kaçta hareket edeceğini sordular bana. 'Üç çeyrek kala' dedim. " Bu yapılan hareket Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mal edildi. Parola İnkılaptı. İlk olarak hiçbir zorlukla karşılaşmadan Merkez Komutanlığı'nı ele geçirdiler. Sıra radyoyu ele geçirmektir. Radyoyu ele geçirmekle görevli subay Kurmay Albay Alparslan Türkeş idi. Türkeş, bildiriye tane tane okurken dışarıda silah sesleri yükseliyordu. Şehrin tüm kilit noktalarına Harbiyeliler yerleşmişlerdi. İhtilal Karargahı da Harp Okulu'ndan, yeni ele geçirilen sıkıyönetim binasına taşınıyordu. Başkentteki birlikler artık darbecilerin elindeydi sıra Anadolu'daki ordu

¹⁶⁴ Milliyet, 26 Mayıs 1960.

¹⁶⁵ Çavdar, s.79.

kumandanlarına gelmişti. Bu sayede ihtilal Anadolu'ya taşınacaktı. 27 Mayıs 1960 gece saat 04.00 artık Ankara'daki tüm mevziler düşmüş geriye bir tek Cumhurbaşkanlığı Köşk'ü kalmıştı. Bayar'ın Muhafız Alay Komutanı olan Osman Köksal da aslında darbecilerdendi. Karşısındakilere kurşun sıkmaktan son anda vaz geçen Bayar, silahı kendi kafasına yöneltmişti. Fakat tabancası tutukluk yapmıştı. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kapılarının önünde Harbiyelileri gören DP liler tutuklanmaya başladılar. Şehirde adeta bir Demokrat avı başlamıştı. Harbiye'ye getirilenlerin sayısı 200'e yaklaşırken iş giderek kontrolden çıkıyordu. Bayar'ın Harbiye'ye götürülmesiyle geride tek bir kişi kalmıştı: Adnan Menderes¹⁶⁶.

Menderes'i asıl tutuklayacak olan asker Kurmay Albay Muhsin Batur idi. Az sonra "Orgeneral Cemal Gürsel" imzalı bir tebliğ radyoda okundu ve halka Başbakan Adnan Menderes ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Kütahya'da yakalandıkları duyuruldu. Böylece ilk kez asker, siyasal iktidara el koymuş ve bir kadroyu tasfiye etmişti. Ama şimdi asıl sorun şuydu: Devrilenin yerine ne konacaktı? 27 Mayıs günü generallerin karşısında bu soru vardı¹⁶⁷. Silahlı Kuvvetler bütün yurttaki idareyi fiilen ele aldı¹⁶⁸ ve Başkumandan meclisi feshetti¹⁶⁹

Türkiye Cumhuriyeti Devlet ve Milli Birlik Komitesi Başkanı, Başbakan Cemal Gürsel'in açılış söylevi:

"Muhterem arkadaşlar bu tarihi günde sizlere hitap etmekten gurur duyduğumu da ifadeden kendimi alamıyorum...Ordu, Dahili Hizmet Kanunu'nun 34. maddesi ile " Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumak " vazifesi kendisine verilmiş olan Türk ordusunun bu faciaya daha fazla seyirci kalması elbette beklenilemezdi... Devletin temelinden sarsılmış olan iç ve dış itibarını iade etmek, tehlikeye düşen milli varlığı kurtarmak, eskiyi tasfiye ederek yepyeni bir devlet kurmak, her milletini ve memleketini seven için en mukaddes bir vazife olmuştu... Vereceğiniz bu tarihi namus sözünün, Türk milleti ve Türk vatanı için hayırlı olması yegane dileğimdir. Büyük Atamız "Ne mutlu Türküm diyene" buyurmuşlardı. Ben de "Ne mutlu sizler gibi evlatlar yetiştirmiş olan Türk milletine " diyorum. Sizleri hürmetle selamlarım arkadaşlar."¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Birand ve diğerleri, ss. 128-140.

¹⁶⁷ Birand ve diğerleri, ss. 141-143.

¹⁶⁸ Hürriyet, 27 Mayıs 1960.

¹⁶⁹ Yeni İstanbul, 28 Mayıs 1960.

¹⁷⁰ TBMM, Kurucu Meclis, (Milli Birlik Komitesi-Temsilciler Meclisi), 1.C, 1.Birleşim, s. 2.

Darbe, 27 Mayıs sabahı en yüksek rütbelisi albay olmak üzere, bir grup subay tarafından, fazla bir engelle karşılaşılmeden gerçekleştirilecekti. Darbeyi gerçekleştiren subayların ilk bildiride üzerinde ısrarla durdukla iki nokta vardı: Türk Silahlı Kuvvetler'i, ülkede bir kardeş kavgasını engellemek için yönetime el koymuş bulunmaktadır. Türkiye, dış politika açısından¹⁷¹ NATO ve CENTO'ya bağlıdır¹⁷² Sonuçta kansız bir harekâtla, yurdun her yerinde¹⁷³ kendilerine Milli Birlik Komitesi adını veren bir grup genç subay ordu adına yönetime el koyacaklardı¹⁷⁴.

Düşüklerin Yassıada'da yargılanması katileşmişti¹⁷⁵. Menderes :"*Akli melekem inkıtaa uğradı...*" derken, Afgan kralının sabık Bayar'a hediye ettiği ve 1000 liralık değerine mukabil 20 bin liraya Atatürk Orman Çiftliği'ne satılan köpeğin davasına başlandı. Celal Bayar "*Bu para ile çeşme yaptıracaktım.*" dedi¹⁷⁶ Köpek davası, Bebek davası gibi ciddiyetten uzak suçlamaların yerini Anayasayı ihlal, örtülü ödenek, Topkapı ve 6-7 Eylül olayları türünden davalar DP lilere zor anlar yaşatıyordu. Duruşmalar sırasında Bayar mahkemeye tepeden bakan bir görüntü verirken, Menderes daima mütevazı bir ruh hali içerisindeydi. Cemal Gürsel idam olayına sıcak bakmıyordu Fakat Yassıada kararlarına son noktayı koyacak olan Milli Birlik Komitesi de kontrolü elinden kaçırdığının farkındaydı. Dahası Silahlı Kuvvetler Birliği duruşmalar devam ederken infazların yapılacağı yeri bile çoktan seçmiş hazırlıklara başlamıştı¹⁷⁷. Ancak DP üyelerinin tutuklanma ve yargılanma süreçlerinde insan haklarına sığmayan bir şekilde muamele görmeleri Türk demokrasinin ayrı bir kara lekesi olarak değerlendirilir¹⁷⁸.

ABD Cumhurbaşkanı Kennedy ve İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Yassıada sanıklarının affedilmesini istiyorlardı. İsmet Paşa ise hükmün açıklanmasından iki gün önce Orgeneral Cemal Gürsel'e, Silahlı Kuvvetler Başkumandanına ve Milli Birlik Komitesi Başkanına mektuplar yazarak idamların infazına destek vermediğini

---

¹⁷¹ Çavdar, ss. 85-86.

¹⁷² Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partilileşme Sorunu**, Nurol matbaası, Ankara 1992, s.17.

¹⁷³ Dr. Osman Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, 1.Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s.70.

¹⁷⁴ Sümercan, s. 11.

¹⁷⁵ Akşam, 20 Temmuz 1960.

¹⁷⁶ Akşam, 15 Ekim 1960.

¹⁷⁷ Birand ve diğerleri, ss. 183-187.

¹⁷⁸ Atiye Emiroğlu, **Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme**, Tarihın Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15, 2016, s.4.

dile getiriyor, "siyasi suçlardan dolayı ölüm cezası bugün dünyada kalmamış gibidir" diyordu. Komiteciler arasında ise üç farklı görüş vardı. Bir kısım üyeler divan tarafından verilmiş bütün idam kararlarının müebbet hapse dönüştürülmesini istiyordu. Bir grup, bunların hepsinin onayı ve infazın taraftarıydı. Bir üçüncü fikir ise bazı idam hükümlerinin onayı, bazılarının ise müebbet hapse dönüştürülmesiydi¹⁷⁹.

Buna karşın 14 Eylül 1960 gecesi Yassıadadakilerin durumunun çok kötü olduğuna dair haberler halk arasında yayılmıştı. Adadaki tutukluların çok iyi şartlarda yaşam sürdüklerini halka göstermek için berberde, hastanede ve koğuşlarda çekim yapılmış ve "Düşükler Yassıada'da" filmi hemen gösterime girmişti¹⁸⁰. Banyoda bel kemerini boğazına saran ve nöbetçiler tarafından son anda kurtulan Bayar: 'Ben kurtulmak istemiyordum' dedi¹⁸¹. Bu durum halk nazarında derin üzüntülere neden olacaktı¹⁸². Yassıada'da tutuklu bulunan DP yöneticilerinin cezaevi yaşamlarını gösteren fotoğraflar Milli Birlik Komitesi tarafından açık artırma yoluyla basına satılıyor. Eski Başbakan Adnan Menderes'i berber koltuğunda usturayla sakal tıraşı olurken gösteren bir fotoğraf tam 100.000 liraya bir gazeteye satılmıştı¹⁸³.

Milli Birlik Komite 15 Eylül günü saat 18.00 de Gürsel'in başkanlığında toplanmıştı¹⁸⁴. Cemal Madanoğlu'nun istifası nedeniyle MBK da toplantıyı açan Cemal Gürsel idam hükümlerinin infazından yana olanların ellerini kaldırmalarını istiyordu. Sadece 9 kişi ellerini kaldırmamıştı. Özdilek, Ulay, Köksal, Küçük, Karaman, Gürsoytrak, Özgür, Karavelioğlu ve Gürsel'in kendisi. Maalesef kaldırılan eller çoğunluğu oluşturuyordu. Yapacak bir şey kalmamıştı¹⁸⁵.

Yüksek Adalet Divanı 15 kişi için idam, 31 kişi hakkında müebbet, 402 kişi hakkında çeşitli cezalar vermişti. 135 sanık ise beraat etmişti. İdam kararları bütün yurttaki tepkiye neden olmuş ve özellikle tutuklu yakınları İsmet Paşa'ya başvurarak idam cezalarının affı için orduyla münasebete geçmesini istediler. Fakat ordu içinde

¹⁷⁹ Toker, Yarı silahlı Yarı Külahlı..., ss. 277-279.

¹⁸⁰ Birand ve diğerleri, s. 171

¹⁸¹ Akşam, 27 Eylül 1960.

¹⁸² İbrahim Sertkaya, **Adnan Menderes**, 2.Baskı, İstanbul 2008, s.283.

¹⁸³ Devrim, s.338.

¹⁸⁴ Toker, Yarı silahlı Yarı Külahlı..., s. 279.

¹⁸⁵ Toker, Yarı silahlı Yarı Külahlı..., s. 281.

cuntanın çekirdeğini oluşturan "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" başta Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olmak üzere MBK üzerinde baskı yaparak idam cezalarının infazını istemişlerdi. Bu baskılar sonucu¹⁸⁶ Dışişleri Bakanı Fatın Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan haklarındaki Milli Birlik Komitesi tarafından tasdik edilen idam hükmü 16 Eylül 1961 cumartesi günü sabaha karşı infaz edilmiştir. Hakkındaki idam hükmü tasdik edilen diğer suçlu Başbakan Adnan Menderes 'in mezkûr vakitte hastalığı devam ettiğinden hüküm infaz edilememiştir¹⁸⁷. Bayar'ın cezası yaş haddinden müebbetle çevrilmişti¹⁸⁸. 17 Eylül 1961 de infazı gerçekleştirilen Menderes, son yolculuğuna uğurlanırken ağzından şu sözler dökülüyordu: "*Hiç küskün değilim. Hiçbir dargınlık duymuyorum.*"¹⁸⁹. TSK'nın önemli cuntacılarından Talat Aydemir ise "*Ellerinden ancak üçünün kellesini alabildik*" diye hayıflanacaktır¹⁹⁰. Ancak bu durum ileride yaşanacak ve uzun yıllar halkın hafızasına kötü bir anı olarak yerleşecek olan olayların başlamasına sebep olacaktır¹⁹¹.

Menderes'in son mektubu sürekli yanında bulunan Yüzbaşı Kazım Çakır'ın hatırasına göre 16 Eylül 1961 saat 21.40'da kalem alındığı yönündeydi. Menderes, oğlu Yüksel'e hitaben şunları yazıyor:

" *Yüksel oğlum,
Mektuplarınızı muntazaman alamamanın hüznü içindeyim. Annenizin etrafında toplandınız. Çok memnun oldum. Bana teselli kaynağı oluyor. Sana, hepinize itimadım tamdır. Hakkımda müsbet düşünün. Rabbim sabır ihsan etsin. Beşeri zaafılar insanlarda mevcuttur. Söylenenlere, etrafa inanma. Herkese yardım et. Bankalardan asla tavassut etme. Bulunacağın mevkilerde inat etme, kararlı ol. Bütün bu olanlardan sonra, benim mefkurem olan millete, vatanına varlığını hizmet et. Ruhumla daima sizinleyim. Sizi şefkatle anıyorum. Hakkınızı bir kere daha helal edin. Benden helaldir. Hepsinize hüznün ve heyecanla hitap ediyorum. Yanınızdayım. Sonsuz, dayanılmaz, hissedilmemiş bir özleyişle ve gözyaşlarıyla hepinizi öperim.*"¹⁹².

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, müebbet hapse mahkûm edilen Celal Bayar'ı Anayasanın 97. maddesine dayanarak affetmiştir.¹⁹³ 22 Mart'ta Kayseri cezaevi'nden

¹⁸⁶ Çavdar, s. 96.

¹⁸⁷ Yeni İstanbul, 17 Eylül 1961.

¹⁸⁸ Hürriyet, 18 Eylül 1961.

¹⁸⁹ Birand ve diğerleri, s.199.

¹⁹⁰ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı..., s.286.

¹⁹¹ Tarım, s.13.

¹⁹² Nazlı Ilıcak, **Bitmeyen Hasret, Eşi Berin Menderes'ten Yassıada'ya, Adnan Menderes'e Mektuplar**, Dem Yayınevi, İstanbul, 1989, ss. 160-161.

¹⁹³ Milliyet, 9 Temmuz 1966.

tahliye edilen Celal Bayar'ı yol boyunca AP flaması taşıyan topluluklar karşıladı. Ankara'da kalacağı evin önünde omuzlara alınan Bayar, Yüksel Menderes ile görüşürken, idam edilen eski Başbakan Menderes için gözyaşlarını tutamarak : "*Muhterem ölünün önünde saygıyla eğilirim.*" dedi¹⁹⁴.

1029 gün sonra tahliye edilen Bayar'ın beyanatı :

" Beyanat vermeyi düşünmedim. Ancak sayın basınımızın hakkımda gösterdiği yakın ve heyecanlı alakadan çok mütehassis olduğum için, birkaç kelime ile sizlere hitap etmeyi bir zaruret olarak kabul ettim. Sıhhi sebeplerle, yani zindan hayatında kalbimden yaralandığım için altı ay müddet ile beni serbest bıraktılar. Bunun bir kıymet ve değeri yoktur. Benim kadar ve belki benden daha fazla memlekete hizmet etmiş kıymetli arkadaşlarımı beton duvarlar arasında bıraktım. Şu anda bu hazin olayın tesiri altındayım. Son söz olarak, size şunu söyleyebilirim : felaketli anımızda tesellimiz ve istinat noktamız büyük ve asil milletin itimat ve muhabbeti olmuştur. Her zaman olduğu gibi sevgili milletime minnettarım..." ¹⁹⁵.

27 Mayıs 1960 ihtilaliyle devrilen Demokrat Parti'ye¹⁹⁶ beş yıldır kongre yapmadığı gerekçesiyle kapatılma kararı alınmış, gazeteler bu olayı haberden bile saymamışlardı¹⁹⁷. 17 dakikalık bir duruşmadan sonra Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi hâkimi, kararı bildirdi: "*DP'nin feshine karar verilmiştir; kapatılmıştır...*" ¹⁹⁸.

27 Mayıs 1960 ihtilalinin arkasındaki güçler her zaman merak konusu olmuştu. 27 Mayısçılar Irak Baas İhtilalini örnek almışlardı. Ayrıca İhtilalciler Menderes'i, Amerika'ya aşırı derecede bağımlı olmasından dolayı eleştiriyorlardı. Fakat 11 Nisan 1960 günü Menderes'in Moskova'ya giderek Komünist Parti Genel Sekreteri Kruşçev ile görüşeceğini açıklaması ve Kruşçev'in de aynı yıl Türkiye'ye geleceğini öğrenmesi ABD için son derece tehlike arz ediyordu. Federal Almanya Başbakan'ı Konrad Adenauer da, Menderes'in Moskova ziyaretine destek verenlerdendi. Sonuçta 1959 sonlarına doğru Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar'ın, "*Bundan sonra Sovyetler'le ilişkilerimiz gelişecektir.*"

---

¹⁹⁴ Milliyet, 24 Mart 1963.

¹⁹⁵ Hürriyet, 23 Mart 1963.

¹⁹⁶ Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar (1960-1965)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984, s.190.

¹⁹⁷ Birand ve diğerleri, s.173.

¹⁹⁸ Yeni Asır, 30 Eylül 1960.

demesinden birkaç ay sonra ve ihtilalden sadece birkaç hafta önce 8 Mayıs 1960 tarihli New York Times' de şunlar yazılır: "*Menderes, politikasını değiştirmedeği takdirde olayların nasıl gelişeceği bilinemez.*" Aslında bu ifade açık bir tehdittir. Fakat Menderes bunu önemsemez. Hemen sonrasında 27 Mayıs ihtilali gerçekleşecektir. Ardından Sovyet ekonomik yardım teklifi reddedilir ve Türkiye'de Jüpiter füze üsleri kurulur. CIA, Türkiye'deki varlığını 1960'tan sonra güçlendirerek korumuştur. İhtilal liderlerinden Cemal Madanoğlu da bunu itiraf etmiş ve CIA'nın 27 Mayıs'tan sonra komutanlara sicil verir hale geldiğini Türk kamuoyuna açıklamıştır¹⁹⁹.

Türk Silahlı Kuvvetlerinden bir grup albay ve daha alt rütbeli subayların gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 darbesi, DP yönetimine ve meclise olduğu kadar ordu hiyerarşisine karşı yapıldığı için sonraki ihtilallerden – 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 - farklı bir önem taşımaktadır²⁰⁰. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise idam edilenlerin naaşları İmralı'dan alınarak İstanbul Vatan Caddesi girişinde hazırlanan anıt mezara konulmuş, böylece iade-i itibar etmeleri sağlanmıştır²⁰¹. Bu bağlamda ordunun siyaset kurumuna karşı tarafsız olduğunu söylemek pek de doğru olmamakla birlikte ordunun CHP ile ilkesel anlamda bir uyumunun olduğu ve seçilmişlere mesajlarının gerek görüldüğünde asker yoluyla verildiği ortadır²⁰².

---

¹⁹⁹ Ilıcak, ss.208-209.

²⁰⁰ Sümercan, s.15.

²⁰¹ Çavdar, s.97.

²⁰² Akıncı, **Türkiye'nin Darbe Geleneği...**, s. 62.

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİLAL SONRASI SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELER

2.1. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ'NİN YAPISI

Atatürk döneminden beri ordu içinde birtakım "*gizli teşkilat*" lar sürekli var olmuşlar ve bu teşkilatların varlıklarını sürdürmesi ya da sönüp gitmesi ülkenin başında bulunan iktidarın tutumuna bağlıydı. Yani İhtilaller bir ortam meselesidir. Ordu içinde birtakım gruplar da DP iktidarına karşı birleşmiş ve hükümetin aldığı bazı kararları da bahane ederek 27 Mayıs ihtilalini gerçekleştirmişlerdir²⁰³. Böylece Cumhuriyetin ilk günlerinden beri süre gelen ordunun tarafsızlığı ilkesi 27 Mayıs ihtilali ile birlikte sona erecektir²⁰⁴.

İhtilal sonrası halk tankları selamlıyor, kutlamalar yapılıyor, sokağa çıkma yasağı kimse tarafından dikkate alınmıyordu. Otobüsler ve taksiler ordu mensuplarını üç gün bedava taşıyacıklarını bildiriyorlar fakat bu kadar sevgi gösterisini ihtilalciler bile ummuyordu²⁰⁵. Basın üzerine uygulanan yasakların kalkması sonucu bütün gazeteler baskılarını büyük manşetlerle yayımladılar. "*Ordu gençlik el ele*" ya da "*Ordu millet el ele*" gazetelerin birinci sayfalarını süslüyordu²⁰⁶. Radyolarda ise Harp Okulu ve Gazi Osman Paşa marşları sürekli tekrarlanıyordu²⁰⁷. İhtilal hareketi çok hızlı olup bittiğinden DP militanları çabuk organize olup karşı hareket düzenleyememişler. ihtilalcilerin ise aklında olan şeydu: Türk Silahlı Kuvvetleri derhal dürüst bir seçim düzenleyerek ülke yönetimini bu seçimden çıkacak iktidara bırakmalıdır²⁰⁸.

Şevket Süreyya Aydemir'e göre 27 Mayıs ihtilalinde hiyerarşik düzen altında çalışan bir komite mevcut değildi. Lideri bile belli olmayan komiteye Harp Okulunu harekete geçiren Cemal Madanoğlu ancak 14 Mayıs 1960'ta katılmıştı. Yani ihtilal hareketinin geçmişi çok da eskiye gitmiyordu. Özellikle ordu içinde gidişattan

²⁰³ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.34.

²⁰⁴ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, 2.Baskı, İstanbul 2009, s.111.

²⁰⁵ Birand ve diğerleri, s.159.

²⁰⁶ Çavdar, s.86.

²⁰⁷ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.19.

²⁰⁸ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., ss.72-73.

memnun olmayan subayların gözleri açılmış, dış ülkelerde gördükleri ile dünyanın hali hakkında bazı fikirler edinmişler ve bu fikirleri çevrelerine aktarmışlardı. 27 Mayıs hareketine karışan kurmayların, subayların hepsi de gençti. Hepsinin önünde ilerleme, yükselme yolları açıktı²⁰⁹.

Bu darbenin gizli tertipçilerinin yönetime el koymada başarılı olmaları için iki şey son derece önem arz ediyordu. Biri, kendi üyelerini iktidara el koymak için gerekli olan tayin edici yerlere atamaktı. Diğer ise Silahlı Kuvvetlerin geri kalanının desteğini kazanmak için, eylemlerin başında olacak deneyimli bir subay bulmaktı. Bu da Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı olan Cemal Gürsel'den başkası olamazdı²¹⁰.

28 Mayıs 1960 günü Cemal Gürsel İnönü'yü arayarak şöyle dedi:

" Size karşı kusurluyuz Paşam. Hareketimizi size önceden haber veremedik. Fakat verseydik bizi bundan caydırmak isteyeceğinizi biliyorduk. Yapacak başka bir şeyimiz kalmamıştı. Bizi affetmenizi rica ediyoruz. Emirleriniz bizim için daima Peygamber buyruğudur, sayın Paşam." İsmet Paşa ise: " Memleket ve millet için hayırlı bir iş yaptınız. Büyük bir iş yaptınız. Mutlu ve uğurlu olmasını dilerim. Asıl başarınız için ben sizin emrinizdeyim Paşa hazretleri. Sizleri anlıyorum. Ne zaman bir arzunuz olursa emrinize amadeyim." ²¹¹.

Orgeneral Gürsel olaylardan İsmet Paşa'nın haberinin olmadığını ve seçimlerin üç ay içinde yapılacağını bildiriyordu²¹². MBK, hemen iktidarı sivillere bırakmak isteyenler ile partilerin siyasi faaliyetlerine izin verilmeden önce ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek isteyenler olarak ikiye bölündü. Gürsel ve Generaller birinci grup yani ılımlılardı. Albay ve daha aşağı rütbeli subaylar ise ikinci grup yani aşırılar olarak anıldı. Genel olarak bakıldığında MBK üyelerinin çoğu iktidarın sivillere bırakılmasını desteklemiyordu. Yani radikallerden yanaydı²¹³.

---

²⁰⁹ Yılmaz, ss.360-361.

²¹⁰ Zürcher, ss.351-352.

²¹¹ Birand ve diğerleri, s.165.

²¹² Yeni İstanbul, 29 Mayıs 1960.

²¹³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye- 1945- 1980**, (Çev. Ahmet Fethi), 5. Baskı, Hil Yayın, 2015, ss.174-175.

İsmet Paşa ihtilalin ikinci günü MBK'nın da iznini alarak bir genelde yayınladı. İsmet Paşanın Aksal, Satır, Feyzioğlu ve öteki arkadaşlarıyla evde hazırladığı genelgede şöyle deniliyordu:

"Şanlı Türk ordusu memleketi maddi ve manevi çöküntüye götüren, açıkça anayasa dışı baskı idaresine son vermiş, milletin mukadderatını eline almıştır. MBK Başkanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Başkumandanı Sayın Orgeneral Cemal Gürsel aziz milletimize hitabesinde MBK'nın temiz ve dürüst bir demokratik nizamı kurmak, devlet idaresini süratle millet iradesine tevdi etmek kararında olduğunu bildirmiştir. Bu zaman zarfında vatandaşlarımız arasında huzur ve sükunu muhafaza etmenin büyük kıymeti vardır. CHP teşkilatı böyle nazik devirlerde sirayet istidadı gösteren intikam hislerinden, hususi garaz temayüllerinden ciddi olarak sakınmalı, vatandaşları da bu gibi his ve temayüllerden korumak için çalışmalıdır. MBK'nın dürüst bir demokratik nizamı tesis etmek hususunda kesin karar sahibi olması, hal ve atı için memlekette huzuru, güveni sağlayan büyük teminattır. Vatandaşlarımız eşit, dürüst ve serbest seçimleri sükun ile ve Türk ordusunun temiz geleneklerine tam bir güven içinde beklemektedirler. Hepinize sevgi ve saygılar sunar, vatana hizmet yolunda başarılar dilerim."

Telgrafların altındaki imza, İsmet İnönü idi. İsmet Paşa Gürsel'e demiş ki; *"Paşa hazretleri, orduyla münasebetlerinizi iyi muhafaza ediniz ve orduya hakim kalınız."* Gürsel hemen şu yanıtı vermiş: *"Bir endişemiz yok. Biz orduya hakimiz ve ordu bana bağlıdır. Ordunun başkomutanı benim ve otoritem mutlaklıktır. Ordudan herhangi bir hareketin gelmesi söz konusu olamaz."* İsmet Paşa devam etmiş: *"Paşa hazretleri, kendi aranızda bölünmemeye dikkat ediniz!"* İsmet Paşa'nın üçüncü tavsiyesi ise şu olmuş: *"Seçimlere bir an önce gidiniz!"* Seçimlere çabuk gidilmemesinin MBK'ya, orduya ve ülkeye verdiği zarar bugün artık herkesin gözleri önündedir. Zaten ihtilal sabahı ihtilalcilerin elinde ne ciddi bir komite kadrosu, ne de bir komitenin gerekliliği fikri vardı. İktidarı bırakmama fikrinin en fanatik savunucularından olan Orhan Kabibaylar, Orhan Erkanlılar bile o günler *"Biz ayağımızın tozuyla geldik, ayağımızın tozuyla gideceğiz"* diyorlardı²¹⁴.

Ama zaman geçiyor ve karargâhı yöneten generallerin kafasını çok önemli bir soru kurcalıyordu: Peki şimdi ne olacaktı? Ordu kışlasına dönmeyi düşünüyordu. Sıddık Sami Onar önderliğindeki profesörler heyeti gitmek isteyen askerlere kalın birlikte hareket edelim diyorlardı. Generaller albayların emrine girmişti. Harekâtı

²¹⁴ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı, ss.22-26.

baştan sona küçük bir genç subay örgütlemişti. Lider Org. General Cemal Gürsel hiçbirinin adını dahi bilmiyordu. Herkes *"İhtilali ben yaptım "* havasına girmişti²¹⁵.

İhtilalci subaylar önce, bir hükümete ihtiyaç olup olmadığı hususunda tartışmışlar. Bir kısmı *"hükümeteşiz olmaz"* derken, diğlerleri *"pekala olur"* görüşünü savunmuşlar. Sonunda Bilim Adamları Komisyonunun görüşlerine önem verilmiş ve bir hükümet oluşturulması kararlaştırılmıştı. Bazı ihtilalciler sivillerden oluşacak bir kabine isterken, karşı görüşte olanlar bakanları kendi aralarında seçme fikrini ortaya atmışlardı. Bu sırada Madanoğlu sert çıkış yapmış: *" Ne oluyoruz yahu, biz ihtilali bunun için mi yaptık? Hani iktidarı devredip gidecektik...Ben yokum bu işte!"* demiş. Bunun üzerine varılan fikir ihtilal hiç kimse hesabına yapılmadığı için bakanlar bir partiden değil tarafsızlar arasından seçilecekti²¹⁶.

Uzun tartışmalar sonucu en tecrübeli sekiz subay 38 kişilik bir liste çıkardılar. Artık *" Milli Birlik Komitesi"* hazırıldı. Hükümeti kurma görevi Gürsel'de, Yasama ve Yürütme görevi ise MBK nin üzerine bırakılmıştı. Şimdi elde bir profesörler Heyeti, bir Milli Birlik Komitesi bir de Bakanlar Kurulu vardı. Cemal Gürsel hepsinin lideri konumundaydı²¹⁷. Gürsel, saat 16.00 da yaptığı radyo konuşmasında ihtilalin sebepleri ve amaçlarını açıkladıktan sonra *"Bana inanınız, bana güveniniz"* dedi. Devlet Bakanı Amil Artus, 27 Mayıs sabahından bu yana kim oldukları merak edilen Milli Birlik Komitesi üyelerinin adlarını açıkladı. Yaş ortalaması 40 olan Milli Birlik Komitesi'nin 38 üyesinin adları şöyle: Başkan: Cemal Gürsel²¹⁸. MBK üyeleri: Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Memhet Özgüneş, Selahattin Özgür, Mehmet Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dünder Taşar, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş,

---

²¹⁵ Birand ve diğlerleri, ss.159-161.

²¹⁶ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı, ss.40-41.

²¹⁷ Birand ve diğlerleri, ss.162-163.

²¹⁸ Milliyet, 28 Mayıs 1960.

Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler ²¹⁹.Amerika, İngiltere, Fransa, İran ve Pakistan yeni hükümeti tanıdıklarını açıklıyorlardı ²²⁰

MBK, ilk iş olarak geçici anayasayı hazırlamaları için Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli, Muammer Raşit Sevig.. gibi profesörleri Ankara'ya çağırmişti. Bu komisyonun hazırladığı 4 bölüm ve 27 maddeden oluşan geçici anayasa, 12 Haziran 1960'ta resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi. Birinci bölüm genel hükümler, ikinci bölüm Milli Birlik Komitesi, üçüncü bölüm Devlet Başkanı, dördüncü bölüm Bakanlar Kurulu'nu tanımlayan, görev ve yetkilerini belirleyen maddelerden oluşuyordu²²¹. 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı kanunla Milli Birlik Komitesi kendisine meşruluk kazandırmıştır. Bu kanunla TBMM nin sahip olduğu hak ve yetkiler MBK ne devredilmişti. MBK nin yasama yetkisini doğrudan doğruya, yürütme yetkisini de Bakanlar Kurulu eliyle kullanacağı öngörülmüştür²²².

Milli Birlik Komitesi çıkardığı ilk yasa ile yaptıkları darbenin hukuki temelini hazırlıyordu. Ordu İç Hizmet Kanunun'daki bir maddede "*Türk Ordusu, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamakla*" görevliydi ve ihtilal bu yasadan aldığı yetkiyle yapılmıştı. Böylece MBK artık meclis gibi çalışacak, her söylediği kanun olacaktı. En önemli kanunları ise Yüksek Adalet Divanı'nın kurulması idi. Divan'ın görevi eski hükümeti yargılamaktı. Bu Mahkemenin kararlarına itiraz edilmeyecek, sadece idam kararlarının infazı Milli Birlik Komitesi onayıyla gerçekleşecekti. Kimlerin yargılanacağını ise yüksek soruşturma kurulu karar verecekti. Adeta bir "*İstiklal Mahkemesi*"ydi²²³. Bu amaçla MBK, iktidar partisi liderlerin, partili milletvekilleri, DP ye yakın olarak bilinen yüksek rütbeli askerler ve adları çeşitli yolsuzluklara karışmış bazı sivilleri tutuklamış ve Yüksek Adalet Divanı adını verdikleri özel mahkemede yargılamışlardır. Fakat ilerde Özel mahkemenin verdiği kararlar kamuoyunda tartışmalara yol açacaktır²²⁴. Kısacası ordu, İç Hizmet

²¹⁹ TBMM, Kurucu Meclis (Milli Birlik Komitesi- Temsilciler Meclisi) 1.C., 1.Birleşim,s.4.

²²⁰ Tercüman, 31 Mayıs 1960.

²²¹ Çavdar, ss.87-90.

²²² Öztürk, ss.72-73.

²²³ Birand ve diğerleri, ss.170-171.

²²⁴ Koçak ve diğerleri, ss.233-234.

Kanunu'nun 35. Maddesini gerekçe göstererek daha sonraki dönemlerde yapacağı askeri müdahaleleri meşrulaştırma yoluna gidecektir²²⁵

Batılı gazetecilerin önemli sorulardan biri hükümet kurulmuştu, bir de MBK ya gerek var mıydı? Gerçekten de MBK, 1961 yazına kadar hep gerçek gücü temsil etti, hükümet onun emrinde kaldı. Fakat komitenin kendi içindeki anlaşmazlıkları hem hükümeti hem de ülke ortamını etkileyecekti²²⁶. Aslında 21 Ekim 1961 de yapılan genel seçimlere kadarki icraatleri MBK eylemleri diye adlandırmak gerekiyor. Sırasıyla DP lileri yargılanması, Ordu ve üniversitelerdeki tasfiyeleri gibi. MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşan Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de çalışmalarına başlamıştı. Temsilciler meclisi DP dışındaki partiler ve meslek ya da benzeri sivil kuruluşların temsilcilerinden oluşuyordu. Kurucu Meclisin hazırladığı anayasa 9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunularak % 61,7 olumlu oy aldı²²⁷.

MBK,'nin bu kadar hantal olmasının sebebi, hiçbirisi diğeriyle uzlaştırılmayan pek çok gizli grubun var olmasıydı. Dışlananlar sorun çıkaracaklar ve Silahlı Kuvvetler içinde bir istikrarsızlık unsuru haline geldiler²²⁸.

2.2. EMİNSU OLAYI

27 Mayıs ihtilalini hazırlayanların varmak istedikleri ilk hedef, Türk devleti organlarını, sağlanması ön görülen dinamizm ve reformları yetki ve bilgi ile rasyonel bir tarzda uygulayabilecek bir mekanizma haline getirmek olmuştu. O halde devlet organları her şeyden evvel teker teker ele alınmalı ve cesaretle revizyona sokularak içinde bulunduğumuz yüzyılın ve 1960 Türkiye'sinin taleplerini kolaylıkla karşılayabilecek şekilde çalışır hale sokulmalıydı²²⁹.

Milli Birlik Komitesi'nin 27 Mayıs 'tan sonra en önemli ve ses getiren adımı TSK bünyesinde gerçekleştirdiği subay tasfiyesi hareketi olmuştur. Alt rütbeleri oluşturan teğmen, üst teğmen, yüzbaşı kadroları az sayıda iken orta rütbeleri

²²⁵ Abdulvahap Akıncı, **Türkiye’de Askeri Vesayetin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi**, Akademik İncelemeler Dergisi, 8/1, 2013, s.98.

²²⁶ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.43.

²²⁷ Koçak ve diğerleri, s.233.

²²⁸ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.153.

²²⁹ Milliyet, 4 Haziran 1966.

oluşturan binbaşı, yarbay ve albay kadrolarında ihtiyaç fazlası subay bulunmaktaydı. TSK kadrosundaki bu yığılmanın ana nedeni ise 1935-1945 yılları arasında 2. Dünya Savaşı döneminde subay ihtiyacına karşılık Harbiye'nin her yıl 1000 mezun vermiş olmasıydı²³⁰.

Dündar Seyhan'ın ordu ile ilgili görüşleri ise dikkate değerdi;

*"Silahlı kuvvetleri on seneden fazla bir zamandan beri Amerikan askerlik prensiplerine göre yetiştiriyorduk. Türk Silahlı Kuvvetleri kendi imkânlarına ve yeterliğine dayanan bir kuvvet olmaktan çıkarılmış, ikmal kaynakları dünyanın öbür ucunda ve başka bir memleketin elinde bulunan bir ileri karakol birliği haline getirilmişti. Modern taktik usuller uygulanıyordu ama kendimizi bir türlü modern düşünmeye ve böyle düşünmeye uygun davranışlara alıştıramıyorduk. İşler "Biz istiklal harbinde iken..." demekle yürütülen anlayış çerçevesinden bambaşka inanç ve icraat bekliyordu. Bu bir inkılapı. İnkılapları; inanan, enerjik, bilgili ve içinde bulundukları günün gereğine göre düşünebilen kafalar hedeflerine ulaşabilirdi. "*²³¹.

Refik Tulga, İsmet Paşa'yla yaptığı bir görüşmede orduda ciddi manada bir düzenlenemnin yapılmasının gereğinden bahsediyordu. Öyle ki küçük rütbeli subayların sayısı yüksek rütbeli subayların sayısını geçmişti. Bu durum modern askerlik anlayışına uygun düşmüyordu. Tulga'ya göre MBK ihtilali tehlikeye düşürebilecek bir biçimde farklı yollar çiziyordu. Komite'nin hatalı yolda olduğuna İsmet Paşa'da ikna olmuştu. Eminsü Meselesi bir haftada tertiplenmiş bir olay değildi. Bunun için Amerika'dan getirilen Dündar Seyhan hareketin felsefesini oluşturmuştu. Seyhan'a göre en yüksek rütbeli subay albay olursa, bir "orta kademe hareketi" olan ihtilal kendisini garantiye alacaktı. Planın hazırlayıcı, neyin nasıl yapılacağını bilen MBK'nın üç havacı üyesi, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi Hava Kuvvetleri Karargâhındaydılar. Karargâh subaylarının en kıdemlisi ise Hava Kuvveleri Kurmay başkanlığına getirildiği anlaşılan Kurmay Albay Muzaffer Sanal idi. O gece Hava Kuvvetleri Komutanı ile birlik ve üs komutanlarından bazıları değiştirilecektir. MBK, direnişle karşılaştığından şüphe duyduğu için emekliye sevk edilen komutan emekliye sevk edildiğini bildiren tebliğ zarfını eline aldığı anda, yeni komutan birliğinin başına geçmiş olacaktı. Bildirim mektuplarının altında Milli Savunma Bakanı sıfatıyla Orgeneral Fahri Özdilek imzası vardı. Fahri Özdilek'in kendisi de bu operasyonla emekliye ayrılan komutanlar

²³⁰ Tarım, s.18.

²³¹ Milliyet, 5 Haziran 1966.

arasında olacaktı. Emekliye sevk edilen subaylar dolgun bir tazminat almakta, emekli maaşları da yüksek bir düzeyde yatacaktı. Mali porte 100 milyon liradır. Bunun derhal ödenebilmesi için Maliye Bakanı Ekrem Alican'a komite tarafından baskı bile uygulanacaktı²³².

Cemal Gürsel ilk zamanlar bu tasfiye olayına karşı çıkmış fakat MBK'nın baskısı nedeniyle tasfiyeyi kabul etmek durumunda kalmıştı²³³. Kimin kalıp kimin gideceği hakkında günlerdir devam eden müzakereler, münakaşalar sonunda²³⁴ 3 Ağustos 1960'ta orduda yapılan tasfiye hareketiyle 25 yılını dolduran subayların hükümet tarafından res'en emekliye sevkini sağlayan 42 sayılı kanun gereğince 235 general ve amiral ile 5000 ne yakın subay silahlı kuvvetler bünyesinden çıkarılmışlardır. EMİNSU adı verilen kişilerin emekli edilmeleri, ordunun gençleştirilmesi kadar MBK'nın Silahlı Kuvvetler üzerindeki otoritesini resmiyet kazandırmak amacına hizmet ettiği de aşikârdır. Tasfiye ile birlikte atamalar gerçekleştirilirken, Orgeneral Ragıp Gümüşpala da emekli edilmiş, yerine Türk siyasetinde aktif rol oynayacak Orgeneral Cevdet Sunay getirilmişti. Ayrıca Hava kuvvetleri komutanlığına da İrfan Tansel atanacaktır²³⁵. Emekliye sevk edilenlerin emekli aylığı da % 50'den % 70'e çıkarılmıştı²³⁶. 27 Mayısçıların önce genelkurmay başkanlığına getirip sonrasında tasfiye ettikleri Orgeneral Ragıp Gümüşpala ise, orduyu eleştiren bazı eski DP'li gruplara katılarak DP'nin mirası için tarih sahnesine çıkan Adalet Partisi'ne genel başkan olacaktı²³⁷.

Orduda birçok subayı emekliye ayıran bu düzenleme bir gece içinde ve darbe biçiminde yapılmıştır. Hiçbir karşı koyma hareketi ile karşılaşmayan ordu kuvvet kullanmaya da gerek duymamıştır²³⁸. Bundan sonra emekli edilen subaylar bir yandan "Eminsü" adlı bir dernek kurarak haklarını aramaya çalışıp diğer yandan da²³⁹ kendilerine el altından vaatte bulunan AP'ne yanaşacaklardır. Gerçek şu ki

---

²³² Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı, ss.108-112.

²³³ Nurşen Mazıcı, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989, s.95.

²³⁴ Milliyet, 6 Haziran 1966.

²³⁵ Koçak ve diğerleri, ss.234-235.

²³⁶ Akşam, 4 Ağustos 1960.

²³⁷ Sümercan, s.121.

²³⁸ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı..., s.112.

²³⁹ Çavdar, s.92.

ordudan ayrılan subaylar orduya bir daha asla dönemeyeceklerdir²⁴⁰. Eminsü olayı diye tarihe geçen bu geniş tasfiye, ordudaki rahatsızlığın aslında açık bir işaretiydi²⁴¹.

2.3. 147' LERİN TASFİYESİ

Yassıada'da davalar sürerken MBK meşhur "*üniversite bombası*"nı patlattı. 28 Ekim günü MBK oy çokluğuyla Türkiye'nin farklı üniversitelerinden 147 öğretim üyesini görevlerinden almış, bunların hocalık yapmalarını yasaklamıştı. Her öğretim üyesi hakkında özel ve gizli bir araştırma yürütülüyordu. Mesleklerinden ihraç edilen bu 147 üniversite hocasına kendilerini savunma hakkı bile tanınmamıştı. Muzaffer Özdağ "*Karar verdik, icra ettik, bitti*" diyordu. Bu hareketiyle MBK 'a aslında kendi sonunu hazırlıyordu²⁴².

MBK tarafından silahlı kuvvetler bünyesinde gerçekleştirilen subay tasfiyesine karşılık, yine MBK since üniversitede girişilen Ekim 1960 daki tasfiye hareketi tartışma ve tepkilere yol açmıştı²⁴³. Tembel, yeteneksiz ya da yenilik düşmanı oldukları iddiasıyla ya da başka nedenlerle gerçekleştirilen tasfiye üzerine üniversite rektörleri (Turhan Feyzioğlu, Sıddık Sami Onar, Fikret Narter ve Suut Kemal Yetkin) istifa ederek MBK nın bu hareketini protesto ettiler²⁴⁴. Sıddık Sami Onar istifasının nedenini "*üniversite denen bir kurum kalmamıştır. Üniversite tamamen çökmüştür. Artık hayrını görsünler.*" diye açıklıyordu²⁴⁵.

Görevlerinden alınan öğretim üyeleri MBK 'den kararın nedenini açıklamasını istediler. MBK üyesi Binbaşı Orhan Erkanlı, konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada: "*Alınma sebebini açıklarsak istikballeri kararır. Müşkül durumda kalırlar.*" dedi. Öğretim üyeleriye endişeleri olmadığını, her şeyin açıklanmasını bildirdiler. MBK, 31 Ekim'de bir bildiri yayımlayarak konunun yeniden ele alınacağını duyurdu. Cemal Gürsel imzalı bildiride: "*Hatalarımız varsa bunları en kısa zamanda düzeltmeye çalışacağız*" deniliyordu²⁴⁶.

²⁴⁰ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.114.

²⁴¹ Birand ve diğerleri, s.179.

²⁴² Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., ss.182-184.

²⁴³ Sümercan, s.21.

²⁴⁴ Koçak ve diğerleri, s.235.

²⁴⁵ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.185.

²⁴⁶ Milliyet, 31 Ekim 1960.

MBK, Ankara Üniversitesi Senato üyeleriyle bir toplantı yaparak orada üniversiteyle ilgili yasaların yeniden incelenmesini kararlaştırıyordu. Cemal Gürsel *"hatadan dönmek, bizim için fazilettir."* diyerek MBK, üniversiteden tasfiye edilecek üyeleri üniversite senatolarına bıraktığını açıklıyordu²⁴⁷. Bütün uğraşlar sonunda 28 Mart 1962 de çıkarılan yasayla 147'lere üniversiteye dönme olanağı sağlanacak ve 27 Mayısçılar'ın yol açtığı haksızlık düzeltilebilecektir²⁴⁸. 147'ler olayı sivil kesimler ve aydınlar arasında ciddi tartışma ve üzüntüye yol açarken, silahlı kuvvetler içinde yükselen başka güçlerin etkisiyle MBK'nın yalnızlığa gömülmesi sürecini hızlandırmıştır²⁴⁹.

2.4. 14'LER OLAYI

Artık ihtilalciler orduya dönemeyeceklerinin farkındaydılar. İktidarı bırakmaya da niyetleri yoktu. Emekliye ayrılıp köşelerine mi çekileceklerdi? Hepsi gençti ve siyasetin tadını almışlardı. Cemal Gürsel bile devletin başında kalmasını ihtilalin garantisi olarak görüyordu. Yani İhtilalcilerin birinci derecede akıllarında bulunan sorun *"ati emniyeti"* yani gelecek güvenceleri idi²⁵⁰. Ordu, hemen seçimlere gitmek ve demokrasiyi hayata geçirmek yerine tasfiyeler, rencide edici hal ve hareketlerle işi uzattıkça uzatıyor, bu tür davranışlarla ihtilalci subaylar hem zaman hem de prim kaybediyorlardı²⁵¹. Artık işler değişiyordu. Komiteye o dönemin Akis, Cumhuriyet ve Milliyet gibi gazete ve dergileri övgüler yağdırmıyor, eleştiriler yapıyor hatta MBK içindeki ihtilafları yazıyordu. Bu durum, Komite içinde de 14'lerin suyunun kaynamasına vesile oluyordular²⁵².

Batı, Türkiye'deki darbe hareketini Mısır ihtilaline benzetiyordu. Bu nedenle hareketin *"kuvvetli adam"*ını arayan yabancı gazetecilerin akıllarına takılan soru şuydu: Hareketi düzenleyen albaylar arasındaki Nasır kimdi? Yabancı birçok gazeteci Gürsel'in kendileriyle görüştüğü ilk basın toplantısı sonrasında Nasır'ın Türkeş olduğu kanaatine varmışlardı. Toplantıda bulunan Türkeş, iyi bir ingilizceyle konuşmuş, Gürsel'in anlamadığı sorulara akıllıca yanıtlar vermiş. Gazetecilere asıl

²⁴⁷ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.189.

²⁴⁸ Koçak ve diğerleri, s.236.

²⁴⁹ Sümercan, s.22.

²⁵⁰ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., ss.143-144.

²⁵¹ Birand ve diğerleri, s.180.

²⁵² Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., ss.154-155.

kendisinin önemli adam olduğunu hissettirmişti. Gürsel'in tanıdığı sadece üç subay Türkeş, Osman Köksal ve Suphi Karaman idi. Köksal aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ve Muhafız Alayı Komutanı idi. Suphi Karaman ise orduda yapılacak yeni tayinlerin planlanması görevi verilmişti. Bu suretle Gürsel'e çalışmalarını yaptığı başbakanlıkta yardımcı olabilmek olanağı yalnızca Türkeş'e kalıyordu. Türkeş, Başbakanlık Müsteşarlığına kararname ile gelmiştir ve onu oradan kararnamesiz hiçkimse artık uzaklaştıramazdı. Türkeş, kendisince önemli saydığı toplantılarda daima hemen Gürsel'in arkasında sanki 2 numaralı adammış gibi durmayı ihmal etmemiş, yabancı dil bilmeyen orgeneralin yabancılarla konuşmalarında hazır bulunmuş ve kendi önemini hissettirmiştir. Türkeş, *"üç ay içinde seçim"*ın karşısında bulunuyordu ve bunun *"iktidarı CHP'ye teslim etme"* anlamına geleceğini vurguluyordu²⁵³. Görünüşte cuntanın lideri Cemal Gürsel idi. Ama gerçekte devlet başkanının yardımcısı olan Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş, MBK içerisinde siyasal düzende köklü bir reform isteyen ve siyasal partilere hiçbir güveni olmayan en köktenci tarafın temsilcisiydi²⁵⁴.

Komitelerde ilk günlerde görülen fikir ayrılıkları günbegün daha belirli bir şekilde bürünmeye başlamıştı. Kabibay, Türkeş ve Erkanlı'nın başı çektiği grup, her türlü imkânı kullanarak Komiteyi iktidarda kalmaya ikna etmeye çalışıyordu. Bu grup desteğini açıkça, Esin, Özdağ, Baykal, Er, Karaman, Solmazer, Akkoyunlu gibi üyelerden alıyordu. Temel fikirleri: Komitenin iktidarından faydalanarak devlet mekanizmasını revize etmek ve bu düzen içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel reformlara girişerek memleketi gerilik çukurundan çekip çıkarmaktı. Bu grubun karşısında ise Sami Küçük'ün akıl hocalığını yaptığı ve Madanoğlu'nun da baş olarak kullanıldığı bir diğer grup vardı²⁵⁵.

Türkeş ve yandaşlarının faaliyetleri iyice komiteyi sıkıntıya sokuyordu. Herkes Türkeş'in ve arkadaşlarının bir darbe yapacağından korkuyordu. Başbakanlık müsteşarlığı böyle bir emrivaki için çok uygundu. Gerçi bu makama Türkeş komite tarafından değil, kendiliğinden oturmuştu. Türkeş'in sonu geliyordu ve Gürsel de

---

²⁵³ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., ss.43-46.

²⁵⁴ Zürcher, s.353.

²⁵⁵ Milliyet, 8 Haziran 1966.

Türkeş'i müsteşar olarak Başbakanlıkta istemediğini bildirdi²⁵⁶. Alparslan Türkeş vazifesinden ayrıldı. Başbakanlık müsteşarlığına Hilmi İncesulu tayin edildi. Nöbeti devrettiğini söyleyen Türkeş, *"ihtilalin ilk günleri geçmiştir. İdareyi sivillere terk ediyoruz."* dedi. Başbakanlık müsteşarı Alparslan Türkeş'in görevinden alınması, MBK içinde beliren görüş ayrılıklarının ilk defa su yüzüne çıkması ve komitedeki ılımlı grubun radikallere karşı kazandığı bir zafer olarak yorumlanır²⁵⁷. 260 generalden 235 ini ve 5 bin kadar albay ve binbaşığı emekliye sevk eden 3 Ağustos kararını MBK'dan zorla çıkartanlar Türkeş'in grubu olduğu yadsınamaz bir gerçektir²⁵⁸.

Türkeş grubu için kamuoyunda son itibar kaybı, *"Ülkü ve Kültür Birliği"* adını taşıyan bir tasarinin komiteye getirilmesi idi. Tasarı Türkiye'de bir *"Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı"* kuruyordu. Bu kuruluşla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı kaldırılıp yerine bir *"Devlet Milli Eğitim Başkanlığı"* oluşturuluyor, bu başkanlık ve onun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü *"Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı"*na bağlanıyordu. Aslında devlet içinde bir devlet kuruluyordu ve bu her türlü denetlemeden uzak bir paramiliter örgüt olacaktı. Tasarının felsefesi ise Türkiye'nin kültürel kalkınmasının politika dışı ve partiler üstü bir örgüt eliyle gerçekleştirilmesine dayanıyordu. Türkiye bu örgüt tasarısına göre 12 bölgeye ayrılacak, her bölgede örgütün müfettişi bulunmaktadır. Bu örgütün valilikler yoluyla hükümete hiçbir bağlantısı olmamakla birliğin bütün bakanlıklarda temsilcileri vardır. Örneğin üniversitelerde, kültür derneklerinde, gençlik ve öğrenci örgütlerinde, bankalarda, sanat kurumlarında, çocuk esirgeme kurumlarında. Yani hükümet üstü, meclis üstü, millet ve devlet üstü bir örgüt ki dokunulamaz, denetlenemezdi. Genel başkan hangi ideolojiye bağlanırsa, Türkiye'de ancak o ideoloji meşru olacaktı. Türkeş'in bu doğrultudaki düşüncelerini yansıtan tasarıya çok büyük tepkiler gelince tasarı altında imzası olanlar geri çekmek zorunda kaldılar. Sonunda Cemal Madanoğlu *"baskın basanıdır"* askeri ilkesine uygun olarak 14'lerin tasfiyesini plandı. MBK'nın 14 üyesi sarı zarf içinde Cemal Gürsel imzalı dokuz satırlık bir mektupla emekliye sevk edildikleri haberini aldılar. Onlara verilecek dış

²⁵⁶ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.150.

²⁵⁷ Milliyet, 23 Eylül 1960.

²⁵⁸ Zürcher, s.353.

görevleri beklemeleri bildiriliyor, evden çıkmamaları, ziyaretçi kabul etmemeleri ihtar olunuyordu. MBK'nın yeni listesi radyodan okundu ve artık Komite sadece 23 kişiden oluşuyordu²⁵⁹.

13 Kasım 1960'ta²⁶⁰ MBK'nın 14 üyesine sabah 05.00 ten itibaren komite dışında bırakıldıkları bildirildi. Bu 14 kişiye gönderilen ve Devlet Başkanı, Başbakan ve Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı Cemal Gürsel imzasını taşıyan tebligatta,

" Memleketin menfaatleri göz önünde bulundurularak Milli Birlik Komitesi lağvedilmiş ve aşağıda adları yazılı kimseler tarafından yeniden kurulmuştur. Yeni MBK'nın kısa sürede kurulacak olan Kurucu meclis ile birlikte memleketin nizamını demokratik esaslara göre düzenleyeceğini söyledi. " Biz demokrasiyi getireceğimize dair şeref sözü verdik. Hiç kimse yolumuzu kesemeyecektir." diyen Gürsel, MBK'nın son günlerde çalışamaz hale geldiğini belirterek " Bu tedbiri almazsak durum endişe vericiydi"²⁶¹.

Aralarında Alparslan Türkeş'in de bulunduğu 14 kişi yabancı elçilik ve ataşeliklerde çeşitli görevlere tayin edilmişlerdi ²⁶². MBK Üyesi Alparslan Türkeş: *"Bir sabah kalktık ki evimizin etrafı kuşatılmış. Bize bir emir tebliğ ettiler. ' Milli Birlik Komitesi lav edilmiş. Yeniden kurulmuştur. Biz 14'ler yokuz. Diğer üyelerin ismi var ve bize deniyor ki ' Evinizden dışarı çıkmayın. Ordu'dan emekliye sevk edildiniz."* Türkeş 10 gün gözaltında kaldıktan sonra Hindistan'a, Yeni Delhi Büyükelçiliği'ne pasif bir göreve yollandı. Diğer 13 arkadaşı da benzer görevlerle yurtdışına sürüldüler. Böylece 14'ler dosyası kapanmış oldu²⁶³.

14'leri uzaklaştırılması özellikle alt rütbeli subaylar arasında kızgınlık ve üzüntü yaratmıştı. Çünkü MBK içinde *"Ondörtler"* aktif oldukları sürede radikaller politikanın belirlenmesinde ve ülkenin geleceğinin şekillenmesinde doğrudan etkili olduklarını düşünüyorlardı. Bunların uzaklaştırılmasının bir sonucu, Silahlı Kuvvetler içinde komplocu grupların yeniden belirmesi olacaktı²⁶⁴. İsmet Paşa ise 14'lerin gönderilmesini memnunlukla karşılamış, çünkü 14'lerin ülkenin geleceğini

²⁵⁹ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., ss.198-201.

²⁶⁰ Zürcher, s.354.

²⁶¹ Milliyet, 14 Kasım 1960.

²⁶² Güngör, s.54.

²⁶³ Birand ve diğerleri, s.181.

²⁶⁴ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.177.

tehlikeye düşüreceğini biliyordu²⁶⁵. 14'ler olayında kendilerinden en fazla çekinilen Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı'nın ise birkaç gün sonra yurtdışına gönderilme işlemleri sorunsuz bir şekilde tamamlanacaktı²⁶⁶.

Başta Kabibay olmak üzere Türkeş ve diğer yakın arkadaşlarımızın komite üyeliği hakları ellerinden alınmış, emekliye sevk edilerek tevkif edilmişlerdi. Komitenin ilk günlerinden itibaren meydana vuran fikri ayrılıkların gruplaştırdığı taraflar arasındaki mücadele statükocuların başarısıyla sonuçlanıyordu. Muhafazakâr olanlar, reformcuları tasfiye ediyordu. Bu sonuç 27 Mayıs ihtilalinin uzanmak istediği hedefleri manasını ve gayelerini değiştiriyordu. İhtilal hareketini dar bir çerçeve içerisine itiyordu²⁶⁷.

14'lerin tasfiyesi Türkiye tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Bundan böyle ordu içinde sürekli komiteler kurulacak ve iç hesaplaşmalar artarak devam edecektir. Cumhuriyet tarihinin en sancılı günleri yaşanacak ve ülkede demokrasiye geçiş son derece sıkıntılı olacaktır. Ülkede Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adında yeni bir güç ortaya çıkacak ve bu, MBK daki tüm planları alt üst edecektir²⁶⁸.

2.5. SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ'NİN KURULMASI VE OYAK

1961 yılına kadar Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanlığından meydana gelen bütünü ifade etmede kullanılan ordu, yerini Silahlı Kuvvetleri ifade etmede TSK kavramına bırakmıştır²⁶⁹. Kendisine has bir vatan sevgisi bulunan TSK'nın, öğrenim ve meslek yaşamı boyunca kazandığı değerlerin başında vatani için canını vermeyi amaç edinmesi TSK'nın kendisini, Türkiye Cumhuriyeti'nin asıl sahibi ve gerçek koruyucusu olarak görmesinin gerisinde yatan etmenlerden biri de budur²⁷⁰.

²⁶⁵ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı ..., s.205.

²⁶⁶ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı ..., s.207.

²⁶⁷ Milliyet, 10 Haziran 1966.

²⁶⁸ Tarım, ss.24-26.

²⁶⁹ Öztürk, s.26.

²⁷⁰ Öztürk, s.106.

27 Mayıs ihtilali sadece siyasi hayatta değil ordu üzerinde de önemli izler bırakmıştı. İhtilalin ordunun hiyerarşik yapısı dışında olması subaylar arasında disiplin sorunu yaratmış, ayrıca bozulan sistemi yeniden inşa çabaları ise yeni hiyerarşik dışı örgütlenmelere ve sonrasında da müdahale girişimlerine neden olmuştur²⁷¹. Özellikle Eminsü olayı ordu ve komite arasını iyice bozmuş, Komite içindeki ayrılıklar da gittikçe gün yüzüne çıkmıştı. İlk başta bir seçim yapıp iktidarı hemen sivil idareye terk etmek için ihtilal yaptıklarını söyleyenler daha sonraları sandalyelerine ısındıklarını ve bırakmak istemediklerini belli ediyorlardı²⁷².

Silahlı Kuvvetler'in desteğini alan MBK, Silahlı Kuvvetleri temsil etmiyordu. Üst rütbeli subaylar 1960-1961 yıllarında MBK'nın orduyu ilgilendirecek konulara müdahalesinden ve ordu hiyerarşisini bozmasından endişe duyuyordu. Bu nedenle Ordu üst kademesi, alt rütbedeki subayların gelecekte kendi başlarına yapabilecekleri bağımsız herhangi bir eylemi önlemek amacıyla Silahlı Kuvvetler Birliği'ni kurdu. SKB özellikle 1961-1962 yıllarında, sivil siyasetçilere 27 Mayıs öncesinin siyasetine dönmemelerini ikaz eden muhtıralarla siyasete birçok kez müdahalede bulunacaktı. Bunu, insiyatifi elde tutmak ve sivil siyasete dönülmesine karşı çıkan köktenci subayların kendi başına eyleme geçmelerine engel olmak amacıyla yapıyorlardı²⁷³.

Özellikle 14'lerin ihraç edilmesinden sonra MBK da kimi üyeler ellerinde kuvvet bulunan başka üyelerin kendilerine de aynı işi yapabileceği, hatta komiteyi bütünüyle ortadan kaldıracabileceği korkusuyla dışarıdan askeri birlik komutanlarından destek aradılar. Korktukları arkadaşları Ankara Komutanı Cemal Madanoğlu ve Muhafız Alayı komutanı Osman Köksal idi. Bu desteği verenler de daha sonra kendi aralarında birleştiler ve MBK'nın kendileri hakkında bir tasarrufta bulunmamasının çaresini bunda gördüler. Gürsell'in etrafında bir grupla silahlı kuvvetler birliği adını alan başka bir grubun kurulmasının gerçek nedeni karşılıklı güvensizliktir²⁷⁴.

SKB, kısa sürede ordu üst kademesinde hızla destek görerek gücünü artırmıştır. Generaller de artık olayların dışında kalmak istemiyorlardı. Hava kuvvetleri komutanı İrfan Tansel, Donanma Komutanı Necdet Uran, Jandarma Genel

---

²⁷¹ Tarım, s.27.

²⁷² Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı..., s.127.

²⁷³ Zürcher, ss.354-355.

²⁷⁴ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ...,s.246.

Komutanı Abdurrahman Doruk, 1. Ordu Komutanı Cemal Tural, Genelkurmay ikinci Başkanı Muhittin Önür ve son olarak katılan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay yeni ve etkin üyelerdir²⁷⁵. Özellikle Talat Aydemir, Halim Menteş ve Selçuk Atakan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin nüvesini teşkil eden cuntanın kurucuları arasında sayılmaktadır. Ayrıca Silahlı Kuvvetler mensupları 27 Mayıs'tan beklediklerini görmemiş olmanın ızdırabı içindeydiler. 27 Mayıs'tan sonra çıkan kanunlar Silahlı Kuvvetler mensuplarını maddi yönden kalkındırmış fakat manevi anlamda memnuniyetsizlik çıkarmıştı²⁷⁶.

Türk Silahlı Kuvvetler Birliği'nin oluşumuyla ilgili Metin Toker şöyle anlatmaktadır:

*" ...Türk Silahlı Kuvvetler Birliği sözün gerçek anlamında bir ordu cuntası olarak örgütlenmişti. Türkiye'nin birçok merkezlerinde örgütün kolları ve adeta şubeleri vardı. Fakat asıl faaliyet Ankara ve İstanbul'daydı...Silahlı Kuvvetler Birliği'nin üç kişiden oluşan bir özel karargahı vardı: Kurmay Albay Talat Aydemir, Kurmay Albay Emin Arat ve Deniz Albayı Nazım Özkan. Özel karargahın mensupları normal olarak haftada iki gün, gerekirse herhangi bir gün genel kurulun kararlarını Genel Kurmay Başkanı'na aktarıyorlar, Orgeneral Sunay da bunların gereğini yerine getiriyordu."*²⁷⁷

Sırada güç gösterisi vardı. Bakanlar kurulunun 1 Haziran'da almış olduğu kararla Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel bu görevinden alınmış, Washington daki Türk Askeri Müşavir Heyeti Başkanlığına getirildi. Tanselin yerine vekâleten Birinci Hava Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Süleyman Tulgan getirildi. Ancak kısa süre sonra yeni bir kararname ile İrfan Tansel tekrar Hava Kuvvetleri Komutanlığına atanıyordu. İki kararnamenin de altında Devlet başkanı ve başbakan Cemal Gürsel'in imzası vardı. Birinci kararnamenin sonunda Ankara göklerinde jetlerin alçak uçuşları takip etti. İkinci kararnamenin sonunda ise Gürsel'in havacı başyaveri Albay Ağası Şen emekliliğini istedi. Olay sonucunda Cemal Madanoğlu Ankara komutanlığından alındı ve MBK üyeliğinden istifası sağlandı. Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç emekli oldu ve yerine Genelkurmay ikinci başkanı Korgeneral Muhiddin Önür getirildi. Bu olay sonucu Hava kuvvetlerinden de birçok

---

²⁷⁵ Tarım, s.28.

²⁷⁶ Milliyet, 13 Haziran 1966.

²⁷⁷ Çavdar, s.109.

komutan ve yüksek rütbeli subay emekliye sevk edildi ²⁷⁸. Böylece iktidar MBK 'nın kontrolünden çıkarak güç kaybetmiş yerine SKB etkin olmuştur²⁷⁹.

MBK Üyesi Cemal Madanoğlu: " *Bir Silahlı Kuvvetler Birliği oluştu. Bu oluşuktan sonra ben artık durumun kontrolünü elimden kaçırdığımı anladım. Üstelik daha da azdırmamak için bir dilekçe verdim Başkan Gürsel'e, bilgi olarak da Komite'ye. İstifa ettim. Ayrıldım. "* dedi²⁸⁰.

Genelkurmay başkanlığına Cevdet Sunay'ın getirilmesinden sonra ihtilal ortamının neden olduğu kaos yerini, darbe girişimlerinde başrolü oynayacak yeni ve güçlü bir hiyerarşiye bırakacaktır. "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" adıyla bilinen ve gücünü 6 Haziran 1961 de MBK tarafından yurt dışı görev ile tasfiye edilmek istenen Hava Kuvvetleri komutanı İrfan Tansel'in yerinde kalmasını sağlayarak kanıtlayan yapı; Albay Talat Aydemir'in 1962 ve 1963'te hükümete ve ordu hiyerarşisine karşı darbe girişimlerini önleyince önemi daha da artmıştır²⁸¹.

6 Haziran olayı aslında Türkiye'deki ihtilal zincirlerine yeni bir halkanın eklenmesi olayıdır. 27 Mayıs ihtilalini yapan Türk Silahlı Kuvvetleri ihtilalin ve iktidarın gerçek sahibi olarak kendi malına el koymuş görünmektedir²⁸². Tansel olayıyla TSK içerisinde pek çok cunta ve hizipleşme gün yüzüne çıkmıştır. TSK kendi eseri olarak gördüğü 27 Mayısı MBK üyelerine bırakmak istememiş ve gerekli müdahalesini yapmıştır. Fakat SBK, MBK'yı yerinde bırakmış, iktidarı doğrudan ele alma cesaretini gösterememiş, olayların perde arkasında yer almıştı²⁸³. MBK, Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği idam kararını uygulama niyetinde değildi fakat SKB'nin baskısı ve gücünü iyice artırması sonucu Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idam kararlarını uygulamak zorunda kalacaktı²⁸⁴.

28 Haziran 1961 tarihinde yayınladığı "Türkiye Silahlı Kuvvetler Birliğinin Prensipleri" adlı gizli genelgeyle, çalışma ilkelerini açıklayan ve kendi içerisinde

²⁷⁸ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı..., s.245.

²⁷⁹ Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, 2.Baskı, İstanbul 2006, s.159.

²⁸⁰ Birand ve diğerleri, s.186.

²⁸¹ Koçak ve diğerleri, s.236.

²⁸² Milliyet, 14 Haziran 1966.

²⁸³ Tarım, s.29.

²⁸⁴ Çavdar, s.110.

gizli bir örgüt gibi çalışan Silahlı Kuvvetler Birliği,²⁸⁵ bütün emir ve kumanda kademesini elinde bulunduruyordu²⁸⁶.

Bir kısım ileri gelenler iktidarın seçimler sonunda sivil idareye devredilmesinde ısrar ediyordu. Ancak Silahlı Kuvvetlerden hiçbirisi Demokrat Partinin mirasçısı olmak istidadında bulunan partilere iktidarın teslim edilmesine asla rıza göstermiyordu. O halde bunlar için açıkça itiraf etmemelerine rağmen bir tek hal tarzını kabullenmek gerekiyordu ki o da CHP'ye 1961 Anayasası çerçevesinde iktidarı teslim etmek. Bu fikri savunanlar kendi gayelerinin tahakkukunu sağlamak için silahlı kuvvetler içinde kontrolü bizzat ellerinde tutmak zorunluluğunu duyuyorlardı²⁸⁷.

Havacılardan bir kısmı Feyzi Arsin, komiteden Haydar Tunçkanat en katıları olmak üzere 14'lerle kat'i sürette işbirliğine gidilmesine yanaşmıyorlardı. Mucip Ataklı ve Halim Menteş; henüz durumun gerekli olgunluğa kavuşmadığı ve ileride bir işbirliğinin ancak 14'lerin bir kısmı ile yapılabileceği fikrinde idiler. Aydemir, 14'lerin hepsi ile müşterek çalışma taraftarı görünüyordu. Yalnız vaktinden evvel alınacak bir kararın Silahlı kuvvetler Birliği'nin birlik ve beraberliğini tehlikeye sokacağını, dikkate alarak bundan kaçınmak gerektiğini ileri sürüyordu. Hiçkimse şimdilik Silahlı Kuvvetler Birliği'nin mevcut statüsünü sarsacak bir operasyona girişmenin uygun olacağı kanısında değildi²⁸⁸. Fakat seçimlerden hemen sonra SKB, alt rütbeli subayların müdahale tehlikesini ortadan kaldırmak için acil önlemler alacak kadar durumu ciddiye aldı. Bu amaçla Gürsel'in ilk icraatlarından biri, "*Ondörtler*"in yurtseverliğini öven ve "*Ondörtleri yurt dışında* " tutmanın hiçbir nedeninin artık kalmadığını açıklayan bir bildiri yayınlamak oldu²⁸⁹.

Ordu, yeni düzenin bekçisi Yüksek Komutanlık Kademesi, ülkenin siyasal ve sosyo-ekonomik hayatının tamamlayıcı bir parçası haline gelmişti. Subayların imaj ve statü artışı için Yeni meclisle ücret derecelerini ve emeklilik maaşlarını artıran yasalar çıkartmıştı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün yakınında paşalar için lüks evler

---

²⁸⁵ Kaçmazoğlu, s.35

²⁸⁶ Milliyet, 16 Haziran 1966.

²⁸⁷ Milliyet, 17 Haziran 1966.

²⁸⁸ Milliyet, 18 Haziran 1966.

²⁸⁹ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ...,s.184.

yapılmış, bundan böyle küçük rütbeli subaylar da toprak sahipleri ya da garsonlar tarafından alaya alınmıyorlar, emekli subaylar ise bürokrasinin üst kademelerine alınıyorlardı²⁹⁰.

Özetle siyasal iktidara baskıda bulunan TSK, savunma sanayisine öncelik verilmesini ve TSK mensuplarının maaşları arasındaki dengesizliğin giderilmesini istemiş. Ocak 1980 de olduğu gibi siyasal iktidarı uyararak veya 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 de olduğu gibi doğrudan yönetime el koyarak veya 12 Mart 1971 de olduğu gibi siyasal iktidarı çekilmeye zorlayarak geçici bir süre içinde olsa, doğrudan çok önemli bir siyasal etkinliğe kavuşmuştur²⁹¹. Ordunun MGK aracılığı ile siyasette, önceleri mesleki yardımlaşma sandığı görünümü veren, fakat kısa sürede büyük mali güce erişen Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) ile de ekonomide varlığını hissettirmesi ile orduyu hem siyaset hem de ticaret yapma imkânına kavuşturmuştur²⁹².

Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) 1961'de kurulması, iş ve sanayi dallarına askeriye'nin doğrudan girmesini sağladı. Yeni yasa, Silahlı Kuvvetler'deki subayların maaşlarından, daha sonra geri ödenmek üzere % 10 oranında fona katkıda bulunulmasını ön görüyordu. Yaklaşık 80 bin subayın katılımıyla OYAK, önemli bir sermaye birikimi sağlamayı başardı. Kurum, sivil yönetici ve teknokratlarca bir şirket gibi yönetilmesine rağmen, Savunma Bakanlığına bağlıydı. Kurumun amacı, kredi ve başka imkânlar sağlayarak üyelerinin refah düzeyini artırmaktı. İngiliz NAAFI ve Amerikan PX gibi Silahlı Kuvvetler mensuplarına düşük fiyatlardan mal satan "*Ordu Pazarları*" kuruldu. Enflasyonun etkilerini önemli ölçüde ortadan kaldıran kurumun en dikkat çekici özelliği hızla büyümesi ve çeşitlenmesi olmuştu²⁹³.

Ekonomide çok büyük bir paya sahip olan ordu, tarafsız ve politika üstü olamazdı. OYAK'ın yabancı şirketlerle bağları, onu sanayileşmenin doğal bir müttefiki haline getirdi. OYAK'ın Türkiye'nin ekonomisi ve politikası üzerinde her

---

²⁹⁰ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.157.

²⁹¹ Öztürk, s.178.

²⁹² Koçak ve diğerleri, s.236.

²⁹³ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.157-158.

zaman dikkate değer bir etkisi de inkâr edilemezdi²⁹⁴. OYAK 'ın ulusal ve uluslararası ekonomi çevreleri ile sıkı ilişkide bulunması, yaptığı yardımlar, sağladığı hizmet ve kolaylıklar sebebiyle, kurumun üyelerinin yaşam düzeylerini yükselterek onların olaylara bakış açılarında farklılığa neden olduğu da yadsınamaz bir gerçektir²⁹⁵.

2.6. 1961 YENİ ANAYASA KABULÜ

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Demokrat Parti devrilmiş, meclisin kapısına kilit vurulmuş ve Anayasa lağvedilmiştir. Artık yeni bir düzen başlayacak ve bu düzenin işleyişi için de ilk iş olarak ²⁹⁶ MBK yönetimi Bilim Komitesine 1961 Anayasasını hazırlatacaktır²⁹⁷. Darbenin yapıldığı gün, İstanbul Üniversitesi'nden rektör Sıddık Sami Onar önderliğinde beş hukuk profesörü Ankara'ya getirilmiş ve kendilerine yeni bir Anayasa hazırlama görevi verilmişti. Bilim Komitesi yapılan bu ihtilali, DP hükümetinin Tahkikat Komisyonlarını kurdurması, Anayasaya aykırı davranmış olması gibi nedenlerden dolayı meşruluğunu yitirdiği gerekçesiyle haklı görüyordu²⁹⁸.

Anayasa Komisyonu hazırladığı ilk raporunu Milli Birlik Komitesi Başkanlığına sundu. Ordinaryus Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığındaki raporda :"*Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir.*" denildi²⁹⁹. Yine rapora göre Demokrat Parti seçimle başa gelmişti fakat hükümetlerin yasallığı iktidara geliş biçiminde değil, onun anayasaya, basın, ordu ve üniversite gibi kurumlara olan saygısında yatıyordu. Bu nedenle Demokratlar, bu kurumlara gerekli saygıyı göstermemişler bu nedenle iktidarlara meşruluğunu kaybetmişti. Komisyon ayrıca, siyasal otoritenin ve hükümetin kurulmasından önce devletin yenilenmesini ve yeni toplumsal kurumların oluşturulmasını tavsiye etti. Bu da yeni bir anayasa hazırlanmasını, yeni yasaları, kurumları ve yeni seçim yasasını gerekli kılıyordu³⁰⁰. Profesörler, gözüktüğüne alanan iktidar mensuplarının uzun bir

²⁹⁴ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.281.

²⁹⁵ Öztürk, s.152.

²⁹⁶ Köse, s. 18.

²⁹⁷ Öztürk, s.72.

²⁹⁸ Zürcher, s.352.

²⁹⁹ Milliyet, 29 Mayıs 1960.

³⁰⁰ Ahmad, Modern Türkiye'nin..., s.154.

yargılama süreci geçirmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Onlara göre bu gerçekleşmediği sürece ihtilalin meşruiyeti tartışılacaktı³⁰¹.

Yeni bir Anayasa hazırlamakla görevlendirilmiş olan profesörler kurulu, bir ay içinde çalışmalarını bitireceklerini düşünüyorlardı. Fakat kurul içindeki fikir ayrılıkları işlerini yavaşlatıyordu. Sıddık Sami Onar'ın başkanlık ettiği üç kurul üyesi siyasetçilere güven duymadıklarından, onların elini kolunu bağlayacak bir metinden yanaydı. Diğer iki üye Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli ise siyasi partilere azami hareket olanağı sağlayan bir anayasayı destekliyordu. Nitekim Başkan Onar, Tunaya ve Giritli'yi kuruldan çıkarmış ve Ankara Üniversitesi'nden bir grup hukuk profesörü, Profesör Yavuz Abadan'ın liderliğinde kendi anayasa taslaklarını hazırlamış bulunuyorlardı. Bu grubun ısrarıyla Anayasa metnini tamamlama görevi kurucu meclise verildi³⁰².

Kurucu Meclis fikriyle askerler bütün sorumluluğu tek başlarına üzerine almaktan kurtulup, iktidar sivillerle ve özellikle siyasi partilerle paylaşılmış olacaktı. Ayrıca bu mecliste alınacak olan kararlar, Komite'nin kapalı kapılar ardında aldığı kararlar gibi olmayacak, mecliste sıkıntılar açıkça konuşulacaktı³⁰³. Ülkenin yeni anayasası kurucu meclis tarafından son şekli verilecek böylece askeri idare sivil demokratik rejime geçişin ilk hukuki adımını atacaktı³⁰⁴.

MBK da 7 Aralık 1960 ta kabul edilen yasayla Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. Buradaki Temsilciler Meclisi, genel oya dayalı seçimle gelen bir organ değildi. Demokrat parti dışında 67 ilde siyasi partilerin ve çeşitli meslek gruplarının temsilcileri kademeli bir biçimde seçilmiştir. Temsilciler meclisi üyelerinin seçilmesiyle ilgili yasa maddesi şöyleydi: "*Faaliyetleri, yayınları ve davranışlarıyla 27 Mayıs ihtilaline kadar Anayasa'ya insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekte devam etmiş olanlar Temsilciler Meclisine üye seçilemezler*". Toplumun bir kesiminin anayasanın hazırlanışında

---

³⁰¹ Çavdar, s.95.

³⁰² Zürcher, ss.355-356.

³⁰³ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.192-193.

³⁰⁴ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.212-214.

devre dışı bırakan bu davranış, 1961 Anayasasının daha başlangıçta yara almasına sebep olmuştur³⁰⁵.

Ocak 1961'de İkinci Cumhuriyetin anayasasını ve yeni seçim kanunu hazırlayacak olan kurucu meclis çalışmalarına başladı. Yeni meclis binasındaki ilk toplantıya rahatsızlığı nedeniyle katılamayan Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel'in konuşması Fahri Özdilek tarafından okundu. Kurucu meclisin iki kanadını oluşturan MBK ile Temsilciler Meclisi'nin bu ortak toplantısında üyeler ant içtiler. Ant metninde: " *Yeni Anayasa'yı demokratik ve laik cumhuriyet esaslarına göre kısa zamanda hazırlamak ve iktidarı yeni meclise devretmek ülküsünden ayrılmayacağım.*" deniyor. Temsilciler Meclisi'nin başkanlığına, emekli Orgeneral Kazım Orbay getirildi³⁰⁶.

Kurucu meclis hem, Anayasa Komisyonu'nun aylarca üzerinde çalışıp bir türlü anlaşılamadığı Anayasayı tamamlayacak hem de yeni bir seçim yasası çıkararak ülkeyi seçime götürecekti. Böylelikle bu ilk sivilleşme hareketi siyasi partilere faaliyet izni vermiş, üç gün içinde yedi parti kurulmuştu. Adalet Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Yeni Türkiye Partisi o günlerde doğan partilerdi³⁰⁷. CHP taraftarlarının ve Onar komisyonunun etkin oldukları kurucu meclis böylece Yeni anayasa ve nispi temsili garanti altına alan bir seçim yasası hazırladılar³⁰⁸. Yasanın başlangıç metninde ise "*Türk milliyetçiliği*", "*Milli Birlik Ruhu*", "*Milli Şuur ve ülkü*", "*Kaderde ve tasada ortak bölünmez bir bütün*" gibi ifadeler yer almıştır³⁰⁹.

İsmet Paşa, Gürsel, MBK, CKMP ve YTP ileri gelenleri Türk milletine yapılacak anayasa seçimlerinde "evet" oyu kullanmasını tavsiye ederken Gümüşpala'nın partisi ise halka işmarla "*hayır*" demesi gerektiğini bildiriyordu. Cemal Gürsel bu duruma şöyle cevap veriyordu: "*AP anayasaya hayır demek niyetindedir.*" Herhalde AP'liler içlerinden "*Ha şunu bileysin!*" diye gülmeyi ihmal etmemişlerdir. Eski Demokratlar köylerde ve şehirlerde hakerete geçtiler ve "evet" in karşısında tavır aldılar. Muhtarlar, örgüt başkanları, kahve hatipleri, tellalları, hatta

---

³⁰⁵ Koçak ve diğerleri, s.238.

³⁰⁶ Milliyet, 7 Ocak 1961.

³⁰⁷ Birand ve diğerleri, ss.182-183.

³⁰⁸ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.155.

³⁰⁹ Çavdar, s.101.

bohçaçcı kadınlar bile gezdikleri evin hanımlarına diyorlardı ki : "Ah, ah! Sandıklardan maazallah evet oyları çıktı mı, Yassıada da kim varsa hepsini asacaklar!" Köy kahvelerinde ise Demokratların halk hatipleri başka bir hikâye anlatıyorlardı: "Mr. Referandum" diye bir Amerikalı vardı. Halkoylamasında evet oyları kullanıldı mı ülkenin idaresi bu Amerikalıya devredilecekti ve ondan sonra herşeyimiz, kızımız ve karımıza kadar bu Amerikalının olacaktı." Demokratlar, yassıadadakilerin kellerinin kurtulmasını bu halkoylamasındaki oylarla ilgili olduğunu görüyorlar canlarını dişine takıp çalışıyorlardı. Bu propaganda o kadar yayıldı ki MBK referandumun adını "halkoyu"na çevirme gereği duydu³¹⁰.

Bütün bu mücadeleler sonucunda 9 Temmuz 1961'de yeni Anayasa için yapılan halkoylaması % 38,3'e karşı % 61,7 oyla kabul edilmişti. Bu sonuç Menderes'i destekleyen seçmenin büyük oranla aleyhte oy verdiğinin kanıtıydı. Ayrıca DP nin 1960 öncesinde çok güçlü olduğu 11 sahil ilinde anayasaya çoğunlukla ret oyu verilmesi bunu doğruluyordu³¹¹. 13 milyon seçmenden 9 milyonu oy verdi. 6 milyon evet, 3 milyon hayır dedi. Bursa, Bolu, Samsun, Sakarya, Aydın, İzmir, Denizli ve Zonguldak illeri çoğunlukla hayır dedi³¹².

6 Ocak 1961- 27 Mayıs 1961 arasında dört buçuk ay gibi bir zaman içinde hazırlanan anayasa tasarısı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1960-1980 döneminde geçerli anayasası oldu. Gerçek şudurki yapılan her yeni anayasa bir önceki döneme tepki olarak hazırlanıyordu. 1982 Anayasasını hazırlayanlar da 1961'e duydukları tepkiden hareket ettiler. Bu anlamda 1961 Anayasası'da doğrudan doğruya 1950-1960 döneminde yaşananlara karşı tepki olarak çıkmıştır³¹³. Ama bu anayasanın diğerlerinden farkı, olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde en çok konuşulan yasalardan biri olmasıdır³¹⁴. Millet için hazırlanan yeni anayasanın oluşumunda o dönemde ülkede en fazla seçmene sahip olan DP lilerin yer almaması da dikkat çekicidir ³¹⁵

İsmet Paşa, halkoylamasına katılımın fazla olmayacağını ve hayır oyların çok daha az olacağını sanmıştı. Ayrıca halkoylamasının sadece anayasanın değil

---

³¹⁰ Toker, ss.234-236.

³¹¹ Zürcher, s.357.

³¹² Tercüman, 11 Temmuz 1961.

³¹³ Koçak ve diğerleri, ss.238-239.

³¹⁴ Çavdar, s.100.

³¹⁵ Köse, s. 19.

ihtilalinde onaylanıp onaylanmaması olarak yorumlanacağını fark ediyor, fakat onaylamayanların bunu sandık başına gitmeyerek göstereceklerini hesaplıyordu. Sonunda çıkan "*Hayır*" oyları sadece İsmet Paşa'yı değil, MBK da ağırlığını hissettirmeye başlayan Türk Silahlı Kuvvetlerin de de endişe yaratmıştı³¹⁶.

9 Temmuz Pazar günü yapılan Anayasa referandumu sonucunda açıklama yapan Gürsel, " *Neticeden çok memnunum.*" dedi. Türkiye Cumhuriyeti'ni "milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" olarak niteleyen yeni Anayasa, iki meclis, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, grev ve toplu sözleşme hakkı, basın özgürlüğü, üniversite özerkliği gibi yeni kurum ve kavramlar getirmişti³¹⁷.

İki meclisli bir sistem getiren 1961 Anayasasına göre MBK'nın bütün üyeleri ömür boyu görevlerinde kalmak üzere Senatör oldular ve 15 üye Cumhurbaşkanı kontenjanından Senato'ya girdiler. İki meclis bir arada Büyük Millet Meclisi'ni oluşturmuş oluyordu. Cumhurbaşkanı her yedi yılda bir Büyük Millet Meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından üçte iki çoğunlukla seçiliyordu. Cumhurbaşkanı Başbakanı atıyordu. Kabine ise meclise karşı sorumluydu³¹⁸.

Anayasanın getirdiği kurumları şöyle özetleyebiliriz: 1961 Anayasasıyla Millet Meclisi ve Senato'dan oluşan çift meclis yaşama geçirilmişti. Yasalar önce Mecliste görüşülür, daha sonra da Senato'ya gönderilirdi. Kurulan Anayasa Mahkemesi devamlı olarak sağ iktidarlar tarafından tenkit edilmiş ve milli egemenliği kısıtlayan bir kurum olarak görülmüştür. 147. maddeye göre mahkemenin görev yetkileri şöyledir: "*Anayasa Mahkemesi kanunların ve TBMM içtüzüğünün Anayasaya uygunluğunu denetler.*" Şurası açıktır ki demokratik bir yapıda "*Yüksek Mahkeme*"ye ihtiyaç vardır. Kalkınma planlarının ve yıllık programların hazırlanması amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı bir anayasal kurum olarak oluşturuldu. Kurum, iktisadi ve sosyal araştırmalar yapmakla da görevliydi. Özellikle 1970'li yılların yarısından itibaren yapılan kalkınma planları ya rafa kaldırılmış ya da çok kısıtlı bir şekilde uygulanmıştı. Günümüzde ise DPT, bir çeşit müşavir firma gibi

---

³¹⁶ Toker, ss.238-239.

³¹⁷ Milliyet, 11 Temmuz 1961.

³¹⁸ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.155-156.

kullanılmaktadır. 1961 Anayasası, madde 46'da Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Böylece çalışma yaşamında örgütlemeye yönelik kısıtlamaları ortadan kaldırıyordu. Madde 47'de ise grev hakkı şu maddeyle tanınıyordu: *"İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler."* 1950'lili yılların ikinci yarısında özellikle DP iktidarının üniversite üzerindeki baskısı çok artmıştı. Bazı üniversite hocalarının sadece düşünce ve söylemlerinden ötürü bakanlık emrine alınması üniversite özerkliğinin gündeme gelmesine neden oldu. Üniversite özerkliği sonraki yıllarda büyük yaralar alacak ve YÖK uygulamasıyla tamamen yitirilecek, bundan ötürü ülkenin ve eğitimin kaybı büyük olacaktır. Üniversite gibi diğer bir özerk kuruluş da o tarihteki devlet radyosudur. 1961 Anayasası'nın 121. maddesi *"Radyo ve Televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir."* Her türlü radyo ve televizyon yayınları tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır. Özel kanalların çoğalması tarafsızlık ilkesinin de bir anlamda rafa kalkmasına neden olmuştu. 1961 Anayasası siyasi partileri *"Siyasi partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır."* şeklinde tanımlanmıştır. Bu anayasayla nisbi seçim yöntemi de gündeme gelmiştir. CHP'nin önde gelenlerinin çoğunluk sistemini istemesine karşın, nisbi seçim yöntemi kabul edilmiştir. Daha sonradan seçim yasasının sürekli değiştirilmesine karşın, *"nisbi temsil"* yönteminden vazgeçilmiştir³¹⁹.

Başkomutanlık konusu biraz değiştirilerek 1924 Anayasasındaki prensiplere göre düzenlenmiştir. 1961 Anayasası Başkomutanlığın savaşta da, barışta da TBMM'nin manevi varlığında olacağı ve Cumhurbaşkanı'nca temsil olunacağı öngörülmüştür³²⁰.

Seçilmişlerin eylemlerinin kontrolünü sağlamak ve gerektiğinde yaptıkları eylemleri etkisiz kılmak için³²¹ Aralık 1962'de kurulan MGK ile orduya ilk kez

---

³¹⁹ Çavdar, ss.102-107.

³²⁰ Öztürk, s.72.

³²¹ Akıncı, s.96.

anayasal bir rol vermişti. Hükümete iç ve dış güvenlik hakkında tavsiyelerde bulunan MGK'ya cumhurbaşkanı başkanlık ediyordu. MGK giderek devlet siyaseti üzerindeki nüfuzunu genişletti ve bazen gerçek iktidar ve karar oluşturma merkezi olarak kabinenin yerini alarak devletin güçlü bir temsilcisi haline geldi³²². Milli Güvenlik Kurulu'nun görev ve yetkilerini belirleyen madde ise aynen şu şekildedir. " *Milli Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. MGK'na Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman bu görevi Başbakan yapar...* " ³²³ "Milli Güvenlik" tabiri her şeyi kapsayan bir kavramdı ki, paşaların birçok konuda söyleyecek fikirleri vardı. Genelkurmay Başkanı Savunma Bakanlığında özerk ve güçlü bir bakanlık gibi hareket ediyordu. 110. madde ise onun Savunma Bakanlığına değil, başbakana karşı sorumlu olmasını sağlıyordu³²⁴.

1961 Anayasası egemenlik haklarının kullanılışı açısından 1924 Anayasasına göre parlamentonun yeri ve gücü bakımından farklılık göstermektedir. "TBMM, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder." diyen 1924 Anayasasına karşılık, 1961 Anayasası, " millet egemenliğini anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır." demektedir. Yani parlamento, egemenlik hakkını kullanan tek organ durumundan çıkmakta, anayasada sözü edilen yetkili organlardan ancak biri olmaktadır³²⁵.

1961 Anayasası birçok Anayasa hukukçusu tarafından "Özgürlükler Anayasası" olarak adlandırılmıştır³²⁶. Fakat Anayasanın garanti ettiği özgürlükler sebebiyle, radikal ve solcu eğilimleri olan Fikir Klüpleri, Türkiye'nin sorunlarını tartışıp açığa çıkarmak için üniversitelerde örgütlenecek, Siyasi literatürün yayımlanması burjuva aydınların, hatta işçi sınıfının siyasete girmesini besleyip hızlandıracaktı³²⁷. Zaman içerisinde ülkede sol hareketlerin ve işçi örgütlenmelerinin çoğalmasıyla birlikte 1961 Anayasası 'da sorgulanmaya başlanacak, kişi hak ve özgürlükleri kısıtlanmaya çalışılacak ve bu anayasanın Türkiye'ye fazla geldiği

---

³²² Zürcher, ss.356-357.

³²³ Çavdar, s.109.

³²⁴ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.156-157.

³²⁵ Koçak ve diğerleri, ss.239-240.

³²⁶ Sümercan, s.27.

³²⁷ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.194.

yorumları bile yapılacaktır. 12 Eylül'e kadar ülkede yaşanan kargaşa ve istikrarsızlığın sebebi olarak yine 1961 Anayasa'sı gösterilecektir³²⁸.

---

³²⁸ Tarım, s.31.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ DÖNEMİ

3.1.İHTİLAL SONRASI SEÇİMLERE GİDİLMESİ

Türkiye'de bütün siyasal güç unsurları TSK'nın tepkisi ile karşılaşmamaya ve TSK'nın desteğini kazanmaya büyük özen göstermişlerdir. Ayrıca siyasi partiler TSK'yı ilgilendiren konularda dikkatli davranırlar, parti ve hükümet programlarının hazırlanmasında Silahlı Kuvvetleri her zaman göz önünde bulundururlar. Çünkü TSK'yı karşılarına almaktan çok kazanmaya çabalamışlardır. Bu düşünceyle Silahlı Kuvvetlerden ayrılmış kişileri aralarına almak isterler³²⁹.

İktidarı elinde bulunduran Gürsel, bazı komite üyelerinin birtakım hedefler peşinde koştuklarının farkındaydı. Bu nedenle kabinesini MBK üyelerinden kurarsa ona hiç hakim olamayacağını biliyordu. Sonradan "14'ler" adını alacak olanlar ve onlarla birlikte Ahmet Yıldız, Suphi Karaman gibi kişiler bakanların komiteden olması görüşünü savunuyorlardı. Sonunda oylama yapıldı ve sivil hükümet tezi bir tek oy farkla kazandı. Fakat bakanları tayin etmek yetkisi Devlet ve hükümet Başkanının, ama bunları düşürme hakkı ise komiteye verilmişti. Gürsel, yeni hükümetin acilen kurulmasını istiyordu. İhtilal aceleye gelmiş olduğu için elde hazır sivil bir kadro yoktu. Subaylar pek kimseyi tanımıyorlardı. Bir komite üyesi bir kişi hakkında "ooo, iyi çocuktur" referansı verdi mi, o kişi doldurulmak istenen mevkiye getiriliyordu. Tarafsız yani politikanın dışında adam aranılıyordu. Bunların nitelikli olanları zaten bir iş ve güç sahibiydiler. İşlerini bırakıp maceraya atılmak istemiyorlardı. Öyle olunca geriye nitelsiz insanlar kalıyordu. Bu handikaplar karşısında Gürsel Kabinesini oldukça uzun süre sonra tamamlayabildi ve bakanlar genel "tavsiye edilen kimseler"den oldu. Örneğin Ticaret Bakanlığına bir Dışişleri memuru olan Mehmet Baydur getirildi. Milli Eğitim'e Bedrettin Tuncel'i Fehmi Yavuz buldu³³⁰.

Hazırlanan yeni Anayasanın asıl amacı ise, DP'nin sahip olduğu türden bir iktidar tekeline mani olmaktı. Eski sistemde, mecliste çoğunluğa sahip olan parti neredeyse sınırsız bir hareket özgürlüğüne sahipti. Bu nedenle Cumhuriyet Senatosu

³²⁹ Öztürk, ss.160-161.

³³⁰ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı ..., ss.121-125.

adında bir ikinci meclis oluşturularak bütün yasalar her iki meclisten geçmek zorunda bırakıldı. Senato üyeleri, Cumhurbaşkanı tarafından atanacak kontenjan üyeleri haricinde, seçimle geleceklerdi. Anayasaya temel hak ve özgürlükler konulmuş, Anayasaya aykırı gördüğü yasaları reddedebilen bağımsız bir Anayasa Mahkemesi getirilmiş, Yargı kurumu, üniversiteler ve kitle iletişim örgütlerinin tam özerklikleri güvence altına alınmıştı. Ayrıca tek bir partinin Millet Meclisi'nde ezici çoğunluk elde etme olanağını azaltmak için nispi temsil sistemi getirilmişti³³¹.

Bu arada Anayasayı ihlalle suçlanan DP, aynı isimle siyasi hayata dönemeyecek ve DP'nin önde gelen siyaset adamlarının politika yapamayacağı kabul edilmişti. Bu durum, siyasi partileri DP nin oy tabanını kazanmak için yarışa girmelerine neden oluyordu. Çünkü her siyasi parti ayakta kalmak için toplumsal bir taban aramak zorundaydı. Bu nedenle de DP'nin bu mirasının paylaşımına yönelik büyük bir savaş verilecekti³³². Siyasi faaliyetlerin 1 Nisandan itibaren kısmen serbest bırakılmasına ilişkin Başbakanlık tebliği Cemal Gürsel'in imzasıyla yayımlandı. Tebliğe göre, propaganda yapılamayacak, ancak parti kongreleri toplanabilecek, düşmanlık yaratacak tartışmalar yapılmayacak, idareciler asla parti farkı gözetmeyecek. Gürsel verdiği demeçte: *"hükümetin daima uyanık olduğunu belirterek, siyasi partilerin DP lilere yanaşmaları konusunda : " Mecnun DP takipçilerinin peşindeyim."* dedi³³³.

İsmet Paşa Heybeliada'daki demecinde dedi ki:

" CHP'nin biran evvel iktidara gelmek hırsıyla sabırsız ve telaşlı olduğunu sanmak yanlış bir teşhisin bir başka yüzüdür. Tabii bu teşhis de bana atfedilen bir ihtiras başlıca rol oynuyor. Benim için siyasi hayatta bir faninin heves edebileceği bütün ikballer arkadadır. Ve benim üzerimde tesirleri günlük hayatın basit bir hadisesi kadar bile ehemmiyetli değildir. Şimdi hepimiz için mühim olan tek mesele içinde bulunduğumuz inkılap devrinin, başladığı başarı ile ve şerefle sona ermesinin memleketimiz bakımından başlıca selamet yolu olduğu üzerinde vatandaşların anlayışını toplamaktır."

---

³³¹ Zürcher, s.356.

³³² Çavdar, ss.110-111.

³³³ Milliyet, 26 Mart 1961.

İsmet Paşa'nın söylediği şuydu: Seçim yapılır, CHP iktidarda veya muhalefette kalır. Hiç önemli değil. İktidarı hangi parti alırsa, yeni seçimlere kadar memleketi o idare eder, ama 29 Ekim 1961'i aşacak bir seçimsiz sistemi kesinlikle kabul etmem³³⁴.

Asker seçimlerin yapıp demokratik düzene geçilmesini istemekle beraber ortadan kaldırdıkları DP'nin ise başka bir isimle yeniden iktidar olmasını istemiyordu.³³⁵ CHP ise seçimleri kazanacağına ve her seçim çevresinde en fazla oyu toplayacağına çok emindi. Ancak Nispi Temsil sistemi bu amaçlarını sınırlıyordu. Seçim çoğunluk sistemi olsa CHP listelerinde her aday meclise girme imkânı bulacaktı. Hâlbuki Nispi temsilde CHP listelerinin sadece başına yerleşmiş olanlar kazanacak, diğerleri açıkta kalacaktı. Bu konu ciddi bir sorun olarak İsmet Paşa'nın karşısına çıktı. İsmet Paşa da İsmail Rüştü Aksal da nispi temsili sadece CHP nin ve ülkenin çıkarı saymıyorlar, partilerinin onuru olarak görüyorlardı. Fakat Sonunda nispi temsil galip geldi³³⁶.

Nispi Temsil sistemi, çeşitli fikirlerin parlamentoda temsilini sağlama açısından siyasi çoğulculuğun ön şartı sayılıyor idiyse de, bu sistemin uzun süre uygulanan barajsız d'Hont yöntemi, özellikle 1973 ten sonra hiçbir partinin tek başına iktidara gelmesine izin vermemiş, oyların önemli bir kısmı iki büyük parti arasında paylaşılırken, küçük partiler siyasette gerçek güçlerinin çok üstünde rol üstlenme olanağına kavuşmuşlardır. Türkiye'de 1970 lerde koalisyonlar, azınlık hükümetleri, partilerüstü hükümetler veya milletvekili transferlerine dayanan bir dizi hükümet bunalımı yaşandığı ve bunda seçim sisteminin de payı bulunduğu inkar edilemez bir gerçektir³³⁷.

---

³³⁴ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., s.141.

³³⁵ Davut Dursun, **12 Mart Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul 2003. s. 18.

³³⁶ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.240-241.

³³⁷ Koçak ve diğerleri, s.240.

3.2. ADALET PARTİSİ'Nİ KURULMASI VE RAGİP GÜMÜŞPALA DÖNEMİ

Kuleli Askeri İdadisi'nde öğrenciyken Birinci Dünya Savaşına katılan Gümüşpala³³⁸ 27 Mayıs'tan sonra Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmiş ve ordudaki büyük tasfiye hareketinden sonra emekliye sevk edilenler arasında yer almıştır. Asker menşeli olan Gümüşpala, bu özelliğiyle MBK'ne güvence veriyordu³³⁹.

MBK, nin eski Demokrat Partilileri toplayacağına inandıkları iki önemli ve lider olabilecek isim vardı. Bunlardan birincisi Ord. Prof. Ali Fuat Başgil ve Emekli Org. Ragıp Gümüşpala idi. Başgil, MBK kararlarını eleştirmiş, DP'yi ise destek veren yazılar yazmıştı. Fakat halk tarafından sevilen Başgil, parti kurma tekliflerine sıcak bakmamıştı. Diğer önemli şahsiyet olan Ragıp Gümüşpala ise hem askerleri sakinleştirebilir hem de ihtilalde aktif rol oynamadığı için halkın desteğini kazanabilirdi. Bu amaçla pek çok eski demokratlar İzmir'e gidip Gümüşpala'ya parti kurması için teklifler yağıdırıyorlardı. Bu dönemde enteresan bir durum oldu ve 24 Aralık 1960 günü Maliye Vekili Ekrem Alican Maliye Bakanlığı'ndan istifa ettiğini Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e yazdığı bir mektupta dile getirmişti. Böylece siyasi faaliyetlerine bir serbestlik gelecekti. Fakat "*Bende istemedim ama oldu*" sözü gazetelerin manşetlerini süslüyordu. Özellikle istifanın ertesi günü hükümet tarafından siyasi faaliyetlere izin verileceğinin açıklanması kafaları iyice karıştırmış, danışıklı dönüşüklü bir parti kurulacağı fikri dolaşmaya başlamıştı. "*Hür Demokrat Parti*" ismini alan bu parti daha sonra "*Yeni Türkiye Partisi*" adını alacaktı. Ekrem Alican, Orhan Mersinli, Doçent Aydın Yalçın, Profesör Hikmet Belbez, Enver Adakan, Avukat Esat Çağa gibi eski demokrat partili ile ilişkisi bulunan kişilerden oluşmaktaydı. Hür Demokrat Partisi bir ara Memleketçi Cumhuriyet Partisi ile birleşme görüşmeleri yaptı fakat bir türlü uzlaşamamışlardı³⁴⁰.

---

³³⁸ Galiçya ve Filistin cephelerinde çarpıştı, İngilizlere tutsak düşmüştü. Serbest bırakıldıktan sonra Anadolu'ya geçerek kurtuluş savaşına katıldı. 1934 te Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay oldu. 1948 de general, 1959 da orgeneral oldu. 3. Ordu komutanıyken, 27 Mayıs 1960 ta Demokrat Parti iktidarına karşı girişilen hareketi destekledi ve Genelkurmay Başkanlığına getirildi. Aynı yıl ordudaki kadro düzenlemeleri sırasında emekliye ayrıldı; emekliye ayrılan diğer subaylarla birlikte EMİNSU 'yu kurdu. Asker ve siyaset adamı Ragıp Gümüşpala, geçirdiği bir kalp kriz sonucu 67 yaşında İstanbul'da öldü. **Milliyet, 7 Haziran 1964.**

³³⁹ Çavdar, s.112.

³⁴⁰ Bozdağ, ss. 65-70.

O günlerde yeni partilerin kurulması olayını halk ilgiyle izliyordu. Gözler DP oylarındaydı. 13 Şubatta yeni partilerin kurulma süresi doluyordu. İlk hazırlıklara başlayan Gürsel'in bütün desteğini almış olmasına rağmen ölü doğan Hürriyet partisi idi. Önemli bir başka hareket eski Genelkurmay başkanı Ragıp Gümüşpala gerçekleştirecekti. İsmet Paşa, bir şekilde Gürsel'e eski Genelkurmay başkanının kontenjandan kurucu meclise sokulması tavsiyesini ulaştırdı. Bu tavsiyeyi yaparken İsmet Paşa Gümüşpala'nın bir Adalet Partisi kuracağını, onun gelişip iktidarı alacağını düşünmüyordu tabi. Ama işler çok farklı olacaktı. Yeni partilerin kurulmasıyla Türkiye'de siyasi faaliyet 1961 Şubatında fiilen başladı. Ancak partiler halka açık toplantılar yapamıyordu, kongrelere gidilemiyordu. Ama 27 Mayıs'ın akabinde mevcut CHP ve CKMP faaliyetlerine devam etmişlerdi³⁴¹. Osman Bölükbaşı önderliğindeki CKMP 1946-1960 döneminde oluşmuş, o zaman içerisinde sürekli Menderes-Bayar ikilisi ile uğraşmıştır. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican 1950'li yıllarda ispat hakkı mücadelesini veren ve Hürriyet Partisini kuran akımın kaynaklarına dayanıyordu. Deniz Baykal gibi bazı öğretim üyeleri de partiye katılmıştı. Ama DP'nin gerçek mirasçısı AP'nin olacağı daha ilk günden ortaya çıkmıştı³⁴².

CHP ve CKMP ne ek olarak on bir yeni parti kurulmuştu. Bunların çoğu kısa ömürlü oldu. Partilerin en önemlisi Adalet Partisiydi. Bu parti hem taraftarları hem de rakipleri tarafından DP nin devamı olarak görülüyordu. Bu nedenle MBK ile ilişkilerinde son derece dikkatli olmuştu. Emekliye sevk edilmiş generallerden biri olan Ragıp Gümüşpala, 1964'te ölene kadar partinin başkanı olarak kaldı. Gümüşpala, MBK ve kendi köktenci taraftarları arasındaki ilişkileri ılımlı tavrıyla düzenlemeyi başarmıştı³⁴³.

Parti kurmak isteyen Gümüşpala, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de desteğini almak istiyordu. Bu amaçla 1 Şubat 1961 günü Ankara'ya giden giden Gümüşpala, Cemal Gürsel ile görüşme sonucunda Cemal Gürsel'in şöyle diyordu: "*Başkanlığı kabul etmekte tereddüt etmeyiniz. Sizin gibi kıymetli bir asker ve eski bir arkadaşımın yeni kurulacak bir partinin başında bulunması, hükümet ve devlet*

³⁴¹ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.220-221.

³⁴² Çavdar, s.111.

³⁴³ Zürcher, s.357.

başkanı olarak bana güven verir. Askerlik hayatınızdaki başarılarınızın politika hayatında da artarak sürmesini dilerim." dedi. Sonunda 11 Şubat 1961 günü Ragıp Gümüşpala, dilekçesiyle birlikte İçişleri bakanlığına gelerek tüzük ve parti programını sundu. Aynı gün İç işleri Bakanlığı'na beş parti daha kuruluş dilekçelerini verecekti³⁴⁴. Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi, Mutedil Liberal Parti³⁴⁵.

Adalet Partisi 11 Şubat 1961'de ordunun onay vermesiyle parti başkanının 1960'ta üçüncü orduya komuta eden emekli bir General olan, Ragıp Gümüşpala olması tesadüf değildi³⁴⁶. Bu partinin genel ideolojisinde ve politikalarının oluşmasında rol oynayan en temel faktör, Silahlı Kuvvetlerin varlığıydı. Partinin kuruluşundan kapatılışına kadar (1961-1981) geçen yirmi yıllık dönemde, ordu faktörünün etkisi tartışılmaz bir gerçektir³⁴⁷.

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala 27 Şubatta basın toplantısı düzenleyerek parti programını açıkladı. Parti programında ayrıca DP ye sempati duyanlar aleyhine yapılan yayımların ikilik yaratacağını da belirtti³⁴⁸. Özel girişim ve serbest piyasayı destekleyen AP, kendi programını karma ekonomi ilkesi olarak belirledi³⁴⁹. Aslında Adalet Partisi'nin programı genel hatlarıyla DP programının benzeriydi. AP nin kurucuları ve yetkilileri sürekli olarak DP nin devamı olduklarını söyleyerek DP nin programını benimsediklerini zaten itiraf ediyorlardı³⁵⁰. Hatta kimilerine göre Adalet Partisi'nin '*Adalet*' ismini alması DP tabanına mesaj vermek için yapılmıştı³⁵¹

AP, kuruluş yıllarında, demokrasi ve özgürlükler konusunda selefi olan Demokrat Parti'nin 'şaiBELi' geçmişinden kendisini sıyırıp yeni bir parti imajıyla ortaya çıkmak istemişti. Bundaki amacı iktidarda aktif olan ordunun ve CHP'li

---

³⁴⁴ Bozdağ, s.71.

³⁴⁵ Cumhuriyet, 12 Şubat 1961.

³⁴⁶ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.165.

³⁴⁷ Ümit Cizre Sakallıoğlu, **AP-Ordu İlişkileri: Bir İkiLemin Anatomisi**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.29.

³⁴⁸ Milliyet, 28 Şubat 1961.

³⁴⁹ Çavdar, s.112.

³⁵⁰ Sümercan, s.36.

³⁵¹ Merziye Akal, **12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve 28 Şubat Sürecinde Bir Politikacı olarak Süleyman Demirel'in Farklı Konum ve Tepkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2013, s. 46.

bürokrasiyle, aydın, gençlik ve basın kesiminin partiyi ciddiye almasını sağlamaktı. Kişi hak ve özgürlükler konusunda 1961 anayasasının ruhuna uygun bir biçimde hareket ettiklerini savunan Adalet Partisi'nin asıl amacı ihtilal sonrası baskı gören DP-AP kadrolarını bu özgürlükler yoluyla savunmalarıydı. Nitekim AP kurulduktan sonra yaklaşık 8-9 yıl boyunca gündemin ilk sırasını huzur ve siyasal hakların iadesi sorunlarını, Türkiye'nin birlik - beraberliğini ve insan hakları gibi konuları hep diri tutmuştur. Partinin 1960'larda üstünde durduğu temel hak ve özgürlükçü özelliğinin, ordu iktidarı tarafından kabul edilebilecek iki önemli yanı bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, muhalefete ve dolayısıyla azınlığa karşı takınmış görüldüğü hoşgörölü ve uzlaşmacı tavrı, ikincisi ise Batıcılığydı. Bu iki durumdan birincisi, partinin milli iradeci bakış açısı ile sınırlandırılmış, bu da genelde çoğunluğun iradesini ifade etmekteydi³⁵².

Aslında yeni kurulan partilerden en önemlileri Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi idi. Cemal Gürsel YTP ye çok fazla destek veriyordu. Türk politika sahnesine Ekrem Alican 1957 seçimlerinden önce Hürriyet Partisinin başarılı bir *"bütçe tenkitçisi"* olarak adımını attı. Ekrem Alican, devlet başkanının ilk seçimde ve bir defaya mahsus olmak üzere doğrudan doğruya tek dereceli seçimle seçilmesini destekliyordu. İsmet Paşa ise *"Cumhurbaşkanı ilk seçimde de parlamento tarafından seçilmelidir."* tezini savunuyordu. O devrede ihtilal idaresinin koyduğu baraj birçok yerde DP oylarının Alican'ın partisine akıtmıştır. AP'nin lider kademesi Eminsularla Türkiye'nin profesyonel "parti kurucuları" biraradaydı. Onların içinde DP ile ailevi veya politik ilişkisi bulunan kimseler hatta Yassıada avukatları bile vardı. AP, YTP'ye göre daha demokratik bir manzara çizmişti. İhtilalin üzerinden dokuz on aylık bir zaman geçmiş, askeri idare artık eskisi kadar sempatik, hatta güçlü değildi³⁵³.

Tüm partilerin merak ve umutla beklediği haber 18 Nisan'da geldi. Devlet Başkanı ve Başbakan Gürsel, seçimlerin 15 Ekim'de yapılacağını açıkladı³⁵⁴. Gerek AP gerekse YTP yurt genelinde örgütlenmesine devam ediyordu. Her iki parti Ali Fuat Başgil'i partisine çekmeye çalışıyordu. Başgil'in katılımı dengeleri

---

³⁵² Sakallıoğlu, ss.32-35.

³⁵³ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kılahlı ..., ss.221-224.

³⁵⁴ Devrim, s.349.

değiştirecekti. Yoğun uğraşlar sonucu Başgil Adalet Partisi'ni destekleyeceğini belirtmesi 15 Ekim 1961 günü yapılan seçim sonuçlarının Adalet Partisinin kazanmasında etkili olmuştu³⁵⁵. İsmet Paşa ise YTP 'den çekiniyordu. Çünkü Doğu'da etkin olan CHP, özellikle MBK idaresinin talihsiz ve faydasız "*ağa aleyhtarı politika*"sı yüzünden sıkıntıya düşmüştü. YTP, "*Gürsel Paşanın Partisi*" adı altında ortaya çıkınca doğu bölgeler için bir alternatif belirmiş oluyordu³⁵⁶.

Siyasi parti faaliyetlerinin kısmen de olsa serbest bırakılmasından sonra çalışmalarını yurt çapına yayan parti liderleri birbirlerini suçlamaya başladılar. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı partisi için yapılan gericilik suçlamalarını reddetti. YTP ile AP nin işbirliği yapacaklarına dair çıkan söylentilere karşı CHP "Bu birleşme bizi sevindirir." açıklamasını yaptı. Tüm gelişmeleri yakından izleyen Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel 21 Haziranda yaptığı konuşmasında "Partiler birbirlerine tuzaktan vazgeçip yapacaklarını açıklamalı" dedi³⁵⁷.

DP'nin mirasına sahip çıkmaya yönelik faaliyetler, bu partilerin siyasi kulislerde ve basında 'Kuyruk' partiler olarak nitelendirilmelerine yol açmıştır³⁵⁸. Adalet Partisi ise önce İzmir'de Sonra İstanbul ve Ankara'da teşkilatlanmaya başlamış, ilk hareket olarak "*Düşük ve kuyruk yoktur, vatandaş vardır.*" diyerek yapmış, özellikle Yassıada duruşmalarının devam ettiği sıralarda " *Düşük*" ve "*Kuyruk*" kelimelerinin söylenmesi radyo ve basında büyük ses getirmişti. Bunun üzerine devreye başkan Gürsel girmişti ve şu konuşmayı yaptı: "*Demokrat Parti'yi hortlatmak isteyenler, tehlikeli bir ateşle oynuyorlar*". demiş ve böylece daha seçimler yapılmadan iktidar-muhalefet kavgası başlamış oldu³⁵⁹.

Seçimleri, DP nin devamı niteliğinde olduğu anlaşılan AP nin kazanması ihtimali MBK ve ordu içindeki "Silahlı Kuvvetler Birliği" gibi gruplarda tedirginlik yaratmıştı. Gürsel, 24 Temmuzda AP Genel Başkanı Gümüşpala'ya bir mektup

---

³⁵⁵ Bozdağ, s.77.

³⁵⁶ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., s.228.

³⁵⁷ Milliyet, 22 Haziran 1961.

³⁵⁸ Halit Kaya, **Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014, s.27.

³⁵⁹ Bozdağ, s.74.

göndererek AP nin yasal sınırların dışına çıktığı uyarısında bulundu³⁶⁰. Üstelik mektup tam bir metin halinde basına da verildi. Diyordu ki:

*"...Sizin hüsnüniyetinizin arkasında memlekette ne vahim ve ne tehlikeli bir oyun oynandığını fark etmediğinizi kabul edemiyorum...iyi biliniz ki hükümet elinde partinizin faaliyetleri hakkında çok hazin bilgiler toplanmıştır...Tarihin hakkınızda vereceği hazin ve feci hükümler yalnız sizin askeri şerefınızı kaybettirmekle kalmayacak, nesilleriniz de yaşadığı müddetçe bu şaşmaz hükümlerin azap ve ızdırabını çekeceklerdir."*³⁶¹.

CHP, AP, YTP, CKMP ve Memleketçi Serbest Partisi liderleri Çankaya Köşkünde, Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel başkanlığında biraraya gelerek, ortak bir bildiri imzaladılar. Bildiride, siyasi hayatı verimsiz, zararlı ve hatta tehlikeli çekişmelerden kurtarmak amacıyla medeni ve seviyeli bir ortam yaratmak için çaba gösterileceği ilan edildi. Gürsel parti liderlerini, kişisel ihtiraslarını ve hislerini kontrole davet etti. Malatya'da konuşan CHP Genel Başkanı İnönü: *"Siyasi çekişme, medeni seviye ve vatansever ölçülerden mahrum soysuzluğa düşerse memlekete her türlü felaket gelebilir."* dedi. Aynı gün Eskişehir'de konuşan Gümüşpala istediklerinin milletin eğilen başının yukarı kalkması olduğunu söyledi³⁶².

Gürsel'in demeçlerinde jetlerle kemik yığını haline getirilecek kimselerden, darağaçlarından, kurşunlardan ve süngülerden bahsetmesi halkın ezik yüreğine biraz daha eziklik veriyordu. Bu durum Gümüşpala'nın partisine yarıyordu. Demokratlar artık oy vermeleri gereken partinin AP olduğunu anlamışlardı. AP İstanbul'da, Trakya'da, Marmara'da, Ege'de ve Karadeniz bölgesinde git gide güçleniyordu. Doğu bölgesi ise YTP'nin etrafında toplanıyordu. Orta Anadoluda ise kararsızlar CKMP den yana görünüyordu. İsmet Paşa ise seçimlere bu tarz bir hava içinde gidilmesini, parti kapatılmaya kalkışılmasını, propagandaların sınırlandırılmasını, bazı kimselerin seçilme haklarının mantıkdışı yollarla kaldırılmasını asla kabul etmeyeceğini ihtilalcilere en kesin dille bildirdi. Kabinede CHP'li, CKMP'li ve YTP'li bakan vardı ancak AP'li bakan yoktu. Üvey evlat muamelesi görmek seçimlerin arifesinde AP için ne kadar üzücü olmuşsa bu, seçim günü onun işine o kadar yaramıştır³⁶³.

³⁶⁰ Milliyet, 26 Temmuz 1961.

³⁶¹ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.251-252.

³⁶² Milliyet, 5 Eylül 1961.

³⁶³ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.250-255.

AP, 11 Şubat 1961 tarihindeki kuruluşundan başlayarak, gerek iktidardaki Milli Birlik Komitesi'nin, gerekse 1961 yılından itibaren gücü elinde bulunduran Silahlı Kuvvetler Birliği isimli örgütün ve ilk genel seçimlerde iktidara gelmeyi uman CHP 'nin endişe ile takip ettiği bir parti olmuştur. AP, bu muamelelere seçmen eliyle iki kez cevap vermiştir. 9 Temmuz 1961'deki Anayasa oylaması sırasında halkın % 39,4'nün olumsuz oy vermesi ve 15 Ekim 1961 genel seçimlerindeki oy yüzdeleriyle bunu ispatlamıştır³⁶⁴. Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs hareketiyle DP yi siyasal ortamdan tasfiye etmesine rağmen, onun sahibi bulunduğu oyları ortadan kaldıramamıştır. Ordunun yönetimi sivil iktidara bırakmak düşüncesiyle seçimlerin yapılmasına karar vermesi siyasal ortamda bir miras kavgasına neden olmuştur. Böylece AP, YTP, CKMP gibi partiler kendilerini DP nin gerçek mirasçısı ilan etmişlerdir³⁶⁵.

3.3. 15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ

Seçim öncesi AP 'nin önde gelenleri devamlı olarak Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde bir parti olduklarını söylemişler, yaptıkları konuşmalarda ise *"gözlerimize bakarsanız anlarsınız"* teması işlenerek Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamlarından duyulan üzüntü ve isyan vurgulanıyordu³⁶⁶.

27 Mayıs sonrası yapılan ilk genel seçimin sonucunda hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamadı. 15 Ekimdeki seçimde CHP 173, AP 158, YTP 65 ve CKMP 54 milletvekili çıkardı. Senato seçimindeyse AP 70, CHP 36, YTP 28 ve CKMP 15 senatörlük kazandı³⁶⁷. Seçim sonuçları ordu içinde bazı subayların hareketlenmesine neden olmuş³⁶⁸. Özellikle MBK ve TSK üyeleri kendilerini CHP'nin galip geleceğine çok fazla alıştırmışlardı ki bu seçim sonucu onlar için tam bir hayal kırıklığı idi. Fakat Senato seçimleri çoğunluk sistemi ile olduğu için gerçek galibin kim olduğunu belli ediyordu³⁶⁹. AP, bu sonuçlara göre Senato'da birinci parti ve mecliste ikinci parti durumuna gelmişti. SKB içinde önemli bir yeri olan General Refik Tulga, Metin Toker'e şunları söylemekteydi: *"Seçimler doğru sonuç vermemiştir. Ulusal iradenin belirmesi gerekirdi, ama ortaya çıkan*

³⁶⁴ Sakallıoğlu, s.48.

³⁶⁵ Sümercan, s.30.

³⁶⁶ Çavdar, s.112.

³⁶⁷ Milliyet, 19 Ekim 1961.

³⁶⁸ Akyaz, s.170.

³⁶⁹ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., s.301.

ulusal irade değildi. Bir defa okuması yazması dahi bulunmayanların milletin kaderinde söz sahibi olabileceklerine, bu hakkı doğru dürüst kullanabileceklerine inanmıyorlardı." Orduda birçok subay da bu fikre sahipti³⁷⁰.

Seçim sonucunda en fazla milletvekilini CHP çıkarmasına rağmen bu sonuçlar ona ülkeyi istediği gibi yönetme olanağı vermiyordu³⁷¹. AP ise 70 senatör ve 157 milletvekili ile o da tek başına iktidar olamıyordu. Bu nedenle koalisyon şarttı. Fakat ne olursa olsun AP, CHP ile koalisyona bir türlü yanaşmıyordu³⁷². Sonuç itibarıyla 1961 seçimleri Türkiye'yi ilk kez koalisyon hükümeti ile tanıştıracaktı³⁷³.

15 Ekim 1961 de yapılan seçim sonuçları "Menderes'in Zaferi" biçiminde yorumlanacak ve halkoylaması şeklinde kabul edilecekti. Özellikle AP lilerin ordu tarafından dayatılan önerileri kabul etmek durumunda kalması seçim sonuçlarının ciddi bunalımlara yol açabileceği sinyalleri gibi algılanabilirdi. 15 Ekim 1961 seçimlerinde oyların genel dağılımı ise şöyleydi; Ege ve Akdeniz bölgesinde AP, 1957 seçimlerindeki DP oylarına göre daha fazla oy almıştır. YTP ise, Doğu ve Güneydoğu Anadolu da güçlüdür. AP, kent burjuvazisini, Batı ve Güney'deki kapitalist çiftçileri ve Kuzey Anadolu'daki tütün ve fındık tüccarlarını bir araya toplamayı başarmıştır³⁷⁴. Bu sonuçlar 27 Mayıs darbesinin halk nezdinde onaylanmadığını göstermiştir³⁷⁵.

3.4. 21 EKİM 1961 PROTOKOLÜ

Anayasanın kabulü, genel seçimlerin yapılması ve parlamentonun açılması ile MBK askeri yönetimi hukuki anlamda sona ermişti ama silahlı kuvvetlere bağlı bazı subayların siyasi icraatleri ise devam ediyordu. Bunun en açık ispatı, 21 Ekim 1961'de İstanbul'daki Harp Akademilerinde yapılan toplantıda subaylar arasında

---

³⁷⁰ Çavdar, ss. 113-115.

³⁷¹ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., s.303.

³⁷² Bozdağ, s.78.

³⁷³ Sümercan, s.40.

³⁷⁴ Koçak ve diğerleri, ss.242-243.

³⁷⁵ Çavdar, s.115.

imzalanan belgedir³⁷⁶. 21 Ekim 1961 günü 10 general ve 28 albay şu karara vardı: Ordu duruma müdahale etmeli³⁷⁷.

Seçim sonuçları ordunun istediği gibi olmadığı için ordu bu seçimleri tanımamış ve birçok komutan bu protokole imzasını atmıştı. Protokolün ilk maddesi şöyle diyordu: " TSK 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimden sonra gelecek yeni TBMM toplanmadan önce fiilen duruma müdahale edecektir." Bir başka madde de bu kararın uygulamasının 25 Ekim 1961'den sonraya bırakılmayacağını belirtiyordu. Yani ordu iktidara el koyacaktı, bir askeri ihtilal düşünülmüyordu³⁷⁸.

21 Ekim kararı cuntanın lideri konumunda olan Talat Aydemir tarafından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a bildirilmiş Sunay da hiç zaman kaybetmeden Başkan Cemal Gürsel'e durumu açıklanmıştı. Gürsel de parti liderleriyle bir toplantı yaptı³⁷⁹. Komutanların Gürsel'e verdiği listedeki şartlar şunlardı:

- 1) Gürsel'in cumhurbaşkanlığı sorunu
- 2) Eminsuların geri gelmemesi sorunu
- 3) 147 lerin üniversiteye alınmaması sorunu
- 4) Yassıada suçlularının bağışlanmaması sorunu³⁸⁰.

Bu toplantıya tüm siyasi parti liderleri ve Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Birinci, İkinci ve Üçüncü ordu komutanları katılmıştır. Bu anlaşma, SKB'nin karşısında iktidar mücadelesi veren diğer asker gruplarının sivil liderlerle güç birliğini ortaya koymuştur. Bu protokol ile 27 Mayıs düzeninin meşruluğu kabul edilmiş, liderler Orgeneral Gürsel'in Cumhurbaşkanlığını, İnönü'nün Başbakanlığını, ordudan ve üniversiteden emekli edilenlerin eski görevlerine dönemeyeceklerini tasdiklemek zorunda bırakılmıştır. Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra da bu tür ' huzur' toplantılarına devam edilmiş ve askeri kesimin bir nebze de olsa rahatlatılması sağlanmıştır³⁸¹. Ancak İsmet Paşa'nın ısrarıyla protokolda 147'lere konulmak istenen ambargo tamamıyla kalkmış, ilk iki maddeye dokunulmamıştı. Son maddeye ise

---

³⁷⁶ Koçak ve diğerleri, s.243

³⁷⁷ Milliyet, "Dündar Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 21 Haziran 1966.

³⁷⁸ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., s.304.

³⁷⁹ Bozdağ, s.79.

³⁸⁰ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., s.308.

³⁸¹ Sakallıoğlu, ss.54-55.

İsmet Paşa bir "*şimdilik*" ekini koydurttu³⁸². Ayrıca bu anlaşmada, seçimler sonucunda kurulacak parlamentonun, ilk toplantısından önce dağıtılması ve siyasal partilerin kapatılması da öngörülmüştür³⁸³.

Çankaya Protokolünün şartları hemen yerine getirildi. Cumhurbaşkanlığına Gürsel seçildi. Gürsel, İsmet Paşa'yı Başbakan seçti³⁸⁴. Bu protokol Türk Silahlı Kuvvetleri Birliği içindeki müdahalecilerin güdümcülere karşı geçici bir zaferi olarak adlandırılabilir. İmza edenler 1. Ordu Bölgesini fiilen kontrol eden ve kumanda makamlarında bulunan yüksek rütbeli askerlerdir. Buna göre Silahlı kuvvetler kumanda heyetinin büyük çoğunluğu, Silahlı Kuvvetlerin fiilen iktidara el koyma taraflısı olduğunu meydana koymuş bulunyordu³⁸⁵.

Silahlı kuvvetler her ne kadar parlamenter demokrasiye geçişi sağlasa da kendilerini siyasetten alıkoyamamışlardır. Çünkü kendilerini 27 Mayıs hareketinin ve çok partili demokrasinin mirasçısı durumunda hissediyorlardı. Fakat birincisi, bütün partilerin saygı göstermeye razı olacağı ve ihlal edildiğinde ordunun zorla kabul ettireceği bir konsensüs oluşturulmasını gerektiriyordu. İkincisi 27 Mayıs mirasıyla çatışsa bile, siyasi partilere siyasette özerklik vermek demektir. Bu çelişki altmışlarda ve yetmişlerde Türk siyasetinin başına bela olan gerilimler yarattı³⁸⁶.

21 Ekim 1961 protokolü AP- Ordu ilişkisi bakımından bir dönüm noktası haline gelmişti. Çünkü bu protokol ordunun AP' ye gösterdiği ilk aktif tepkidir. AP, orduya karşı politikasını daima alttan alan, uzlaşmacı ve tavizkar bir biçimde 1971 muhtırasına kadar devam ettirecektir. Ayrıca Ankara cuntasının lideri olan zamanın Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, protokolü imzalatarak yeni bir darbe girişimini engellemeyi başarmıştır. Cevdet Sunay gerek bu olayda gerekse Talat Aydemir olaylarında oynadığı olumlu tutumu nedeniyle 1966 'da parlamentoda çoğunluğa sahip AP grubunca Cumhurbaşkanı seçtirilerek bir bakıma ödüllendirilmiştir. Ayrıca ordu-sivil hükümet ilişkilerinde de önemli bir rol oynamış,

---

³⁸² Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı ..., s.309.

³⁸³ Öztürk, s.75.

³⁸⁴ Milliyet, "Dündar Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 22 Haziran 1966.

³⁸⁵ Milliyet, "Dündar Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 21 Haziran 1966.

³⁸⁶ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.185.

Cumhurbaşkanlığı makamına güvenilir geçmişi olan Sunay getirilerek hem AP, hem de rejim için bir güvence oluşturulmuştur³⁸⁷.

3.5. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Cumhurbaşkanlığı seçimi 21 Ekim 1961 protokolünden sonra gelen ikinci bunalımdı. Bu olay, AP içinde asker güdümlü ortamın oluşturduğu bir bölünmeye sebep olmuştur. Bu bölünmelere neden olan düşüncelerden birisi siyasal hakların iadesi ve 27 Mayıs'ın meşrulaştırılması yönünde tavizden ve uzlaşmadan yana olmayan 'müfrit' eski DP'liler, diğer kesim ise partinin ve rejimin geleceğini riske atacak hareketler yerine uzlaşmacı tavrı tercih eden ' mutediller' di. AP içinde diğer bir bölünme ise 14'lerden Alparslan Türkeş'e sempati duyan, ordu içinde taraftar arayan ve 1965'te CKMP'ne giren milletvekili Gökhan Evliyaoglu grubuydu. Bu grup Son Havadis gazetesiyile birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde AP Samsun Senatörü Prof. Ali Fuat Başgil'i aday göstererek partideki bölünmeyi gün yüzüne çıkarmışlardı³⁸⁸.

Cumhurbaşkanının seçilme şekli henüz net değildi. CHP, devlet başkanının parlamento tarafından seçilmesini istiyordu. Gürsel ise kendisini cumhurbaşkanlığına tek dereceli seçimle yani doğrudan doğruya halkoyuyla seçtirtmek istiyordu. Ama CHP İsmet Paşayı aday gösterirse CHP'liler elbette ki ona oy vereceklerdi. Peki Gürsel'i kim destekleyecekti? O zaman Gürsel'in seçmeni olarak Demokratlar ya da İsmet Paşa'nın karşısında bulunanlar kalıyordu. MBK'nın CHP'den istedikleri, CHP'nin kazanacağı bir seçimde Cemal Gürsel'in tarafsız olarak devlet başkanlığına getirilmesiydi. CHP'nin asıl amacı ise askeri ihtilalden sivil demokratik rejime huzurla geçilmesiydi³⁸⁹.

CHP iktidarda bulunursa ve devlet başkanlığı görevinde ise Cemal Gürsel olursa ihtilalciler kendilerini güvende hissedeceklerdi. İsmet Paşa, komitecilere istedikleri güvenceyi vermekte hiç sıkıntı çıkarmadı. Cumhurbaşkanlığına adaylığını

---

³⁸⁷ Sakallıoğlu, ss.49-50.

³⁸⁸ Sakallıoğlu, s.55.

³⁸⁹ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.167-168.

koymayacaktı. İsmet Paşa'nın en büyük endişesi Cemal Gürsel'in böyle bir görevi başarıyla yönetip yönetemeyeceğiydi³⁹⁰.

Sonunda Orgeneral Cemal Gürsel 607 oyun 434 ünü alarak 4. cumhurbaşkanı oldu. Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi ve ardından CHP-AP koalisyonu kurması için İnönü'yü Başbakanlıkta görevlendirmesi silahlı kuvvetlerden gelecek darbe girişimini ertelemiştir³⁹¹. Koalisyon tekliflerini CKMP ve YTP reddetmiş, AP ise Gümüşpala'nın isteği üzerine öneriyi kabul etmek zorunda kalmıştı. Böylece CHP-AP koalisyonu kurulmuş ve İsmet İnönü 1937'den bu yana yeniden Başbakan oldu³⁹². Cumhuriyet Senatosu ise 28 Ekimde bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'yü başkan seçti³⁹³. Böylece General Cemal Gürsel, sıcak kişiliği, kişisel hırslarının olmayışı ve ikiliklerin dışında kalması nedeniyle Cumhurbaşkanlığına (aynı zamanda başbakan ve Genelkurmay başkanı olarak)seçilmiş oldu.³⁹⁴.

Eğer demokratik rejim kesintiye uğramayıp iktidar normal yoldan el değiştirseydi, iktidara CHP'nin gelmesi halinde İsmail Rüştü Aksal Başbakan olacaktı. İsmet Paşa'nın niyeti bir süre Cumhurbaşkanlığı görevini almak, bir geçiş devrinde ünlü "12 Temmuz Beyannamesi" günlerindeki rolünü tekrarlamak yani iki büyük parti arasında bir uygar ilişkisi yolu sağlamak sonra da hedefini gerçekleştirmiş olmanın mutluluğuyla köşesine çekilecekti. Herhalde CHP planında Cemal Gürsel için düşünülmüş bir rol yoktu³⁹⁵.

3.6. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ

Hiçbir siyasi parti çoğunluğu sağlayamamıştı. MBK ise kaynamakta olan TSK'dan çekindiği için parti parti dolaşıp bunları uzlaştırmannın yollarını arıyordu. CHP nin ileri gelenleri koalisyonla olumlu bakarken AP yöneticileri ise YTP ve CKMP ile işbirliği yapabileceklerini söylüyorlardı³⁹⁶. CHP nin bulunacağı bir koalisyonla asla taraftar değildiler³⁹⁷.

³⁹⁰ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.172-173.

³⁹¹ Koçak ve diğerleri, s.244.

³⁹² Çavdar, s.116.

³⁹³ Milliyet, 29 Ekim 1961.

³⁹⁴ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.154.

³⁹⁵ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., s.164.

³⁹⁶ Toker, Yarı Silahlı Yarı Külahlı ..., ss.302-303.

³⁹⁷ Hürriyet, 20 Ekim 1961.

İlk koalisyonu kurma görevi 10 Kasım 1961 senesinde İnönü'ye verildi. Aslında hiçbir parti İnönüyle işbirliği yapmak istemiyordu. Ancak askeri müdahaleyi tahrik etmesi olası bir siyasi kriz tehdidi, Adalet Partisi'ni İnönü ile birlikte çalışma zorunluluğuna ikna etti.³⁹⁸ AP nin uzlaşıcı mutedil kısmı da bu bunalımın çözümüne katkı sağlamış ve İnönü'nün Başbakanlığında kurulan ve ancak 6 ay dayanabilen CHP-AP koalisyonuna katılmıştır. Bu katılım isteksiz ve ordu baskısıyla olmuştur.³⁹⁹ Uzun tartışmalardan, pazarlıklardan sonra oluşan CHP-AP koalisyonunda her iki taraf bakanları yan yana omuz omuza oturmuşlar fakat aralarında büyük bir mesafe varmış gibi seslerini birbirine duyuramayacaklarmış gibi hiç konuşmuyorlardı.⁴⁰⁰ Yeni bakanların ilk toplantısı tanışma mahiyetinde olmuştu zaten⁴⁰¹

Cumhuriyetin ilk koalisyon hükümeti olan⁴⁰² AP-CHP koalisyonu AP nin yararına olmuş, etkin çevrelerce tanınmasını sağlamıştı. Fakat AP'nin özellikle af konusundaki ısrarı koalisyonu zorluyordu. Gerçi AP'nin çabaları sonucu bazı cezalar affedilmiş hatta sağlık durumu nedeniyle Celal Bayar, hapisneden çıkarılmıştı. Bu olay sonucu Kızılay'da AP Genel Merkezi binası taşlanmış, AP taraftarı gazetelerin yönetim merkezleri tahrip edilmişti⁴⁰³.

³⁹⁸ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.215.

³⁹⁹ Sakallıoğlu, s.56.

⁴⁰⁰ Karaosmanoğlu, s.237.

⁴⁰¹ Tercüman, 21 Kasım 1961.

⁴⁰² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102'nci maddesi gereğince hazırlanan Bakanlar Kurulu ise şöyle oluşmuştur: Başbakan: İsmet İNÖNÜ (Malatya, CHP) Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Ali Akif EYİDOĞAN (C. S. Üyesi, Zonguldak, AP) Devlet Bakanı: Turhan FEYZİOĞLU (Kayseri, CHP) Devlet Bakanı: Avni DOĞAN (Kastamonu, CHP) Hıfzı Oğuz BEKATA (C. S. Üyesi, Ankara, CHP) Devlet Bakanı: Necmi ÖKTEN (Çorum, AP) Devlet Bakanı: Nihat SU (Antalya, AP) Adalet Bakanı: Kemal Sahir KURUTLUOĞLU (C. S. Kontenjan üyesi) Millî Savunma Bakanı: Mehmet İlhami SANCAR (İstanbul, CHP) İçişleri Bakanı: Ahmet TOPALOĞLU (Adana, AP) Dışişleri Bakanı: Selim Rauf SARPER (İstanbul, CHP) Feridun Cemal ERKİN (TBMM dışından) Maliye Bakanı: Osman Şefik İNAN (Çanakkale, CHP) Millî Eğitim Bakanı: Mehmet Hilmi İNCESULU (Çorum, CHP) Bayındırlık Bakanı: Mehmet Emin PAKSÜT (Ankara, CHP) Ticaret Bakanı: Mehmet İhsan GÜRSAN (İzmir, AP) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Süleyman Suat SEREN (C. S. Üyesi, Isparta, AP) Gümrük ve Tekel Bakanı: Şevket PULATOĞLU (C. S. Üyesi, Trabzon, AP) Tarım Bakanı: Ali Cavit ORAL (Adana, AP) Ulaştırma Bakanı: Mustafa Cahit AKYAR (C. S. Üyesi, Denizli, AP) Çalışma Bakanı: Bülent ECEVİT (Ankara, CHP) Sanayi Bakanı: Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur, CHP) Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Kamran EVLİYAOĞLU (Samsun, AP) İmar ve İskân Bakanı: Mehmet Muhittin Güven (İstanbul, AP), Derya Şimşek, Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961-1962), <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%C5%9E%C4%B0M%C5%9EEK-Derya-T%C3%9CRK-S%C4%B0YASAL-YA%C5%9EAMINDA-%C4%B0LK-KOAL%C4%B0SYON-H%C3%9CK%C3%9BMET%C4%B0-CHP-AP-KOAL%C4%B0SYONU-1961-1962.pdf> (26.02.2019), ss.2962-2963.

⁴⁰³ Çavdar, s.116.

Başbakan İsmet İnönü'nün; hükümlü Celal Bayar'ın muvakkat tahliyesi neticesi demeci:

" ... 113 numaralı kanun üzerine çıkardığımız af kararı, siyasi hayatımızda, siyasi tarihimizde daima anılacak bir hadise olarak mütaala edilecektir... Bu af kanunu geçmiş siyasi yaraların mümkün olduğu kadar sarılmasını, huzurun sağlanmasını, göz önünde tutmuştur. Bu af kanunu, 2. koalisyon hükümetinin teşkili zamanında düşünülmüş ve tasavvur edilen sınırlar iyi niyetle, en geniş ölçüde genişletilerek tatbiki konulmuştur... Bu af kanunu ile geçmiş iktidar sahiplerinin, Anayasa davası dışında hesap vermek mecburiyetinde oldukları birçok meseleleri bağışlanmıştır... Memlekette geçmiş hadiseleri unutturmak ve huzuru geniş ölçüde yaymak için, iktidar partilerinin iyi niyetle düşünerek etraflıca getirdikleri bir af kanunudur. ..Adalet Partisi umumi af tasarısını memleket ölçüsünde bir büyük siyasi istismar konusu yaparak vatandaşları her köşede her yerde azami derecede tahrik etmeye başladı. " ⁴⁰⁴.

Siyasi af konusu hem partilileri hem de Büyük Millet Meclisi'ni karıştırdı. Aralık 1961 de İnönü, zamanı geldiğinde affın çıkarılacağını belirterek, hükümetin bu konuda sıkıştırılmamasını istedi. Devamında *"Af için gösterilen sabırsız gayretler faydalı olmamıştır. Hükümet, programına bu konuda bir kelime dahi ekleyemez "* dedi⁴⁰⁵. İnönü'ye göre *" siyasi af tahrik konusu yapıldıkça bu mesele görüşülemez"* derken, Gümüşpala ise *" Birinci koalisyon af çıkmaması yüzünden yıkılmıştır.."* demiştir. Siyasi af 160 lehte oya karşı 199 oyla reddoldu⁴⁰⁶. Sonuçta 20 Kasım 1961- 1 Haziran 1962 arasında görev yapan ilk koalisyon hükümeti döneminde CHP-AP çekişmesi artmış ve bozulmuştu⁴⁰⁷.

Bu ortam içinde ilk koalisyon hükümeti pek varlık gösterememiş ve bilindiği gibi siyasi tutukluların affı meselesi yüzünden ortaklar arasında çıkan anlaşmazlık üzerine bitip gitmişti. Nitekim af meselesi tartışmalarının son döneminde Adalet Partisi bir uzlaşmaya varmak için CHP Genel başkanında 24 saatlik bir süre istemiş olmasına rağmen bu talep CHP meclis grubunun bir gece toplantısında verilen sert bir red kararıyla karşılanmıştı. Halk Partisi vekilleri bir meydan muharebesi kazanmış gibi – sanırım biraz da çakır keyif olarak- hep bir ağızdan *"Dağ başını duman almış, yürüyelim arkadaşlar! "* marşını bağıra çağıra çıkıp gitmişlerdi. ⁴⁰⁸.

⁴⁰⁴ TBMMTD,MM,15.C.62.Birleşim, ss.6-7.

⁴⁰⁵ Milliyet, 20 Aralık 1961.

⁴⁰⁶ Akşam, 21 Şubat 1963.

⁴⁰⁷ Koçak ve diğerleri, s.244.

⁴⁰⁸ Karaosmanoğlu, ss.238-239.

Haziranda Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından görevlendirilen İnönü, hükümeti en kısa zamanda kuracağını açıklamasına rağmen, karşılaştığı güçlükler nedeniyle bunu ancak 23 gün sonra gerçekleştirebildi. İnönü yeni hükümeti kurmak için YTP, CKMP ve bağımsızlarla temasa geçti. Siyasi af konusunda anlaşmaya vardı. Fakat İnönü, bakanlıklar konusunda partilerle anlaşamayınca görevden çekildiğini açıkladı⁴⁰⁹. 20 Haziranda tekrar toplanan parti liderleri bu defa anlaştılar. Gürsel, 21 Haziran'da İnönü'yü tekrar hükümeti kurmakla görevlendirdi. İnönü dört gün içinde Bakanlar Kurulu listesini hazırlayarak Gürsel'e sundu. Yaklaşık bir ay süren hükümet buhranı sona erdi⁴¹⁰.

İki haftalık bunalımdan sonra 25 Haziran 1962 – 2 Aralık 1963 arasında faaliyet gösteren YTP ve CKMP nin katılımıyla gerçekleşen 2. İnönü koalisyonu ⁴¹¹ ordudan gelen baskıların ardından büyük zorluklarla kuruldu. AP dışındaki diğer partilere bakanlık verildi. Ancak CHP'nin ortakları Kasım 1963 te yapılan belediye seçimlerinde öylesine kötü sonuçlar aldı ki koalisyon dağıldı. Bu seçim sonrası Adalet Partisi ülkenin en popüler partisi haline geldi. İnönü, üçüncü ve son kabinesini 25 Aralık 1963'te kurdu. Tam o sırada Kıbrıs krizi patlak verdi. Mecliste artık çoğunluğu temsil etmeyen İnönü, 3 Ocak 1963'te güvenoyu aldı. Ancak Demirel, hem parti içinde hem de generallerle olan ilişkisinde daha güvenli konuma geldikten sonra uygun zamanın gelmesini bekliyordu.⁴¹²

ABD Başkanı Johnson'un Türkiye'nin garantör devlet olarak Kıbrıs'a müdahale edemeyeceğini bildiren meşhur mektubu İsmet Paşa'ya üçüncü koalisyon döneminde yollanmıştır. Johnson'un bu mektubu 1966 yılında basında yayınlanması ile dış siyaset konusunda büyük tartışmalara neden olmuştur⁴¹³. 1964 Haziran'ında yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerde katılma oranının azlığına rağmen, AP yine öndedir ve oyların % 50.3 ünü toplayarak 51 senatörlükten 31 ini elde etmiştir. Bunun üzerine AP, 1964 ün sonuna doğru hükümeti düşürme girişimlerini hızlandıracak ve 13 Şubat 1965 te yapılan bütçe oylamasında 3. İnönü koalisyonunu düşürülmesinde etkili olacaktır⁴¹⁴. Nitekim CHP liderinin başkanlığında kurulan bu koalisyonlar 1965 bütçe

---

⁴⁰⁹ Milliyet, 19 Haziran 1962.

⁴¹⁰ Milliyet, 22 Haziran 1962.

⁴¹¹ Sümercan, s.42.

⁴¹² Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.164-165.

⁴¹³ Sümercan, ss.42-43.

⁴¹⁴ Koçak ve diğerleri, s.245.

görüşmelerine kadar devam etti. Önce AP ile sonra YTP ve CKMP ile nihayet bağımsızlarla koalisyon kuruldu. En sonuncusu ise azınlık hükümeti oldu. ⁴¹⁵ Bu koalisyonun temel amacı bir reform uygulamak değil, ülkeyi genel seçime götürmektir. Sekiz aylık kısa yönetimi döneminde Türkiye, Demirel yönetiminde bir hükümetin nasıl olacağını tattı⁴¹⁶.

3.7. 22 ŞUBAT VE 21 MAYIS ASKERİ MÜDAHALE GİRİŞİMİ

Eminsuların orduya dönmelerinin mümkün olmadığı 1961 de imzalanan Çankaya Protokolüyle iyice belirginleşmişti. Ordunun bu isteğini politikacılar kabul etmişti. MBK mutlaka orduya dayanması gerektiğinin farkındaydı. Komite üyeleri ilk günlerin heyecanı ve şaşkınlığı geçtikten sonra bazı komutan ve subayların MBK'nın otoritesini sorgulamaya başladıklarını biliyorlardı. Bu nedenle önemli noktalara komitenin adamlarının getirilmesi ihtilalin güvenliği bakımından zorunlu görülüyordu. Bu uygulama sırasında oralarda bulunup da komitecilere fazla güven vermeyen veya komitecilerin kendilerine yeterince yakın görmedikleri subayların emekliliklerinin asıl nedeni de budur. Talat Aydemir ve onun birçok 22 Şubatçı arkadaşı, bu uygulama sonucu kilit mevkilere getirildiler. Aydemir, Harp Okulu Komutanlığını, Necati Ünsalan ise Jandarma Okulu Komutanlığını alıyorlardı. Muammer Şahin İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne görevlendirilmişti. Böylece komitecilerin kendilerinden bildikleri arkadaşları ordunun hareket kabiliyeti bulunan kuvvetlerin komutanları oluyorlardı⁴¹⁷.

Ülkenin en azından belli bir süre daha askeri rejimle idare edilmesi gerektiğini savunan subayların başında gelen ⁴¹⁸ Albay Talat Aydemir, meclisin açılmasından sonra örgütlenmeye başlamıştı⁴¹⁹. Hayatını orduya adanmış eski bir asker olan İsmet İnönü ise ordudaki hareketliliğin farkındaydı. İnönü bu durumu değiştirmek askerin nabzını ölçmek amacıyla İstanbul'daki 66. Tümen komutanlığı ve Harp Akademilerine ardından da Ankaradaki Albay Talat Aydemir 'in idaresindeki Harbiye'ye gitmiştir. İnönü'nün bu davranışı Albaylar cuntasını müdahale konusunda daha hızlı hareket etmeye sevk edecekti. Çünkü her geçen gün generallerin müdahaleye karşı isteği azalmaktaydı⁴²⁰. Bir an evvel tedbir alma ihtiyacı duyan İnönü, ihtilalciliğe başladığı okula bu sefer ihtilale gözdağı vermek amacıyla gitmişti. 5 Şubat'ta Harbiye'ye gelen İnönü, öğrenciler

⁴¹⁵ Çavdar, s.116.

⁴¹⁶ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.229.

⁴¹⁷ Toker, Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı ..., ss.114-115.

⁴¹⁸ Köse, s. 28.

⁴¹⁹ Öztürk, s.76.

⁴²⁰ Tarım, s.39.

üzerinde istediği etkiyi bırakmayı başarmıştı. Bu ani ziyaretten telaşa kapılan İstanbul ve Ankara'daki ihtilal güçleri artık harekete geçiyordu. 11 Şubat'ta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel *"Bu düzeni hiç kimse yıkamaz"* derken, 18 Şubat'ta İnönü *" Hiç kimse hızla gelişmeye muhtaç olan bir milletin kaderi ile oynamaya mezun değildir"* diyordu. Aynı gün gerekli önlemleri almak için Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ordu komutanları ile görüştü. Son anda ordunun bir bölümü Aydemir'i yalnız bırakacaktı.⁴²¹.

19 Ocak 1962'de saat 17'de Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı'nda önemli bir toplantı yapılıyordu. Toplantıya kuvvet kumandanları, Jandarma Genel Kumandanı, Harb okulu kumandanı, Kurmay Albay Talat Aydemir, Jandarma Okul Kumandanı Kurmay Albay Necati Ünsalan, Merkez kumandanı Kurmay Albay Selçuk Atakan, Ankaradaki generaller ve diğer okul müessesesi ve birlik kumandanları katılıyordu. Konuşma sırası albaylara gelince ilk sözü Ünsalan alır ve :

"İktidarın memleket idaresinde beceriksiz, Türkiye gerçeklerini kıymetlendirmekten aciz bir olumsuzluk içerisinde bulunduğunu ve böyle devam etmekte olan bir iktidarın tutumuna karşı silahlı kuvvetler içindeki reaksiyonun devamlı surette arttığını, ve ordunun fiilen iktidara el koyma lüzum ve ve zaruriyetine, her geçen gün daha çok subayın daha büyük bir inançla kanaat getirdiğini, "bugünü beğenmiyoruz ve istikbalden çok endişeliyiz"

diyerek sözlerini bitirir. Söz Aydemirde: Başkumandanı evvelce durumdan haberdar ettiğini, memleketi mutlak yeni bir ihtilalin kurtaracağını söyler. Ordu içindeki çeşitli grupların ihtilal teşkilatı kurmaya devam ettiğini ancak yapılacak bir müdahalenin silahlı kuvvetleri parçalanmak felaketinden kurtarabileceğini söyler. Orgeneral Sunay ise, durumun bu şekilde açık dile getirilmesi karşısında her ne olursa olsun ihtilale taraftar olmadığını kat'i surette ifade eder⁴²².

9 Şubat 1962 de Jandarma Tugayındaki tarihi toplantı o zaman İstanbul valisi olan Korgeneral Refik Tulga tarafından açılmıştır. Toplantıya Ankara grubu temsilcilerinden başka, 1. Ordu kuruluşundaki kolordu, tümen ve alay kumandanları, bazı kritik tabur kumandanları, 1. Ordu Karargâhından bazı albaylar, Harb akademileri kumandanı ve akademilerde bulunan yüksek rütbeli subaylar, Kuzey Saha Bölge kumandanı Amiral Bahattin Özülker olmak üzere 54 kişi katılmıştır. 66. Tümen ve İstanbul Garnizon kumandanı General Faruk Güventürk; kuvvetlerarası

⁴²¹ Yılmaz, ss.366-367.

⁴²² Milliyet, "Dündar Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 23 Haziran 1966.

işbirliğine ve ahengine temas etti ve bihassa müdahale hususunda hava kuvvetlerinin muvafakatının alınması gerektiğini söyledi. Toplantı başkanı General Tulga, yapılan tetkikleri oya sundu. Müdahale kararı 54 kişinin oybirliğiyle kabul edildi⁴²³. 18 Şubatta kumandanların çoğu 9 Şubat protokolünün tatbikini istiyordu. Cevdet Sunay: *"müdahaleye karşıyım"* derken⁴²⁴, Cemal Gürsel: *'İhtilal bir felakettir. Türkiye'de yeni bir ihtilal Türk milletine ve meclisine karşı olur, toplum bunu tasvip etmez'* şeklinde beyanat veriyordu⁴²⁵.

Genelkurmay Başkanlığında vazifeli generallerden bir kısmı, başta ikinci başkan Memduh Tağmaç, Silahlı Kuvvetler Birliği'ne tamamen dirsek çevirmişler, teşkilatın ileri gelenleriyle çatışma halinde bulunuyorlardı. Kurttekin de Talat destekçilerinin tutumunu tasvip etmez görünüyordu. Aydemir kendisine adam bağlıyordu. Aydemir ve etrafındakilerin Silahlı Kuvvetler Birliği teşkilatını sabote edici faaliyet yaptığı öne sürüldü⁴²⁶. Ayrıca Genç Harbiyeliler arasında Silahlı Kuvvetlerin hatta Başbakan İnönü'nün de kendileriyle işbirliği içinde olduğu söylentileri kasıtlı olarak yayılmıştı. Ne var ki ne Sunay ne de İnönü, Talat Aydemir'i destekliyordu. Hatta İnönü, Harp Okulu'nu ziyaret ettiği zaman Talat Aydemir'in bu darbeyi planladığını anlamıştı. Bunun üzerine tayin edilmeleri kararlaştırıldı fakat Aydemir ve arkadaşları bu tayinleri haber almışlar ve 22 şubat günü hareketi gerçekleştirmeye karar vermişlerdi. ⁴²⁷.

Her şey 22 Şubat sabahı, 27 Mayıs hareketinin amacına ulaşmadığı düşüncesiyle uzun süredir ihtilal hazırlığı içinde oldukları bilinen Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir ve arkadaşlarına başka birliklere atandıklarının bildirilmesiyle başladı. Hükümeti desteklediğini bildiren Hava Kuvvetlerine bağlı jetler Kara Harp Okulu üzerinde uyarı uçuşu yaparken, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı ayaklanmacılara katıldı. Başbakan İnönü ve Bakanlar Kurulu, Hava Kuvvetlerinin Opera Meydanında Radyoevi'nin tam karşısında bulunan Karargâhına yerleşti. Cumhurbaşkanı Gürsel, makamını Mürtet hava üssüne nakletti. Hükümeti destekleyen Genel Kurmay Başkanı Sunay ve yüksek rütbeli subaylar Genelkurmay

⁴²³ Milliyet, "Dündar Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 25 Haziran 1966.

⁴²⁴ Milliyet, "Dündar Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 27 Haziran 1966.

⁴²⁵ Hürriyet, 19 Şubat 1963.

⁴²⁶ Milliyet, "Dündar Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 24 Haziran 1966.

⁴²⁷ Çavdar, s.120.

binasındaydılar. Hava ve Deniz kuvvetleri hükümetten yana tavır alırken, başkentteki Kara birlikleri Aydemir den yana görünüyordu⁴²⁸. Bir taraftan Hava kuvvetleri alarma geçmiş öte yandan tank taburu Ankara'ya doğru yola çıkmıştı. İki kuvvetin çatışması bir an meselesi haline gelmiş albaylar cuntası bunu son anda önlemişti⁴²⁹.

Orgeneral Necip Torumtay anılarında :*" O gece lapa lapa yağan kar altında caddelerde hiçbir araç ve insan yokken, Sovyet Büyükelçiliğine ait bazı otomobillerin Genelkurmay Karargahı'nın önündeki yoldan geçmeleri ve kavşakta durup, etrafi izlemeleri dikkatimizi çekmiştir. "* demesi konuya farklı bir boyut kazandırmıştı⁴³⁰.

21 Şubat günü Harbokulu, Genelkurmay ve Hava kuvvetlerinde hava son derece gergindi. Aydemir: *"buyurun tabancamı, intihar et deyin edeyim."* Sunay aynı gün Aydemir' e : *"Evladım seni himayeme alıyorum. Avrupaya nereye istersen tayin edeyim"* dedi⁴³¹. Saat 01:30'da Hükümet Başkanının şöyle bir taahhütnamesini getirdiler: *"Silahlı kuvvetler Başkomutanının emirlerine uymak ve girişilen harekate derhal son vermek şartıyla şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmemiş olması gözönünde tutularak harekate katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına Hükümet Başkanı olarak söz veriyorum. "* 23 Şubat 1962. İmza Başbakan İsmet İnönü⁴³².

Hükümet adına radyodan yapılan açıklamada, başlarında Albay Talat Aydemir, Turgut Alpagut, Selçuk Atakan, Dünder Seyhan ve Emir Arat olan ayaklanmacıların, TBMM nin feshedilmesi ve hemen seçime gidilmesi yolundaki istekleri reddedildi. İsyancılar, harekete geçmekte tereddüt ediyorlardı. İnönü isyancılara :*"Eğer giriştikleri harekâtı kan dökmeden durdururlarsa, cezalandırma yoluna gitmeyeceğini"* bildirdi. Ancak isyancılar bütün teklifleri ve uzlaşma girişimlerini kararlılıkla reddettiler. Sonuçta Talat Aydemir ve arkadaşları ellerindeki kuvvetleri harekete geçirmeye cesaret edemediler. 23 Şubat sabahı saat 05.30 da Albay Dünder Seyhan, Genelkurmay'a giderek isyancı subaylar adına teslim oldu.

---

⁴²⁸ Milliyet, 23 Şubat 1962.

⁴²⁹ Milliyet, "Dünder Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 29 Haziran 1966.

⁴³⁰ Yılmaz, s.367.

⁴³¹ Milliyet, "Dünder Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 30 Haziran 1966.

⁴³² Milliyet, "Dünder Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", 4 Temmuz 1966.

Harekete geçen birlikler yavaş yavaş kışlarına dönmeye başladı⁴³³. Direnmenin fayda sağlamayacağını anlayan Talat Aydemir ve arkadaşları İnönü'nün teklifini kabul ettiler⁴³⁴. Cuntacı subaylar yapılan anlaşma gereği yargılanmadılar, ancak bazı generaller değiştirilmiş ve isyanın elebaşları emekliye sevk edilmişti. Fakat yine de sorun bitmemişti. Aydemir, ikinci şansını 20-21 Mayıs 1963 gecesi deneyecek ve bu darbe girişiminin bedelini kendi hayatıyla ödeyecekti⁴³⁵.

Mecliste yaptığı konuşmada 22 Şubat olaylarına değinen İnönü, *"Ordu içinde bir avuç demokratik nizam aleyhtarı, 22 Şubatta vahim bir tecrübeye teşebbüs etmişlerdir. Ordunun kendisi, hemen bütünüyle, sergüzeştçileri reddetmiştir."* dedikten sonra, 22 Şubat olaylarının ordu içinde nifak yaratmak ve Büyük Millet Meclisi'nin orduya güvenini sarsmak için istismar edilmek istediğini belirtti⁴³⁶.

Mecliste Talat Aydemir ve arkadaşlarının affı konuşulurken koalisyonda bulunan AP, Yassıada mahkumlarının da affını ortaya atınca bu durum hükümette büyük huzursuzluk yaratmış ve koalisyonun sonunu hazırlamıştı⁴³⁷. 23 Nisan 1962 'de Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Başbakanla yaptığı görüşmeden çıkarken gazetecilere : *"Ordu affı ile diğerini karıştırmak çirkin bir harekettir. Bu iyi niyetli insanların yaptığı bir şey değildir. İyi niyetli olmayanlar ordu ile milleti karşı karşıya getirmek istiyorlar"* dedi. Sonuçta subayların affı konusundaki kanun tasarısı Millet meclisinde 13 ret oyuna karşılık 297 oyla kabul edildi⁴³⁸.

Anayasal düzeni, milli güvenliği ve huzuru bozucu fiiller hakkında önlemler getiren Tedbirler Kanunu'nu Millet Meclisi'nde güçlü muhalefete karşı 3 marttaki oylamada kabul edildi. Mecliste temsil edilen dört parti tarafından ortaklaşa getirilen tasarı esas olarak 27 Mayıs Devrimi'ne ve onun kurduğu rejime saldırıları önlemeyi amaçlıyordu. Görüşmeler sırasında bazı üyeler kanuna şiddetle karşı çıkarken YTP liler Millet Meclisini terk etti. Basına da ağır cezalar getiren kanuna karşı çıkan çeşitli basın kuruluşları harekete geçerek, konuyla ilgili ortak bir bildiri yayınladılar. CHP Adana Milletvekili Kasım Gülek de konuyu Millet Meclisi'ne getirerek "

---

⁴³³ Milliyet, 23 Şubat 1962.

⁴³⁴ Çavdar, s.121.

⁴³⁵ Yılmaz, s.367.

⁴³⁶ Milliyet, 8 Temmuz 1962.

⁴³⁷ Çavdar, s.121.

⁴³⁸ Milliyet, 24 Nisan 1962.

Basının sesi kısılursa demokrasi ağır tahribata uğrar" dedi. Ancak Başbakan ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kapalı bir rejime gidildiği yolundaki eleştirilere : *"Bir mecliste temsil edilen bütün partilerin müştereken getirdiği bir kanunla kapalı rejim kurulur mu?"* cevabını verdi⁴³⁹. Tedbirler Kanunu 8 Mart 1962'de yürürlüğe girdi. Bu kanun ile 27 Mayıs'a karşı yapılan eylemlerin cezalarının artırılması karara bağlanmış, ülke genelinde bir sertlik furyası başlatılmış, sınıfsız, partisiz, kaynaşmış, bütünleşmiş bir siyasal sistem düşüncesi dirilmiştir⁴⁴⁰.

TSK içinde 1960-1963 yılları boyunca sürekli bir huzursuzluk durumu vardı; gizli tertip söylentileri dolaşıyor ve yeni bir askeri müdahale olması bekleniyordu. Özellikle 8 Şubat 1963 te Irak ta ve tam bir ay sonra da Suriye'de ordunun darbe yapması, tehlike sinyalleri olarak görülüyordu⁴⁴¹.

Ankara'da silahlı bir ihtilal hareketi⁴⁴² Talat Aydemir ve ona bağlı Harbiyeliler tarafından bir kalkışma eylemi şeklinde olacaktı. Bu sefer cuntacılarla mücadeleyi Cevdet Sunay ile diğer kuvvet komutanları yöneteceklerdi⁴⁴³. 20 Mayıs gecesi saat 23.00 sıralarında harekete geçen emekli Albay Talat Aydemir'e bağlı, büyük çoğunluğun harbiyelilerin oluşturduğu darbeci kuvvetler şehrin Kızılay, Bakanlıklar, Sıhhiye gibi başlıca merkezlerini tuttu. Ve Ankara radyo evini ele geçirdi. Gece saat 00.10'da Ankara radyosunda ihtilal kuvvetleri adına Talat Aydemir imzalı bir bildiri birkaç defa okundu. Bildiride, meclis ve senato'nun fesh edildiği, hükümetin Anayasa'yı çiğnediği, yönetime el koyan *"Halaskar fedailer"* in ülkede ekonomik ve sosyal bakımından ilerici ve demokratik bir rejim kuracakları belirtiliyor ve ihtilalin parolasını bilmeyenlerin sokağa çıkmaması isteniyordu. Radyoda saat 00.50 de 228. Piyade Alayı Kurmay Başkanı Ali Elverdi'nin sesi duyuldu. Elverdi, bu harekete birkaç çapulcunun kalkıştığını, ancak silahlı kuvvetlerin duruma hakim olduğunu, maceracıların bertaraf edildiğini söyledi. Radyo, birkaç kere ihtilalciler ve hükümete bağlı kuvvetler arasında el değiştirdi. *"Harbiyeliler aldanmaz"* parolasıyla harekete geçen darbecilere Ankara radyosundan saat 05.38 de bir uyarı yapıldı. Uyarıda kandırılmış bazı harbiyeliler ile bir kısım askerin kıışlarına dönmemeleri halinde Hava kuvvetlerinin saldırıya geçeceği

⁴³⁹ Milliyet, 6 Mart 1962.

⁴⁴⁰ Sakallıoğlu, s.57.

⁴⁴¹ Zürcher, s.355.

⁴⁴² Cumhuriyet, 21 Mayıs 1963.

⁴⁴³ Çavdar, s.121.

bildirildi⁴⁴⁴. İstanbul radyosu ise Türk Silahlı Kuvvetlerinin milletinin ve hükümetinin emrinde olduğunu bildiriyordu⁴⁴⁵. Sonunda Talat Aydemir ve suç ortakları adalete teslim edildiler⁴⁴⁶.

Talat Aydemir'in ikinci isyanının ardından üç büyük kentte sıkıyönetim ilan edilmişti. AP, TBMM'de ikinci Aydemir isyanının ardından ilan edilen sıkıyönetimin uzatılması tartışmalarında sıkıyönetim yoluyla, Silahlı Kuvvetler'in siyasette daha da etkin olacağı endişesi duyarak, sıkıyönetime karşı bir tutum içerisine girmiştir. Fakat çok da başarılı olamamıştır⁴⁴⁷.

Millet meclisi kavgalar ve dövüşlerle geçen fırtınalı bir oturum yaptı⁴⁴⁸. Talat Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer'in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair Başbakanlık tezkeresinin Cumhuriyet Senatosu'nca değiştiren ve Millet meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında karma komisyon metinleri ayrı ayrı oya sunularak Millet Meclisi metni kabul olundu⁴⁴⁹. Sonunda Fethi Gürcan 27 Haziran, Talat Aydemir ise 5 Temmuz'da idam edilmiştir. Darbeye karışan Harbiyelilerden 1293' üne beraat, 91'ine 3 ay, 75'ine 4 sene hapis cezası verilmiş olup ayrıca uyarı niteliğinde 1459 öğrencinin okulla ilişkisi kesilmiştir⁴⁵⁰.

22 Şubat 1962 ayaklanmasında 500 ü subay olmak üzere 8 bin asker katılmıştı. Başbakan İnönü'nün isteği ile bu subaylar hakkında hiçbir işlem yapılmadı. Sadece 69 subay ordudan çıkarılmıştı. Fakat 20-21 Mayıs 1963 ayaklanmasında ise, öncekine göre farklı sonuçlar gerçekleşti. Bu ayaklanmada hükümete bağlı askerlerle isyancılar arasındaki çatışmada 1 Hava Albayı, 1 Binbaşı, 2 Harp Okulu öğrencisi ve 4 er olmak üzere 8 kişi ölmüş, aralarında yüksek rütbeli general ve subayların yer aldığı 26 kişi yaralanmıştır. Yapılan yargılama sonucu askeri darbe girişiminin önderi ve altı arkadaşı ölüm; 30 kişi ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. MBK dan tasfiye edilen 14 lere mensup bazı eski subayların bulunduğu 38 kişi de beraat etmiştir. Darbe girişiminde

---

⁴⁴⁴ Milliyet, 21 Mayıs 1963.

⁴⁴⁵ Cumhuriyet, 21 Mayıs 1963.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963.

⁴⁴⁷ Sakallıoğlu, ss.57-58.

⁴⁴⁸ Cumhuriyet, 29 Ocak 1964.

⁴⁴⁹ TBMMTD, MM, 31.C.112. Birleşim, s.220.

⁴⁵⁰ Akyaz, s.231.

aktif olarak yer alan ve ayaklanmanın hemen ardından Harp Okulunda tutuklanan askeri öğrencilerden 1293 de beraat etmiştir. Ayrıca bütün öğrenciler okuldan atılmıştır⁴⁵¹.

'Titrek' ya da 'Uysal' muhalefeti tüm samimiyetiyle uygulayan AP, orduya sürekli beyan ettiği bağlılık yeminlerine rağmen SKB içinde küçük bir subay grubun iki kez darbe girişimine engel olamamıştır. Talat Aydemir grubunun kalkıştığı bu iki teşebbüs (21-22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963), ilk başta AP içindeki müfritlerin başta siyasal af olmak üzere takındıkları uzlaşmaz tavra karşı yapılmış olduğu görünmektedir. Ancak işin aslı Aydemir isyanları hem MBK'ne, hem aynı ayaklanmayı 9 Şubat 1962'de planlayıp sonra iptal eden SKB'ne, hem CHP'ye hem de AP'ye karşıdır. 14'lerle hem yakın ilişki içinde hem de onlarla birleşmeyi reddetmekte, ileri derecede politize olmuş, şahinler-güvercinler temelinde çok fazla bölünmüş bir ordu yapılanmasının sonucudur. AP'nin ordu ve CHP'ye açıkça ve milli irade ile karşı çıktığı tek konu, siyasal afftır. Bu konu hem AP içindeki müfritler-ılımlılar ayrımını, hem de ordu içindeki cuntacı şahinlerle güvercinler bölünmesini netleştirmiş ayrıca titrek muhalefetin muhalifliğini ön plana çıkarabilmiştir. Hükümet, birinci Aydemir isyanından sonra ordu içinde bütünleşmeyi sağlamak için olayın faillerine af getirme hazırlıklarına başlayınca, AP ve YTP bu askeri affa karşı siyasal affı bir koşul olarak öne sürmüşlerdir. Böylece başlayan siyasal gerginlik, ihtilalci şahinlerin heveslerini atırmış ve sonunda AP'nin hükümetten ayrılmasına neden olmuştur⁴⁵².

Cuntacı subayların kalkıştıkları iki ayaklanmayı da Silahlı Kuvvetlerin üst kademeleri ile birlikte etkisiz hale getiren başbakan İnönü, Türkiye'yi askeri yönetim tehlikesinden uzaklaştırdıktan sonra, geçiş dönemi başbakanı olarak görevini başarı ile tamamlamış oluyordu. Artık siyasette çeşitli engellemelere rağmen yükselişi durdurulamayan yeni güç, AP duruma hakim olmuştu. Zaten genel seçimlere az bir süre kalmıştı⁴⁵³.

Karaosmanoğlu İsmet Paşa için şunları söylüyordu:

" 22 Şubat teşebbüsü için isyanı batıran diyelim oydu. Oydu ama bu hususta sarf ettiği gayret bir zamanlar inandığı davanın savunmasıyla değil, kendi iktidarının, kendi şahsının korunmasıyla ilgili idi. Zira İlk Talat Aydemir ayaklanmasının, doğrudan doğruya onun hükümetine ve onun şahsına karşı

---

⁴⁵¹ Koçak ve diğerleri, s.248.

⁴⁵² Sakallıoğlu, ss.56-58.

⁴⁵³ Koçak ve diğerleri, s.249.

hazırlanmış bir "darbe " mahiyetini taşıdığından hiç kimsenin ve bizzat kendisinin şüphesi yoktu. O ihtilal teşebbüsü Adalet Partisi aleyhine hazırlanmış bir hareket olsaydı, İsmet Paşa ihtimal ki, 27 Mayıs ta yaptığı gibi hiçbir şeyi görmemezlikten işitmemezlikten gelirdi. 21-22 Mayıs hareketine gelince İsmet Paşa'nın buna karşı herhangi bir tepkide bulunmadığı aşikardır. Hadisenin vuku bulduğu gece o zamanki koalisyon hükümetinin CKMP erkanından Hasan Dinçer'le Celal Karasapan, olayı kendisine telefonla bildirmek istedikleri zaman Başbakan İsmet Paşa yatağında mışıl mışıl uyumakta imiş. Uyandırılınca telefona gelmek lüzumunu bile duymamış ve telefon başına gelen refikaları hanımefendiye " Onlara söyleyin böyle şey olmaz. Çocukluk etmesinler" ⁴⁵⁴.

1939'da Harp Okulu'nu, 1954'te Harp Akademisi'ni bitiren Aydemir ⁴⁵⁵ iki darbe girişimi ve sonucunda uygulanan ağır cezalar, 27 Mayıs'tan bu yana ordu içerisinde giderek artan cunta faaliyetlerine bir süreliğine son vermeyi başarmıştır. Çünkü darbeciler işin sonunda idam olduğunu da görmüşlerdir. Askerin siyasetin içinde yer aldığı bu dönem yavaş yavaş yerini iktidar için hazırlanan AP 'ye bırakacaktır. Türkiye, İnönü'nün başkanlığında geçen dört senede sivilleşmeye başlayacak ve demokrasi rayına oturmaya başlayacaktır⁴⁵⁶.

3.8. SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİ VE 1965 SEÇİMLERİ

Adalet Partisi'nde Ragıp Gümüşpala döneminde bazı parlamenterler Gümüşpala'yı devirmek için uğraşmışlardı. Bunların en iddialı ismi Yassıda duruşmalarında Menderes'in de avukatlığını yapmış olan Ankara Milletvekili Burhan Apaydın idi. Güler yüzlü, yumuşak tavırlı olması bakımından Menderes'i andırdığı için parlamentoda destek görmüştü fakat Gümüşpala karşısında fazla direnemedi ve AP'den istifa etmek durumunda kaldı. Hakikat şu ki Gümüşpala gücünü kendisini destekleyen politik şahsiyetlerden alıyordu. Bunların önde gelenleri Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut ve Faruk Sükan idi⁴⁵⁷.

Gümüşpala'nın açık ara farkla kazandığı kısmi senato seçimlerinden iki gün önce 5 Haziran 1964'te ölümüyle liderlik sorunu gündeme gelmiş oldu. Nisan 1960

⁴⁵⁴ Karaosmanoğlu, ss.241-242.

⁴⁵⁵ DP iktidarına karşı darbe yapmak için örgütlenen cuntada çalıştı. 1959 da Kore'ye gitti. 1960 Haziran'ına kadar orada kaldığı için 27 Mayıs 1960 hareketine katılmamıştı. Yurda dönünce Harp Okulu komutanlığına atandı. 22 Şubat 1962 de Anayasa'da öngörülen reformların gerçekleşmediğini öne sürerek bir darbe girişiminde bulundu ancak başarısızlığa uğrayarak tutuklandı ve emekliye sevk edildi. Özel af yasasıyla serbest bırakılan ve 20-21 Mayıs 1963'te düzenlediği ikinci darbe girişimi de başarısızlığa uğrayan Aydemir, Mamak Askeri Cezaevi'nde yargılanarak idama mahkûm edilmişti. Devrim, 416.

⁴⁵⁶ Tarım, s.41.

⁴⁵⁷ Bozdağ, ss.79-80.

ta Tahkikat Encümeni'nde görev alan eski DP li Sait Bilgiç'in genç kardeşi Sadettin Bilgiç, en muhtemel varis olarak düşünülüyordu. Genel kongrede sorun çözülene kadar vekaleten genel başkanlık yapacaktı⁴⁵⁸.

Genel Başkanlığa Gümüşpala'nın sağ kolu diye bilinen ve partinin tüm örgütlenmesini adeta tek başına üstlenen Dr. Sadettin Bilgiç, en doğal aday olarak gözüküyordu. Fakat hesapta olmayan sınırlı çevrelerce bilinen biri daha ortaya atıldı. Bu kişi Süleyman Demirel idi. Demirel'in adaylığıyla birlikte Bilgiç aleyhine kampanya başlatıldı. Bilgiç'e yönelik tek ve büyük suçlama, onun tutuculuğu ve Atatürk ilkelerine ters düşen bazı davranışları idi. Demirel ise, Batılı davranışları, iş çevrelerine yakınlığı, hatta ABD başkanı L. Johnson'a olan bağlılığı anlatılarak yüceltiliyordu. Demirel'in mason olduğu iddia edilince, mason locasından üye olmadığına dair bir belge elden ele geçirildi, fotokopileri gazetelere verildi⁴⁵⁹. Ayrıca Demirel, Amerika'da bir yıl Eisenhower Vakfı'nın öğrencisi olarak bulunduğu ve Türkiye'de faaliyet gösteren bir Amerikan çok uluslu şirketinde çalıştığı için, modern kapitalizmin ve Birleşik Devletler'le bağlantının sembolü haline geldi. Demirel, soldan neo-Kemalistlerden sağdan ise onu mason ilan eden dinci kesimden sürekli saldırılara maruz kalmıştı⁴⁶⁰. Aslında gerçek mücadele Süleyman Demirel ve Saadettin Bilgiç arasında geçti. Demirel "*Barajcı ve batı kafalı*", Bilgiç ise "*Teşkilatçı ve cesur*" olarak biliniyordu⁴⁶¹. Bunun dışında güçlü bir hafızaya sahip olan Demirel⁴⁶², iktisadi konularda rakibine göre daha bilgili ve tecrübeli olduğu izlenimi vermekte, ülkenin sorunlarına çözüm olacağı görüntüsü sunmaktadır. Bilgiç ise, tam tersi ekonomide Demirel'in gölgesinde kalmış görünmektedir⁴⁶³.

Daha önceleri Mehmet Turgut'un yakın dostu olan Isparta delegesi Süleyman Demirel, 1962 yılında yapılan Adalet Partisi Büyük Kongresinde Mehmet Turgut, Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç'in desteğini alarak Genel İdare Kurulu'na seçilmiş ve Teşkilat Başkanlığı görevine getirilmişti. Demirel'i kendileri gibi muhafazakâr ve dindar görüyorlar ve iyi aile babası olduğu için de partiye olumlu etkisi olacağına inanmışlardı. Bu sebeplerle parti yönetiminde söz sahibi olan üçgen grup, kare olmaya hazırdı.

⁴⁵⁸ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.235.

⁴⁵⁹ Çavdar, s.113.

⁴⁶⁰ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.170.

⁴⁶¹ Sümercan, s.50.

⁴⁶² Hüseyin Çavuşoğlu, **Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIX/II (2009), s.268.

⁴⁶³ Tarım, s.50.

Mehmet Turgut ve Faruk Sükan Demirel'in Sümer sokaktaki evine gidip parti liderliği için adaylığını koymasını istemişlerdi. Demirel'in parti kongrelerine katılmayışındaki en önemli sebep Sadettin Bilgiç ve arkadaşları tarafından parti liderliğine getirilirse yine onlar tarafından liderlikten çok kolay bir şekilde düşürebilecekti. Onun istediği tüm parti delegeleri tarafından onay almaktı. Başkan vekili olan Sadettin Bilgiç ise her kongreye katılıyor konuşmalar yapıyor liderlik için güç topluyordu⁴⁶⁴.

Bazı Adalet Partililer Prof. Ali Fuat Başgil'i liderleri olarak görmek istemişlerdi fakat Başgil adaylıktan çekilme kararı almıştı. "*Gençler*" grubu olarak bilinen Adalet partililer ise, 12 Eylül'de Demokrat Parti iktidarının son yıllarında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapmış olan Süleyman Demirel'in başkan olması için, halen genel başkan vekilliği görevinde bulunan Sadettin Bilgiç'in adaylıktan çekilmesini istediler. Parti genel başkanlığı için adı geçen adaylar arasında eski Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun ile Adalet Partisi'nin kurucuları arasında yer alan yazar ve yayıncı Tahsin Demiray da bulunuyor⁴⁶⁵.

27 Kasım 1964 teki AP ikinci büyük kongresinin en önemli konusu Genel Başkan seçimi oldu. Demokrasinin gereği olarak aday sayısı fazla idi⁴⁶⁶. Sonunda Demirel kendisine ve partisine yönelik çeşitli bunalımları aştı ve ⁴⁶⁷ Ankara'da toplanan AP 2. Büyük kongresinde Ragıp Gümüşpala'nın ölümüyle boşalan genel başkanlığa Süleyman Demirel seçildi. Demirel, en kuvvetli rakibi Sadettin Bilgiç'i daha ilk turda hezimete uğrattı. Bilgiç ancak 552 oy alabildi. Diğer adaylardan Tekin Arıburun 39, Ali Fuat Başgil 4 oyda kaldı. Demirel, genel başkan olarak ilk demecinde: "*Bana itimat edenleri mahçup etmemek için gecemi gündüzümüze katarak çalışacağım. Vatandaşlarımın hizmetindeyim.*" dedi. Gürsel başkanlığında Çankaya'da toplanan parti liderleri 5 saat süren bir görüşme yaptılar ve görüşmeden sonra yayımlanan "*huzur Bildirisi*"nde, 27 Mayıs'ı tartışma dışı tutmak, demokratik rejimin devamı için Anayasa'yı bütün ruhu ve hükümleriyle uygulamak, din istismarcılığına karşı koymak gibi konularda anlaştıklarını açıkladılar. Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay'ın 16 Kasım'da Millet Meclisi başkanı Fuat Sirmen'e göndermiş olduğu "*uyarı mektubu*"da Silahlı kuvvetlerin 27 Mayıs'a ve orduya karşı davranışlardan tedirginliğini dile

---

⁴⁶⁴ Bozdağ, ss.81-83.

⁴⁶⁵ Milliyet, 22 Eylül 1964.

⁴⁶⁶ Sümercan, s.49.

⁴⁶⁷ Çavdar, s.113.

getiriyor, meclisin bu konularda tedbir almasını istiyordu⁴⁶⁸. Böylece Türk siyasi tarihi'nin en renkli simalarından biri olan Süleyman Demirel hemen hemen her kesimden destek alarak siyaset sahnesine çıkmıştır⁴⁶⁹. Netice itibariyle AP ikinci kongresi, kamuoyuna daha çok Genel Başkan seçimi için toplanıldığı hissi verdi. Zaten AP 'nin istediği de yeni Genel Başkan ve kadrosuyla 1965 seçimlerinde iktidar olmaktı⁴⁷⁰.

AP Temsilciler Meclisi, yeni Genel Başkan Süleyman Demirel'in başkanlığında toplanarak genel başkan yardımcılarını seçti. Eski Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç teşkilattan sorumlu genel başkan yardımcılığı için adaylığını koyduysa da, kazanamadı. Bilgiç'in kazanamaması AP milletvekilleri arasında şok etkisi yaptı. Bilgiç, seçilememe nedeni olarak Demirel'i gösterdi ve " *O istemediği için kaybettim.*" dedi ⁴⁷¹. Gürsel, Yeni seçilen AP idarecileriyle görüştü. AP lilere hitaben yaptığı konuşmada: " *Pusudaki sinsi kuvvetlere imkân vermeyen bir kongre yaptınız. Sizleri tebrik ederim. Demokrasinin bu memlekette yerleşmesinde rol oynamıştır.*" demiştir.⁴⁷².

Demirel 19. Yüzyıl Tanzimat döneminden beri Türkiye'deki siyasi hayata hakim olan geleneksel asker kökenli bürokratlar sınıfına dahil değildi. Türk siyasetinde rol alacak sıradan bir vatandaş tipinin ilk örneğiydi. Bir teknokrattı. ⁴⁷³. Özellikle herkese çok fazla vaadde bulunması, AP nin seçim başarısının reçetesi idi. Demirel'in zaferi küçümsenmemeliydi. Köylü toplumlarda, devletin yerel temsilcileri kadar ağalar ve efendiler gibi yerel sömürücülere karşı "sizin" yanınızda olacak bir lider özlemi her zaman vardı. Menderes gibi Demirel de böyle bir lider gibi görüldü, halk ona güvendi ve oy verdi; bu işe layık başka biri yoktu. ⁴⁷⁴.

---

⁴⁶⁸ Milliyet, 30 Kasım 1964.

⁴⁶⁹ Tarım, s.51.

⁴⁷⁰ Sümercan, s.54.

⁴⁷¹ Milliyet, 21 Aralık 1964.

⁴⁷² Akşam, 2 Aralık 1964.

⁴⁷³ Bektaş, s. 154.

⁴⁷⁴ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., ss.239-240.

Temmuz 1965'te Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay yayımladığı bir genelgeyle orduyu aşırı akımlara karşı uyardı. Sunay genelgesinde:

*" Son zamanlarda Türkiye'de aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlar dikkati çekecek kadar artmıştır. Aşırı solcular, sosyalist kimlik altında birçok kuruluşa sızmak isteyeceklerdir. Silahlı kuvvetler mensuplarının Türkiye'de kanundışı ilan edilen komünizm eylemleriyle laik Türkiye'de şeriata dayanan aşırı sağ grubun eylemi dışında kalmaları, memleketimizin menfaatleri bakımından çok önemlidir."*⁴⁷⁵.

10 Ekim 1965 te yapılacak genel seçime katılan partiler, seçim bildirilerini yayımladılar. CHP'nin *"CHP Söz Veriyor"* başlıklı bildirisinde, toprak reformu, planlama, devletin kuracağı firmalar ve siyasi şartlara bağlanmayan dış yardım yer alıyor. AP nin *"Vatan İçin El Ele Verelim"* başlıklı bildirisindeyse, milli irade ve güçlü bir devlet ve hükümetin kurulması, Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi gibi konulara yer veriliyor. Ancak Anayasa'nın değişikliğini gerektirecek bir durum olmadığını belirtiliyor. CKMP Genel Başkanı Türkeş, milliyetçi bir şuur isterken, TİP Genel Başkanı Aybar, tam bağımsız bir dış politikayı benimsediklerini açıklıyordu⁴⁷⁶. Demirel bir yandan siyasi rakiplerini komünizm taraftarlığı ile suçlamak suretiyle ideolojik mücadeleye girişirken diğer yandan gençliğinin kendisine vermiş olduğu zindeliğinden de bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Ona göre bütün dünyada idareci kadrolar gençleşmekte, Churchill, Adenaver devri kapanmaktadır⁴⁷⁷. Demirel seçim gezilerinde yöresel şivesiyle konuşarak taşralı siyaset anlayışını getirmiştir. Halk kendinden biri olarak gördüğü Demirel'e büyük sevgi ve sempati duymaya başlamıştı⁴⁷⁸. Demokrasi, milli irade, millete hizmet kavramları gibi üzerinde hassasiyetle duran AP Genel seçim kampanyası boyunca 22 ili dolaşmış, seçim konuşmalarında iç ve dış politikaya olduğu kadar yerel sorunlara değinmeye önem vermiş bu yoldan *"halkı seven halka yakın olur"* sloganını yaşamaya çalışmıştır⁴⁷⁹.

CHP ve etkili çevreler, oyların dağılacağı ve hükümetlerin koalisyonlarla kurulabileceği bir seçim sisteminden yanaydılar. Bu amaçla İsmet İnönü *" Artık Oylar"* ın değerlendirilmesi için seçim kanunu değiştirme yönünde çalışmalarını başlatmış eğer seçim kanunu değişirse küçük partiler meclise kolaylıkla girebileceklerdi. İsmet İnönü tecrübeli kişiliğinden beklenmeyen bir hareket yaparak daha seçimlere bir yıl gibi uzun

---

⁴⁷⁵ Devrim, s.435.

⁴⁷⁶ Devrim, s.438.

⁴⁷⁷ Sümercan, s.55.

⁴⁷⁸ Çavuşoğlu, s.268.

⁴⁷⁹ Sümercan, s.57.

bir süre kala "Artık Oylar"ı değerlendiren kanunu çıkardı. Demirel bu kanunu desteklememiş ve 1965 yılı Bütçe görüşmelerine kırmızı oy vererek İsmet İnönü'yü saf dışı bırakan hamleyi atmıştı⁴⁸⁰. İnönü bütçenin 197'ye 225 oyla reddedilmesi üzerine istifa gayesiyle Bakanlar Kurulunu toplamış ve Başbakanlık müsteşarı Haldun Derin ile istifasını Çankaya'ya göndermiştir⁴⁸¹.

1965 seçimlerinden önce, CHP'nin isteğiyle seçim yasasında değişiklik yapılmış oldu. Artık "*Milli Bakiye*" yöntemi denilen bu sisteme göre partilerin artık oyları da değerlendiriliyordu. ⁴⁸². Seçim yasasında yapılan değişikliklere göre bir seçim çerçevesinde değerlendirilmeyen artık oyların ülke düzeyinde birleştirilerek kalan sandalyelerin partiler arasında dağıtılması öngörülüyordu. Teknik açıdan her oyun değerlendirilmesini ve çeşitli fikirlerin parlamentoya yansımaları amaçlayan düzenlemenin AP nin tek başına seçim kazanmasını önleyeceği sanılmış fakat sonuç istedikleri gibi olmamıştır⁴⁸³.

10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimlerde Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP, oyların yaklaşık % 53 ünü alarak tek başına iktidar olma başarısını göstermiştir⁴⁸⁴. 1965 seçimlerinde uygulanan milli bakiye sistemi meclisin çok sesli olmasını sağlamış, 6 parti meclise girmiş halkın temsilini artırmıştır⁴⁸⁵.

AP, Ekim 1965 seçimlerinde oyların ve meclisteki sandalyelerin salt çoğunluğunu elde ederek beklenmedik büyük bir zafer kazandı. CHP nin oyları % 28,7 ye düşmüştü. Bütün öteki partiler % 7 nin altında oy toplamışlardı. Oy dağılımından AP nin eski DP taraftarlarını kendine çekmiş olduğu açıkça belli oluyordu. Demirel, insanların kendilerini onun köylü geçmişiyle özdeşleştirebildikleri ve onun mesleki yükselişinde kendi hayallerinin somutlaşmış ifadesini buldukları kırsal kesimde son derece başarılı bir oy avcısı olduğunu gösterdi. Menderes gibi Demirel de halk diliyle konuşabilen bir hatipti. Bunu İnönü ve öteki Kemalist siyasal liderler ya da Aybar gibi sosyalistler, hiçbir zaman yapamamışlardı⁴⁸⁶.

---

⁴⁸⁰ Bozdağ, ss.88-89.

⁴⁸¹ Cumhuriyet, 14 Şubat 1965.

⁴⁸² Çavdar, s.149.

⁴⁸³ Sümercan, s.61.

⁴⁸⁴ Koçak ve diğerleri, s.250.

⁴⁸⁵ Tarım, s.54.

⁴⁸⁶ Zürcher, s.363.

10 Ekim 1965 seçimlerine katılım % 71 idi. Bu katılım serbest seçim tarihimizin en düşük oranıydı. Seçimin sonucunda AP, koalisyon hükümetlerine son vererek tek başına iktidar olurken, CHP ciddi bir yenilgiye uğradı. İlk defa seçimlere giren TİP ise büyük başarı sağladı. Bakiye oylar büyük partilerin milletvekili sayısını azalttı⁴⁸⁷. Bu seçimlerde AP, ülke genelinde başarılı olmuş fakat asıl göz kamaştırıcı sonuçları Batı bölgesinde olmuştur. Ege'de kendi ortalamasını % 10.8, Marmara'da % 4.8 aşmıştır. Buna karşılık Doğu ve Güneydoğu'da ortalamanın gerisine düşmüştür. 1965 seçimlerinde CKMP oylarının bir bölümü MP ne gitmiştir. Sert ve ani çıkışlarıyla ünlü siyaset adamı Osman Bölükbaşı'nın MP si Orta Anadolu'da iyi bir oy oranına sahip olmuştur. YTP nin ise Doğu ve Güneydoğu'daki oy tabanı daralmıştı. Seçimlerden az önce "*ortanın sol*"unda yer aldığını açıklayan CHP bir kısım geleneksel oylarını kaybetmişti⁴⁸⁸.

Seçim sonuçları, 27 Mayıs hareketine vurulan son darbe oldu ve öngörülen değişimlere sadece kâğıt üzerinde bağlı yeni bir rejimin, çok partili yaşama geçilir geçilmez eski rejim tarafından ezilmeye mahkûm olduğunu gösterdi. 1961 de bu zaten belli olmuştur. 1965 te seçmenler, bir tek partinin ezici zaferini engellemek için tasarlanan seçim kanunun fayda sağlamadığını gösterdi⁴⁸⁹. AP nin elde ettiği bu başarı siyasal istikrarın zeminin hazırlamış oldu⁴⁹⁰.

Cumhurbaşkanı Gürsel, 14 Ekim'de AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i Çankaya Köşkü'ne davet ederek onu kutladı ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. MP Genel Başkanı Bölükbaşı, "Tek parti iktidarı rejim için tehlikeli" derken Demirel, "Biz halka tek başımıza iktidar sözü verdik, koalisyona gerek yok. " açıklamasını yaptı. 27 Ekim de açıklanan hükümet listesinde AP ileri gelenlerinden Sadettin Bilgiç'in yer almadığı dikkat çekiyordu⁴⁹¹. Beş gün içinde kabine listesini tamamlayan Demirel, kabineyi Cumhurbaşkanına sundu. Ancak son güne kadar kabinede sürpriz isimler girip çıkıyordu. Demirel hem birlikte uyum içerisinde çalışabileceğini düşündüğü milletvekili ve senatörleri de hükümete alıyor, hem de Türkiye'nin çeşitli bölgelerini temsil edecek kişiliğe sahip insanları seçiyordu⁴⁹².

---

⁴⁸⁷ Milliyet, 13 Ekim 1965.

⁴⁸⁸ Koçak ve diğerleri, s.251.

⁴⁸⁹ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.231.

⁴⁹⁰ İsmet Sezgin, **Buhran Dönemi Bütçeleri ve AP**, Doğu Matbaası, Ankara, 1973, s. 91.

⁴⁹¹ Milliyet, 28 Ekim 1965.

⁴⁹² Sümercan, s.63.

Demirel, mecliste sağlam bir çoğunluğa sahip olduğundan kabinesi için güvenoyu almada zorluk çekmedi ve sonraki beş yıl boyunca Türk siyasetine hakim oldu. Ekonomik büyüme yüksekti ve reel gelirler 1963-1969 yılları arasında % 20 lik bir ortalama ile devamlı artmıştı. Demirel'in en önemli başarılarından biri orduyu, henüz beş yıl önce ordu tarafından alaşağı edilmiş olan Demokratların mirasçısı olan sivillerin yönetimiyle uzlaştırmasıydı. Demirel aynı zamanda hala 27 Mayıs darbesinin öcünü almakta kararlı olan köktenci taraftarlarını denetim altında tutmak zorundaydı⁴⁹³. Süleyman Demirel hükümeti 11 Kasım 1965 te yapılan millet meclisi toplantısında 10 çekimser, 172 red, 2 boş oya karşılık 252 oyla güvenoyu almıştır⁴⁹⁴.

Demirel, modern bir kapitalist devlet ve toplumun mimarı olmak, bu hedefe ulaşmak için eski, modası geçmiş kurumları ortadan kaldırmak istiyordu. Meclis'te şöyle diyordu: *"Modern Türk devletinin yolu 19. yüzyıl kapitalizminin yöntemlerinden tamamen farklı olacaktır."* Gerçekten de böyle oldu. Bazıları kısa süre içinde *"En zengin 500 kişi"* listesinde yer alacak olan küçük bir kapitalist grubu olarak ekonomik siyasetlerden yararlandı. Ancak bazıları da küçük tüccar ve esnaf rekabet karşısında ayakta kalmayı başaramadılar⁴⁹⁵.

Demirel dış yardım ve özel girişim yoluyla kalkınmayı vaat etti; bu zaten izlenmekte olan dış politikaya uygundu ve seçim bildirgesindeki terimler dışında hiçbir radikal reform yoktu. Vergi reformuna gelince, bu yeniden gözden geçirilecekti ve servet beyanı, vergi mükellefleri arasında yaygın endişelere ve güvensizliğe neden olduğu için kaldırılacaktı. Demirel Ocak 1966 da yaklaşık 500 üst düzey görevliyi kapsayan geniş çaplı bir yönetim değişikliği gerçekleştirdi. Daha sonra *"Milli Bakiye Sistemi"*ni yürürlükten kaldırmak ve nispi temsile son vermek amacıyla seçim kanunu değiştirme tasarısını meclise getirdi. Son olarak, eski DP lilere medeni haklarını ve özgürlüklerini iade edecek bir af kanunu tasarısı hazırladı ve en büyük gerilimi yaratan bu olacaktı⁴⁹⁶.

---

⁴⁹³ Zürcher, s.364.

⁴⁹⁴ Akşam, 12 Kasım 1965.

⁴⁹⁵ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.171.

⁴⁹⁶ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., ss.242-243.

3.9. TİP VE "ORTANIN SOLU"

1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde bağımsızlık, sosyoloji ve demokrasi gibi kavramlar gençler, işçiler ve aydınlar üzerinde fazlasıyla etkisini gösterirken Türkiye demokrasisi de yeni bir boyut kazanıyordu ⁴⁹⁷. Eskisinden çok daha liberal olan yeni Anayasa, hem sağ hem de sol görüş için daha geniş bir siyasal faaliyet alanı sunuyordu. Kemalist kalıbın dışında kalarak ortaya çıkan ilk parti olan Türkiye İşçi Partisi kendisine İngiliz İşçi Partisi'ni model almıştı. TİP in önemi, siyasal gücünde ya da topladığı oylarda yatmıyordu. Daha çok seçimlerde yarışan gerçek ideolojik temele sahip ilk parti olmasından kaynaklanıyordu. Hiçbir genel seçimde oyların % 3 ünden fazlasını alabilmiş değildi ve hiçbir zaman bir koalisyon hükümetine katılmadı. Varlığıyla öteki partileri ideolojik açıdan kendilerini daha açık seçik tanımlamaya da zorladı. 1960 larda TİP birçok genç entelektüelin desteğini almış ve sonradan gruplara bölünecek olan Türk soluna bir çeşit laboratuvar görevini görmüştü ⁴⁹⁸.

13 Şubat 1961'de on iki sendikacı tarafından kurulan ve siyasal hayatımızda sol rüzgârları estiren Türkiye İşçi Partisi'nin, kuruluş bildirgesini imzalayan on iki sendikacı şunlardı: Kemal Türkler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Ahmet Muşlu, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Hüseyin Uslubaş, Saffet Göksüzoğlu, Salih Özkarabay, İbrahim Denizciler, Adnan Arkın idi. TİP, sendikacılar tarafından kurulmasına rağmen tam bir sosyalist parti hüviyetinde değildi. Partinin işçi sınıfı partisi olmaktan çok bir yığın partisi özelliğine sahipti. 1 Şubat 1962'de yani partinin kuruluşundan hemen hemen bir yıl sonra Mehmet Ali Aybar TİP'in genel başkanı oldu. 9 Şubat 1962'de ise basın bildirisinde şu açıklamayı yapmıştı: *"Türkiye İşçi Partisi'nin davetini bir memleket vazifesi saydığım için, ağır sorumluluğunu bilerek kabul ediyorum."* TİP, Aybar'ın genel başkan oluşuyla gerçek bir sosyalist parti olma yoluna girmiştir ⁴⁹⁹. Ayrıca TİP parti programında seçimleri kazanıp iktidara geldiğinde sosyalist bir düzen kuracağını açıklaması yeni tartışmalara da neden olacaktır ⁵⁰⁰.

1961 Anayasası ile başlayan demokrasi ortamında gelişip büyüyen sol düşünce TİP aracılığı ile ilk kez parlamentoda grup kurma başarısını göstermiştir. 1961

⁴⁹⁷ Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961–1971)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.5.

⁴⁹⁸ Zürcher, s.358.

⁴⁹⁹ Çavdar, ss.135-138.

⁵⁰⁰ Neslihan Erkan, **12 Mart Muhtıra Sürecinde Devrim Dergisi'nin Rolü**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s.6.

Anayasasını dinamik açıdan yorumlayan Aybar ve arkadaşları, amaçladıkları toplumun ancak sosyalist düzende gerçekleşebileceğinden hareket ile siyasi eylemlerini bu hedefe varmaya yöneltmişlerdir. TİP in 9-10 Şubat 1964 te İzmir'de toplanan birinci büyük kongresinde kabul ettiği programın başında TBMM nin 21 Ekim 1920 tarihli bildirisi ile Atatürk'ün 1 Aralık 1921'deki "...milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız" sözleriyle biten ünlü konuşması yer alıyordu⁵⁰¹.

Toplum içinde imtiyazlı bir grup haline gelen ve kendilerini statükonun korunmasına adan generaller, varlık nedeninin sistemin değişmesini sağlamak olan sosyalist Türkiye İşçi Partisi gibi partilere düşman bir gözle bakıyordu. 1960'ların sonunda "*Bu düzen değişmelidir*" sloganıyla "*ortanın solunda*" bir tutum alan CHP bile Yüksek Komuta Kademesindeki aşırı tutucular tarafından kuşkuyla bakılabiliyordu⁵⁰². Bakanlar Kurulu "*aşırı sol*"a karşı yeni önlemlerin alınması arayışı içindeydiler. Partiler, bu amaçla TİP in genel seçimlere girmesini önlemeye kararlıydı⁵⁰³. Bu niyetle AP Genel Başkan yardımcısı Talat Asal, TİP in bir siyasi parti değil, bir komite olduğunu, bu yüzden TİP'in seçimlere girmesini önlemek için Yüksek Seçim Kurulu'na başvuracaklarını bildirdi. Fakat Seçim Kurulu, TİP'in seçimlere katılmasına bir engel olmadığına kanaat getirerek itirazı reddetti⁵⁰⁴.

AP nin seçimlere katılmaması için Yüksek Seçim Kurulu'na yaptığı itirazlara rağmen TİP, 1965 seçimlerine 54 ilde katılarak geçerli oyların yaklaşık % 3 ünü oluşturan 276.101 oy alarak parlamentoda 15 sandalye kazanmıştır. TİP nin grup oluşturarak parlamentoda yer almasından sonra yapılan saldırılar meclis oturumlarında ve koridorlarında devam etmiş, hatta AP'li milletvekillerinin genel kurulda sosyalist üyelere fiziki saldırılarda bile bulundukları gözlenmiştir. Ancak şu bir gerçek ki 15 sosyalist milletvekilinin parlamentoda yer alabilmeleri Türkiye'deki demokratik gelişme açısından önemli aşama sayılmalıdır⁵⁰⁵.

---

⁵⁰¹ Koçak ve diğerleri, ss.255-256.

⁵⁰² Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.158.

⁵⁰³ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.197.

⁵⁰⁴ Milliyet, 5 Eylül 1965.

⁵⁰⁵ Koçak ve diğerleri, ss.256-257.

"Sol her şeye düşmandır" diyen⁵⁰⁶ Demirel TİP konusunda "Türk milletini gericilik ve cahillik töhmeti altında ezmek isteyenlerin hiçbir zaman haklı görülemeyeceğini, hele bu sebebe dayanarak Türk vatandaşının kendini idare edeni seçmek hakkından asla mahrum edilemeyeceğini" belirtmiş, "Anayasanın koyduğu sosyal devlet esasını asıl maksadından kaydırarak sosyalist devlet, daha doğrusu proletarya diktatörlüğüne dayanan komünist bir devlet kurmak için gayret sarfedenler ve davranışlarına bu yolla bir çeşit ilmilik vermeye de çalışanlar mevcut olabileceğini" bildirmiş ve sosyalist ve komünist rejimleri yererek TİP'in "Bir bürokrasi diktatörlüğü kurmak "maksadını ileri götürmüştür⁵⁰⁷.

20 Temmuz 1971 de siyasi partiler yasasına aykırı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle TİP, Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır. 12 Mart askeri yönetimince tutuklanan partinin o sıradaki genel başkanı Behice Boran ve merkez yöneticileri şaban Erik, Sait Çiltaş, Sadun Aren, Adil Özkol, Bekir Yenigün, Osman Sakalsız, Yalçın Cerit, Nejat Öktem, Turgut Kazan, Can Açıkgöz, Yavuz Ünal, Hüsamettin Güven, Hüseyin Ergün, Adnan Keserbiçer, Nejat Erel Yazıcıoğlu, Oral Çalışlar, Hüseyin Özşahin, Erdal Orhan, Mehmet Tuncer ve Ejder İme askeri mahkeme tarafından 6-15 yıl arasında değişen ağır hapis cezasına mahkum edilmişlerdir. Boran ve arkadaşları 1803 sayılı Af Kanunu'nun bazı maddelerinin Anayasa mahkemesince iptali üzerine 12 Temmuz 1974 te tahliye edilmişlerdir⁵⁰⁸.

Milli Bakiye Sisteminin 1965 seçimleri açısından en önemli sonucu, sosyalistlerin parlamentoda ilk kez grup yani TİP 'i kurmaları olmuştur. Küçük partilerin parlamentoya temsilci gönderememeleri halinde seçimlerde elde ettiği 240 sandalyeden daha fazlasını, hatta gündeminde yer alan anayasa değişikliklerini gerçekleştirmeye yetebilecek çoğunluğu elde etmesi mümkün olacak olan AP 'nin teklifi ile 1968 Senato seçimlerinden önce milli bakiye sisteminden vazgeçilmiştir. Bu değişiklikten hiçbir seçim bölgesinde yeterli oyu alamayan TİP gibi küçük partiler zarar görmüşlerdir ve nitekim 1969 seçimlerinde TİP ancak 2 sandalye kazanabilecektir⁵⁰⁹.

1960 'lı yıllarda sosyal ve ekonomik konuların özellikle aydınlar arasında hızla taraftar bulması ve dış dünyada yaşanan yumuşama dönemini de buna eklersek bu durum

---

⁵⁰⁶ Milliyet, 16 Kasım 1966.

⁵⁰⁷ Milliyet, 7 Kasım 1966.

⁵⁰⁸ Koçak ve diğerleri, s.257.

⁵⁰⁹ Koçak ve diğerleri, ss.250-251.

CHP nin yeni kimlik arayışına itmiştir. CHP lideri İsmet İnönü, değişim sürecini başlatan ortanın solu görüşünün aslında yeni bir fikir olmayıp, devletin kuruluşundaki 6 ilke'ye dayandığını şöyle anlatacaktır: *"CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir. Bu sıfatla elbette ortanın solu bir anlayıştır. 1923'teki harap ülkede devletçilik nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiyse, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur."*⁵¹⁰ İnönü devamında *"Çağdaş uygarlığın üstüne çıkmak ancak devletçilikle mümkündür. Kalkınmamızı yaparken ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan bugünkü uygarlıkta kullanılan sağcı ve solcu deyimlerinin son ölçüsünü verelim dedik. Kırk yıldır devletçiyiz derken aynı şeyi söylüyoruz. Bunun için ortanın solundayız dedim. Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun."* Bu sözler sağdaki tutucu partilere büyük bir fırsat sağlamıştı. *"Ortanın solu, Moskova'nın yolu"* sloganı hemen hemen bütün sağ partilerin özellikle AP'nin bütün gösteri ve toplantılarında kullanılıyordu⁵¹¹. Ayrıca İnönü, İstanbul İl Kongresinde yaptığı konuşmada ise iç politikada TİP'in tutumuna ve CHP ye yönelttiği hücumlara şu cevabı veriyordu: *"Şimdi kalkmışlar, kalkınma, plan, yabancı sermaye, petrol geleceği ve anti-emperyalist mücadele hakkında bizimle doğru yön tartışması yapmak istiyorlar. Haydi canım sen de..."*⁵¹²

CHP yi ise ortanın soluna iten nedenlerden biri de Şubat 1961 de kurulan TİP in hızlı bir şekilde gelişmesi, aydınları etrafında toplaması ve solda önemli bir yer edinmesidir. Bu hızlı yükselişin CHP lehine engellenebilmesi, dönemin koşulları da düşünüldüğünde ancak Ortanın Solu düşüncesiyle olacaktı. Başka bir deyişle, liberalizmle aşırı sol arasında iki yönlü bir set görevi gören siyasal sistemin adı Ortanın Solu'dur⁵¹³. Aşırı soldan kasıt ise döneme damgasını vuran Marksizm'dir⁵¹⁴. Ecevit'e göre Türk halkının içten ve dıştan sömürülmesini önlemek, Türk halkının ve Türk Devleti'nin refah ve haysiyetini teminat altına almak için gerekli reformların öncülüğünü yapmak da CHP 'ye düşen ödevdir. Ortanın solu bu reformların yönünü çizen bir göstergedir. CHP ortanın solunda yürürse değil, ortanın solundan dönerse bölünüp çökebilir. CHP bu yoldan dönerse yalnız kendisi değil, Anayasa düzeni de çökebilirdi⁵¹⁵.

---

⁵¹⁰ Koçak ve diğerleri, s.254.

⁵¹¹ Çavdar, ss.153-154.

⁵¹² Milliyet, 14 Ocak 1968.

⁵¹³ Kaçmazoğlu, s.151.

⁵¹⁴ Köse, s. 36.

⁵¹⁵ Milliyet, 1 Ağustos 1966.

Yine Ecevit'e göre eğer parti 1965 seçimlerini kazanmak istiyorsa, dar görüşlü ve çağdışı toprak ağalarının desteğini kaybetmek pahasına da olsa, işçi ve köylülerin oyunu kazanarak seçmen tabanını genişletmek durumundaydı. Ayrıca geçen 20 yıldaki değişimlerin neden olduğu dengesizlikleri telafi etmeye de acil bir gereksinim de vardı; bu düzeltme hızla yapılmadığı takdirde, ciddi bir yıkım ve anarşi riski söz konusuydu⁵¹⁶. Ecevit CHP nin geleceğinin gecekondularda yaşayanların oylarında yattığı fikrini İnönü'yü ikna etmeyi başarmıştı. Bu CHP nin İşçi Partisi ile rekabet etmek durumunda kalması demekti. Yeni sloganla hedeflenen de bu kesime ulaşabilmesiydi. Ancak inandırıcılık ve güvenilirlikten yoksun olan CHP 1965 seçimlerinde bu yeni tutumundan bir fayda sağlayamadı. Kendi köy değerleriyle birlikte göç eden köylüler AP ye oy vereceklerdi⁵¹⁷.

CHP'nin "Ortanın Solu" diye bilinen bakış açısını iki grupta toplayabiliriz: Birinci grup ortanın solu politikasına ancak bir siyasal strateji olduğu sürece evet diyen, ama kendi ve temsil ettiği çevrelerin çıkarları yönünden bu politikaya karşı olanlardan meydana geliyordu. Bunların başını başta Turhan Fevzioğlu olmak üzere Kemal Satır, Ferit Melen, Orhan Öztrak gibi CHP'nin yıllanmış eski politikacıları geliyordu. İkinci grup ise partinin bir ilke etrafında toplanması demek olan ve altı ilke kavramını birebir karşılayan bu yaklaşıma içten bağlanmışlardı. Bu grubun başını Bülent Ecevit çekmekteydi⁵¹⁸.

CHP, 1965'teki 18. Kurultay'ında ortanın solu stratejisini benimseyerek Türkiye'de oluşan sol enerjiyi yakalamayı hedeflemiştir. Sol hareketlerin kamusal sokak eylemleri biçiminde belirmesi ise 1968 öğrenci olaylarının Türkiye üniversitelerine yansması yolu ile olmuş, ardından örgütlü işçi kesimini de içine alan grevler, işgaller ve çatışmalar şeklinde devam etmiştir. Sol kesim milliyetçi-muhafazakâr kanat açısından siyasette bir tehdit kaynağı olarak görülmüştür⁵¹⁹. Yine 18. Kurultay'da parti meclis raporunun onaylanmasından sonra Ecevit kürsüden şu sözleri söylüyordu:

---

⁵¹⁶ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.258.

⁵¹⁷ Zürcher, s.366.

⁵¹⁸ Çavdar, ss.152-153.

⁵¹⁹ Sakallıoğlu, s.60.

"Ortanın soluna karşı koyanlar Atatürk ilkeleriyle çelişme halindedirler. Bir parti toprak reformuna bildirgesinde yer verince, grev hakkını sağlayınca, petrolü millileştirmeye çalışınca ortanın solundadır... Ortanın solu yüzünden seçim kaybetmedik. İç ve dış sömürücüleri karşımıza aldığımız için kaybettik. Gene bunları karşımıza alacağız. Çünkü Türk halkının kurtuluşu bundadır."

Bu konuşmasıyla kurultaydan Bülent Ecevit ve ekibi tam bir başarıyla çıkmıştı⁵²⁰. İnönü başkanlığında 24 Ekim 1966 da toplanan parti meclisi, Zonguldak milletvekili Bülent Ecevit'i 31 oyla genel sekreter seçti. Ecevit Genel sekreterliğe seçildikten sonra kısa bir konuşma yapmış ve *"Atatürk ilkelerine, programımıza, seçim bildirgemize Genel başkanlığımızın son kurultayda sınırlarını çizdiği ve 18. kurultayın benimsediği tutuma bağlı kalarak CHP ye ve memleketime hizmet etmeğe çalışacağım"* dedi⁵²¹.

CHP içinde yaşanan çekişme iç kavga 28 Nisan 1967 de toplanan 4. Olağanüstü Kurultayına kadar sürdü. İnönü'nün destek verdiği Ecevit merkez yürütme kurulunun parti ve milletvekilleri üzerindeki nüfuzunu ve parti disiplini artırmak için bazı tedbirler önerdi. Bu tedbirler kabul görünce "ortanın solu" çizgisine karşı çıkan 47 milletvekili ve senatörden oluşan grup Güven Partisi'ni kurmak için partiden ayrıldı. Bu kişilere CHP "veliahtlığında" Ecevit'in esas rakibi olan Turhan Feyzioğlu liderlik ediyordu⁵²². 1967' de zirveye çıkan Parti içi çekişmeler parti meclisinin 25 Aralık günü toplantısında patlak vermişti. *"Ortanın solunda olanlarla olmayanlar "* şeklinde yapılan bir konuşmanın akabinde söz alan muhalifler *"Ecevit sosyalisttir, endişe ediyorum"* şeklinde bir ithamda bulunmuşlardır ve grupta son derece sert ifadelerle iki grup arasında tartışma çıkmıştır⁵²³. CHP Hesaplaşmalar ve bölünme yüzünden oylarını % 27.4 e düşürdü fakat milli bakiye usulünün terk edilmesi neticesinde parlamentoya 143 milletvekili sokmayı başaracaktı⁵²⁴.

CHP ortanın solu konusunda şöyle demiştir:

" Ortanın solu hareketi felsefesi sadece masa başında hazırlanan bir hareket değildir. Bu bir halk solculuğu hareketidir. Kendi ulusal gelenek ve davranışlarımıza göre oluşturulan bir ulusal sol hareketidir. Onun için bu

---

⁵²⁰ Çavdar, ss.155-156.

⁵²¹ Milliyet, 25 Ekim 1966.

⁵²² Zürcher, s.367.

⁵²³ Sümercan, s.107.

⁵²⁴ Sümercan, s.108.

*hareketin özünü ve yönetimini bir yandan bilim adamlarıyla, bir yandan da halkla birlikte oluşturuyoruz. "*⁵²⁵.

Ecevit, Gelibolu'da yaptığı bir konuşmada; " *Bizim yapacağımız düzen değişikliğinden dolayı bize dinsiz ve komünist diyenlerin kendileri dinsiz, şerefsiz ve komünisttir.*" demiştir⁵²⁶.

Bülent Ecevit tarafından kaleme alınan 'ortanın solu' kitabında 1966'da ortanın solu hareketi, 1930'ların halkçılık anlayışından oldukça farklı bir ideolojiye sahip olduğunu, sınıfların varlığını kabul ettiğini fakat sınıf mücadelesine karşı çıktığını, sosya adalet, sosyal güvence ve özgürlük taraftarı olduğunu, serbest teşebbüsü de desteklediğini belirtiyordu. Ayrıca 1969 seçimlerinde CHP nin yenilgi alması parti içinde yeni muhafazakâr grupları ortaya çıkarmıştı. Bunlar seçim yenilgisinin sorumlusu olarak ortanın solu ve Ecevit'in radikal sloganlarının etkisi olduğunu düşünmüşlerdi. Buna rağmen Ecevit her zaman ortanın solu hareketine bağlı kalacağını ısrarla vurguluyordu. Daha sonraları Ecevit'in 14 Mayıs 1972'de Genel Başkan seçilmesi ortanın solu hareketinin zaferi olarak yorumlanacaktı⁵²⁷.

3.10. ORDU- AP İLİŞKİSİ

Türk askerinin milli mücadelede ve yeni devletin kurulmasında oynadığı rol, Kemalist toplum içinde ona şerefli bir yer kazandırmıştı. Ordu, özellikle ulusal savunmayla ilgili alınan kararlarda etkili oluyordu. Fakat hükümet, ordunun savunma ihtiyaçlarını karşılamak ve modernleştirmek için orduya çok fazla harcama yapmıyordu⁵²⁸.

27 Mayıs ile birlikte asker neredeyse siyasi parti gibi iktidara egemen olmuştu. 1960-1971 döneminde, TBMM de tabii senatör olarak görev yapan MBK, askerın meclisteki kanadını oluşturuyordu⁵²⁹. MBK üyeleri aynı zamanda büyük bir muzaffer komutan olan İsmet Paşa hayranıydılar. Fakat zamanla ihtilali gerçekleştiren subaylar arasında çıkan fikir ayrılıkları ihtilalcilerin CHP'ye karşı ilk ve net bir tavır alınması

---

⁵²⁵ Milliyet, 15 Ocak 1968.

⁵²⁶ Hürriyet, 29 Temmuz 1969.

⁵²⁷ Ayşe Ayata, "CHP'de Ortanın Solu Hareketi", www.sosyaldemokratdergi.org/ayse-ayata-chpde-ortanın-solu-hareketi/ (27 Şubat 2019).

⁵²⁸ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.147.

⁵²⁹ Çavdar, s.110.

ihtilalden üç hafta sonra altında Cemal Gürsel imzası bulunan bir bildiri ile oldu. Söz konusu bildiri "MBK'nin 32 sayılı tebliği" olarak yayımlandı. Bildiride şöyle deniliyordu:

"Aziz vatandaşlar, Bazı kimselerin Milli İnkılap hareketini kendi partilerine mal ederek vatandaşlar arasında propaganda yapmakta ve diğer parti mensupları üzerinde baskıya yeltenmekte oldukları muhtelif kaynaklardan öğrenilmiştir. İnkılabın ilk gününden itibaren üzerinde hassasiyetle durulan bu mevzuu tekrar etmekte fayda görüyorum. Milli İnkılap hiçbir şahsın, hiçbir zümrenin lehine yapılmış bir hareket değildir. Muhterem halkımızın köylü ve işçilerimizin demokrasiye kavuşması, hak ve hürriyetinin teminatı, iktisadi kalkınması ana prensibimizdir..."⁵³⁰.

27 Mayıs'ı yapan subayların en büyük eksikliği, sonrasında neler yapılması gerektiğini konuşup karara bağlanmamasıdır. Bu yüzden, MBK, uyumsuz ve hiziplerle çalışamaz hale gelmişti. 1967 de yeniden başlayan bu cunta faaliyetlerinde ise durum farklıdır. İçerisinde solcu aydınlar, eski MBK üyeleri ve subayların yer aldığı, fikri yapısının ve darbe sonrası yapılanmanın planlandığı bir cunta görünümündedir⁵³¹. 1971 öncesi AP, git gide artan toplumsal huzursuzluk ve çatışmaları, işin içine askeri karıştırmadan bazı özgürlükleri kısıtlayarak çözeceğine inanıyordu. Böylece iktidarını ordu nezdinde meşrulaştırıp sağlamlaştıracaktı. AP iktidarı orduyu sürekli hiç kimseden ve taraftan yana tavır koymamaya çağırmaktadır. AP, sürekli politikanın içinde yer almış olan orduyu ne yanına ne de karşısına almadan ilişkisini uzlaşmacı, temkinli ve duyarlı bir temele oturtmaya çalışmıştı⁵³².

AP'nin orduya karşı stratejisini ise iki tarihsel döneme ayırarak inceleyebiliriz. Bunlardan birincisi ilk Genel Başkan olan emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın 1964'te ölümüne kadar süren 'sinme' ve 'orduya bağlılık' dönemi; ikincisi ise 27-29 Kasım 1964'te 2. Büyük Kongre'de Genel Başkan seçilen Süleyman Demirel'in başlattığı, orduyu tarafsızlaştırarak orduyla yakınlaşma dönemidir.⁵³³ AP nin tek başına iktidar olması, DP nin devamı izlenimi vermesi, 27 Mayıs ilkelerine bağlı görünmemesi gibi sebeplerden ötürü ordu içinde hala muhafazakâr sağ tehdit olarak görünmekteydi. Bu yüzden iktidarı boyunca darbe söylentileri aralıksız devam edecek, ordunun önceki yıllara göre etkisi biraz azalsa da siyasetin içerisinde kendisini hissettirecek, AP ise üzerinde hissettiği bu baskıya göre politikalarını belirleyecektir⁵³⁴.

⁵³⁰ Toker, Yarı sialhlı Yarı Külahlı ..., ss.83-84.

⁵³¹ Tarım, s.83.

⁵³² Sakallıoğlu, ss.65-66.

⁵³³ Sakallıoğlu, s.49.

⁵³⁴ Tarım, s56.

Demirel'in Silahlı Kuvvetlere karşı uzlaşıcı siyasetinin sonucu olarak, ordunun talep ettiği her türlü teçhizat, silah, lojman, kışla ve eğitim olanaklarını bütçeler elverdiğince karşılamıştır. 27 Temmuz 1967'de çıkarılan Silahlı Kuvvetler Personel Yasası (926 sayılı) ile silahlı kuvvetler'de rütbe yükselmeleri, hukuki durum, özlük işleri düzenlenirken, 5434 sayılı yasa ile de istifa ve emeklilik işlemleri resmi bir uygulamaya sokulmuştur. Bu işlemler daha önce bir yasaya bağlı olarak yapılmadığından 'Askeri Personel Kanunu' , hem getirdiği mali hükümlere hem de adil ve düzgün bir iç personel rejimi yerleştirme düşüncesi ile yeniliktir. Bu durum AP'nin orduya sıcak duruşunu göstermekteydi. AP, sivil otorite ile ilişkiler konusunda, Silahlı Kuvvetler'in tüm general ve amirallerini bünyesinde barındıran Yüksek Askeri Şura'nın karar ve insiyatifinin virgülüne dokunmama duyarlılığı göstermiş, hiçbir radikal düzenlemeyi istediği biçimde yapmamıştır. AP'nin 1971'e kadar izlediği orduyu tarafsızlaştırarak yakın ilişkiler kurma politikası Silahlı Kuvvetler bünyesini oldukça bağımsız ve insiyatifli konumda bırakmıştır⁵³⁵.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine gelince AP kendi içinden bir cumhurbaşkanı seçtirebilecek güce sahipti. Fakat Demirel'in hakkında durduğu asıl konu; böylesine önemli bir makam için üzerinde tartışılmayan bir insanın getirilmesi daha doğrudur. Bu arada Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay adı basın aracılığıyla kamuoyuna duyuruluyordu⁵³⁶. Anayasamızın 100. maddesinde *"...veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde ..."* ibaresiyle ifadesini bulan husus, Başbakanlık tezkeresinde kabul ve beyan edilmiştir. Riyasete iki önerge sunulmuştur. Bunlardan bir tanesi Cumhuriyet Senatosu üyesi Sayın Cevdet Sunay'ı diğer önergede ise Ankara milletvekili Sayın Alparslan Türkeş'i cumhurbaşkanlığı için namzet gösterilmiştir⁵³⁷. Uğraşlar sonucu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçilmiş ve kara kuvvetleri kumandanı Orgeneral Cemal Tural Genel Kurmay Başkanlığına atanmıştır. Tural'dan boşalan kara kuvvetleri kumandanlığına Birinci Ordu kumandanı Orgeneral Refik Yılmaz, Birinci ordu kumandanlığına da Korgeneral Faruk Gürler getirilmiştir⁵³⁸. Yapılan oylama ve tasnif sonunda 532 üyenin oya katıldığı ve 461 oyla Cumhuriyet Senatosu üyesi Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığına seçildiği, Ankara milletvekili

---

⁵³⁵ Sakallıoğlu, ss.71-73.

⁵³⁶ Sümercan, s.74.

⁵³⁷ TBMMTD, BT, 5.C.5.Birleşim, s.34.

⁵³⁸ Milliyet, 16 Mart 1966.

Alparslan Türkeş'in de 11 oy aldığı bildirildi⁵³⁹. Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinde 58 albay generalliğe yükseldi. 42 general ve amiral terfi etti. Orgeneralliğe yükselenler Memduh Tağmaç, Kemalettin Gökakın ve Fikret Esen idi⁵⁴⁰. Sonuç itibariyle ordu yönetiminin üst kademeleri ile AP nin genç önderi Demirel arasında başlatılan yumuşama ve ardından geliştirilen ittifak, Genelkurmay Başkanı yaptıkları Orgeneral Cevdet Sunay'ı Mart 1966 da 5. cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya çıkaracaktır⁵⁴¹.

AP'ye sempati duyan yandaş komutanların atanması eğilimini hem ordunun gelenekçi kesiminden hem de başta CHP olmak üzere sivil muhalefetin tepkisini çekmiştir. Tepkinin nedeni ordunun siyasi partilerle ilişkili ve politize olmuş bir kurum haline getirilmesinin yaratacağı sakıncalardı. Faruk Gürler olayı sırasında Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Semih Sancar, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türein ve 3. Ordu Komutanı Orgeneral Ali Fethi Esener, AP'nin bu yeni eğilimine destek veren komutanlar arasında olduğu bilinmektedirler. Yandaş komutan atanmasının en sarsıcı sonucu boş olan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na hiç beklenmediği bir anda Ege Ordu Komutanı Orgeneral Kenan Evren'in getirilmesi olayıdır. ⁵⁴².

Başbakan Demirel, dış politika konusunda demiştir ki,

*" Memleketimizin jeopolitik durumunu değiştirmeye imkân olmadığı gibi, dünyadaki kuvvetler dengesinde köklü bir değişiklik olmadıkça mahalli güvenlik hedeflerimiz ve menfaatlerimizin değişmesi de düşünülemez. Türkiye'nin dış politikasının ilk hedefi milletlerarası ilişkilerini memleketin güvenliğini sağlam temeller üzerinde tutacak şekilde yürütmektir. Hükümetimiz dünyada müstakar bir barış düzeninin hüküm sürmesini samimiyetle arzu etmekle beraber nisbi yumuşama şeklinde tezahür eden bugünkü şartların güvenliğimiz sahasında tedbirlerimizi gevşetmemize cevaz verecek bir ortam teşkil etmediği kanaatindeyiz. Türkiye'nin güvenliği konusunda en büyük teminatı Kahraman ordusudur. "*⁵⁴³

Demirel, Ordu tehdit vasıtası yapılamaz demiş, *"Artık bu polemik bitmelidir. Ordu üzerindeki bu spekülasyon bitmelidir. Milletın göz bebeğı olan bu müesseyi*

⁵³⁹ TBMMTD, BT, 5.C. 6. Birleşim, s.33.

⁵⁴⁰ Milliyet, 28 Ağustos 1966.

⁵⁴¹ Koçak ve diğerleri, s.250.

⁵⁴² Sakallıoğlu, ss.108-110.

⁵⁴³ Milliyet, 27 Ocak 1968.

milletin tepesinde Damokles'in kılıcı gibi gösterme hevesleri son bulmalıdır" demiştir⁵⁴⁴.

Demirelci orduya yaklaşım biçimi, onu iç işlerinde rahat bırakıp, siyasal iktidarın denetim, engel ve gözetiminden oldukça uzak bir hareket özgürlüğü sağlamıştır. Ancak bu tavır aşırı uyuşmacı bir tutuma dönüşmüştür. AP, Silahlı Kuvvetler'i CHP'nin tarafını tutmaktan ya da Aydemir tarzı bir politizasyondan vaz geçirmek amacıyla bir tarafsızlaştırma politikası izlemiş, ancak bunun yerine ordu içinde bir sol Kemalizm ve buna karşıt görüşlerin çarpıştığı bir ideolojik düşüncenin serbestçe yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Böylece tarafsızlık bir yana, ordu içinde iktidar için yarışan cuntalar türemiştir⁵⁴⁵.

Yani askerin tüm isteklerinin yerine getirilmesi ve uyum sağlanması yeterli gelmemiştir. AP, korktuğu askeri müdahaleyi yaşamaktan kendini kurtaramamıştır. 12 Mart müdahalesi karşısında AP ve lideri Demirel şaşkınlık yaşamış, askerin her isteğini yaptıktan sonra bu hareketi görmekten kırınglık duyduğunu ifade etmiştir⁵⁴⁶. Ancak AP, 12 Mart muhtırası akabinde bile Silahlı Kuvvetler karşısında övücü ve rahatlatıcı söylemlerine devam etmiştir⁵⁴⁷.

3.11. AP'NİN EKONOMİ POLİTİKASI

İngiliz "*The Times*" gazetesinde Demirel hükümeti ile ilgili bir yazı yayınlanmıştı. Türkiye 27 Mayıs ihtilalinden bu yana askersiz ve koalisjonsuz geçen sivil hükümet rejiminin ilk yılını doldurmaktadır. İhtilal sonrası iktidardan indirilen ve asılan eski Başbakan Menderes'in manevi olarak bilinen Başbakan Süleyman Demirel, Türkiye'nin en önemli meselesini halletmiş ve halkına "*ordudan korkmadan, beraberce nasıl yaşanır*" formülünü benimsetmiştir. Demirel'in partisi içinde yaşadığı en önemli zorluk dindir. Bu hareketler Demirel'i iki güç problem arasında bırakmaktadır. Oyları ile başa geldiği dindar Türk köylüsü ve Atatürk ilkelerinden gerilemeyi kabul etmeyen Türk ordusu. Şahıs başına düşen gelirin son

---

⁵⁴⁴ Hürriyet, 30 Ocak 1969.

⁵⁴⁵ Sakallıoğlu, ss.81-82.

⁵⁴⁶ Tarım, s.59.

⁵⁴⁷ Sakallıoğlu, s.96.

derece düşük olduğu Türkiye'de Demirel 'in önünde büyük sosyal ve ekonomik sorunlar vardır."⁵⁴⁸

Türkiye 1960'lardan önce tarım ülkesi konumundaydı. On yılın sonunda güçlü bir sanayi sektörü gelişmeye başlamış, devamında köylülerin daha iyi hayat şartları için kent ve kasabalara göç etmesiyle gelişen hızlı bir kentleşme görüldü. Özellikle 1960'ların sonunda iki yeni grup siyasal olarak varlığını hissettirmeye başladı. Birinci grup, 1967'de Türk-İş'ten ayrılıp DİSK 'i kurdu. Öteki grup, 1971'de kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği'yle (TÜSİAD) giderek güçlenen sanayi burjuvazisiydi⁵⁴⁹. Burjuvazi kesimin 1960-1971 döneminde sanayileşme politikası devamlı korunmuş; iç pazarda rekabetle karşılaşmadığından, düşük iş gücü maliyetlerini de kar hanesine ekleyerek gelişmiştir⁵⁵⁰.

AP döneminde ülkede kapitalizm yaygınlık kazanmaktaydı ⁵⁵¹. Süleyman Demirel bir röportajında : *"Memleket kalkınmasını en önde tutan ve bunun için Türk vatandaşını en mühim addeden görüş zaman zaman liberalizm olarak vasıflandırılmıştır. Bu tamamen yanlıştır. Memleketin şartları bugün için karma ekonomiyi zaruri kılmaktadır. Biz karma ekonomi taraftarıyız. "* dedi⁵⁵².

1963'te planlı ekonomiye geçecek olan Türkiye, Birinci Beş Yıllık Plan (1963-1967), daha yürürlüğe girmeden meclisteki muhaliflerin saldırısına uğradı. Tarım lobisini destekleyenler ılımlı bir toprak reformu tasarısının meclisten geçmesine izin vermediler. Bu tasarı, tarım vergilerinin ranta göre değil, etkinlik ve üretkenliği değerlendirecek şekilde alınmasını ön görüyordu. Özel sektörün taraftarları ise ekonomik devlet kurumlarının özel sektöre rakip olacak şekilde yeniden örgütlenmesine müsaade etmemişlerdi⁵⁵³.

Planlı ve eşgüdümlü kalkınma isteği, Anayasanın 129. maddesi ve sonra Eylül 1960 tarihli 91 sayılı yasa sayesinde, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşuyla ifadesini buldu. DPT ye toplumsal, ekonomik ve kültürel planlama alanlarında geniş yetkiler

---

⁵⁴⁸ Milliyet, 12 Ekim 1966.

⁵⁴⁹ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.161.

⁵⁵⁰ Kaçmazoğlu, s.36.

⁵⁵¹ Sakallıoğlu, s.63.

⁵⁵² Hürriyet, 8 Ekim 1969.

⁵⁵³ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.160.

verilmişti. DPT, beş yıllık kalkınma planlarını yabancı danışmanlarla birlikte yapıyordu. Ancak başından beri DPT nin rolüne ve konumuna ilişkin bir anlaşmazlık vardı. CHP, DPT nin rolüne ilişkin devletçi bir görüşe sahip olduğundan onun politikalarını bütün kesimler için bağlayıcı görüyor, diğer partiler ise bunu reddediyordu. 1968 de uygulamaya konulan ikinci beş yıllık planının devlet kesimi için bağlayıcı, özel kesim için ise sadece öneri niteliğinde olduğu ilan edildi. CHP, kendi devletçilik geleneğine uygun olarak devletin rolünü yol gösterici addederken, AP ise DP geleneğinin bekçisi olarak devleti özel teşebbüsün hizmetkarı olarak görüyordu⁵⁵⁴. Özel sektöre önem veren AP, DP gibi ekonomi politikaları açısından liberal bir partiydi ⁵⁵⁵.

Planlama Müsteşarlığına 1965-1969 döneminde tutucu bir dünya görüşüne sahip olan Turgut Özal getirilmişti. Devlet Planlama Teşkilatı'nın başına geçen Turgut Özal, program ve plan kavramını basit bir seviyesine düzeyine indirdi. Özel kesime çeşitli ayrıcalıklar tanıyan bir teşvik sistemi oluşturuldu. Planlamadaki yaklaşım AP ve Demirel'in söylemlerinde sloganlaşan " *Büyük Türkiye*" kavramına denk düşmekteydi. Büyük kavramı toprak olarak değil, ekonomik olarak büyüklüğü tarif etmekteydi. Bu slogan DP dönemindeki " *Nurlu Ufuklar*" sloganının devamı şeklinde olduğu kesindir⁵⁵⁶.

Demirel, yabancı sermayeye ihtiyaç olduğunu söylerken⁵⁵⁷ 1965-71 arası Türkiye güçlü bir kalkınma dönemi yaşamıştır. Enflasyon %5, kalkınma hızı %7 civarındadır. Bu kalkınma hızı gelişmiş ülkeleri kısıktırarak noktadadır⁵⁵⁸. Türk sanayisi geçmişte ithal edilen hemen hemen her türlü tüketim ürünü olan araba, radyo, buzdolabı ve demir ürünleri gibi parçaların çoğu yabancı firma işbirliğiyle Türk fabrikalarında monte edilmeye başlandı. Anadolu sözcüğünün kısaltılması olan Anadol ismi verilen ilk araba Türkiye'nin o sıra en büyük şirketi olan Koç Holding ve Ford Motors tarafından üretildi. Sanayileşme Türklerin tüketim alışkanlıklarını da değiştirmeye başladı. Devlet tekelinde olan bira üretimi özel girişime açıldı ve nüfusunun çoğunun müslüman olan Türkiye'de özel şirketler birayı her yerde ve her zaman satılabilmesi için alkolsüz içki olarak sınıflandırmayı başardılar. Ancak kısa süre içinde tüketici zevkleri değişti ve gazoz ile ayran Coke ve Fanta lehine değişti⁵⁵⁹.

---

⁵⁵⁴ Zürcher, s.382

⁵⁵⁵ Kaya, s.45.

⁵⁵⁶ Çavdar, ss.157-158.

⁵⁵⁷ Milliyet, 26 Mayıs 1966.

⁵⁵⁸ Çavuşoğlu, s.269.

⁵⁵⁹ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.162.

Karayolları ve enerji altyapısı o günkü koşullar içerisinde yeterli, üstelik enerji maliyetinin düşük olması otomotiv sanayi de özendirmektedir. Ekonomide bu gelişmeler karşısında sol muhalefetin ileri sürdüğü sosyal adalet, gelir dağılımı gibi kavramlar hiç inandırıcı gelmiyordu⁵⁶⁰. Dolayısıyla 1965-1971 dönemini muhalefetteki CHP ve TİP nin iddialarının aksine Halk-AP diyalogunun sağlamca kurulduğu bir zaman dilimi şeklini tanımlamak gerekir. Bununla birlikte Demirel hükümetlerinin asıl şansı, Batı Avrupa ülkelerinde çalışmak zorunda kalan işçi yurttaşların Türkiye'ye gönderdikleri dövizlerdi. Bütün bunlara iyi giden havaların etkisiyle bol ürün ve montaj da olsa sanayinin gelişmesi eklenince, halk Demirel ile birlikte Menderes iktidarının ilk döneminde yaşanan bolluk döneminin yeniden geldiğini düşünecekti⁵⁶¹. Ancak her şeye rağmen sözünü ettiğimiz büyüme ekonominin dışa bağımlılığını artırmakta, hatta bu bağımlılık petrole kadar dayanmaktaydı⁵⁶².

Türkiye, artık iki milyon kadar sigortalı işçinin çalıştığı, sağlık sigortasının getirildiği, esnafın sosyal güvenliğinin sağlandığı, orman işçileri ile köylülerin bile sigortalı olması için çalışmalar yapıldığı, yaşlılara maaş bağlandığı bir ülke haline gelmiştir. Fakat ne yazık ki Türkiye'de yaşayan pek çok kimse, ulaştığımız bu seviyeyi takdir etmekten yoksundu. 1976 senesi Haziran ayı başında Dünya Bankası'nın Avrupa Müdürü Maurice Bart, Türkiye'de yaptığı incelemeler sırasında, *"Türkiye o kadar kızla kalkınıyor ki, siz bunun farkında değilsiniz"* demekten kendini alamamıştı. Yine 1976 tarihli New York Times gazetesi yayınladığı bir harita üzerinde Türkiye'yi *"sanayi ülkeleri"* arasında tanıtıyordu. 6 Şubat 1977 tarihli Yurt Ajansı yetkililerinin verdiği bilgilere göre; *"Türkiye'nin fert başına düşen borç miktarı sıralamasında 17. sırada bulunduğu"* ifade ediliyordu. Yine aynı ajansta İsrail 24 memleket arasında 1752 dolar ile fert başına en çok borcu olan devlet vasfını taşıırken, Türkiye için bu rakam 110 du. İsrail fert başına 149,3 dolar borç öderken, Türkiye sadece 5,7 seviyesinde kalıyordu. Bu rakamlar Başbakan Demirel'in *"En az borcu olan ülkelere biri Türkiye'dir"* iddiasını doğrular nitelikteydi⁵⁶³.

Ekonomide görülen bu büyüme AP nin halktan destek almasını sağlarken, askerin de AP'ye bakışında ciddi değişikliklere neden olmuştu. AP, muhafazakar bir sağ

---

⁵⁶⁰ Çavdar, ss.156-157.

⁵⁶¹ Koçak ve diğerleri, s.252.

⁵⁶² Çavdar, s.159.

⁵⁶³ Hüseyin Demirel, **12 Mart'ın İç Yüzü, Nasıl Geldi, Nasıl Geçti?**, 2.Baskı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, ss.24-26.

parti olmasına rağmen modern ve kalkınmacı bir Türkiye görüntüsü çizmiştir. Ancak ülkede yaşanan siyasi gelişmeler bu ekonomik tablonun değişmesine ve ülkenin siyasi krizlere sürüklenmesine neden olacaktı⁵⁶⁴.

İçerde muhalefet "memleket batıyor" diye vatani kurtarma çağrılarında bulunurken, dış devletler de boş durmuyor, Türkiye'nin nasıl ilerlediğini görerek, endişeye kapılıyorlardı. Çünkü sanayisini geliştirmiş bir Türkiye'nin tarihi ve dini bağları bulunan islam ülkelerindeki zengin pazarlara kısa zamanda hakim olacağını biliyorlardı. Bu nedenle 1966 larda Avrupa ve Amerika Türkiye'nin kalkınmasında lazım olan kredilerde kısıtlamalara gitmişlerdi. Bunun üzerine Demirel, 1967 de daha önceki temaslarını artırarak Rusya ile geniş bir ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması yapmıştı. Kliring sistemine göre 15 yıl vadeli, yüzde 2.5 faizle kurulan tesislerin karşılığı olarak Türkiye, dünya piyasalarında serbest dövizle satmakta zorluklarla karşılaştığı fındık, portakal, zeytin gibi malları veriyordu. Yani para yerine mal verilecekti.

Antikomünist bir Başbakan olan Demirel'in Rusya ile yakınlaşmasına karşı yapılan eleştirilere 3 Ocak 1976 tarihindeki beyanatıyla şöyle cevap veriyordu:

" İngilteresi, Amerikası, Fransası, Sovyetlerle tam işbirliği halindeyken Türkiye neden tek kapıya dayanacak? Çek Başbakanı gelecek yakında, ondan elektrik santralleri alacağım. Yararım neyse onu yapacağım. Sadece Amerika, sadece Dünya Bankası veya Avrupa Kalkınma Bankası mı? Hayır kısıtlı verdikleriyle yetinmek neden? Yakında Japonlar gelecek, heyetle...Bir demir-çelik fabrikası da onlarla konuşacağım. Nereden bulursam oradan alacağım elbette..."

1967 de imzalanan anlaşmaya göre Ruslar, Türkiye'de 5.2 milyar liralık, aşağıda adı geçen tesisleri kurmayı kabul etmişlerdi. Bunlardan hemen hepsi bugün faaliyete geçmiş bulunmaktadır:

- 1) Seydişehir alüminyum tesisleri
- 2) İzmir Aliğa rafinesi
- 3) Bandırma Sülfirik asit fabrikası
- 4) İskenderun demir çelik tesisleri
- 5) Çanakkale Çan linyit tesisleri
- 6) Bursa Orhaneli linyit santralleri
- 7) Seyitömer transmisyon hattı⁵⁶⁵. AP iktidarı devrinde Ruslarla teknik ve ekonomik ilişkilerin zirveye çıkması karşısında, CHP ve sol basın "Hani siz komünizme

---

⁵⁶⁴ Tarım, ss.62-63.

⁵⁶⁵ Demirel, ss.29-30.

karşıydınız... Komünist ile alış veriş yapmanız bir tezat değil mi? " şeklindeki sorulara AP li Seyfi Öztürk 'ün verdiği cevap ise *"ideoloji değil, teknoloji alıyoruz"* şeklindeydi⁵⁶⁶.

Ne yazık ki ekonomik büyüme oranları bozulmaya başlamış, tarım ve sanayi üretimi plancıların bekledikleri kadar hızlı bir biçimde artış gösterirken, inşaat ve hizmet sektörü DPT'nin belirlediği hedefleri aşmıştı. Ekonomi yurt dışında çalışan işçilerin gönderdiği dövizlere aşırı derecede bağımlıydı ve bu kaynağın geleceği belli değildi. 1973'ün sonunda Türk işçilerin Avrupa'ya gidişi durmuş, Alman hükümeti, Almanya'daki artan işsizlikle başa çıkmak için yabancı işçilerin ülkelerine geri dönme planları uygulamaya başlamıştı⁵⁶⁷.

O zaman *"Otodan totoya kadar yeni vergi"* diye sloganlaşan Finansman Kanunu tasarısı, 22 Mayıs 1970 de açıklanınca büyük yankılara sebep oldu. 2 milyar liralık yeni vergi getiren tasarının hedefi, yüksek gelirliilerden daha fazla vergi alınıp, düşük gelirliilerle aradaki uçurumu biraz olsun kapatabilmektir. Finansman Kanunu içine giren bazı vergiler ise; Taşıt vergisi, işletme vergisi, Gayrimenkul değer artışı vergisinin yanı sıra spor-toto vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, bina inşaat vergisi, veraset ve intikal vergisi, damga vergisi ve harçlar... Personel Kanunu ile binen 2.5 milyar liralık yükü kaldırmak için, özellikle lüks sayılabilecek tüketime konulan vergilere; büyük mal mülk sahipleri, tüccarlar, gazinocular, lokantacılar şiddetle karşı çıktı. Ticaret odaları, esnaf kuruluşları hükümete karşı büyük baskılarda bulundu. Kanun komisyonda görüşülürken komisyon başkanı olarak vazife yapan AP Muğla milletvekili Ahmet Buldanlı'nın anlattığına göre; köylü için lazım olan *" at nalı ve mih"* a vergi koydurulmuş, buna karşılık buzdolabı, klima gibi daha az ihtiyaç olan mallar vergi dışında tutulmuştu. Söylendiğine göre Vehbi Koç; bazı AP lilere tasarı görüşülürken *"Söyleyin ağanıza, o vergileri vermeyeceğiz"* demişti. Fakat sonradan *"vermeyeceğiz"* dediği vergiler alınmıştı. Demirel ise 31 Mayıs'ta Ankara'da toplanan Odalar Birliği toplantısında, vergileri savunarak iş çevrelerinden gelen baskılara karşı *"Hedefimiz 1975 te tediye muvazenesi sağlamak ve kendi gücümüzle geçinebilmektir."* şeklinde konuşuyordu⁵⁶⁸.

---

⁵⁶⁶ Demirel, ss.35-36.

⁵⁶⁷ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.161.

⁵⁶⁸ Demirel, ss.73-75.

Finansman Kanunun 29 Temmuz da parlamentodan çıkmasının akabinde 10 Ağustos da verilen "*Devalüasyon*" kararı, aslında Türkiye'nin kalkınmasında gerekli dönemeçlerden birini teşkil ediyordu. Devalüasyon ile birlikte aşırı fiyat artışlarını önlemek için hükümet seri tedbirler de getiriyordu. Buna göre, haksız olarak zam yapmaya teşebbüs eden sanayiler, ithal ve kredi kolaylıkları kaldırılarak cezalandırılacaktı. Damga vergisi % 25 ten % 10 a düşürülüp, sanayi mallarının ihracının teşviki gayesiyle yeni fonlar kuruluyordu⁵⁶⁹.

Ayrıca Türk lirası % 66 oranında devalüe edildi. Böylece daha önce 9 lira olan 1 ABD doları 15 liraya çıktı. Kararla birlikte başta şeker, benzin, gaz ve mazot olmak üzere birçok ürüne zam yapıldı. Alınan karar, "*Türkiye'de 12 yılda bir devalüasyon yapılır.*" sözünü doğruladı. Kararla birlikte altın fiyatları da arttı. Cumhuriyet altını 35 liralık artışla 140 lira oldu. CHP Genel Sekreteri Ecevit, "*Bu kararlar ekonomiyi batmaktan kurtaramaz.*" dedi. 28 ağustosta devalüasyonla ilgili yeni bir iddia ortaya atıldı. Merkez Bankası'nın devalüasyon öncesi kimliği belirsiz kişilere 476 milyon lira değerinde döviz sattığı ileri sürülerek, böylece devleti 320 milyon lira zarara soktuğu belirtildi. Ecevit "*Hükümet istifayı düşünsün*" dedi⁵⁷⁰.

MBK'nın DP lilerden devraldığı ekonomi iflas etmişti. 10 yıllık enflasyoncu politikalar altın ve döviz rezervlerini fiilen tüketmişti; dış borç yaklaşık 850 milyon dolardı, geçen 10 yıl boyunca ticaret dengesi sürekli bozulmuş ve ihracat yıllık 300 milyon dolar civarında donup kalmıştı⁵⁷¹. Bütün bu icraatler, hükümet aleyhinde olanların sayısını çoğaltılıyordu. Nitekim muhtıradan hemen sonra Vehbi Koç, 9 Nisan 1971 de yaptığı önemli bir konuşmada, AP nin kendinden bekleneni vermediğini öne sürerek, "*Hadiseler tahminlerimizde yanıldığımızı bize gösterdi*" deyip getirilen vergilerden ve alınan ekonomik kararlardan memnun olmadıklarını açıkça dile getiriyordu⁵⁷².

Demirel, 2 Şubat 1975 te Aydınlar Ocağında yaptığı konuşmada,

"Memleketin iktisadi şartları şöyle bozulmuş, şöyle geri gitmiş dendi. Biz 12 Mart günü idareyi bıraktığımız aman 425 milyon dolar döviz bıraktık. Türkiye ilk defa kendi kaynaklarından silah aldı. Fantom tayyaresi aldı. Bu bizim

⁵⁶⁹ Demirel, ss.76-77.

⁵⁷⁰ Milliyet, 30 Ağustos 1970.

⁵⁷¹ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.267.

⁵⁷² Demirel, ss.77-78.

*getirdiğimiz ekonomik politikamızın başarısının neticesi idi. 700 bin sigortalı işçiyi 1,5 milyona çıkaran biziz. Ve bankalardaki mevduatı 10 milyardan 40 milyara çıkaran biziz. Ve Türkiye'nin bütçesini 10 milyardan 50 milyara çıkaran biziz...Bizim üstümüze yönetilecek iktisadi kötölemenin, iktisaden iyi yönetilmediği şeklindeki kötölemenin hiçbir değeri yoktur. ..Bakin 1974 senesinden bu yana bir paket Maltepe sigarası için kuyruğa giriyor Türkiye'de vatandaş. Yedi sene biz Türkiye'yi idare ettik, kim ne için kuyruğa girdi...Kötölemek gayet kolaydır."*⁵⁷³.

3.12. AP DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA

Türk dış politikasının belirlenmesinde, etrafında yer alan ülkelerin Türkiye'ye yönelik tutum ve davranışlarının büyük etkisi vardır. Çevresindeki ülkelerin bir kısmının rejimleri ve coğrafi konumları sebebiyle Türkiye'nin milli güvenliğini politik, askeri, sosyal ve ekonomik yönlerden olumsuz bir şekilde etkilemiş, Özellikle Ege ve Kıbrıs konularında yaşanan sorunlar, komşu ülkelerin bazılarındaki silahlanma faaliyetleri, Türkiye'nin savunma ihtiyacının ve savunma harcamalarının artmasına neden olmuştu⁵⁷⁴.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra süper güç olarak ortaya çıkan ABD, komünizm ideolojisine karşı özellikle Sovyetler Birliği ile sıkı mücadeleye başlamıştı. Dünyadaki devletler ise ABD liderliğinde Batı Bloğu ve Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloğu arasında başlayan soğuk savaşın etkisinde kalıyordu. Türkiye ise Sovyet tehdidine karşı Batı Bloğu'nda yer almıştır. 27 Mayıs sonrası ihtilalciler hemen NATO ve CENTO'ya bağlılıklarını bildirmişlerdir. Belli dönemlerde ABD ile sorunlar yaşansa da, dış politika hemen hemen hiç değişmemiştir. ABD ile yaşanan en önemli kriz ise Kıbrıs sorunuydu⁵⁷⁵.

22 Ekim 1962'te Kennedy'nin Küba'da Sovyet füzeleri bulunduğunu açıklaması ve ABD donanmasının Küba'yı ablukaya alması sonucu kriz başlayacaktı. SSCB, Küba'ya giden gemilerine engel olunursa buna karşı koyacağını bildirdi. 48 saat süren nefes kesici bekleyişten sonra ABD, Küba'ya gitmekte olan gemilerin yollarını kesmiş, Küba'ya savaş malzemesi taşıyan 12 Sovyet gemisi geri dönmüştü. Türkiye, bir çatışma çıkması durumunda,"topun ağzında"ydı. Ancak sonuna kadar müttefiki ABD yi destekledi. Kruşçev, Türkiye'yi de işin içine karıştırmıştı.

---

⁵⁷³ Demirel, ss.49-50.

⁵⁷⁴ Öztürk, ss.165-166.

⁵⁷⁵ Tarım, s.64.

Küba'daki füzelere karşılık, Türkiye'deki Jüpiter füzelerin sökülmesini istiyor veya Küba'nın işgaline karşı Türkiye'nin işgalinden söz ediyordu. 27 Ekim'de Ruslar'ın geri çekilmesiyle Küba'ya karşı bir askeri hareketin çok yakın olduğunu söyleyen ABD li görevliler, Kennedy'nin geri çekilmeye karşılık olarak Berlin veya Türkiye'deki füzeler üzerinde pazarlık yapmadığı konusunda ısrar ettiler. Nükleer bir savaşın eşiğine gelen dünya, Sovyet lideri Kruşçev'in Küba'daki füzelerin söküleceğini açıklamasıyla nefes aldı. Buna karşılık Başkan Kennedy, ABD nin Küba'yı işgal etmeyeceğine ve Küba üzerindeki ablukanın kaldırılacağına dair söz vermesiyle konu kapandı⁵⁷⁶.

13 Ocak 1964'te Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında başlayan konferansa 16 Ocak'tan itibaren Kıbrıs Rum ve Türk toplumları temsilcileri de katıldı. Konferansta Türkiye, Londra ve Zürich anlaşmalarının Türk toplumuna sağladığı hakları güçlendirmek üzere adadaki Türk askerinin sayısının artırılmasını ve gerektiğinde bunlara polis görevi verilmesini talep etti. Yunanistan mevcut statükonun korunmasından yanaydı. İngiltere ise konunun Birleşmiş Milletlere götürülmesini talep etti. Türkiye bu talebi kesinlikle reddetti. Rauf Denktaş yeni bir görüş ortaya atarak iki toplumun ayrı kantonlar halinde yaşayacağı federal bir yapının kurulmasını savundu. Konferans soruna çözüm bulmaktan uzak gözüküyordu. Türkiye sonunda *"sağırklar diyalogu"*na dönüşen Londra Konferansı'ndan çekilme kararı aldı⁵⁷⁷ ve 13 Mart 1964'te İnönü koalisyonu, derhal ateşkes sağlanmadığı, Türk bölgelerindeki kuşatma kaldırılmadığı, Ada'daki Türklerin cemaat özgürlüğü sağlanmadığı ve Türk rehinelere serbest bırakılmadığı takdirde tek taraflı müdahale tehdidinde bulunan bir nota gönderdi. Makarios, notayı reddetti. Türk kamuoyu adadaki olaylar yüzünden öfkelenmiş ve Türk davasının haklılığına inanmıştı⁵⁷⁸. Cumhurbaşkanı Gürsel, 16 Nisan 1964 'te *"NATO, milli ve haklı davamızda bizi yüzüstü bırakırsa bunu gayri dostane bir hareket telakki edeceğiz."* şeklinde konuştu. İnönü'nün Time dergisine verdiği demeçte ABD 'de büyük yankı uyandırdı. İnönü Time muhabirine, *"İttifak içinde mesuliyeti olan Amerika'nın önderliğine inanıyordum. Şimdi bunun cezasını çekiyorum"* dedi⁵⁷⁹.

---

⁵⁷⁶ Devrim, s.381.

⁵⁷⁷ Milliyet, 13 Ocak 1964.

⁵⁷⁸ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.168.

⁵⁷⁹ Milliyet, 16 Nisan 1964.

Bu arada ABD Başkanı Johnson'un İsmet Paşa'nın 3. koalisyon döneminde gönderdiği⁵⁸⁰ 4 Haziran 1964 tarihli mektubu Ankara'ya ulaştı. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edeceğini ABD ye bildirilmesi üzerine, Johnson'un İnönü'ye hitaben yazdığı mektup, Ankara'da soğuk duş etkisi yaptı. Mektubunda ABD nin Türkiye'ye yardım olarak verdiği silah ve malzemenin Kıbrıs'ta kullanılmasına izin verilemeyeceğine dikkat çektikten sonra, müdahalenin Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa yol açması ihtimali üzerinde durarak, bunun NATO için kabul edilemez olduğunu belirtiyor. Türkiye'nin NATO müttefiklerinin onayı olmaksızın Kıbrıs'a yapacağı askeri müdahale, Türkiye'ye karşı bir Sovyet müdahalesine yol açarsa, NATO üyelerinin Türkiye'yi savunma yükümlülüklerinin olup olmadığının belirsizliği üzerinde duruyor. Johnson, konuyu görüşmek üzere İnönü'yü Washington'a davet ediyor. Mektup saygısız üslubuna rağmen Türkiye üzerinde istenilen etkiyi yapıyor ve Türkiye müdahaleden vaz geçtiğini belirtiyordu⁵⁸¹.

Bütün bu olaylar sonucu 21 Haziran'da ABD ye Başkan Johnson'un gönderdiği özel bir uçakla giden İnönü, 22 Haziran'da Beyaz Saray'da Başkan Johnson 'la 50 dk süren bir görüşme yaptı. Johnson'un İnönü ile Yunanistan Başbakan'ı Papandreu'yu bir araya getirme çabaları, Papandreu'nun olumsuz tutumu nedeniyle gerçekleşemedi⁵⁸².

ABD Başkanı Johnson, İnönü'ye *"Tek taraflı hareketten vazgeçilmediği takdirde, Nato ve G. Konseyini toplantıya çağıracağını"* bildirmişti. Johnson mektubuna İnönü'nün cevabı, *"Mesajınızın üslubunu aceleyle yazılmasına bağlıyoruz. "* derken öte yandan mecliste hükümetten, mektubun basına sızdırılışı konusunda açıklama istendi. TİP İstanbul milletvekili Çetin Altan, *"Hükümet arşivlerine sahip değil mi? Meclis postaneye döndü. Gelen mektuplar dağılıyor"* demiş Demirel ise, *"Devlet mekanizmalarında sızmalar var. Bizim devraldığımız durum bu. Bundan müştekiyiz"* demekle yetindi⁵⁸³.

Johnson'un bu mektubu şiddetli bir biçimde anti-Amerikancılığa zemin hazırladı. Hem ulusalcıların hem de solcuların *"Bağılantısız Türkiye"* için büyük

---

⁵⁸⁰ Koçak ve diğerleri, s.245

⁵⁸¹ Milliyet, 6 Haziran 1964.

⁵⁸² Milliyet, 23 Haziran 1964.

⁵⁸³ Milliyet, 14 Ocak 1966.

gürültü koparmalarına sebep olmuştu. Dışışleri Bakanlığı'ndan ülkenin dış ilişkilerini gözden geçirmesi istendi ve akabinde Genelkurmay başkanlığı da sadece milli çıkarlar için kullanılacak, NATO'dan tamamen bağımsız bir tümen kurdu⁵⁸⁴.

NATO çerçevesince geliştirilen ve daha çok askeri alanda ortaya çıkan ikili ilişkilerden, ABD nin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda faydalanmak istemesi ve bunun için yaptığı yardımları dolaylı bir şekilde tehdit unsuru olarak kullanma yoluna gitmesi, Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir⁵⁸⁵.

Bu bağlamda Kıbrıs'a yönelik bir müdahalenin ABD Başkanı L. Johnson'un yazmış olduğu mektubun engellemesi İnönü'nün müttefiki olan ABD 'ye güveninin sarsılmasına neden olmuştu. Nitekim 1964 yılı sonlarında, ABD yetkililerinin Ankara'da yeni bir hükümet oluşumu için çareler aradıklarına ilişkin haberler basında sık sık görünmeye başlamış ve sonunda İnönü devrilmişti⁵⁸⁶. 1964 Kıbrıs krizine kadar ABD ile ilişkiler normal seviyesinde devam ediyordu. Ancak Kıbrıs konusunda ABD Başkanı Johnson'un Türkiye'yi yalnız bırakması, hatta Rusya'ya karşı bile Türkiye'yi koruyamayacağını açıklaması ilişkileri bir anda germiştir. 1965 yılında Demirel'in iktidara gelmesiyle Amerikancı politikaları devam ettireceği sanılmış fakat tam aksi olmuş, Sovyet Rusya ile dostluk kurulmaya çalışılmıştır⁵⁸⁷.

1965 yılının Ocak ayına gelindiğinde ise Doğu Blok'u devreye giriyordu. Ankara'ya gelen Podgorniy başkanlığındaki SSCB Yüksek Şurası Heyeti Türkiye'ye gelmiş, 5 Ocak'ta Millet meclisinde bir konuşma yapan Podgorniy, *"Türkiye'ye yardım etmeye daima hazırız."* dedi. Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan İnönü'yü ülkesine davet etti. ABD Başkanı Johnson'un Türkiye Kıbrıs'a çıkarma yapmaya hazırlandığı sırada, Haziran 1964 te Başbakan İnönü'ye gönderdiği talihsiz mektup, Türk-Amerikan ilişkilerinde soğumaya yol açarken, Türk-Sovyet ilişkilerinde normalleşme doğrultusunda bazı gelişmelere sebep olmuştu⁵⁸⁸.

---

⁵⁸⁴ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.168-169.

⁵⁸⁵ Öztürk, s.168

⁵⁸⁶ Çavdar, s.117.

⁵⁸⁷ Köse, s. 100-101.

⁵⁸⁸ Milliyet, 6 Ocak 1965.

ABD desteğiyle siyasal yaşama dahil olan Demirel, siyasal ve ekonomik olarak ABD'yi karşısına almaya niyeti yoktu⁵⁸⁹. Bu amaçla dış ilişkilerde ABD ile SSCB arasında yumuşamanın etkili olmaya başladığı ve dünya ekonomisinin çevre ülkelerinde büyümelerine izin verdiği bir ortamda hükümet kuran Demirel, avantajlı konumunu iyi kullanabilmiştir⁵⁹⁰.

Demirel hükümeti Moskova ile ikili ilişkiler konusunda sadece siyasal nitelik yönünden değil, ekonomik alanda da olumlu gelişmeler yaşamıştı. Ekonomik kalkınmaya öncelik veren Demirel hükümetinin Moskova ile ilişkilerini geliştirmesinin Kıbrıs sorununa olumlu yansımaları olmakla birlikte ekonomik projelere verilen Sovyet kredileri ve teknik yardımlar da Demirel hükümetinin yüzünü güldürmüştü⁵⁹¹.

Türkiye'nin komünist ülkelerle teknik işbirliği kurması, dış ülkelerde de endişe uyandırmaktaydı. Paris-Match muhabirinin, *"Ya Rusya? ülkeniz her zaman anti-komünizmi savundu ve komünist partisi gayri meşrudur. Amerika ile münasebetlerinizin geçirdiği kriz nazar-ı itibara alınırca bu tutumun daha güçleşeceğinden çekinmiyor musunuz?"* demesine karşılık, Demirel meseleye tam bir açıklık getirmişti: *"Rusya'da demokrasi gayr-i meşrudur. Moskova ile münasebetlerimizi iyileştirmek için, Türkiye'de komünizmi meşru hale sokmayacağım. Türkiye Amerikalıların himayesinde değildir. Rusların himayesi altına da girmeyecektir."*⁵⁹²

Demirel'in ekonomik kalkınma arzusu ve aynı dönemde ABD nin Türkiye'ye yaptığı dış yardımları denetlemesi ve bu yardımları azaltması, yeni hükümeti Sovyetler Birliği'ne iten temel nedendi. AP hükümetinin Doğu Bloğu'na yönelik politikası tamamıyla ekonomik nedenlerden kaynaklanıyordu. Yani bu ilişki Batı bağlantısına alternatif olarak değil, Batı bloğuyla birlikte yürütülüyordu⁵⁹³.

---

⁵⁸⁹ Melek M. Fırat, **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997, s. 213.

⁵⁹⁰ Koçak ve diğerleri, s.252.

⁵⁹¹ Sümercan, s.143.

⁵⁹² Demirel, ss.39-40.

⁵⁹³ Sümercan, s.148

Fakat tam da o sıralarda çıkan yaygın söylentiye göre: " ABD nin Türkiye'deki çıkarları tehlikeye düşebilir, dolayısıyla daha rahat diyalog kurabileceği AP ni tercih ederek Türk siyasetinde daha aktif rol oynayacak." şeklinde idi. 1961-1965 dönemine ayrıntılı olarak bakıldığında, Türkiye'de anti-Amerikan dalganın hızla yayılmakta olduğu dikkat çekmekteydi. 1960'lar Türkiye'sinde siyasi gelişmelerde önemli rol oynayan sosyalistler, bir haftada 30 bin yüksek tiraja ulaşabilen YÖN dergisi ve Sosyalist Kültür Dergisi(SKD), öte yanda küçük ama etkin bir parti olan TİP aracılığı ile Türk-Amerikan ilişkilerini ve NATO'yu tartışma platformuna getirmişlerdir⁵⁹⁴.

Amerika'da eroin sayısının giderek artması gençlik için büyük bir tehlike yaratıyordu. Amerikaya sokulan afyonlar, kalitesi yüksek olduğu için Türk Haşhaşı diye müşteriye sunuluyordu. Afyon kaçakçıları da "Türk Beyazı " propagandasıyla ABD ye giren bütün eroinlerin Türkiye'den geldiği kanaati yaygınlaştırıldı⁵⁹⁵. Amerika'ya giren uyuşturucu maddenin % 80 ninin Türkiye'den gönderildiği açıklanıyordu⁵⁹⁶.

1969 de Başkan seçilen Richard Nixon göreve geldiğinde ilk işi ABD'yi sarmış olan uyuşturucu sorunuyla mücadele etmektir. Nixon'a göre ülkesindeki uyuşturucu bağımlılığı sorunu Türkiye'deki haşhaş ekiminin yasaklanması ile son bulacaktı. Bu düşünce doğrultusunda ABD'nin Ankara Büyükelçisi vasıtasıyla Türk hükümetinin haşhaş ekimine son vermesini isteyen sözlü bir mesaj gönderdi. Ancak Süleyman Demirel bu isteği reddetti. Bir süre sonra haşhaş ekiminin yasaklanmaması halinde ekonomik yardımların kesilebileceği tehdidinde bile bulunuldu. Amerikan raporlarında Adalet Partisi hükümetinin uzun ömürlü olmayacağına dair tespit ve değerlendirmelere yer veriliyordu. Demirel ise bunun yerine haşhaş ekiminin yasal olmayan yollarla satışını engellemeye yönelik kontroller uygulayabileceklerini belirtti. Demirel'e göre haşhaş, Anadolu topraklarının binlerce yıllık geleneksel mahsulüydü ve on binlerce çiftçinin gelir kaynağıydı ⁵⁹⁷.

Afyonkarahisar milletvekili Süleyman Mutlu'nun haşhaş ekiminin tahdidi, alım fiyatları ve kaçakçılığın önlenmesi için alınması gerekli tedbirlere dair demeci:

---

⁵⁹⁴ Koçak ve diğerleri, s.245.

⁵⁹⁵ Demirel, s.54.

⁵⁹⁶ Ulus, 6 Mart 1970.

⁵⁹⁷ Macide Başlamışlı, **Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası'na Giden Yolda Haşhaş Sorunu**, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 5(14), 2018, s.372.

*"...Haşhaş ekimi Türkiye'de 90 bin ailenin üretimi ile meşgul olduğu bir tarım kolu idi...Türk milleti olarak övünülecek bir tarafımız, Afyon sakızının uyuşturucu maddesinden istifade etmeyişimizdir...Amerikan vatandaşları biz afyonu kökünden kaldırsak, hiç ekmesek, yine uyuşturucu madde bulacaktır...Amerika bize "Afyonu sınırlayın, ekmeyin" derken bize öyle geliyorki, kendi ilaç fabrikalarında uyuşturucu sentetik maddelerin yapımını çoğaltmak ve sürümünü fazalalaştırmak hedefini güdüyor."*⁵⁹⁸.

12 Mart Muhtırası'nın arkasında ABD'nin olduğu iddiası sol çevrelerce olduğu gibi Adalet Partisi hükümeti yetkilileri tarafından da defalarca dillendirilmişti. Adalet Partisi hükümetinde Dış İşleri Bakanlığı yapmış olan İhsan Sabri Çağlayangil anılarında: *"12 Mart Askeri Muhtırası'nın arkasında CIA ve haşhaş sorunu vardır"* diyerek 12 Mart'ta CIA 'nin rolüne dikkati çekmiştir ⁵⁹⁹. Ayrıca ABD Başkanı Nixon'un güvenlik danışmanları Helmut Sonnenfeldt, Harold H. Saunders ve Henry Kissenger ile 10 Temmuz 1970 tarihli bir güvenlik toplantısında Türkiye'de hükümetin herhangi bir nedenle düşmesi durumunda Amerikan çıkarlarının korunmasına yönelik ne gibi adımlar atılması gerektiği yönünde bir eylem planı hazırlaması ve ABD çıkarlarının aslında Demirel hükümetinin düşmesine bağlı olduğunun vurgusu yapması dikkate değerdir ⁶⁰⁰.

Demirel hükümetine laf anlatamayan ABD, 12 Mart hükümetine haşhaş yasaklattıktan sonra, o zamanki Başbakan Erim'den övgüyle söz ediyordu. 30 Haziran 1971 de iki ayrı hükümet, aynı anda yaptıkları açıklamalarda, Türkiye'de haşhaşın yasaklandığını ilan etmişti. Başkan Nixon, bu anda FBI Milli Akademisi'nden mezun olanlara hitaben yaptığı konuşmada, Nihat Erim'in tutumunu, *"cesur ve devlet adamı vasfına yakışır tutum"* diye tarif etmişti. Ne tuhaftır ki, Başbakanlığı sırasında Amerika'ya giden Erim'e, Nixon daha önce verilmeyeceği söylenen fantomları derhal alabileceğimizi açıklamıştı. Türkiye'de haşhaşın yasaklandığı üç yıl boyunca Amerika 'ya giren uyuşturucu maddelerin miktarında hiçbir azalma olmadı. Böylece Amerikan gençliğini, dünyadaki toplam haşhaşın % 9,6 sını yetiştiren Türkiye'nin zehirlemediği ortaya çıktı. Çünkü Türkiye'de yetiştirilen haşhaş, sıkı denetim altında idi. Bu yüzden kaçakçıların eline geçmesi kolay değildi. Kontrollü ekilen haşhaştan elde edilen afyon sütünü, üreticiden devlet

⁵⁹⁸ TBMMTD, MM, 8.C.131. Birleşim, ss.563-565

⁵⁹⁹ İsmail Cem İpekçi, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayıncılık, İstanbul 1977, s.296.

⁶⁰⁰ Başlamışlı, s. 373.

beyanname ile alıyordu. Demirel, *"Amerika ile ihtilaflarımızın kökünde haşhaş yatar"* derken meseleyi daha da gün yüzüne çıkarıyordu⁶⁰¹.

Bu dönemde yaşanan bir diğer kriz ise U-2 casus uçakları Amerikan istihbarat işlerinde kullanılıyordu. Orman içindeki bir otomobilin plakasını bile tespit edebilecek hassas cihazlarla donatılan bu casus uçakları, yıllarca Rusya üzerinde incelemelerde bulundu. Adanada'ki incirlik üssünde havalanan U-2 nin Gary Powers isimli pilotunun itiraflarıyla, bu uçakların CIA tarafından kullanıldığı anlaşılabilecekti. Bu durum Kremlin'in sert tepkilerine yol açtı. Kruşçev yaptığı açıklamada, uçakların havalandığı meydanları bombalamak tehdidinde bulundu. ABD Dış İşleri Bakanı, 27 Mayıs günü istihbarat uçuşlarının durdurulduğunu açıklarken, Türkiye'de Demokrat Parti iktidarı devrilecekti. İhtilal hükümetinin Dış işleri Bakanı Selim Sarper, 1 Haziran 1960 da yaptığı basın toplantısında Amerika ile daha önce yapılan bütün anlaşmaların geçerli olduğunu belirterek, Kruşçev'in *"bombalama"* tehdidini dikkate almayacaklarını söyledi. Fakat 1965 yılı Ekim'inde tek başına iktidara gelen Demirel hükümeti, iki ay sonra U-2 lerin Türkiye'den *"meteorolojik araştırma yapma"* gerekçesiyle havalanmasını yasakladı. Görüldüğü gibi Demirel hükümeti ile ABD hükümeti arasındaki ihtilaflar ta 1965 lerde başlamış oluyordu⁶⁰². 1966 yılında ise bu sefer Ruslar'a ait 11 *"kosmos"* yapma uydusunun Amerika semalarında dolaşarak, Moskova'ya Birleşik Devletler Silahlı Kuvvetlerinin durumu hakkında bilgi gönderdiği Washington 'da açıklanmıştır. Amerikalı uzmanlara göre her 16 günde bir Amerika'nın üstünde bir Sovyet yapma uydusu dolaşarak bilgi toplamaktadır. Uzmanlar bu uyduların içinde pilot bulunan Sovyet uzay gemilerinin havalandığı Tyuratam'dan uzaya fırlatıldıklarını da belirtmişlerdir⁶⁰³.

Aralık 1966'ya gelindiğinde ise Türkiye'de bulunan Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksey Kosigin'in ziyareti Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir gelişmeyi göstermektedir. Eski Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün 1965 te Moskova'ya yaptığı ziyareti iade eden Kosigin, Başbakan Demirel'le yaptığı görüşmelerde, *"İlişkilerimizi Atatürk-Lenin dönemine döndürmek istiyoruz. Biz ilişkilerimizin askeri alan dışında çok sıkı olmasından yanayız."* dedi. Demirel karşılık olarak Türk-Sovyet ilişkisini

---

⁶⁰¹ Demirel, ss.59-62.

⁶⁰² Demirel, ss.65-68.

⁶⁰³ Milliyet, 24 Temmuz 1966.

geliştirmekten yana olduklarını söyledi. Ayrıca Kosigin Demirel'e U2 casus uçaklarının Sovyetler Birliği üzerindeki uçuşlarının yasaklanmasından duyduğu memnuniyeti de dile getirmişti⁶⁰⁴. Kosigin Türk-Sovyet ilişkileri tarihinde Ankara'yı ziyaret eden ilk Sovyet başbakanı oldu. Görüşmeler boyunca iki taraf da başlamış olan dostluk ilişkilerini geliştirmek ve uzun bir tarih boyunca devam eden karşılıklı kuşkuları gidermek istediklerini dile getirdiler. Kosigin'in Ankara ziyareti Kıbrıslı Rumlar arasında tepki doğmasına yol açtı. Lefkoşa'daki Sovyet Büyükelçiliğinin önünde gösteriler yapıldı ve Kosigin 'in Ankara'da verdiği demeçler kınandı⁶⁰⁵.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında başlayan, islam ülkeleriyle bağlarını koparma ve tamamen Batı'ya yaklaşma politikası, 1950 den sonra da devam etti. 1955 te Banduk konferansında müslüman ülkeler aleyhine olan kararlarda NATO ile birlik olan Türkiye, 1958 de de Cezayir'in Fransa ile yaptığı mücadeleyle ilgili olarak BM deki bir oylamada, Batı ile aynı yönde duruş sergilemişti. 1956 da Süveyş buhranı sırasında Mısır'ı değil, İngiltere'yi tutan Türkiye; 1958 de Lübnan'a Irak'taki darbe münasebetleriyle, Amerikanın İncirlik'teki üssü kullanmasına engel olamamıştı. Ancak bu yönelişte DP ye biraz hak vermek gerekiyor. Kısa bir süre önce Rusya'nın boğazları istemesi, Ardahan'ın verilmesini talep etmesi, Türkiye için savunma yönünden Amerika'ya yönelmekten başka çare bırakmamıştı. Türkiye, AP iktidarı ile ilk defa alışlagelen dış politikadan ayrılmaya başlamış ve Orta Doğu'ya açılmak için adımlar atmıştı. 5 Haziran 1967 de patlak veren Arap-İsrail savaşında, Türkiye bu politikanın gereği olarak, savaşta ağır kayıplara uğrayan Arap ülkelerine yiyecek, giyecek ve ilaç yardımında bulunarak İslam alemine yaklaşmanın ilk örneklerini gösteriyordu. Başbakan Demirel, 8 Temmuz 1967'deki yaptığı basın toplantısında " *Barışın tesisi için İsrail'in işgal ettiği toprakların tahliyesinin şart olduğunu*" belirterek, birçok Batı ülkesinin aksine davranmamızda haklı olduğumuzu ifade ediyordu. Demirel yeniden Başbakan olduktan sonra 1 Mayıs 1975 te Beyrut'ta çıkan El Havadis gazetesinde yer alan beyanatında : "*Türkiye'de bulunan NATO üslerinin, Arap dünyasının istilasında kullanılmasına izin vermeyeceği*"ni tekrarlıyordu. Türkiye'nin bu politikası siyonizmin emellerine ters düşüyordu. Yeni

---

⁶⁰⁴ Milliyet, 27 Aralık 1966.

⁶⁰⁵ Sümercan, ss.144-145.

Türk dış politikası, Amerikan basınıni kontrollerinde bulunduran Yahudilerin yayılım ateşine geçmesine yol açtı⁶⁰⁶.

Türkiye bu yaklaşımlarıyla artık Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının koşulsuz temsilcisi olmayacağını ispatlamış oluyordu. Kendisinin özgün çıkarları vardı ve bu doğrultuda Batı'dan ayrı bir politika izlemek zorundaydı. Türkiye'de Arap ülkelerine sıcak bakan sağ kadar, Filistin davasını emperyalizme karşı verilen onurlu mücadele olarak destekleyen ve bu yolla bir kez daha ABD emperyalizmine karşı tavır alan sol kanat da hükümetin Ortadoğu politikasını yakından takip ediyordu⁶⁰⁷.

Dıştan görünen Türkiye ile, içeriden gösterilen Türkiye arasında dağlar kadar fark olması; 12 Mart'ın zeminin hazırlıyordu. Büyüyen Türkiye 'yi frenlemek için kredi vermeyerek baskı yapan dış dünyanın yanı sıra içte felaket tellallığı yapanlar; bir noktada birleşiyorlardı. Böylece 12 Mart seline Türkiye adeta sürükleniyordu⁶⁰⁸.

Arap ülkeleriyle Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar iyi ilişkiler kurulması yolunda adımlar atılmış ve Türk solunun da ülke içinde artan etkinliğine koşut olarak Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkileri sorgulanmaya ve gözden geçirilmeye başlanmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Türkiye yeni dış politika çerçevesinde Doğu, Batı ve Arap ülkeleri arasında kendisini dengede tutabilecek tek dayanak noktası olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu görerek Batı Avrupa ile bütünleşme sürecine hız kazandırmak istemiş ama 12 Mart muhtırasıyla kesintiye uğrayan Türk siyasal hayatı dış politikada da başlamış olan sürecin tamamlanmasına olanak tanımamıştır⁶⁰⁹.

Sonuçta, AP iktidarı dönemi, içte ve dışta Türkiye'nin güçlendiği, yeni dış politikaların üretildiği, Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulduğu, ABD'ye bağımlılığın azaldığı, ekonominin büyüdüğü bir süreçtir. Bu süreç bölgesinde önemli bir güç haline gelmekte olan Türkiye 'nin siyasi çalkantılarla önünün kesilmesiyle sonlanacaktır⁶¹⁰.

---

⁶⁰⁶ Demirel, ss.80-84.

⁶⁰⁷ Sümercan, s.155.

⁶⁰⁸ Demirel, ss.48-49.

⁶⁰⁹ Sümercan, ss.121-122.

⁶¹⁰ Tarım, s.67.

3.13. 1968 KUŞAĞI VE ARTAN SİYASİ OLAYLAR

1960-1971 arası dönem özellikle Avrupa'da öğrencilerin bir takım yeni düşünceler benimsediği, üniversite ders programlarının ve düzeninin eleştirildiği, bunlara çözüm bulmak için eylemlere geçildiği, daha demokratik bir üniversite için sosyalizm ve komünizm gibi fikirleri benimsedikleri bu amaçları doğrultusunda hareket ettikleri bir ara dönem olmuştur. İşçiler açısından ise daha iyi koşullarda çalışmak, ücretlerine zam getirilmesi ve işten atılmalarının durdurulması gibi tepkimelerin yaşandığı, öğrenci ve işçi eylemlerinin en yoğun olduğu bu dönemin adı "1968 Kuşağı" olarak adlandırılmıştır⁶¹¹

Mayıs 1968 de Fransa'da öğrenci gösterileri ve grevlerle sarsıldı. Kampüsleri kapatılan öğrenciler Sorbonne Üniversitesi'ni işgal ettiler. Huzursuzluk işçilere de yayıldı ve 13 Mayıs'ta genel grev ilan eden sendikalar, büyük bir gösteri düzenlediler. Yaklaşık 10 milyon işçinin grevi Fransa'da hayatı felce uğrattı. 25 ve 27 Mayıs'ta hükümetle sendikalar arasında yapılan görüşmeler grevleri durduramadı. Cumhurbaşkanı De Gaulle, 30 Mayıs'ta fransızlara hitap ederek istifa etmeyeceğini açıkladı. "Hayır çekilmeyeceğim." diye De Gaulle kendi konumunu savundu ve yasal yetkilerinden vazgeçmek niyetinde olmadığını söyledi. Fransa'nın yasal olmayan bir komünist dikta tehdidi altında bulunduğunu söyleyen De Gaulle, parlamentoyu feshettiğini, yeni genel seçimlere gidileceğini bildirdi⁶¹².

Fransa ve Almanya'da görülen Komünizmin başlattığı anarşi hareketleri Türkiye'ye de sıçramıştı. İktidar yıpratılmak için muhalefetin başı, "Boykot ve işgal birdir" diye sokak hareketlerine destek oluyordu. İktidarın eli kolu 1961 Anayasası ile bağlanmıştı. % 81 i CHP li olan Kurucu Meclisin hazırladığı ihtilal anayasası, komünizmin Türkiye'ye yerleşmesi için açık kapılar bırakmıştı. Muhtar veya özerk diye tarif edilen üniversiteye, emniyet güçlerinin girmesi mümkün değildi. Ecevit'in "halkın bu uyanışını jandarma bile önleyemez" şeklindeki tahrikleriyle, tedbir almak için gelen emniyet kuvvetleri taşta tutuluyordu⁶¹³.

---

⁶¹¹ Köse, s. 67.

⁶¹² Milliyet, 31 Mayıs 1968.

⁶¹³ Demirel, ss.11-12.

3.13.1. Öğrenci Eylemleri

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1960'ların başında öğrencilerin ve entelektüellerin oluşturduğu sol görüş giderek önem kazanmaya başladı. Bu gelişimin Türkiye'de olmasının nedenleri arasında Menderes'in devrilmesinde ve ikinci Cumhuriyet anayasasının biçimlenişinde üniversitelerin önemli rolü vardı. Bu sebepten öğrencilerin ve öğretmenlerin kendilerini toplumun itici güç olarak görmeye başlamaları hayli akla yakındı⁶¹⁴.

Bu dönemde özellikle üniversitelerde sol görüş ağırlık kazanmış, öğrenciler kendi siyasal derneklerini örgütlemeye başlamışlardı. Bu uyanışın endişelendirdiği sağ, artık rahat değildi ve komünizme karşı mücadele için kendi güçlerini harekete geçirmeye başladı⁶¹⁵.

Özellikle sağ ve sol kesim diye ikiye ayrılan aşırı grupların oluşturduğu öğrenci eylemleri üniversite ve yüksekokullarda etkili oluyordu. Öğrencilerin bazı istekleri başlangıçta hoşgörü ile karşılanmış, hatta üniversite yöneticileri ve kamuoyunun büyük kesimince de desteklenmişti. Fakat bu istekler yerini işgallere, yakıp yıkmalara, adam kaçırmalara ve silahlı çatışmalara bırakınca⁶¹⁶ artık "*gençlik olayları*" anlamını yitirmiş ve gençlik bütün bunların sonunda bir takım çevrelerin gözünde "*anarşi ve terörün kaynağı*" olarak görüldü⁶¹⁷. Sol cenahta yer alan komünizm eğilimli öğrencilerin niyeti önce devrimle sosyalizmi gerçekleştirmek ve ardından komünizme ulaşmak idi. Sağ cenah ise kendilerince Türk milliyetçiliğini ve Türk milletini var eden tüm değerlerine sahip çıkarak aşırı sol eğilimli kişilerin faaliyetlerine karşı mücadele yürütüyordu⁶¹⁸.

Yaşanan bu olaylar sonucu Cevdet Sunay'ın orduya Tamimi: "*Ordu aşırı akımların dışında kalmalıdır.*" Genelkurmay Başkanlığınca Kara, Deniz, Hava kuvvetleri personeli ile Jandarma Genel Komutanlığı mensuplarına gönderilen bir tamimde son günlerde aşırı sol ve aşırı sağ akımların yurt ölçüsünde yayılma istidatı

---

⁶¹⁴ Zürcher, s.369.

⁶¹⁵ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.166.

⁶¹⁶ Sümercan, s.96.

⁶¹⁷ Emre Kongar, "**Demokrasi ve Kültür**", 6.Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007, ss.148-149.

⁶¹⁸ Köse, s. 72.

gösterdiği belirtilmekte ve Silahlı Kuvvetler mensuplarının bu akımların dışında kalmaları önemle istenmektedir⁶¹⁹.

MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş verdiği bir ropörtajda: *"AP iktidarsızlığı üniversiteyi ihtilal ve anarşi yuvaları haline sokmuştur. Bunların karşısına teşkilatlandırdığımız Milliyetçi Gençlik çıkmıştır. Artık Türkiye üniversitesi, sokağı, meydanı ile sahipsiz değildir."* demiştir⁶²⁰. Demirel, *"Gereve de sokak kavgasına da alışmamız lazım, devlet bir komünist ihtilaline karşı koymaya bütün güçleriyle muktedir bulunuyor"* derken⁶²¹. Yine Demirel, 100 e yakın yerli ve yabancı gazetecilerin katıldığı 13. basın toplantısında : *"Memleketin idaresinden mesul siyasi iktidar ve devletin diğer organları nizamın korunmasını ve devletin emniyetini her şeyin üstünde tutacaklardır. Memlekette ne anarşiye gidilmesine ne de hürriyetlerin boğulmasına müsaade etmeye kimsenin hakkı yoktur"* ⁶²² demiştir.

Ülke kabaca ifadeyle Amerikancı sağ ve anti- Amerikancı sol olarak tanımlanan iki grup halinde kutuplaştı. Aslında anti-Amerikan grubu oluşturanlar, solcuların yanı sıra, çeşitli renklerden neo-Kemalist ulusalcıları da içeriyordu. Kemalistler, bağımsız, bağlantısız bir devlet kurmaya yönelmişler, muhalifleri ise yabancı vesayetini kabul etmek niyetindeydiler. Fikir kulüpleri, sivil toplum için gerçekleştirilen ilk ciddi girişimdi⁶²³.

1965'te sol eğilimli gençler tarafından kurulan FKF'nin çekirdeği, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi idi. Kurucular çoğunlukla TİP'li ya da TİP sempatzanıydı. Fakat TİP içerisindeki Milli Demokratik Devrim(MDD) muhalefetine gençlik üzerindeki etkinliği FKF'nin de 1967'den sonra MDD taraftarı gençler tarafından ele geçirilmesi sonucunu vermişti. FKF'nin 1968 de yapılan kurultayında Doğu Perinçek genel başkanlığa getirildi. 27 kuruluşun katılımıyla *"Devrimci Kuruluşlar Güç Birliği"* (Dev-Güç) oluştu. FKF de buna katıldı. Fakat bu kuruluş Kemalist bir çizgiye kaymış ve beklenen etkinliğe kavuşamamıştı. Daha sonraki kurultaylarda örgütün adı *"Türkiye Devrimi Gençlik Federasyonu"* kısaca "Dev-Genç" olarak anılmaya başlanacaktı. Atilla Sarp genel başkanlığa seçilmişti. O sırada Bursa cezaevinde olan İstanbul'lu öğrenci lideri Deniz Gezmiş ve Ankara cezaevinde bulunan eski FKF Genel Başkanı Yusuf

⁶¹⁹ Cumhuriyet, 12 Temmuz 1965.

⁶²⁰ Hürriyet, 10 Ekim 1969.

⁶²¹ Hürriyet, 17 Ocak 1969.

⁶²² Hürriyet, 19 Ocak 1969.

⁶²³ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.169.

Küpeli Doğu Perinçek'in karşısında yer almışlar ve ''kurtuluş'' grubunu kurdular. Böylece Türk solunun bölünmesi devam etti. 1968'de Fransa'da başlayan öğrenci olayları başlangıçta özentili bir taklit gibi algılandı. Fakat öğrenciler kararlıydı ve daha demokratik bir üniversite hayali yaygınlaşıyordu⁶²⁴. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve TİP de anarşik eylemlerin tezgâhlanmasında önemli rol oynamışlardır. Marksist ve Leninist bir düzen için üniversite işgallerinden yola çıkan Dev-Genç'in daha sonra bir ihtilal için yeterli olamayacağı düşünülmüş ve THKO ve THKP denilen yer altı teşkilatları kurulmuştur⁶²⁵.

Bu yıllarda solcu öğrenciler artık birer devrimci olmuşlardı. Bu bağlamda ilk hareket 10 Haziran 1968'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde patlak verdi. Bu ayaklanma Ankara üniversitesinin diğer fakültelerine oradan da İstanbul'a sıçradı. 12 Haziran da bir grup öğrenci boykot kararı aldı ve bu kitle amfileri boşalttı. Her fakültede boykot-işgal merkezleri kuruldu. Polisle öğrenciler arasında vur-kaç tarzında çatışmalar başladı. İTÜ Senatosu'ndan alınan karar üzerine yurtlara yapılan baskın sonucu yaralanan Vedat Demircioğlu adlı öğrenci kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetti. Ardından yapılan cenaze töreninde ise ortalık savaş alanına dönüştü. O yıllarda Filistin El-Fetih ihtilal kampları bir anda Türk öğrencilerle doluverdi. Doğu Şeria'daki bu kamplara ilk giden grubun içinde Deniz Gezmiş de vardı. Türk solu ilk silahlı eğitimini burada aldı ve Marksist-Leninist düzeni silahla getirmeyi amaçlayan Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) temelleri de yine bu kamplarda atıldı⁶²⁶. Süleyman Demirel, İstanbul'da meydana gelen üniversite olayları ile ilgili olarak verdiği demeçte: " *Bu hareketler gençlik hareketleri olmaktan çıkmıştır. Mesuliyetsiz bir avuç insanın meydana getirdiği, başka devirlerde isyan addedilecek hareketlere masum gençlik hareketi olarak bakmak gafletten ibarettir.* " demiştir⁶²⁷.

Başlangıçta yetersiz eğitim sistemine tepki olarak gelişen ve özellikle CHP tarafından hoşgörü ile karşılanan öğrenci hareketleri, iç ve dış siyasal olayların etkisiyle 1968 den itibaren üniversite ve eğitim alanı dışında Türkiye'nin bağımsızlığı ve kalkınma modeli gibi mücadele alanlarına kayacaktır. Seçim sistemindeki değişikliklerle sosyalist adaylara parlamento yolunun kapatılması, TİP'i parlamento dışı muhalefet düşüncesinin savunulmasına itmiştir. 1970'e gelindiğinde genelde öğrenci hareketinin,

---

⁶²⁴ Çavdar, ss.182-185.

⁶²⁵ Demirel, s.93.

⁶²⁶ Yılmaz, ss.368-369.

⁶²⁷ Hürriyet, 12 Haziran 1969.

özelde sosyalist hareketin ideolojik ve fiili önderliği devrim için silahlı eylem birlikleri biçiminde örgütlenmek isteyen ve silahlı mücadeleyi savunan Marksist- Leninist grupların denetimine geçecektir⁶²⁸.

Bu dönemde yapılan eylemler köylere de sıçramıştı. Kırsal alanda baş gösteren bu direniş hareketlerinde gençler köylülerin, üreticilerin yanında yer alıyordu. Öğretmenler de, Türkiye Öğretmenler Sendikası(TÖS) çevresinde toplanmışlar, devrimci bir duruş sergiliyorlardı. Eylül 1968'de TÖS, "*Devrimci Eğitim Şurası*"nı topladı. Toplantının sloganı "*eğitimde devrim değil, devrim için eğitim*"dı⁶²⁹.

Başbakan Süleyman Demirel öğretmenler boykotu ile ilgili şunları söylüyordu:

*" 28 bin öğretmen boykota gitmiş. Biz 28 bin öğretmeni boykota sürükleyen idarecileri vebal altında tutuyoruz. Kanunsuz yola sürüklemişlerdir diyoruz ve bu teşekkülleri Türk adliyesine teslim ediyoruz. ve diyoruz ki, işte TÖS işte İLKSEN Türk kanunlarına aykırı hareket etmişlerdir. Bunlara Türk kanunlarına göre muamele yapılır. " Bravo, aferin" mi diyelim? onu dersek sizin gelip bizim yakamıza yapışmanız lazımdır: "Ne yapıyorsunuz, memleketi nereye götürüyorsunuz, ne biçim idare bu? " demeniz lazım. sizin vazifenizi de biz yapıyoruz burada."*⁶³⁰.

Öğrencilerin dikkatini çeken diğer bir eylemde ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı 6. Filo gemilerinin İstanbul'u ziyaretine yönelik yapılan protesto gösterisi oldu. Kabataş'ta eylemlerini yapan öğrenciler ABD denizcilerinden bazılarını dövüp denize atmışlardı. 1969 yılı başında Ankara'daki ABD büyükelçiliğine Kommer atanmış, Bu kişi "*Kasap*"lakaplı CIA gibi gizli örgütlerle ilişkisi olan biriydi. Kommer'in İstanbul ve Ankara'ya gelişi sırasında gençlik protesto gösterilerinde bulunulmuştu. Fakat asıl olay 6 Ocak 1969'da patlak vermiş, Kommer'in ODTÜ'yü ziyaretinde öğrenciler büyükelçinin arabasını taşlamış ve yakmışlardı⁶³¹. Haklarında tevkif kararı alınan dokuz öğrenciden ikisi cezaevine gönderildi. Bu arada söylendiğine göre arabanın değeri on bin dolar civarındadır. Türk ilgililer de tazminatın verileceğini resmen açıklamışlardır⁶³².

⁶²⁸ Koçak ve diğerleri, s.260.

⁶²⁹ Çavdar, s.186.

⁶³⁰ TBMMTD, BT, 9. C. 3. Birleşim, ss.48-49.

⁶³¹ Çavdar, s.185.

⁶³² Hürriyet, 8 Ocak 1969.

1969'un 16 Şubat'ında 6. Filo'nun ziyaretine karşı gösteri niteliğinde olan *"Kanlı Pazar"* diye bilinen olay⁶³³ Saat 14.00 te Beyazıt meydanında toplanan sol kanada mensup on bin kadar işçi ve öğrencinin, Taksim'e doğru izinli yürüyüşüyle başlamıştır. Polisin gözü önünde cereyan eden bu faaliyette namaz kılınmış, beş bine yakın insan *"cihada"* davet edilmiştir. Sopa, taş ve çeşitli silahlarla mücehhez olan bu kalabalık sol grubu karşılamıştır. Polisin yumuşak davranması nedeniyle Taksim Meydanı asırlardan beri görülmemiş bir kardeş kavgasına sahne olmuştur⁶³⁴. 16 Şubatta düzenlenen, *"Amerikan emperyalizmine karşı Mustafa Kemal"* yürüyüşü ve mitinginde çıkan çatışmada 2 kişi öldü. ilk belirlemelere göre 200 kişi de yaralandı. 17 Şubat gecesi Ecevit, *"üç buçuk yıldır işlemekte olduğunuz Anayasa suçundan sizi kurtaramam. Yalnızca sizi uyarmaya çalışıyorum."* dedi. Başbakan Demirel ise Taksim'de olan olayların müsebbibi olarak CHP yi gösterdi ve *"Yumruklar işlemeye başlarsa, kimin yumruğunun kuvvetli olacağı hiç belli olmaz"* şeklinde bir açıklama yaptı. *"Kanlı Pazar"* olaylarının Ankara TV sinde gösterilmesi yasaklandı. Yasaklama konusunda soru soran gazetecilere Başbakan Demirel, *"Televizyonda kızıl bayrakları mı gösterecektik?"* diye cevap verdi. Bu sözlere karşı muhalefet getirilen yasakları, *"Demirel, Atatürk düşmanı yobazları televizyona çıkartmayıp koruyor"* şeklinde açıkladı⁶³⁵.

Bu olaylar sonucunda muhalefetin tepkisi sert oldu. GP, Milleti tehdit eden gelişmeler ile ilgili, Cumhurbaşkanına bir muhtıra vereceğini ve Sunay'ın siyasi partileri ortak toplantıya çağırmasını isteyeceklerini açıklamış, TİP ve YTP Hükümetin istifasını, BP ise İç İşleri Bakanı Sükan hakkında gensoru açılması talebinde bulunmuşlardır⁶³⁶. 1964 yılında Kıbrıs olaylarından beri gelişen ve 6. Filo'nun her ziyareti ile biraz daha büyüyen Türkiye'deki aktif Amerikan aleyhtarları faaliyetler, ABD halkını çok yakından ilgilendirmeğe başlamıştır. Bu vesileyle dünyanın en büyük haber ajansı Associated Press'in Orta Doğu Şefi, Hal McClure, Başbakan Demirel ile özel bir mülakat yapmış: *'Başbakan bahis konusu huzursuzlukların ve olayların Türk solcularından mürekkep ufak bir grubun eseri olduğunu söylerek, Bu grubun gayesi Birleşik Amerika ile olan ilişkilerimize halel getirmektir. Birleşik Amerika halkı bu hususu anlamazsa, solcular başarıya ulaşmış olacaklardır'*⁶³⁷ dedi.

---

⁶³³ Çavdar, s.186.

⁶³⁴ Hürriyet, 17 Şubat 1969.

⁶³⁵ Milliyet, 17 Şubat 1969.

⁶³⁶ Hürriyet, 18 Şubat 1969.

⁶³⁷ Hürriyet, 25 Şubat 1969.

Cüneyt Arcayürek'in haberinde Dışişlerinin gizli raporuna göre, *"Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da cereyan etmekte olan son öğrenci hareketleri hakkında not"* başlığı altında geniş bir rapor hazırlanmıştır. Raporun bir yerinde, iç ve dış politikaların yol açtığı bazı münferit gösteriler dışında, öğrenci hareketlerinin zaman ve oluş şekilleri bakımından yekdiğerine benzedikleri kaydedildiği, ayrıca raporda on beş ülkenin büyük kısmında öğrenci kaynaşmasının solcular tarafından hareketlendiği, bu hareketlerin dışarıdan tahriklerle arttığı bilgisi yer alıyordu⁶³⁸.

Öte yandan Hacettepe Üniversitesinde başlatılan sonra Ankaradaki bütün üniversite ve fakültelere yayılan, ODTÜ'de işgale kadar varan boykot olaylarının kalkması için komandoların harekete geçmesi havayı elektriklendirmiş ve birgün öncesinde Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesinde tabancalar konuşmuş, gençler sopalarla, molotof kokteylleriyle birbirlerine girmişlerdi⁶³⁹. İşgallerin sonucunda ODTÜ, Jandarma ve toplum polisi tarafından işgalcilerin elinden kurtarıldı⁶⁴⁰. Bu sefer Hukuk Fakültesi'nde komandolarla solcular birbirlerine girmiş, komandoların toplantısını *"Devrimci Gençler"* adı altında gruplaşan solcuların basması ile başlayan olaylarda solcular, komandoları iyice hırpalamışlardı. Bu seferde solcular komandoları basmış oldu⁶⁴¹. Süleyman Demirel bu olaylar üzerine *"Genç olmak, öğrenci olmak beline tabanca takıp birbirini vurmak hakkını kimseye vermez."* demiştir⁶⁴².

İsmet İnönü boykotlar, öğrenci hareketleri ve demokratik rejim aleyhindeki aşırı akımlar karşısında şunları söylüyordu:

"Aşırı sol memleketi zayıflatmaz. Çünkü sol irticai bu memlekette tutmaz, Ne kadar azgın olsalar 24 saat içinde bunlardan eser kalmaz. Ama aşırı sağ öyle değildir. Aşırı sağ memlekete sirayet eder. Sirayet ettikçe uğraşması güçleşir ve nihayet zayıf yöneticeler onun cereyanına üst gelemezler, ona tabi olurlar...Arkadaşlar ordu temizdir... Ordu hiçbir vesile ile memleketine zarar getirecek bir harekete vasıta kılınamaz... Türk ordusunun milletinin istemediği bir harekette bir sergüzeştçinin peşinde gittiğini kimse görmemiştir."

---

⁶³⁸ Hürriyet, 6 Nisan 1969.

⁶³⁹ Hürriyet, 10 Nisan 1969.

⁶⁴⁰ Hürriyet, 14 Nisan 1969.

⁶⁴¹ Hürriyet, 15 Nisan 1969.

⁶⁴² Hürriyet, 26 Eylül 1969.

Başbakan Süleyman Demirel ise :

*" Türkiye bu çeşit hadiselerle ilk defa karşılaşılıyor değil, ama öğretmenler boykotu ilk hadisedir... 1961 Anayasasının getirdiği deyim getirdiği de dahil, getirmediği de dahil birtakım hakları kullanıyoruz diye, Türkiye'de anarşi hareketlerine benzer hareketler çoktan beri oluyor. Hatta bu anarşi hareketleri 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesi ile beraber başlamıştır. "*⁶⁴³.

3.13.2. İşçi Eylemleri

1961 Demokrasisinin en önemli özelliği kimi zaman hükümetleri sıkıntıya düşürebilecek eylemleri yapan iki yeni dinamik gücün ortaya çıkmasıdır. Bunlardan ilki olan öğrenciler, 27 Mayıs 1960 tan önce DP iktidarına karşı mücadeleleriyle ünlüydüler. İşçiler ise, ekonomik ve sendikal haklarını elde etmek ve korumak için 1961 Anayasasının sağladığı imkanlarla yaptıkları yürüyüş ve grevlerle bir yandan toplumsal işbölümündeki yerlerinin bilincine varırlarken, öte yandan yönetimde söz ve karar sahibi oldukları yeni sendika birlikleri oluşturarak toplum hayatının her alanında etkili baskı grubu olma arayışı içindeydiler⁶⁴⁴.

Bu amaçla 1961-1971 döneminde Türkiye'de iki sendika konfederasyonundan söz edilir: Türk-İş ve DİSK, yani Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu. Kuruluşunda ABD desteği olan Türk-İş 31 Temmuz 1952 de kuruldu. ABD'nin en üst işçi örgütü olan AFL-CLO, bu konfederasyonunun kendi paralelinde bir işçi örgütü olarak oluşmasında katkısı olmuştur. Türk-İş 1960-1970 döneminde Amerikan Yardım Teşkilatı olan AID'den 13 milyon dolar yardım almıştır. Seyfi Demirsoy genel başkan seçilmiştir. Türk-İş'e yapılan en önemli eleştiri bu örgütün işçi sınıfının gerçek istemlerinin gerisinde kaldığıdır. Ayrıca Türk-İş içindeki muhalefet grup DİSK'i doğurmuştu⁶⁴⁵. 1960'larda yaşanan olaylar, özellikle İşçi Partisi'nin yaptığı propaganda işçileri de siyasallaştırdı. Türk-İş, Amerikan modeline göre kurulmuş, ekonomik taleplerle yoğunlaşmış ve kendi içinde siyasal eğilimlerin gelişmesini önlemişti. Avrupa örneğini izleyen DİSK ise ekonomik taleplerin ancak siyasal eylemle kazanabileceğini

⁶⁴³ TBMMTD, BT, 9.C.3.Birleşim, s.23, 24, 36.

⁶⁴⁴ Koçak ve diğerleri, s.259.

⁶⁴⁵ Çavdar, ss.126-127.

öne sürmüş ve bu nedenle TİP'i destekliyordu. Türk-İş, aksini iddia etse de gayri resmi olarak Adalet Partisi'ne sempati duyuyordu⁶⁴⁶.

1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında artan siyasal eğilimler, toplumsal değişimler ve dünyada meydana gelen olaylar patlayıcı bir durum yaratacak şekilde bir araya geldi. İşgücü büyüyordu ancak bu büyüme asla iş talebiyle orantılı olmadığı için işsizlik, Avrupa'ya göçün hafiflemesine rağmen sürekli yükseliyordu. Bu arada işçiler biraz daha militanlaştılar ve sendikalı işçi sayısı giderek arttı⁶⁴⁷.

13 Şubat 1967 de kurulan DİSK'e bağlı işçilerin düzenlediği grev 15-16 Haziran 1970 'te⁶⁴⁸ İstanbul, İzmir, Ankara, İskenderun ve Adana'ya kısa sürede yayıldı. Türk –İş ise işçilerin emekliliklerine ilişkin tasarı 90 gün içinde yasalaşmazsa milyonlarca işçinin sokaklara döküleceğini söyledi. İşçi hareketinin yaygınlaşması sonucu olayları durduramayan hükümetin polis gücünün yanı sıra askeri birlikleri de devreye sokmasına neden oldu⁶⁴⁹. Türk-Demir Döküm, Sungurlar, Otosan, Rabak, Philips, Profilo, Arçelik, AEG, Singer, Simko, Uzel, Derby, Çelik Halat, Türk Kablo ve diğer birçok fabrikada saat 9-10 sıralarında iş bırakıldı. Trafik durmuş, yaklaşık 100-150 bin işçi yürüyordu. O günün sloganları ise: " İşçiyiz Haklıyız, İşçiyiz Güçlüyüz", " Antidemokratik Sendikalar İstemiyoruz.", " AP iktidarı bizim iktidarımız değildir", "Kahrolsun Sermayenin Diktası" şeklinde idi. Olaylar sonucu üç kişi ölmüş ve sıkıyönetim ilan edilmişti. DİSK genel başkanı başta olmak üzere birçok gözaltına alınmalar olmuştu. Türk-İş olayı komünist tahriki olarak nitelendirmiştir. Özetle 15-16 Haziran olaylarında demokratik bir tutumla yatıştırılabilecek bir gösteride işçi ile asker karşı karşıya getirilmişti⁶⁵⁰.

1970 yılı 15-16 Haziran'ında DİSKin düzenlediği ihtilal provası niteliğindeki eylemde, militanlar askere saldırmıştı. İlan edilen sıkıyönetimde mahkeme önünde sanıklar hakime hakaret etme cüretini gösteriyordu. Muhalefet, iktidar olamamasının verdiği hırsıyla, hükümeti yıpratmak için sorumsuzca çıkışlar yapıyordu. CHP nin o zamanki Genel Sekreteri, "İşçi olsaydım ben de isyan ederdim" sözleriyle tahriklerinden vazgeçmiyordu. Polisin yakaladığı anarşistler, bazı hakimler tarafından sudan sebeplerle salıveriliyordu. Böyle bir ortamda, suçlu duruma polis düşürülüyor; sol tarafından

⁶⁴⁶ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.170-171.

⁶⁴⁷ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.172.

⁶⁴⁸ Koçak ve diğerleri, s.259.

⁶⁴⁹ Sümercan, s.101.

⁶⁵⁰ Çavdar, ss.172-174.

"*furuko*" diye lakap takılarak, kanun adamının itibarı sarsılmaya çalışılıyordu. Böylesine karışık bir ortamda, hükümetin yaptığı tayinler Danıştay tarafından iptal ediliyor, Meclisin çıkardığı kanunlar Anayasa Mahkemesi'nde bozuluyordu. Hükümet bir memuru tayin edemez, 450 kişilik meclis, 15 kişinin isteğine aykırı kanun yapamaz haldeydi. 1961 Anayasası ile özerk olan TRT, iktidara açıkça kafa tutarken, devlet içinde devlet gibi hareket ediyordu. 1961 Anayasası ile, icra hakkı hükümetten alınmış, çeşitli kuruluşlara dağıtılmıştı. Ama yine de herşeyden sorumlu olarak hükümet gösteriliyordu⁶⁵¹.

1970 sonrasındaki gençlik olaylarında iki örgüt ön plandaydı: THKO ve THKP-C. Bunlardan THKO'nun önderliğini Deniz Gezmiş yapmaktaydı. İdeolojik önderi ise Hüseyin İnan'dı. THKO sesini ilk kez ABD radar üssünde görevli dört Amerikalı'nın kaçırılması sırasında duyurdu. THKO militanlarının bir bölümü Filistin Kurtuluş Ordusu'nda eğitim görüyorlardı. Hatta Hüseyin İnan, Tuncer Sümer, Teoman Ermete, İbrahim Sever, Atilla Keskin, Ercan Enç, Müfit Özdeş 1970 yılı baharında sınırı geçerken yakalandılar. Bir bölümü de Nurhak dağlarında bir üs tesis etme kararı almışlardı. Burada toplanan kişilere jandarma tarafından düzenlenen baskınla silahlı çatışmaya girilmiş Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan ve Kadir Manga öldürüldü. Mustafa Yalçiner ağır yaralanmış, Hacı Tonak teslim olmuş ve İki kişi de kaçmıştı. THKO'nun diğer eylemi de Dr. Rahmi Duman'ın oğlu Hakan Duman'ın kaçırılması ve 250.000 TL fidye alınması, ayrıca Gaziosmanpaşa İş Bankası ve Unkapanı Ziraat Bankası soygunlarının gerçekleştirilmesi olaylarıydı. Bu olaylar neticesinde örgüt üyelerinin bazıları ya eylem sırasında ölmüş ya da yakalanmışlardı. Örgütün ismi Mahir Çayan ve arkadaşlarının cezaevinden kaçmasıyla tekrar gündeme geldi⁶⁵².

1971 yılı kapıyı çaldığında artık ülkede bir askeri müdahalenin eli kulağındaydı. 11 Ocak 1971'e kadar gösteriler, boykotlar, işgaller, çatışmalar, patlamalarla sürdürülen eylemler bu tarihte yeni bir nitelik kazanıyordu. İş Bankası'nın Ankara'daki Emek Şubesi silahlı dört kişi tarafından soyulmuş, Ankara Emniyet Müdürü Rüştü Ünsal'a göre soygunu Dev-Genç'li Deniz Gezmiş ve arkadaşları gerçekleştirmişti. 15 Şubat günü ise Türkiye'yi 12 Mart'a götüren eylem şekillerine bir yenisi daha eklendi. Ankara Balgat'taki Amerikan tesislerinde bulunan zenci asker Jimmy Finley kaçırılmış ve 17 saat sonra serbest bırakılmıştı. Bu olaylar sonucu 18 Şubat günü İstanbul Üniversitesi ve

---

⁶⁵¹ Demirel, ss.12-15.

⁶⁵² Çavdar, ss.199-200.

Hacettepe Üniversitesi süresiz kapatıldı. 4 Mart günü ise THKO tarafından kaçırılan 4 Amerikalı havacı Ankara'da 30 bin asker ve polis tarafından didik didik aranıyordu. Eylemciler 400 bin dolar fidye ile birlikte bütün devrimcilerin salıverilmesini istiyorlardı. Bu bildiri yayınlanınca güvenlik güçleri derhal örgütün karargahı sayılan ODTÜ 'yu kuşattı. Aradıkları Amerikalılar ve THKO'nun lideri Deniz Gezmiş idi. ODTÜ de çatışmalar 9 saat sürdü. Çatışma bittiğinde 3 ölü ve 26 yaralı vardı. Üniversite süresiz kapatıldı ve Amerikalılar salıverildi⁶⁵³.

FKF'den Dev-Genç'e uzanan gelişmeler doğu yörelerimizde özellikle kürt gruplar arasında ilgi uyandırmıştı. Bu amaçla Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) başta Ankara olmak üzere, İstanbul, Diyarbakır, Silvan, Ergani, Kozluk, Batman ve diğer kentlerde de şubeleri açıldı. Nitekim 1970 'den itibaren Güneydoğu illerinde komando eylemleriyle köyler basılmış, baskılar artırılmıştı. 12 Mart'tan sonra ilan edilen sıkıyönetim ile DDKO'ların icraatleri yasaklanmış, yargılamalar sonucu birçok kurucu, yönetici, üye ve sempatzanı ağır cezalara çarptırılmışlardı⁶⁵⁴.

Bütün bu gelişmeler neticesinde Demirel'in *"Sokak bir yerden cüret alıyor"* dediği öğrenilecekti. Demirel'e göre sokak bir yerden destek görmeseydi anarşi biraz olsun önlenebilirdi. Fakat parlamentoda anarşiyi destekleyen CHP den başka ordu içinde de anarşistlere yardım eden, onlara silah ve askeri elbise verenler vardı. Dikkati çeken bir başka nokta da polisi kuvvetli silahlarla donatmak isteyen hükümetin karşılaştığı güçlüktü. Kuvvetli olan silahların polis tarafından kullanılması için askeri izin şarttı. Fakat o günlerde söylendiğine göre bu izin verilmeyerek, hükümetin gümrükten silahları çekmesi önlendi. Bir başka dikkati çeken husus ise, anarşistlerin kullandığı silahların bir kısmının ODTÜ deki aramadan önce yapılan muayenelerde orduya ait olduklarının anlaşılmasıydı. Anarşistlerin giriştikleri eylemlerden bazıları şunlardır:

- Edebiyat Fakültesi'nde Yusuf İmamoğlu'nun şehit edilmesi,
- Hüseyin Aslantaş'ın öldürülmesi,
- Fransız ve Portekiz Büyükelçiliklerine dinamit atılması,
- Ege Üniversitesi'ne bomba atılması,
- Ankara'da Maltepe'de polis lokaline ve yatakhane sine bomba atılması,

---

⁶⁵³ Yılmaz, ss.369-370.

⁶⁵⁴ Çavdar, s.189.

- Siyasal Bilgiler yurdunda arama yapmak isteyen polise silahlı saldırı,
- Küçükkesat'ta bir bankanın soyulması,
- Hacettepe Üniversitesi'nde bombalı çatışma,
- AP Gençlik Kolları Genel Merkezi'ne dinamit atılması,
- İzmir-Ankara yolunun trafiğe kapatılması ve dinamit patlatılması...⁶⁵⁵

17 Mayıs 1971 günü İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'u Mahir Çayan ve arkadaşları tarafından kaçırılınca; meselenin hükümet mesele olmadığı anlaşıyordu. Devlet hiçe sayılmak isteniyordu. Konsolosu kaçırılanlar, 20 Mayıs saat 17 e kadar tevkif edilen "devrimci arkadaşları"nın serbest bırakılmaması halinde Elrom'u öldüreceklerini THA ya bıraktıkları bir bildiri ile açıklıyorlardı. Buna hükümetin tepkisi sert oldu. Başbakan yardımcısı Sadi Koçar'ın yayınladığı bildiride hükümetin anarşistlerle hiçbir pazarlığa girmeyeceğini belirtti. Konsolos serbest bırakılmazsa, konsolosu kaçırılan gizli teşkilatla en ufak bir ilgisi olanların yakalanarak nezarete atılacaklarını, ayrıca bunlara yardım edenlerin, bildiği halde yerini söylemeyenlerin idam edilmeleri için kanun çıkarılacağını da ileri sürüyordu. Bu bildiri çok yankı uyandırmış⁶⁵⁶ fakat 23 Mayıs 1971'de Elrom, Nişantaşı'nda bir evde ağzı bantla kapatılmış, şakağına üç kurşun sıkılmış bir şekilde bulundu. Olaydan sonra silahlı Türk solu ve özellikle THKP-C üzerine çalışmaya başlayan MOSSAD çok kısa bir süre içinde bu örgütlerin Lübnan'da bulunan Filistin kamplarındaki silahlı eğitim ile ilgili ellerindeki bütün bilgileri Türk istihbaratına vererek THKP-C üyelerinin tek tek yakalanmalarını sağladı. Bu yardımı doğrulayan bir Türk istihbarat yetkilisi " *Sol Elrom'u öldürerek hayatının hatasını yaptı. Bu hem fiziksel bir darbe yemelerine hem de dünya medyasını elinde tutan yahudi cemaatinin sempatisini kaybetmelerine yol açtı.*" değerlendirmesini yapacaktı⁶⁵⁷.

THKP ve THKP-C (Türk Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi) 1969 yılında bir çekirdek olarak kuruldu. Bu çekirdekte İrfan Uçar, Münir Aktolga, Ulaş Bardakçı, Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Hüseyin Cevahir bulunuyordu. Sonradan da gruba katılanlar olmuştu. Örgütün gerçekleştirdiği en büyük eylem, 17 Mayıs 1971'de İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılması olayıydı. Bu eylem sonucu Mahir Çayan yaralı olarak ele geçirilmişti. 30 Kasım 1971 'de Mahir Çayan, Ziya Yılmaz, Cihan Alptekin ve Ömer Ayna Maltepe Askeri cezaevinden kaçtılar. NATO dinlenme üssünde

⁶⁵⁵ Demirel, ss.98-99.

⁶⁵⁶ Demirel, ss.171-172.

⁶⁵⁷ Yılmaz, ss.375-376.

görevli İngiliz rehineleri de yanına alarak Fatsa'ya gizlenmişlerdi. 26 Mart 1972 sabahı devlet güçleri THKP-C ve THKO üyelerini yakalamak için Fatsa'yı abluka altına aldılar. Kızıldere köyüne gitmişlerdi. Militanlar etrafı sarılmış bir şekilde rehineleri öldürmüşler ve savaşımaya başlamışlardı. Bu olayda sadece Ertuğrul Kürkçü evin samanlığına saklandığı için sağ kurtulmuştu. Böylece THKP-C ve THKO'nun tüm lider kadroları öldürülerek tasfiye edilmiş oldu⁶⁵⁸.

Gezmiş ve 17 arkadaşı idama mahkum oldu⁶⁵⁹. Ölüm cezalarından Deniz Gezmiş, Hüseyin İnân ve Yusuf Aslan haklarında olanı TBMM sinde onaylandıktan sonra, İsmet İnönü'nün başvurusu ile Anayasa Mahkemesinde bozulmuşsa da, parlamentonun direnmesi üzerine 6 Mayıs 1972 de⁶⁶⁰ Ankara Merkez Cezaevinde aynı sehpa ve birbirlerinin peşi sıra infaz edildi. İnfazlar sabaha karşı 03'te yapılmıştır. Ancak sanıklara arkadaşlarının infazı gösterilmemiş, bir infaz tamamlandıktan sonra diğer infazlar sırasıyla yapılmıştır⁶⁶¹. 12 Mart döneminde yapılan diğer siyasi yargılamalar ise, devrim için silahlı mücadele yolunu benimseyen ve yasadışı faaliyet gösteren parti parti ve gerilla örgütleri hakkında açılan davalar oluşturmaktaydı. Bunlar arasında Mahir Çayan ve arkadaşlarının yargıladıkları THKP-C, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılandıkları THKO, Doğu Perinçek ve arkadaşlarının yargılandıkları Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TIİKP) ile İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşlarının yargılandığı Türkiye Komünist Partisi/ Marksist- Leninist(TKP-ML) davaları sayılabilir⁶⁶².

1960-1980 arası demokrasi kendisini korumasını bilemedi. Birinci olarak, şiddet eylemlerine yol açan gelişmeler engellenemedi, hatta bir dönem, bu eylemler adeta düzenin bir parçası haline geldi. İkinci olarak, demokratik mekanizmalar, ülkenin sorunlarına en uygun çözümleri bulacak biçimde işletilemedi. Yani demokrasi hem işleyiş hem de koruma hatası yaptı. Zaten iyi işleyen bir demokrasi özel korumaya da ihtiyaç duymazdı⁶⁶³. Öğrenci ve işçi protestolarının yaşanmadığı olaysız bir gün geçmiyordu. Bu durum siyasal iktidarı zora sokuyor, Demirel parti içinde yaşadığı

---

⁶⁵⁸ Çavdar, ss.200-205.

⁶⁵⁹ Cumhuriyet, 10 Ekim 1971.

⁶⁶⁰ Koçak ve diğerleri, s.266.

⁶⁶¹ Yeni İstanbul, 6 Mayıs 1972.

⁶⁶² Koçak ve diğerleri, s.267.

⁶⁶³ Kongar, s.15.

sorunların yanında ülkedeki sorunların çözümünde de yetersiz görünüyordu. Bu durum ise orduyu harekete geçirecek nedenler arasındaydı⁶⁶⁴.

3.14. 1969 SEÇİMLERİ

Demirel yönetiminin orduya ilişkin yaklaşımı hem Gümüşpala döneminin tecrübelerinden, hem Demirel'in parti içindeki ılımlı yaklaşımından, hem de Türk siyasal hayatın geçirdiği değişimden etkilenmiştir. 1964-1971 döneminde değişmeyen en önemli iki olgudan biri, AP'nin seçimlerde yükselen başarı grafiği; diğeri ise Silahlı Kuvvetlerin iç politikada etki ve baskısının geri planda da olsa devam etmesidir⁶⁶⁵.

CHP Genel Başkanı İnönü, bir demeç vererek *"seçim kanununda milli bakiye sisteminin değişmesine taraftar olmadığını"* açıklamış, akabinde *"Milli bakiye usulüyle seçimlerde bütün vatandaş oy ve eğilimlerinin değerlendirilmesi bizim eserimizdir. Bu usulün devamı ve küçük partilerin yaşatılması gerektiği kanaatimizi muhafaza etmekteyiz. Diğer partiler aleyhine iktidar partisiyle bir anlaşma yapmamız söz konusu olamaz"*⁶⁶⁶ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Ayrıca Genel sekreter Bülent Ecevit Konya il Kongresindeki konuşmasında seçim kanunu konusuna:

"Talat Asal, Türkiye'deki milli bakiyeli seçim sistemine dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanamayacağını söylüyor. Bu söz belki doğrudur ama Türkiye'deki kadar sağlam bir demokrasiye de dünyanın başka hiçbir az gelişmiş ve gelişme halindeki ülkesinde rastlanamaz. Milli bakiye sistemi, Türkiye gibi henüz ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarını çözmemiş bir ülkede demokrasiyi yaşatabilme ve geliştirebilme mucizesinin sırlarından biridir" demiştir⁶⁶⁷.

AP, seçim kanunu meclise getirirken TİP ise seçim kanunu tasarısının meclisten geçmesini önlemek üzere her türlü engellemeyi yapmaya karar vermiştir. Bununla ilgili olarak 300 sayfa tutarında bir gensoru önergesi, birde 15 sayfa tutarında başka bir gensoru önergesi vermeyi kararlaştırmıştır. Diğer taraftan MP ve YTP'nin de seçim kanunu tadil tasarısının karşısına çıkacağı bildirilmiştir. MP bu konuda: *" Bu sevdadan vaz geçmelidirler, millet hükümetten seçim kanunları değil,*

---

⁶⁶⁴ Tarım, ss.91-92.

⁶⁶⁵ Sakallıoğlu, ss.59-60.

⁶⁶⁶ Milliyet, 21 Ocak 1968.

⁶⁶⁷ Milliyet, 22 Ocak 1968.

geçim kanunları bekliyor" demiştir⁶⁶⁸. CKMP, yayınladığı bildiride seçim kanunundaki tadilatın meclise iki parti getirme gayesi taşıdığını ileri dürdü. Milli bakiye sistemini kaldıran seçim kanunu tasarısının AP lilerin oyları ile kabul edilmesinden sonra CHP de birbildiri yayınlamış, *"Laik Cumhuriyeti adım adım tahrip etmekte olduğuna işaret eden bildiride "* Geçen seçimlerde AP yarıdan fazla oy aldığı için meclise de yarıdan fazla milletvekili ile girmiş ve iktidara gelmişti. Bugün ise artık oyların yarısını alamayacağını anlamış ve dolayısıyla iktidarı kaybedeceği korkusuna düşmüştür. Bu korku ve çaresizlik yüzünden bu kanun çıkartılmıştır. denilmektedir⁶⁶⁹. Seçim kanunu senato tarafından kabul edildi. CHP grup sözcüsü *"Bu kanunla buhranlı döneme girmek üzereyiz"* derken⁶⁷⁰ CHP ve TİP seçim kanunu için Anayasa mahkemesine başvurmuşlar, MBK üyeleri ise Sunay'dan kanunu veto etmesini talep etti⁶⁷¹. Sonunda seçim kanunun bazı hükümleri iptal olundu. Anayasa mahkemesi seçim kanunun iki fıkrasını Anayasa'ya aykırı bularak esastan bozmuş ve baraj sistemini kaldırmıştır. Barajsız D'hont sistemini getiren iptal kararı 5 e karşı 10 oyla alınmıştır⁶⁷².

Demirel'in asıl amacı partisini "Ortanın Sağ"ndan kurtarıp "Orta"ya çekmekti. Fakat parti içi gruplaşmalar o kadar çoktu ki istediğini gerçekleştiremiyordu. 1968 Adalet Partisi İl Kongresinde yine *"Bilgiççiler"* ve *"Yeminliler"* mücadelesi devam ederken Demirel, kongre öncesi Bilgiççileri çağırış kulise girmemelerini, karma bir liste hazırlatacağını, beraber yaşama politikasından yana olduğunu belirtmişti. Ama huzursuzluk hız kesmeden devam ediyordu. Nihayet seçimlere gidildi ve "Yeminliler"ın olduğu liste büyük bir çoğunlukla kazanmıştı. Ancak Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Cihat Bilgehan, Yüksel Menderes ve Talat Asal Genel İdare Kurulu'na girebilmişlerdi. Sonuçları telefonla öğrenen Sadettin Bilgiç, Demirel'i nazik olmayan bir üslupla uyardı. Sonunda Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Cihat Bilgehan ve İbrahim Tekin gibi şahsiyetler istifa etmek durumunda kaldılar. Bu istifaları reddeden Demirel arkadaşlarının kabinede kalmasını sağladı⁶⁷³.

---

⁶⁶⁸ Milliyet, 25 Ocak 1968.

⁶⁶⁹ Milliyet, 3 Mart 1968.

⁶⁷⁰ Milliyet, 20 Mart 1968.

⁶⁷¹ Milliyet, 21 Mart 1968.

⁶⁷² Milliyet, 7 Mayıs 1968.

⁶⁷³ Bozdağ, ss.91-92.

Demirel özellikle seçimler esnasında örneğin Nurcu liderlerle alenen yaklaşarak partinin islami niteliğinden ve geleneksel değerlerden yana olduğunun altını çiziyor ve sürekli bir komünizm aleyhtarı propaganda ve sol hareketi yıpratma kampanyası sürdürüyordu. MGK'nın desteği ve Milli İstihbarat Teşkilatı sayesinde sol örgüt ve destekçileri üzerinde sürekli baskı uygulanıyordu. 1966-1967 de okulları ve üniversiteleri solcu öğretmenlerden temizlemek için girişim başlatıldı. Yabancı sosyalist ya da köktenci yapıtların çevirmenleri, çevrilen metinler 18. yüzyıla ait risaleler olsa bile mahkemeye çıkarıldılar. İnsanlar basın-yayın yoluyla komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle tutuklanıyordu⁶⁷⁴.

Türkiye, 1969 seçimlerine giderken sağda ve solda yeni siyasi süreçlerin yaşandığı bir dönemden geçmektedir. Atrık 1950'lerin iki partili Türkiye'si gerilerde kalmıştır. AP, tek başına sağı temsil etmekte yetersiz olacak ve sağda belli bir tabanı ve ideolojik fikirleri olan yeni partiler ortaya çıkacaktır. Sol ise ortanın solu sloganıyla CHP ve sendikal bir örgütlenme sonucu kurulan TİP tarafından temsil edilecektir⁶⁷⁵. Seçim kampanyası resmen başlıyordu. AP, hükümete kanun gücünde kararname çıkarma yetkisi istiyor⁶⁷⁶. CHP Genel Başkanı İnönü AP iktidarını tenkit ederken bu iktidarın: " *Bir ölünün cenaze namazını kıldıramayacak kadar aciz olduğunu* " ileri sürüyordu. İnönü, bu seçimlerde sandıktan CHP'nin çıkacağını söylüyordu⁶⁷⁷.

Seçime katılma oranı bütün yurttaki düşük oldu⁶⁷⁸. Bölünmenin de etkisiyle CHP beklediği başarıyı yakalayamadı. AP, oy oranını % 47 ye indirmesine karşın milli bakiye sisteminin terk edilmesinden dolayı 256 milletvekili CHP ise 143 milletvekili çıkarabilmişti. CHP'den ayrılanların kurduğu Güven Partisi de (Turhan Fevzioğlu ve grubu) % 6.6 lık bir oyla ancak 15 milletvekili çıkarabilmişti⁶⁷⁹. İşçi Partisi 1965'te 14 sandalye kazanmış olmasına rağmen seçim sisteminde yapılan değişiklikle birlikte 1969 seçimlerinde sadece iki sandalye kazanabildi⁶⁸⁰. Güven Partisi böylece grup kuracak çoğunluğu elde etmiştir. Küçük partilerin ortadan silindiği genel seçimde sandıktan AP çıktı. CHP oylarında ise % 5 artış olmuştu⁶⁸¹.

---

⁶⁷⁴ Zürcher, ss.364-365.

⁶⁷⁵ Tarım, ss.77-78.

⁶⁷⁶ Hürriyet, 22 Eylül 1969.

⁶⁷⁷ Hürriyet, 11 Ekim 1969.

⁶⁷⁸ Milliyet, 13 Ekim 1969.

⁶⁷⁹ Çavdar, s.156.

⁶⁸⁰ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.173.

⁶⁸¹ Hürriyet, 13 Ekim 1969.

1969 seçimlerini Adalet Partisi kazanmıştı fakat parti içindeki hizipleşmeler bağımsız adayların ortaya çıkmasına ve oyların parçalanmasına sebebiyet vermiş bu nedenle partiyi temelinden sarsmıştı. Artık bu iki grubu aynı parti çatısı altında yaşatma imkanı kalmadığını anlayan Demirel, seçim sonrası kabinesine "Bilgiççi"lerden kimseyi almayacak böylece parti çoğunluğundan yana bir yönetim oluşturacaktı⁶⁸²

12 Ekim 1969 Pazar günü yapılan milletvekili genel seçiminin resmi sonucu sonrası açıklama yapan Demirel, "*İkinci Türkiye'yi kuracağız.*" diyerek küçük partilerin tasfiye edilmesiyle demokrasinin güçleneceğini söyledi. İnönü ise, "Seçimlerden kazançlı çıktık" derken ilk meclis grubu toplantısında da İnönü, "*Darbeye heves edecek kadar gözü kararmışların demokrasiyi bertaraf etmelerine izin vermeyeceğiz.*" diyerek iktidarla dalaşmayacaklarını belirtti⁶⁸³ 22 Ekimde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Türkiye Cumhuriyeti nin 31. hükümetini kurmakla görevlendirilen Demirel, yeni Bakanlar Kurulu'na 10 eski bakanına yer vermeyerek ikinci Demirel Hükümetini kurdu⁶⁸⁴. AP meclis grubu seçimlerinde Bilgiççiler hezimete uğramış oldu. Seçimleri partinin liberal kanadını teşkil eden "Yeminliler" tam liste halinde kazanmışlardır. Yeminliler, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i destekleyen grup olarak tanımlanmaktadırlar⁶⁸⁵. Demirel, ikinci kabinesini kurarken AP içinde ilk genel başkan Ragıp Gümüşpala'nın vefatından beri daima kendisine muhalif kalmış ve taraftarları ile birlikte başladığı mücadeleden vazgeçmemiş olan Sadettin Bilgiç ve arkadaşları tamamen dışarıda bırakmış, tek bir kimseyi bile içeri almamıştır⁶⁸⁶.

Özerk bir nitelikte olan devlet radyo ve televizyonu sık sık hükümeti eleştiriyordu ve üniversitelerin özerkliği nedeniyle polis üniversite kampüslerine ancak rektörün daveti üzerine girebiliyordu. Bu nedenle Demirel'in birçok bakımdan eli kolu bağlıydı. Partisindeki birçok kişi bu tür bir değişiklikten yana olduğu halde Anayasayı değiştirmek ve kişi özgürlüklerini sınırlamak için gereken üçte iki çoğunluğu hiçbir zaman mecliste elde edemedi. Bu politikalar yüzünden Demirel de Menderes gibi entelektüeller arasında sevilmez hale geldi ama kırsal kesimde kendisine olan desteğin

---

⁶⁸² Bozdağ, ss.93-94.

⁶⁸³ Milliyet, 19 Ekim 1969.

⁶⁸⁴ Milliyet, 3 Kasım 1969.

⁶⁸⁵ Hürriyet, 25 Ekim 1969.

⁶⁸⁶ Hürriyet, 4 Kasım 1969.

devam ettiği 1969 seçimleriyle belli oldu. AP küçük kayıplara uğramakla beraber meclisteki çoğunluğunu koruyordu⁶⁸⁷.

4 Şubat 1970 'de Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Cihat Bilgehan, Yüksel Menderes ve Talat Asal Genel İdare Kurulu'ndan istifa ettikleri sırada 1970 bütçesi müzakere edilmekteydi. Bilgiççiler Demirel'e kırmızı oy vererek hükümeti devirmeyi düşünmüşler fakat bu karar Bilgiççiler arasında da bölünmeye neden olmuştu. Bazıları bu görüş ayrılığının parti içi bir ayrılık olduğunu ve Adalet Partisi'nden istifa etmedikçe bütçeye kırmızı oy vermenin etik olmadığını savunmuş, diğer bir grup ise hedefinin Demirel olduğunu ve Adalet Partisinin hükümet kurabilmesi için kendilerine ihtiyacı olduğunu belirterek partiden ayrılmadan önce bu hesaplaşmanın gerçekleşmesi gerektiğini savunmuşlardı⁶⁸⁸. Bütün bu baskılar sonucu güvensizlik oyu alan hükümetin istifa etmesi gerektiği fikri öne sürüldü⁶⁸⁹. Bilgiççi 41'ler: *"AP 'yi iktidarda tutacak ciddi alternatif kabineyi Demirel'den başka birisinin kurmasıdır. Demirel'siz kabineye güvenoyu veririz"* dediler⁶⁹⁰. Sonunda AP hükümeti son toplantısını yaptı ve istifa etmeye karar veren Başbakan istifasını Çankaya'ya götürdü. Cumhurbaşkanı: *"Ve gene Demirel dedi. Yeni Demirel hükümeti kuruluncaya kadar eski Demirel hükümeti işe devam edecekti"*⁶⁹¹. Demirelciler *"güvenoyu"* peşine düştü⁶⁹². 1970 Mali yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisi'ndeki oylaması sırasında 41 milletvekilinin kırmızı red oyu kullanmasıyla ikiye bölünen AP 'de geride kalanların da üçe bölündüğü ve bu bölünmenin geçici bütçenin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında su yüzüne çıkacağı bildirilmiştir. Böylece AP 'de yeni gruplar: *"26'lar ve 17'ler"* ortaya çıktı⁶⁹³. AP'liler 41'ler artabilir derken⁶⁹⁴ Demirel'e muhalif AP milletvekilleri kabineye girme tekliflerini reddedeceklerini açıkladılar⁶⁹⁵. Ecevit: *"Demirel'in aynı hükümeti yeniden kurması, bir bakıma millet meclisiyle inatlaşmaktır."* demiş⁶⁹⁶, Celal Bayar ise siyasi haklar konusunda umduğunu bulamadığı Demirel'den uzaklaşıp tarafını Bilgiççilerden yana kullanmıştı. Adalet Partisi sadece Bayar'dan cephe almamış buna Menderes'in iki oğlu Mutlu ve Aydın

---

⁶⁸⁷ Zürcher, s.365.

⁶⁸⁸ Bozdağ, ss.95-96.

⁶⁸⁹ Ulus, 13 Şubat 1970.

⁶⁹⁰ Ulus, 14 Şubat 1970.

⁶⁹¹ Ulus, 15 Şubat 1970.

⁶⁹² Ulus, 17 Şubat 1970.

⁶⁹³ Ulus, 21 Şubat 1970.

⁶⁹⁴ Ulus, 24 Şubat 1970.

⁶⁹⁵ Ulus, 5 Mart 1970.

⁶⁹⁶ Ulus, 9 Mart 1970.

Menderes'de katılmıştı. Buna bir Milli Selamet Partisi 'nin kurulması ve seçim alanına girmesi ve asıl rakibi CHPnin de eklenmesiyle Adalet Partisi dört yandan ateş altında kalmıştı⁶⁹⁷.

Sonunda 41 Bilgiççi grubu 1970 bütçesine kırmızı oy vererek Demirel kabinesinin istifasına sebep olmuşlardı. Demirel ise ikinci kez kabinesini kurarak Adalet Partisi iktidarı yeniden sağlamıştı fakat Bilgiççilerin bu tutumu memleketin üç ay geçici bütçe ile idare etmesine neden olmuş, memleketin iktisadi hayatı üç-dört ay sallantıda kalmış, planlanan işler askıya alınmış, bütün bunlar piyasaya yansiyarak milli gelirin zarar görmesine kadar gitmiştir. Bilgiççiler partiyi iktidardan düşürmeye kadar gittikleri için de halkın gözünde itibarlarını yitirmişlerdi⁶⁹⁸.

Anayasanın 103. maddesi gereğince yapılan güvenoylaması sonucu oylamaya 428 kişi katılmış, 263 kabul ve 165 ret oyu çıkmıştır. Başbakan Süleyman Demirel'in teşekkür konuşması ise:

*" Sayın Başkan, Yüce meclisin sayın üyeleri, Hükümetiniz yüce meclisin güvenine mazhar olmaktan şeref duymaktadır. Bunun manasının ve yüklediği sorumluluğun tam şuuru içindeyiz. İtimat ve teveccühünüze layık olmaya bütün gücümüzle çalışacağız...Cenabı Allah'ın milletimize, memleketimize ve onun hizmetinde olan hükümetimize başarı yolunda yardımcı olmasını niyaz eder, yüce heyetinizi şahsım ve arkadaşlarım adına şükran duygularıyla ve saygı ile selamlarım. "*⁶⁹⁹.

Güven oylamasından sonra mecliste basına bir demeç veren CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit: *" Hükümet bunalımı sona erdi. Şimdi bu bunalımı sona erdirmek için başvurulan yöntemlerle parlamento hayatında meydana getirilen ahlak bunalımının da sona ereceği günleri bekleyeceğiz."* demiştir⁷⁰⁰.

AP içerisindeki bu çatlamanın nedenini toplumsal yapıdaki değişimde aramak gerekir. AP, tabanında ticaret burjuvazisi, Anadolu eşrafı, büyük toprak sahipleri, esnaf ve küçük zenaatkarlar etkin bir konuma sahiptiler. Sanayiciler ise bu koalisyon içerisinde etkinliğini sürekli büyütüyorlardı. Bu etkinlik hükümetin ekonomik kararlarında onlardan yana bir tutum takınması sonucunu vermişti. Sanayici-Anadolu tüccarı çekişmesinin büyümesi AP'deki çatlağı yaratan neden olmuştur. AP li yöneticilere göre

⁶⁹⁷ Bozdağ, s.106.

⁶⁹⁸ Bozdağ, s.97.

⁶⁹⁹ TBMMTD,MM,1.C.6.Birleşim, s.169.

⁷⁰⁰ Ulus, 16 Mart 1970.

kişisel çatışmalar bu durumu doğurmuştu. 1970 bütçe tartışmaları sırasında ortaya çıkan ve Demokratik Parti'nin kurulmasıyla somutlaşan bu bölünme sonucunda milletvekili transferleriyle sağlanan yeni iktidar dengesinde sanayicilerin isteği doğrultusunda bir vergi reformu yapılmış, yine sanayici lehine olabilecek bir devalüasyon kararı alınmıştı. 1970 ekonomik kararlarının aslında sanayi burjuvazisinin isteklerini yansıttığını söyleyebiliriz. Devalüasyon hem ihracatı hem işçi döviz girişini hızlandırdığı için, sanayicinin gerek yatırım gerek üretim için gereksindiği ithal girdilerinin sağlanması kolaylaşmıştı. 1970 devalüasyon sonucu 9.5 TL olan dolar 16 liraya çıkmıştı. Bu, % 50'nin üzerinde bir değer kaybetme olarak kabul edilir. Ne var ki yurtdışındaki tüm sanayi mallarının ve yaşamsal gereksinim ürünlerinin pahalılaştığı da ortadaydı. Bir yandan yığınların hoşnutsuzluğunun artması diğer yandan silahlı eylemlerin artması, AP hükümetini fazlasıyla sarsıyordu. Ordunun harekete geçeceği söylentileri de yaygınlaşıyordu⁷⁰¹.

İhtilal fobisi özellikle AP'li liderlerini ve seçmenlerini hep etkilemiş, hareket alanlarını sınırlamış, onları siyasal bir sıkıntının içine sokmuştur. Süleyman Demirel, siyasal görüş ve davranış olarak daha katı, daha sağda, milliyetçi-mukaddesatçı olan Sadettin Bilgiç grubunun karşısında yer alan uzlaşmacı, oldukça Batı burjuvaziye ve köylüye yakın, barışçı ve liberal bir kimliğiyle ortaya çıkmıştır. Partisindeki bölünmelere rağmen 1969 seçimlerine kadar Bilgiççileri kabinesine dâhil etmiştir. 1970 yılında bütçenin Bilgiççi 41 milletvekilinin kırmızı oyları ile reddine kadar parti içinde büyük bir bunalım yaşanmamıştı. Bunda ordu ve politika konusunda AP'nin geliştirdiği uzlaşmacı yanı ağır basmaktadır⁷⁰².

1969 sürecini AP için özetlersek Bilgiç ve arkadaşlarının meydana getirdiği grup, yeminlilerle kıyasıya çekişiyordu. Seçim sonrasında kurulan hükümete Bilgiç ve arkadaşlarından kimse alınmayınca ihtilaf gittikçe büyüdü. 1969 a kadar AP içindeki gruplar tam bir koalisyon uyumu içinde bir arada vazife görmüşlerdi. Fakat daha sonra 41 ler adını alacakların fevri hareketleri; yeminli grupla yaptıkları mücadelede yenik düşmeleri dengeyi allak bullak etti. Dışarıdan da yapılan baskı ve tahrikler neticesinde, Esat Kılıçoğlu, Cevat Önder ve Kadri Eroğan gibiler Genel Başkan'a karşı savaş açmış ve sonucunda partiden ihraç edilmişlerdi. Bunları yeni ihraçlar takip etti. Bilgiç, Asal, Menderes, Turgut, Bilgehan Genel İdare kurulu'ndan ayrılmakla bu ihraçlara karşı

---

⁷⁰¹ Çavdar, ss.161-163.

⁷⁰² Sakallıoğlu, ss.62-63.

çıktıklarını ortaya koymuşlardı. 11 Şubat'ta 41 AP linin kendi iktidarlarının hazırladığı bütçeye red oyu vermeleri sonucu hükümet düşmüş oluyordu. 41 ler kendileriyle birlikte hareket eden arkadaşlarının bütün yalvarmalarına, hatta bir kısmının gözyaşı dökmelerine rağmen laf anlamaz haldeydiler. O kadar ki bütçenin reddinden hemen sonra, CHP li parlamenterlerin sıraya girerek 41 leri tebrik etmeleri bile, ihtirash gözlerle hiçbir tesir yapmıyordu. Haysiyet divanı, 41 leri bir aydan fazla olmamak üzere "ikaz için" ihraçla cezalandırdı. Daha sonra tekrar hükümeti kurmakla vazifelendirilen Demirel, bazı parlamenterlerin desteğiyle güvenoyu alabilen bir hükümeti kurmaya muvaffak olabildi. Muhafızlar bütün ümitlerini AP nin 5. Büyük Kongresine bağlamışlardı. 21 Eylül de 1425 oyla kongre Demirel'i Genel Başkan seçerken, Aydın Yalçın 15, Hayri Domaniç ise 28 oy alıyordu. Artık 41 lerin ümidini tamamen suya düşmüştü⁷⁰³.

Millet Meclisi başkanı Ferruh Bozbeyli, Sunay ile yaptığı 2.5 saatlik görüşmeden sonra görevinden istifa ettiğini açıkladı. Ferruh Bozbeyli " *Başarısız bir meclisin başında olmaktan duyduğum ezaya daha fazla tahammül edemeyeceğim.*" dedi ⁷⁰⁴AP den ihraç edilen 26'lar, 18 Aralık 1970 de⁷⁰⁵ AP den ayrılan 41 milletvekili ve senatör, millet meclisi eski başkanı Ferruh Bozbeyli önderliğinde Demokratik Partiyi kurdular. Partinin adı kuşkusuz menderes ve Bayar'ın yasaklanmış Demokrat Partisini hatırlatıyordu⁷⁰⁶. Ancak bu parti pek heyecanla karşılanmamış, gazetelerde beklenen etkiyi yapmamıştı. Program olarak getirdiği bir yeniliğin olmadığı düşünülmüş, Adalet Partisi'nin aynısı olarak kabul görmüştü. Demokratik Parti'nin Adalet Parti'den kopuşu ve teşkilatlanması bir fikir ayrılığından değil yönetim rekabetinden kaynaklanmaktaydı⁷⁰⁷.

---

⁷⁰³ Demirel, ss. 69-72.

⁷⁰⁴ Milliyet, 19 Ekim 1970.

⁷⁰⁵ Milliyet, 23 Aralık 1970.

⁷⁰⁶ Zürcher, s. 366.

⁷⁰⁷ Bozdağ, s.103.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI

4.1.SİYASİ HAKLARIN İADESİ

Ekonomik ilerleme yüksekti ve reel gelirler 1963-1969 yılları arasında % 20 lik bir ortalama ile sürekli artmıştı. Demirel'in en önemli başarılarından biri orduyu, henüz beş yıl önce ordu tarafından alaşağı edilmiş olan Demokratların mirasçısı olan sivillerin yönetimle uzlaştırmasıydı. Demirel aynı zamanda hala 27 Mayıs darbesinin intikamını almakta kararlı olan radikal taraftarlarını denetim altında tutma sorumluluğunu da taşıyordu⁷⁰⁸.

AP, Genel Başkan Süleyman Demirel'in '*uysal muhalefet*' olarak nitelendirdiği bu dönemde her şeyi parlamento çatısı altında yapmaya çalışmakta, gürültü-patırtı çıkarmamaktaydı. Bunu, 27 Mayıs'ı meşrulaştırma, orduya ve Atatürk devrimlerine bağlılık yeminleri ederek sağlamıştır⁷⁰⁹.

Eski DP'lilere siyasal hakların iadesi meselesi ise AP 'nin sergilediği askeri kanadı yatıştırıcı ve rahatlatıcı politikayı tehlikeye sokan bir soruna dönüştürmüştür. Demirel'in görüşüne göre 12 Mart Muhtırası'nın gerisinde dahi bu siyasal haklar iadesi meselesi vardır. 24 Ekim 1961 Protokolü ile Yassıada Mahkemelerinde alınan kararlara ilişkin sessiz kalma sözünü vermiş olan AP, sağda DP'nin oylarını toparlamak için bu konuyu sürekli ertelese de yine de sık sık gündemine getirmekten geri durmamıştır. Parti üzerindeki baskılara rağmen, konu 21-22 Şubat Aydemir isyanına karışanların 1962'de affı gündeme geldiğinde diriltilerek pazarlık konusu yapılmıştır. Siyasal af konusunun en çalkantılı canlanması, 1968'deki 4. Büyük Kongre'de yaşanmıştı. Bu kongrede Süleyman Demirel'e karşı en güçlü grup olan milliyetçi-mukaddesatçı Bilgiççilerin zorlamasıyla eski DP'lilere siyasal hakların iadesi konusu karara bağlanacaktı. CHP'nin destek vermesindeki neden ise sağ seçmenler üzerindeki imajını yumuşatma ve oy kaygısıdır⁷¹⁰.

---

⁷⁰⁸ Zürcher, s.364.

⁷⁰⁹ Sakallıoğlu, s.54.

⁷¹⁰ Sakallıoğlu, ss. 78-79.

Siyasi hakların iadesini öngören teklif millet meclisinde görüşüldü. İnönü: *"Bu karar huzur getirecek"* demiş⁷¹¹, anayasa değişikliğinin Senato'dan geçmesi neticesinde af konusunun kesinleşeceğini gören Silahlı Kuvvetler üst düzey komutanları, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç aracılığıyla, yasa geçerse tüm Kuvvet Komutanları'nın ve kendisinin istifa edeceği tehdidini Cumhurbaşkanı'na bildirmiştir⁷¹². Orgeneral Tağmaç, İnönü'ye nakledilmek üzere Kemal Satır'a aynen şunları söylemiştir: *" Ordu bu kanunun çıkmasını istemiyor. Biz alttan gelen tazyik karşısında kararımızı tespit ettik. Buna rağmen kanun çıkarsa, kesinleşirse meydana gelecek olaylardan asla sorumluluk duymayacağız. İsmet Paşa bu gerçeği bilsin. Kumandanların son sözü: Kanun çıkarsa istifa ederiz."* dedi⁷¹³. İnönü: *" Af konusunda CHP'nin kararı kesindir"* derken, Demirel ise *"Ordu siyasete itilmemeli"* dedi⁷¹⁴. Kanun tasarısı Senato'dan 63 lehte oya karşı 83 AP'linin oyu ile döndü. Siyasi af kanunu komisyona iade edildi⁷¹⁵. Celal Bayar bu konuda: *" Önlenmek istenen hakların iadesi Anayasaya aykırı değildir, bilakis Anayasanın ruhuna tamamen uygun bir teşebbüs idi. Mücadeleme devam edeceğim. Hiçbir kimse ve hiçbir teşebbüs beni bu yoldan alıkoymayacaktır. "* demiştir⁷¹⁶. Memduh Tağmaç, Sunay'a *"Bu kanunun çıkmasını istemiyoruz."* dedi⁷¹⁷.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, özel bir mülakatta siyasi partilerin seçim kampanyası sırasında birbirlerini kırııcı şekilde konuşmalarından yakındı. Cumhurbaşkanı ayrıca Anayasada değişiklik yapılmasını isteyenlere acele etmemelerini söyledi⁷¹⁸. Siyasi hakları iade edilenlere seçme ve seçilme hakları da tanındı. Mecliste kabul edilen kanunla seçim kanunlarındaki *"affedilmiş olsalar dahi seçilemezler "* ibaresi çıkarıldı⁷¹⁹.

DP lilerin siyasi haklarının iadesi meselesinde gelişen olaylar, o dönem Türkiye'sinin portresini çizmektedir. Sivil bir hükümet olan Demirel hükümetinin üzerinde ordu faktörünün rol ve önemi hiç azalmamış aksine alabildiğine siyasallaşmış, bölünmüş ve darbeci eğilimleri bünyesinde barındırmaya devam

---

⁷¹¹ Ulus, 15 Mayıs 1969.

⁷¹² Sakallıoğlu, s.79.

⁷¹³ Hürriyet, 18 Mayıs 1969.

⁷¹⁴ Hürriyet, 19 Mayıs 1969.

⁷¹⁵ Hürriyet, 22 Mayıs 1969.

⁷¹⁶ Hürriyet, 24 Mayıs 1969.

⁷¹⁷ Hürriyet, 1 Haziran 1969.

⁷¹⁸ Hürriyet, 6 Ekim 1969.

⁷¹⁹ Ulus, 21 Mart 1970.

etmiştir. Sonucunda da 12 Mart 1971 müdahalesiyle tamamen gün yüzüne çıkmıştır⁷²⁰.

4.2. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ve MİLLİ NİZAM PARTİSİ'NİN KURULUŞU

Adalet Partisi sağda tehlikelere açık durumdaydı. Seçmen tabanı çiftçiler ve küçük işadamlarından oluşan partinin politik anlayışı giderek daha fazla modern sanayi burjuvazisinin ve büyük sermayenin çıkarlarına hizmet etmeye başlamıştı. Bu durum kendisine oy verenlerin çoğunu küstürmüş ve bunlar kurulan islami ve aşırı milliyetçi partilerin başlıca hedef kitlesi haline gelmişlerdi⁷²¹.

4.2.1. Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi-toplumcu görüşün temeli, parti olarak 1948 de kurulan Millet Partisi'ne kadar götürülebilir. MP, 27 Ocak 1954 te laiklik karşıtı görüşlerinden dolayı kapatılınca, yerine 9 Şubat 1954 te Millet Partisinden daha laik bir çizgide olan Cumhuriyetçi Millet Partisi kuruldu. CMP, 16 Ekim 1958 de Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek CKMP adını aldı. 25 Haziran 1962 de kurulan 2. İnönü koalisyon hükümetine CKMP de girme kararı alınca, buna karşı çıkan Osman Bölükbaşı ve bir grup partili CKMP den ayrılarak 13 Haziran 1962 de Millet Partisi'ni kurdular. 2. İnönü ve Suat Hayrı Ürgüplü koalisyonlarında yer alan CKMP, Alparslan Türkeş ve bazı arkadaşlarının 1965'te partiye üye olması ile şaşalı dönemini yaşayacaktı⁷²².

CKMP, 1969 da adını değiştirerek (MHP) Türk sağ radikalizminin örgütlü eylem gücü konumuna yükselmiştir. CKMP genel müfettişliği görevi verilen⁷²³ Alparslan Türkeş⁷²⁴, partinin yerel örgütleriyle doğrudan ilişkiye girerek onları yanına çekmeyi başarınca, önce genel başkanlığa seçilmiştir. Ardından 8-9 Şubat

---

⁷²⁰ Sümercan, s.95.

⁷²¹ Zürcher, s.368.

⁷²² Kaçmazoğlu, s.173.

⁷²³ Koçak ve diğerleri, s.257.

⁷²⁴ Ağustos 1969 da Antalya'nın Manavgat ilçesinde konuşan MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, 27 Mayıs Devrimi'ne değinerek şöyle dedi: "İhtilal hazırlandı ve mutlaka yapılacaktı. Önüne geçilmesi imkânsızdı. Şahsen ihtilale taraftar değildim. Fakat bunun bir partinin lehine veya aleyhine yapılmasına mani olmak, sol temayüller ve kaymaları önlemek üzere birkaç arkadaşım ile birlikte ihtilale karıştım." dedi. Devrim, 519.

1969'da Adana'daki kongrede partiye yarı-askeri örgüt hüviyeti veren tüzüğe göre, sembol kırmızı zemin üzerinde üç hilal şeklinde kararlaştırılmıştı. Partili gençler ise başını hilale kaldırmış bozkurtu kullanacaklardı. 1965'ten 1969'a kadar geçen dört yıl CKMP nin MHP ye dönüştürülmesi, partide yeni ideolojinin yerleştirilmesi, örgütlerin güçlenip yaygınlaştırıldığı bir dönemdir. MHP asıl atağını 1 Nisan 1975 te birinci Milliyetçi Cephe hükümetine girdikten sonra yapacaktır. 1973 te seçimlerinde kazandığı 3 sandalyeyi 1977 seçimlerinde 16'ya çıkararak ülke genelinde yaklaşık 1 milyon oy alacaktır. Alparslan Türkeş'in kitaplarında amacının kapitalizmden ve komünizmden ayrı üçüncü bir ülkücü yol biçiminde yeni düzen kurmayı istemektedir. *"Yüzde yüz yerli, yüzde yüz milli bir doktrin"* olarak öne sürülen tezler Dokuz Işık adı verilerek Türkeş'in aynı isim altında yayımladığı kitapta açıklanmış ve partinin ilkeleri durumuna gelmiştir. MHP nin kullandığı milliyetçilik ögesi islamiyetle birleştiği görülmektedir. Ayrıca parti yayınlarında Türk milletinin lider, efendi millet olması, yeniden bütün dünyaya egemen *"Büyük Türk Devleti"* kurulması gibi ihtiraslı hedefleri dikkati çekmektedir⁷²⁵. Aralık 1968 de ise solcu öğrencileri, öğretmenleri, yazarları, kitapçıları ve sonunda siyasetçileri yıldırma kampanyası başlatan Bozkurtlar, özel olarak düzenlenmiş kamplarda asker gibi eğitim görmekteydiler⁷²⁶.

Türk-İslam sentezi içinde olan Milliyetçi Hareket partisi, anti-sol, anti-komünizm diyebileceğimiz milliyetçi bir çizgide yer almaktadır. Parti faaliyetlerini özellikle "ülkücü" adı verilen, sağ elin parmaklarıyla yaptıkları kurt başı ile tanınan gençlik kolları aracılığıyla ortaya konmuştur. Seçimlerdeki başarısından çok, solcu ve ilerici kesimleri susturmak için kullandıkları, komando adı da verilen gençlik örgütlenmeleriyle iz bırakmıştır⁷²⁷. Ayrıca Milliyetçi Hareket Partisi 34 ilde daha gençlik kampı adı altında komando kampı açmayı kararlaştırmış, Boksörler, güreşçiler ve emekli komando subayları bu kamplarda ders verecekti⁷²⁸. 3 Ocak 1969 da Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, yurdun çeşitli yerlerinde kurduğu kamplarda gençlere komando eğitimi verdiği gerekçesiyle CKMP hakkında soruşturma açtı. Bunun üzerine toplanan CHP Parti Meclisi 19 Ocak günü bir bildiri yayımladı. Bildiride, *"Aşırı sol ve faşist tertipler anarşi ortamı yaratıyor."* denilerek, bütün bu

---

⁷²⁵ Koçak ve diğerleri, ss.257-258.

⁷²⁶ Zürcher, s.372.

⁷²⁷ Çavdar, s.226.

⁷²⁸ Hürriyet, 3 Temmuz 1969.

olaylara seyirci kalan İçişleri Bakanı Faruk Sükan tertipçi ve tahrikçi olarak suçlanmıştır⁷²⁹.

AP'nin muhafazakâr-gelenekçi yönünü oluşturan milliyetçilik anlayışı da radikal milliyetçi parti konumunda olan MHP'nin öngördüğü milliyetçilikte yer alan ve Batıcılığa ters düşen yerel temalardan arındırılmış ve yumuşatılmıştır. AP'nin milliyetçiliğinin diğer bir özelliği ise Ordu ve CHP'nin demokrat - kemalist eğilimlerine ters düşecek nitelikte olmamasıdır. O dönemde de bir siyasal partinin Atatürkçü olup olmadığının değerlendiriliş şekli daha çok din ve laiklik konusunda takındığı tavırla yakından ilintili olmuştur. AP, temel hak ve özgürlükler konusunda DP'den ayrılır ancak Batıcılık ve milliyetçilik anlayışları bakımından benzerlik göstermiştir⁷³⁰. Milliyetçi Cepheler 1973 seçiminin kahramanı Ecevit'in parlayan yıldızının sağ cephede uyandırdığı korkunun bilincindeydiler. Yeni bir ideoloji ile dirilen CHP 'nin adım adım iktidara yürüdüğü kaygısıyla tek bir cephede bütünleşerek iktidarı kaptırmama gayretindeydiler. Milliyetçi Cepheler ordu faktörünü, milli iradenin sağlıklı bir şekilde tecelli etmesini engelleyen, CHP'nin yararına çalışan bir unsur olarak görmekteydiler. Kısacası milli irade hastadır, zaaf içindedir. Bu nedenle 'mutedil' AP çizgisi yerine radikal milliyetçi ve dinci ideolojilere kaymaktadır⁷³¹.

4.2.2. Milli Nizam Partisi

Erbakan 1969 seçimlerine Konya'dan bağımsız aday olarak katılmış ve seçimleri kazanmıştı. Bu partiyi kurmadan önce Erbakan'ın Nakşibendi şeyhi Mehmet Zait Kotku'dan izin aldığı da bilinmektedir⁷³². 26 Ocak 1970 te kurulan Milli Nizam Partisinin liderliğini yapan Odalar Birliği eski başkanı ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Necmettin Erbakan partiyi Anadolu'da yaygın şekilde örgütlenmiştir. MNP, iktidardaki AP nin kentlerde büyük sanayi ve ticaret, kırlarda tarım burjuvazisini destekleyen politikasına tepki olarak doğmuştur. *"Milliyetçi ve mukaddesatçı Türkiye"* diye tanımlanabilecek bir düşünceden hareket etmiştir. Daha öz olarak MNP'nin görüşünü *"Müslüman Türkiye"* biçiminde kavramlaştırmak mümkündür. Mülkiyet hakkına saygılı ve helal kazancın

⁷²⁹ Milliyet, 20 Ocak 1969.

⁷³⁰ Sakallıoğlu, ss.39-40.

⁷³¹ Sakallıoğlu, ss.124-125.

⁷³² Çavdar, s.225.

destekleyici olan parti, özel teşebbüsü geliştirmek amacındadır. Ticari ahlaki korumak için gerekli tedbirleri alacaklar, aracılığın ve kökü dışarda ideolojilerin hizmetindeki ticari faaliyetleri önleyecekler, devlet kredilerini yurt çapında adil şekilde dağıtacaklardır. Avrupa Ortak Pazarına girilmesine kesinlikle karşı idiler⁷³³. Erbakan'a göre MNP sağ cephedeki boşluğu doldurmak amacıyla kurulmuş iki buutlu bir partidir. "*Kuruluşu Siyonist ve Masonlar alınmayacak.*" demiştir⁷³⁴.

Fakat Anayasa mahkemesi anayasanın laikliği güvence altına alan maddelerini ihlal ettiği gerekçisiyle Milli Nizam Partisi'ni 20 Mayıs 1971'de kapatmıştı. Ancak durum normale dönene kadar İsviçre'ye sığınan Profesör Necmettin Erbakan'ın önderliğindeki İslamcılara hiçbir ceza önlemi uygulanmamıştı. Fakat 1972'de İslamcılar Milli Selamet Partisi'ni kuracaklar ve bir yıl sonra genel seçimlerine hazırlanmalarına izin verilecekti⁷³⁵. Böylece 1973 seçimlerine Milli Nizam Partisi'nin devamı niteliğinde Milli Selamet Partisi kurulmuştur. Erbakan, 20 Ekim 1973'te Genel İdare Kurulu kararıyla genel başkanlığa getirilmişti. İdeolojik yaklaşımı ise "*Milli Görüş*" başlığı altında kamuoyuna sunulmuştur. Parti yurtdışında da "*Milli Görüş Teşkilatı*" adıyla etkin islami bir örgütlenme modeli çizmiştir. İşçiler için Hak-İş Konfederasyonu'nu kurmuştur⁷³⁶.

AP, hem Türk sanayi-ticaret-tarım burjuvazisinin, hem de köylünün partisi olup şeriata egemen olduğu İslami bir düzenden yana olmamıştır. Dinin henüz radikal bir siyasal ideolojiye dönüşmediği o yıllarda, AP samimi dindar seçmenlerin yanında yer almak için Kemalist laiklik ilkesinden siyasal ödünler vermek zorunda kalmamıştır. Din ve vicdan özgürlüğü adı altında, dindar kitleleri hor gören tek parti yönetiminin laiklik anlayışını yumuşatmıştır. Din eğitimi ve din adamlarının yetiştirilmesini devlete bırakan bir tutum sergilemiştir⁷³⁷. MHP ve MNP birlikte Demirel'in iktidarına ciddi bir tehdit oluşturuyorlardı. Fakat bu yeni partilerden hiçbiri sağın kitle partisi olarak AP nin yerini alacak güçte değildi⁷³⁸.

---

⁷³³ Koçak ve diğerleri, s.259.

⁷³⁴ Cumhuriyet, 27 Ocak 1970.

⁷³⁵ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.188.

⁷³⁶ Çavdar, s.226.

⁷³⁷ Sakallıoğlu, s.41.

⁷³⁸ Zürcher, s.372.

4.3. YÖN ve DEVRİM DERGİLERİNİN ORDU İÇİNDEKİ ETKİNLİĞİ

AP'nin demokrasi anlayışı 27 Mayıs ve 1961 Anayasası'nın Batılı anlamda çoğulcu demokrasiye açık ve istekli yaklaşımıyla bağdaşır biçimdeydi. Ancak bu anlayış özellikle 1970'lerden başlayarak sol örgütlere karşı özgürlükleri kısıtlayıcı bir niteliğe doğru geçiş yapmıştır. Parti ancak tüm bu uygulamalar sırasında iktidarı denetleyen orduya tamamıyla ters gelecek bir biçimde otoriter ve baskıcı olmamıştır. AP'nin Silahlı Kuvvetler ve sivil iç politika ilişkileri bağlamında geliştirdiği ikili söylemin en 'anti-militarist' kısmı, milli irade kavramı aracılığıyla olmuştur. Bu kavram sadece asker kesiminin sivil iç politikaya müdahalesinin karşısına değil, elitist-devletçi-bürokrat ve sonradan sosyal demokrat olan CHP'nin de karşısına dikilmiştir⁷³⁹. Türkiye'nin hedefi Batıcılıştır ve bu hedefin içerisinde sanayileşme ve şehirleşme de yatmaktadır. Köy ve şehir merkezlerinde yaşayan nüfusun yüzdelik oranları, nüfus artış hızı, kişi başına düşen kitap-gazete-dergi tüketimine kadar akla gelen tüm alanlarda ülkemizle Batı karşı karşıya gelmekte ve çıkan sonuç olumsuz yorumlara yol açmaktadır. Amaç Batı'daki mevcut standartlara ulaşmaktır⁷⁴⁰.

İhtilallerde kadro, rejim, anayasa ve temel kanunlar, baştanbaşa değiştirilirler. Toplumun yapısı başka bir toplum yapısına dönüşür. Bütün ihtilallerin çekirdek kadroları vardır. Bu kadrolar ihtilalin tüm yükünü taşır. Ve çekirdek kadro yine toplumun askeri veya siyasi elit ya da her iki kesiminden oluşur. Ancak ihtilalin tohumlarını atan entelektüel kanat, fikirlerini direkt olarak halka indiremez. Bu fikirlerini gazeteciler, idareciler veya eleştirmenler vasıtasıyla halka ulaştırır⁷⁴¹. 1960 lar her çeşit siyasal ve toplumsal mesele üzerine canlı bir entelektüel tartışmaya sahne oldu ve bu yeni Anayasanın sağladığı özgürlük, düzenli aralıklarla çıkan çok fazla sayıdaki yeni dergide ifadesini buldu. İlki 1961 de çıkmaya başlamış olan Yön dergisiydi. Bu dergi farklı köktenci ve sol görüşlerin dile getirildiği geniş tabanlı bir tartışma kürsüsüyü. Editörü Doğan Avcıoğlu, sosyalizmi yarı sömürge bir ülkede uygulanabilecek biricik kalkınma modeli olarak görüyor ve devlet planlamasını ve korumacılığı savunuyordu. Devrim ya da Aydınlık gibi sonraki dergiler genelde

---

⁷³⁹ Sakallıoğlu, s.42.

⁷⁴⁰ Kaçmazoğlu, s.40.

⁷⁴¹ Yılmaz, ss.13-14.

Marksizmin belli bir çeşidine daha dar sınırlar içinde bağlanmışlardı. Bu yayınların etrafında toplanan gruplar sık sık hiziplere veya partilere dönüşüyorlardı⁷⁴².

1960-1971 dönemi, sözü geçer konumda bulunan bir grup aydının orduyu toplumdaki hızlı atılımların öncüsü saydığı bir dönem olmuştur. İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İdris Küçükömer, İlhami Soysal gibi aydınlar bu konuda başı çekmektedirler. Yön ve Devrim gibi yayın organları ise sosyalizm söylemi arkasında orduya büyük ölçüde güven duyuyorlardı. 222 sayı çıkaran Yön dergisi 30 Haziran 1967'de son sayısını çıkarmıştı. Yön'ün ilk sayısında yayımlanan bildirisinde, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal bunalımını sergiledikten sonra bu bunalımdan çıkış yollarına değinilmiştir. Buna ulaşmanın koşulu ise parlamento dışı kaynaklara yani orduya dayanılması gerektiği üzerinde duran Avcıoğlu ve ekibi, daha sonra "Devrim" dergisini çıkarmıştır⁷⁴³.

Yön-Devrim söyleminde iktisadi ve sosyal hayatı emekten yana ve devlet kapitalizmini tasfiye edecek şekilde yeniden düzenleyecek olan ara tabakalar ya da 'zinde güçler'dir⁷⁴⁴. Yön-Devrim grubu, Ortadoğu'daki gelişmelerden de etkilenerek, zinde güçlere dayalı, yarım kalan Atatürk devrimlerini gerçekleştirmek istemektedir. Ve dayandıkları zinde güçlerin öncülüğü de askerlere verilmektedir. Grubun yarım kalan milli devrimleri gerçekleştirme yöntemi, kendilerince devletçilik olarak belirlenmiş ve bu devletçilik de "*Türk Sosyalizm*", "*Yeni Devletçilik*", "*İleri Devletçilik*", "*Memleketçi Sosyalizm*", "*Islahatçı Sosyalizm*" gibi isimler almıştır. Yön hareketi Kemalist ilkeleri yeniden yorumlamakta, sosyalizmi araç olarak kullanarak bir başka sistem kurmaya çalışmaktaydı ki, bunun adına da Türk sosyalizmi diyordu⁷⁴⁵.

Sosyalizmi yaymak için milliyetçi-devrimci çizgide yayın yapan haftalık YÖN dergisinde toplanan grubun genel görüşü şöyleydi; genel oya dayalı seçimler ile ortaya çıkan parlamento bileşiminden hoşnut olmaması ve çok partili siyaseti ekonomik ve sosyal gelişmenin önünde engel görmesi, kendi deyimleriyle "cici demokrasi" adını verdikleri parlamentoculuk 'a karşı tutum almaları, sadece 1960 lar

---

⁷⁴² Zürcher, ss.368-369.

⁷⁴³ Çavdar, ss.117-118.

⁷⁴⁴ Gökhan Atılğan, '**Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön ve Devrim**', Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, s. 78.

⁷⁴⁵ Kaçmazoğlu, s.59.

Türkiye'sine has bir özellik değildi benzer görüşler Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde de yayılma imkânı bulmuştur. Türkiye'de 1961-1967 arasında YÖN, 1969-1971 arasında DEVRİM dergileri etrafında toplanan aydınlar "*Türk sosyalizmi*" veya "*yeni devletçilik*" ismini vererek mücadelelerini sürdürmüşlerdi. Türkiye solunda 1971'e kadar Milli Demokratik Devrim (MDD) tezi altında savunulan görüşler, 1960 lı yıllarda Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde yaşanan ve bazı çevrelerce "*Afrika sosyalizmi*" diye tanımlanan milliyetçi-devrimci kalkınma programı ile eşdeğerdir⁷⁴⁶.

Yöncü sosyalizmin birinci görevi, Türkiye'de kalkınmanın ve Batıcılışmanın tek yolu devlet eli ve üst yapı kurumları ile hedefe ulaşma ve bu hedefe ulaşmada sosyalist yöntemleri kullanmaktır. Yön-Devrim Grubu'nun amacı, devletçiliğe dayalı planlı ve programlı bir ağır sanayi gerçekleştirmektir. Ekonomide ölü ve verimsiz yatırımlar kaldırılmalı, yabancı sermayeye kapılar kapatılmamalı, montajcı olmayan özel sanayi korunmalı, milli burjuvaziye yer verilmelidir. Türkiye'nin beslediği küçük sanayi ise kapitalist ve tutucu orta sınıflar yaratmayı amaçladığı için tasfiye edilir. Tarımda büyük ve cüce işletmeler tasfiye edilmeli, küçük köyler birleştirilmeli, tarımın esası kooperatifçiliğe dayandırılmalı ve geniş çaplı bir tarım reformu yapılmalıdır. Yön –Devrim Grubu'na göre liberal kapitalizme yer yoktur. Milli demokrasi ile ancak milli burjuvazinin bir yeri olabilir. Merkeziliği savunan grup, tepeden inme, jakobenci ve sınıflarüstü bir hareketi benimsemektedir. Grubun temel amaçları arasında Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve yarım kalan devrimleri tamamlamakta vardır. Bunu yapmak için de Kemalist devrimin iki temel dayanağı, ordu ve parti ile düzeni değiştirip tutucular koalisyonunu alt etmek ve zinde güçleri iktidara getirmek gerekmektedir. Yön-Devrim Grubu 1960-1971 döneminde geliştirdiği zinde güçler teorisi ile hem devrimci ve devletçi kalkınma yolu izleyerek Batılı bir düzeni hedeflemiş hem de Atatürk devrimlerini tabana-geniş halk kitlelerine yaymaya çalışmış, devrimci aydın hareketi olarak karşımıza çıkmıştır⁷⁴⁷.

Milli Demokratik Devrimci mücadele ise TİP içinde başlamış, parti içinde başarı sağlayamayan bu grup daha sonra TİP ten koparak "*aktif eylemler* " yapacak şekilde örgütler oluşturmuşlardır. 1966 da MDD cilerin TİP yönetimine karşı

---

⁷⁴⁶ Koçak ve diğerleri, s.247.

⁷⁴⁷ Kaçmazoğlu, ss.69-72.

başlattıkları siyasi mücadele, TİP içinde 1968-1969 a kadar sürmüş ve TİP yönetimi ele geçirilemediğinden MDD ciler TİP'ten tamamen koparak 1969 da yasal olmayan TİİKP ni kurmuşlardır. MDD ciler TİİKP de de bir bütünlük oluşturamamış ve çeşitli gruplara ayrılmışlardır. MDD tezi, 1960-1970 döneminin ikinci yarısından itibaren kendisini fark ettirmeye başlamış ve 1971 sonrası bölük pörçük fakat yaygın bir devrimci-eylemci sol hareket olarak devam eden bir teori şeklinde karşımıza çıkmıştır. MDD ciler Türkiye'nin henüz sosyalist devrim seviyesine ulaşmadığını, yine ulusal bağımsızlığına kavuşmadığını, ayrıca Sosyalizme geçme aşamasında bulunan bir toplumun ise bu aşamaya varmadan önce, gerçek anlamda tam bağımsız ve gerçekten demokratik olması gerektiğini savunmuşlardır⁷⁴⁸.

1961-1971 döneminde sol basın özellikle Çetin Altan, İlhan Selçuk, Aziz Nesin gibi köşe yazarları günlük yazılarında sol düşüncüyü yaymaya çalışıyorlardı. Diğer yandan sol eğilimli dergilerin başyazarlarından Doğan Avcıoğlu: *"Milliyetçi, Halkçı ve Demokratik bir Türkiye Sosyalizmi"* nden yanaydı. Yön dergisi o dönemde cüret sayılabilecek bir adımı da Nazım Hikmet'in şiirlerini yayımlamasıdır. Sol dergiler arasında ANT, Sosyal Adalet ve Dönüşüm dergilerinden söz etmek mümkündür⁷⁴⁹.

Ordunun tüm kademelerinde var olan darbeci eğilimlerin ve cuntacıların ortak yanı, AP ve statüko karşıtlığıdır. Bu cuntacılar, ordu dışından eski 27 Mayısçılar (Cemal Madanoğlu, Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Orhan Kabibay) ve bazı sivillerle ilişki kurmuşlardır. Eski 27 Mayısçılar ise DP-AP aleyhtarlığı içinde iktidara gelmeyi tasarlamaktadırlar. Diğer yandan Yön ve Devrim dergisi etrafında toplanan Doğan Avcıoğlu grubu ile ilişkide olanlar, Kemalist devrimin asker-sivil aydın zümre öncülüğünde ve bir darbe sonucunda, cunta aracılığıyla tamamlanması görüşünün etkisi altındadırlar. Genç subaylardan oluşan bu cuntacılarda AP iktidarının karşısında yer alacak ve kendilerini daha sonraları sosyal demokrat olarak nitelendirecek olan Hava ve Kara Kuvvetleri Komutanları'nın dâhil olduğu bir başka askeri cunta ile birleşeceklerdi. AP'nin bunca yıldır özenle geliştirmeye çalıştığı ordu yakınlık ve sıcak ilişkiler politikası çökmüş, ordunun çoğunluğunu oluşturan kesim AP karşıtı bir siyasallaşmaya girerken diğer kesim ise olup bitene ilgisiz davranan sessiz kesimi oluşturuyordu. Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral

⁷⁴⁸ Kaçmazoğlu, ss.101-105.

⁷⁴⁹ Çavdar, ss.134-135.

Memduh Tağmaç'ın AP karşıtı olmayışları onları azınlık kılmakta, her ikisinin ordu üzerindeki etki otoritesi yetersiz kalmaktadır⁷⁵⁰.

Cuntacılar anarşik hadiseleri bir yandan destekleyip, diğer yandan bu olaylardan hükümeti suçlu tutuyorlardı. Böylece yapılması planlanan bir darbeye karşı çıkmaların önlenmesi düşünülüyordu. Bunda başarıya ulaşıldığı da bir gerçektir⁷⁵¹. Devrim Dergisi özellikle Demirel hükümetinin Amerika ile yapılan ikili anlaşmaları üzerinden yaptığı haberlerle de Türk ordusunu harekete geçirerek darbe sürecini hızlandırmaya çalışıyordu.⁷⁵² Anarşistleri destekleyen aydın-sol kanat, kargaşalığın sebebi olarak hükümetin icraatını ve düzenin bozukluğunu gösteriyordu. Bunda iki hedef vardı: anarşik eylemlerle halk ve hükümeti yıldırıp bezginlik meydana getirerek "Ne olacaksa olsun" dedirtmek. Diğer ise reformları yapmayarak, suçlu gösterilen iktidarı devirmesi için, orduyu harekete geçirmek. 1969 un son günlerinde Türkiye Gizli Komünist Partisi Başkan Yakup Demir, Doğu Almanya'da yayınlanan beyanında Türkiye'de komünizmin yerleşmesi için Adalet Partisinin zayıflatılması gerektiğini ancak bu şekilde komünist faaliyetler için elverişli bir vasatın ortaya çıkacağını belirtmişti. Bilhassa YÖN dergisi etrafında toplanan Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu ve bunun gibi aşırı solcular, sosyalizme seçimle gidilemeyeceğini bilerek; bir yandan ihtilal cuntalarında faaliyet yapıyorlardı. Askeri darbe, sağ eğilimli de olsa ikinci, üçüncü merhalelerde bu sola dönüştürülüp, sosyalizme ulaşabilirdi. Basında AP yi yıpratıcı yayınlarını kıyasıya sürdüren aydın-sol takımı, iktidara karşı YÖN ve onun devamı olan DEVRİM ile orduyu tahrik edici neşriyata girişmişlerdi. Bunlara "*tepeden inmece*" deniyordu. "*Tepeden inmeciler*" sivil bir cunta olarak teşkilatlanacak ve daha sonra diğer cuntalarla birleşip, asıl hedefe adım adım yaklaşmaya çalışacaklardı⁷⁵³. Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun parlamento aracılığıyla çözilemeyeceğini savunan Devrim dergisi, ordu içindeki sol görüşlü askerlerle kurduğu ittifakla darbe yaparak tikanıklığın çözüleceğine inanıyordu. Bu amaçla dönemim Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanı Celil Gürkan tarafından yürütülen ve başında Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un olacağı bir cunta içinde yer aldı. Bu amaçla Devrim 'in 9 Mart'ta beklediği sol

---

⁷⁵⁰ Sakallıoğlu, ss.82-83.

⁷⁵¹ Demirel, s.100.

⁷⁵² Erkan, s. 55.

⁷⁵³ Demirel, ss.106-108.

görünümlü müdahale yerini Gürler ve Batur'un da imzalarının bulunduğu sağ bir müdahaleye yani 12 Mart'a bırakacaktır ⁷⁵⁴

4.4. 12 MART 1971 MUHTIRASI ÖNCESİ OLUŞAN CUNTALAR ve MGK

Rusya ve Pekin'den beslenen anarşik hadiselerin yanı sıra hızla büyüyen Türkiye'nin kendi başına ayakta durmasından hoşlanmayan ve haşhaş ekiminin tamamen yasaklanmasına tepki gösteren, Arap ülkeleri ile ilişkilerimizin gelişmesine menfaatleri gereği tahammül edemeyen Avrupa ve Amerika'nın hatalı tutumları da AP iktidarının alaşağı edilmesini kolaylaştırmıştı. Lüks mallara getirilen vergiler ile çıkarları zedelenen bazı çevreler ve fakir halkın, küçük memurun refah seviyesinin yükseltilmesi karşısında keyifleri kaçan bir kısım zengin zümre de AP ye cephe almıştı. Bu kadar çok yönlü baskı altında bulunan, zayıflatılmış ve yıpratılmış bir hükümetin yaptığı hatalar da bunlara eklenince, 12 Mart fırtınası adeta "ben geliyorum" diye kendini hissettiriyordu. 12 Mart'a geliste, dış sebep olup olmadığı şeklindeki bir soruya, Demirel: " *Başka ülkeler kuvvetli bir Türkiye istemez. Türkiye'nin jeopolitik durumu fevkalade önemlidir. İlerlemiş, güçlenmiş bir Türkiye pek çok memleketin işine gelmez*" cevabını veriyordu⁷⁵⁵. Türkiye'nin 12 Mart'ın arefesindeki durumuna ekonomide "Take-off" noktası denilmekteydi. Take-off, "kalkışa geçmek" manasına kullanılıyor. Yani Pistte gerekli hıza ulaştıktan sonra, tekerleklerin yerden kesilerek hava ile kucaklaşma anıydı. Uçak bir kere tekerleklerini kesti mi, tutabilene aşk olsun. Mühim olan bu en zor anı atlatabilmektir⁷⁵⁶.

1960 daki 27 Mayıs ihtilalinden sonra da cunta hareketleri durmamıştı. 1961 seçimleri sonrasında da kurulan parlamento, Cumhurbaşkanı ile Başbakanın kim olacağı, partilere dikte ettirilmek suretiyle açılabilmişti. Milli iradeyi bir türlü sindiremeyenler, 1965 de AP nin tek başına iktidara gelmesinden büyük hoşnutsuzluk duymuşlardı. Daha o zamanlarda yeni bir müdahalenin kıpırdanışı ve fırsat kollayışı içine düşmüşlerdi. Bu seferki kadro kurarak, daha planlı ve programlıydı. Bunun yanı sıra bir kısım sağcılar da şuursuzca bazı meselelerde hassas olan orduyu tahrik edici hareketlerde bulunmaktan çekinmiyorlardı. Hatta o

---

⁷⁵⁴ Erkan, s.22.

⁷⁵⁵ Demirel, ss.16-18.

⁷⁵⁶ Demirel, ss.20-21.

kadar ki, devletin güvenliği ile ilgili, komutanların da katıldığı toplantılarda, zamanın Başbakan'ı Demirel'in aşırı sol tehlikenin var olduğunu söylemesi üzerine, daha sonra cuntacı oldukları anlaşılan asker kişilerden bazıları, tahrikçilik yapan sağcı bir gazeteyi delil göstererek, önüne fırlatabiliyordu⁷⁵⁷.

AP, 1969 seçimlerinden puan kaybederek çıkmış olsa da iktidarda kalmayı başaran bir partiydi. Ancak parti içerisindeki huzursuzluk meclise yansımış ve bütçe oylamalarıyla hükümet düşmüştü. Buna rağmen Demirel, yeni hükümeti kurmayı başarak meclisten güvenoyu alabilmişti. Öte yandan ülkede sağ ve sol öğrenci grupları arasında çıkan kavgalar, işçi eylemleri, sokağı her geçen gün daha da çekilmez hale getirmekteydi. Gerek AP içinde yaşanan bölünme ve güç kaybı gerekse ülke genelinde yaşanan olaylar ordu içerisinde rahatsızlıklara neden olmuş ve darbe yapılacağı lafları dolaşmaya başlamıştı⁷⁵⁸. Başbakan Süleyman Demirel'i rahatsız eden en önemli konu ise bir türlü bitip tükenmek bilmeyen darbe söylentileriydi⁷⁵⁹.

27 Mayıs'ın etkin ismi ve MBK üyesi olan, 1965'te cunta faaliyetlerine başlayan ve 1967'de ise etkili hale gelen Cemal Madanoğlu orduda kurulan cuntanın lideri durumundadır. Madanoğlu ile birlikte MBK üyesi Osman Köksal, Necdet Düvencioğlu ve Hıfzı Kaçar da yer almaktadır. Bu emekli askerler ordu içerisinde özellikle Albay rütbesindekilerle temas kurarak faaliyetlerini geliştirmişlerdir. 1967 yılında kurmay Albay Adnan Arabacıoğlu, Kurmay Albay Fahrettin Tezel, Kurmay Albay İbrahim Artuç ve Kurmay Albay Orhan Seyfi Güven cunta içerisine girmişlerdir. Ülkede asker aracılığıyla bir devrim yapmayı planlayan sol aydınlar Madanoğlu ile temas kurmuşlar, Madanoğlu ise yapacağı ihtilali sola dayandırmak istemiş ve sosyalistleri destekleyici konuşmalar yapmıştı. Cuntanın asker kanadı ise 1967 yılında Harp Akademilerinde kurulmuştur. Grup ülkenin yaşadığı bu sıkıntıların ancak bir askeri yönetimle aşılabileceğine inanmakta ve bu amaçla Madanoğlu grubuyla temas kurup birleşme sağlanmıştır. Sonunda 1969 da birleşen bu iki grup, fikri yapının yetersiz olduğu düşüncesiyle Hıfzı Kaçar ve Necdet Düvenoğlu aracılığıyla Yön-Devrim yazar kadrosuyla temas kurmuşlardır⁷⁶⁰.

---

⁷⁵⁷ Demirel, ss.13-15.

⁷⁵⁸ Tarım, s.92.

⁷⁵⁹ Sakallıoğlu, s.61.

⁷⁶⁰ Tarım, s.84.

Ocak 1967 de Orgeneral Cemal Tural'ın yayımladığı genelgeyle "*devlet içinde devlet kurma*" hevesi taşıyanlar olduğu ileri sürmüş, AP liler ise komünizme karşı uyanık olunmasını emreden bu genelgeyi zamanında yapılmış olumlu bir uyarı olarak nitelendirmişlerdi. Tural'ın genelgesinin bir gazetede yayımlanması partileri iyice karıştırmıştı. Sert bir demeç veren Başbakan Demirel, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ı savunarak: "*Demokrasiyi yıkmaya matuf her türlü maceracı teşebbüslerin karşısına, hayatlarını istihkar ederek dikilenleri ve mert göğüslerini siper edenleri gizli emellerinin tahakkukuna engel sayarak, kahraman Türk Silahlı Kuvvetler mensuplarına alçakça tarizler yönetenler, kanunlarımızın ve Türk adliyesinin pençesinden kurtulamayacak ve mukadder akıbetlerini bulacaklardır.*" dedi⁷⁶¹.

Türk sağ-sol olaylarının giderek artması karşısında anti-komünizm karşıtlığını açıkça dile getiren AP, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın Silahlı Kuvvetlere yayınladığı ve komünistlere karşı mücadele edilmesini isteyen 'emirname' sini benimseyip onaylaması başta TİP ve Milli Birlik Grubu olmak üzere kamuoyunda tartışmalara yol açmış, Tural'ın iktidar çevreleriyle uzlaşmacı bir dil kullanması eleştirilmişti. AP içinde de sivil demokrasiye ters düşen Tural-AP dayanışmasından rahatsız olan bir grup oluşmuştur. Ayrıca AP'nin Tural ile bu yaklaşması pek işe yaramamış, aksine Genelkurmay Başkanı iç siyasetle ilgili konularla uğraşmaya, yetkilerinin dışına çıkmaya başlamıştır. AP lideri, Cumhurbaşkanı'nın verdiği güvence ile 11 Mart 1969'da Tural'ı görevden alıp yerine Orgeneral Memduh Tağmaç'ı getirmek durumunda kalmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan bu yana muhafazakâr görüşlerini sivil bir politikacı gibi uyguladığı gözlemlenen Cemal Tural'ın 15 Mart 1966'da Genelkurmay Başkanlığı'na getirilişinden görevden alınışına kadar geçen üç yıllık sürede AP'ye göstermiştir ki anti-komünizm, ordu ile ilişkilerde yeterli fikir birliği sağlamıştır. Tural, AP ile aynı görüşleri paylaşıp bile parti için değerli bir müttefik olmamıştır⁷⁶². Başbakan Demirel 17 Mart 1969 da bir açıklama yaparak, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın görevinden alınarak Yüksek Askeri Şura üyeliğine atandığını, yerine de Kara kuvvetleri komutanı Memduh Tağmaç'ın getirildiğini söyledi. Genelkurmay ikinci

---

⁷⁶¹ Milliyet, 31 Ocak 1967.

⁷⁶² Sakallıoğlu, ss.66-67.

başkanlığına da Faruk Gürler'in, Kara kuvvetleri komutanlığına da Fikret Esen'in getirildiği bildirildi⁷⁶³. Cemal Tural veda mesajında orduya teşekkür etti⁷⁶⁴.

Memduh Tağmaç⁷⁶⁵, törenle Genelkurmay Başkanlığı görevine başlamış, bu münasebetle yayınladığı mesajda yeni vazifesi süresinde taşıyacağı müstesna şerefi, silah arkadaşlarıyla paylaşmak azim ve kararında olduğunu söylemiştir⁷⁶⁶. Daha sonra Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Fikret Esen emekliye sevk edilecek, Hava kuvvetleri komutanı Orgeneral Reşat Mater ise Yüksek Askeri Şura üyeliğine atanacaktır. Kara kuvvetleri Komutanlığına halen 2. ordu komutanı Orgeneral Nazmi Karakoç, Hava kuvvetleri komutanlığına Yüksek Askeri Şura üyesi Orgeneral Muhsin Batur getirilmiştir⁷⁶⁷.

Yüksek Askeri Şura daha önce toplanıp ordu terfi listesini hazırlamış olmasına rağmen, acele yeniden toplanarak listede bazı değişiklikler yaptı. Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilmesine karar verilen 1. Ordu ve Sıkıyönetim komutanı Orgeneral Kemal Atalay'ın kararnamesi iptal edilerek emekliye sevk edilmesine karar verildi. Orgeneral kemal Atalay'dan boşalan 1. Ordu ve Sıkıyönetim komutanlığına Faik Türün atandı. Kara kuvvetleri komutanlığına ise 2. Ordu Komutanı Orgeneral Faruk Gürler in getirilmesi kararlaştırıldı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'da listede önemli değişiklikler yaptı. Demirel ise, " *Askeri Şura başkanı benim. Karar yetkisi bana aittir.*" derken, listede yeni değişiklikler de istiyordu⁷⁶⁸.

11 Aralık 1962'de kurulan Milli Güvenlik Kurulu'nun siyasal arenadaki rolü ve önemi 1971 müdahalesine doğru ve AP hükümetinin de katkısıyla artmıştır. MGK için en doğru tanım, sivil siyasete güvensizliğin eseridir denilebilir. Kuruluş gerekçelerinden biri, DP'nin 27 Mayıs'a yol açtığı var sayılan askeri kanadı ihmal etme ya da yok sayma hatasını düzeltmek, yani askeri kanadın ağırlığını siyasal karar alma süreçlerinde hesaba katmaktır. 1971 müdahalesi öncesi ordu cuntacılarla

⁷⁶³ Milliyet, 18 Mart 1969.

⁷⁶⁴ Hürriyet, 13 Mart 1969.

⁷⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığına getirilen Orgeneral Memduh Tağmaç, 1904 yılında Erzurum 'da doğmuştur. Kuleli Askeri Lisesi'ni 1926 yılında, Harbokulunu ise 1928 yılında birincilikle bitiren Tağmaç, ordu saflarına katılmıştır. 1956 yılında General olan Tağmaç, 1966 yılında Orgeneralliğe yükselmiştir. 23 Ağustos 1968 tarihinde Kara Kuvvetleri komutanı olan Memduh Tağmaç Fransızcaya da hâkimdir. Hürriyet, 12 Mart 1969.

⁷⁶⁶ Hürriyet, 18 Mart 1969.

⁷⁶⁷ Hürriyet, 24 Ağustos 1969.

⁷⁶⁸ Milliyet, 30 Ağustos 1970.

kaynarken, MGK, hükümet açısından son derece önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur. Yaklaşmakta olan müdahalenin sinyalleri burada verilmiş, Muhsin Batur ünlü 'Birinci Muhtıra'sını MİT'in düzenlediği, MGK'nın da 25 Ocak 1970 tarihli toplantıda Başbakan'a sunmuştur. Kurul toplantı üzerine toplantı yapmış, Türkiye'nin sorunları üzerine ordunun ılımlılar ve şahinler olmak üzere ikiye bölünmüşlüğü iyice su yüzüne burada çıkmıştır. AP ve Demirel MGK'yı önemsemiş, kurulun siyasi yaşamda hukuksal durumunun ötesine taşan bir öneme sahip olduğunu kavramıştır. Demirel, MGK'nın mevcut danışma kurulu niteliğini yeterli bulmakta, kurulun doğru teşhis yapıp ardından çözüm önerileriyle gelmesini istemektedir. AP iktidarı MGK'yı hak ettiğinden daha yükseklerle bir yerlere oturtmuş, ondan hem çekinmiş hem de sıkıyönetim ilanı ve MİT müsteşarının seçimi gibi iki yaşamsal konuda karar verme konumundaki organlardan en önemlisi olan MGK'nda yapılan tartışmalardan yararlanıp, ordunun liderler düzeyinde de olsa mantığını sezmeye çalışmıştır. Fakat yetki, görev ve işleyiş mekanizmasına bir sınırlama getirmemiştir⁷⁶⁹. MGK ile ordu zirvesi, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları, parlamentonun dışında, hükümetin üstünde, cumhurbaşkanının başkanlığındaki yarı-askeri komitede anayasaya göre temsil hakkı elde etmişlerdir. Dolayısıyla Generaller istemese de siyasetin içinde yer almak zorundadırlar⁷⁷⁰.

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, 24 Kasım 1970 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı ziyaret ederek muhtıra mahiyetindeki mektubun kendisine sunmuştur. Orgeneral Batur mektubunda, Türk silahlı kuvvetlerinin çeşitli kademelerinde son derece belirgin hale gelen bir rahatsızlıktan bahsederek bunu, memleketin içinde bulunduğu buhranlı devrenin gelecek günlerde artarak bir çıkmaza girmesi endişelerine bağlamış ve Cumhurbaşkanının tedbirler almasını istemiştir⁷⁷¹. Cumhurbaşkanı Sunay başkanlığında 28 Aralık 1970 de toplanan Milli Güvenlik Kurulu, tarihinin en uzun toplantısını yaptı. Toplantıda ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik karışıklıklar için alınacak önlemlerin yanı sıra, 11 Aralıkta Hava Kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un Cumhurbaşkanı Sunay'a verdiği muhtıra da görüldü. Batur'un muhtırasının metni açıklanmamakla birlikte, Atatürkçü bir kurucu meclisin oluşturulması isteğini dile getirdiği belli oldu.

---

⁷⁶⁹ Sakallıoğlu, ss.74-78.

⁷⁷⁰ Koçak ve diğerleri, s.228.

⁷⁷¹ Cumhuriyet, 12 Aralık 1970.

Toplantıdan sonra açıklama yapan Demirel gazetecilere: " *Günler kısaldığı için toplantı size uzun gözüktü*" dedi⁷⁷².

1971 yılına gelindiğinde iki temel darbe isteği ortaya çıktı. Bunlar, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi kişilerin başını çektiği, silahlı kuvvetler içinde de destek gören gruptu. Hatta Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur gibi kumandalar Doğan Avcıoğlu'nun "*Türkiye'nin Düzeni*" adlı kitabını ellerinden düşürmüyorlardı. Diğer grup ise, Türkiye'deki işçi ve gençlik olaylarının kendileri için tehlikeli bulan ABD ve onun Türkiye'deki uzantıları, büyük sanayici ve tüccarlar, toprak ağası diye nitelenen büyük toprak sahipleri de ülkedeki devrimci gelişmeleri engelleyecek sert iktidarın özlemini taşıyorlardı bu da ancak ordunun duruma el koymasıyla mümkün olacaktı⁷⁷³.

Cuntaya yeni katılan şahıs Mahir Kaynak'tı. Böylece uzun zamandan beri devrimcilerin konferanslarına katılarak, gizli faaliyetlerini araştıran MİT elemanı Mahir Kaynak, cuntaya dâhil oluyordu. Mahir Kaynak, 12 Mart sonrası sıkıyönetim döneminde, Madanoğlu cuntasını eyleme geçmek üzereyken yakalatacak ve sıkıyönetim mahkemesi önünde yargılanmalarını sağlayacaktı. Cuntanın fikir babalarından Doğan Avcıoğlu, YÖN dergisinin 39. sayısında, ordunun devrim yapmasını telkin etmişti. Yazıda askerlere karşı bir darbe yapılmayacağı ifade edildikten sonra, bunun için de silahlı kuvvetlere propaganda yapılması hedef alınıyordu. Yola "*milliyetçilik*" fikrinden çıkılacaktı. Böylece ideolojik tartışmalara içine girmeyen subaylar da kolayca avlanacak ve geniş bir cephe meydana getirilecek, karşı hareketlerin yapılması önlenecekti. 27 Mayıs'ın kudretli generali olarak bilinen ancak daha sonra tabii senatörlükten istifa edip, kontenjandan parlamento'ya giren Cemal Madanoğlu cuntasının ilk şekli "*asker orjinli*" vasfını taşıyordu. Bundan ayrı olarak asker orjinli bir başka cunta daha vardı: Orhan Kabibay, Talat Turan, Numan Esin gibi 27 Mayıs'ta aktif vazife alanlar, bu grupta toplanmıştı⁷⁷⁴.

---

⁷⁷² Milliyet, 29 Aralık 1970.

⁷⁷³ Çavdar, ss.191-192.

⁷⁷⁴ Demirel, ss.109-111.

Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Cemal Reşit eyüpoğlu da sivil cuntacılarıdır. Askeri cuntada ise, albay rütbesinde bulunan Kurmak Albay Adnan Arabacıoğlu, Albay İbrahim Artunç, Kurmay Albay Orhan Seyfi Güven, Kurmay Albay Fahrettin Tezel, K. Albay Adnan Kaptan, K. Albay Cemalettin Korkut gibi subaylar yer alıyordu. Birde hem gerilla savaşını hem de tepeden inmeciliği benimseyenler vardı. MBK den İrfan Solmazer, Ankara Hukuk Fakültesi Öğretim üyelerinden Mukbil Özyörük, Albay Nihat Değer, iki polis müdürü Muzaffer Yılmaz ve Refet Kaplangı, Dev-Genç eski başkanı Atilla Sarp ile çoğunluğu emekli deniz teğmeni, teğmen ve Deniz Harp Okulu talebelerinden meydana gelen bu teşkilat, Deniz Üstteğmeni Kubilay Kılıç tarafından ihbar edilerek ortaya çıkarılacaktı. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları Kabibay cuntasına bağlı iken, bir müddet sonra Madanoğlu cuntası ile temaslara başladı. Fakat ortaya liderlik meselesi çıkmıştı. Orhan Kabibay,"ben aktifim" diyordu. Hatta ordunun üst kademelerinden de muvafakat almıştı. Gürler, bunlardan biriydi. Ancak Kabibay cuntasına giren YÖN cüler buna itiraz etmişti. Avcıoğlu ve arkadaşlarına göre, Madanoğlu 27 Mayıs'ın en aktif generali idi. Askerler kendisini benimserdi. Şerefi vardı. İhtilali onun liderliğinde yapmak daha uygun olurdu. Kabibay grubu bu görüşe karşı çıkıyordu. Çünkü 27 Mayıs'ı birlikte yaptıkları halde, Madanoğlu'nun MBK den Esin ve Kabibay'ı 14 lerle birlikte tasfiye etmesiydi. Buna rağmen bazı elemanların tavsiyesi ile *"şimdilik baş tayin etmeden çalışalım"* görüşü hakim oldu, fakat yürümedi. Madanoğlu cuntası, Harp Akademi çevresinde 1967 lerde kurulan daha çok albay rütbesindeki hocaların meydana getirdiği askeri cuntaya el attı. Kabibay cuntası ise, ihtilal hazırlığı yapan generaller ile irtibat kurdu. Generallerin meydana getirdiği gruba *"Büyük Cunta"* da denir. Bu cuntanın başında Selim Paşa ve Yavuz Paşa diye anılan, Faruk Gürler ile Muhsin Batur vardı. Böylece Büyük Cuntanın kökünün silahlı Kuvvetler Birliğine dayandığı anlaşılmaktadır⁷⁷⁵.

1961 seçimlerinden sonra Genel Sekreterliğini Faruk Gürler'in yaptığı Silahlı Kuvvetler Birliği; hem MBK ne cephe almış, hem de parlamentonun açılmasını engellemek istemişti. Ancak Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın müdahalesi ile, Cumhurbaşkanının Cemal Gürsel ve Başbakan'ın İnönü olmasının parti liderleri tarafından kabul edilmesinden sonra, ihtilalden vaz geçilmişti. Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Kemal Atalay, hükümet ve Cumhurbaşkanı tarafından Kara

---

⁷⁷⁵ Demirel, ss.111-114.

Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilmişti. Ancak Gürler, yanında Batur ve cuntanın bazı elemanlarıyla birlikte Sunay'a giderek "*ordu beni istiyor*" diyerek Kara Kuvvetlerine gelmişti. 1970 lere gelindiğinde Büyük Cunta'nın bir ayağı Kara kuvvetleri Komutanlığına, diğer ayağı Hava Kuvvetleri, üçüncü ayağı ise Deniz Kuvvetlerinden Donanma komutanı Kemal Kayacan'a uzanacaktı. Bir tek Genel Kurmay Başkanı cuntacı değildi. Onunda Genel Sekreteri cuntacılarla işbirliği içindeydi. Cuntanın diğer ayağı ise Çankaya'ya uzanıyordu. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan'a...Hatta Cevdet Sunay'a. Büyük Cuntanın asıl liderinin Muhsin Batur olduğunu da belirtmek gerekir. Gürler'in ihtirasından faydalanan Batur, aşırı solcularla sıkı bir işbirliğine girişti. Doğan Avcıoğlu'nun "*Türkiye'nin düzeni*" adlı kitabını orduya dağıttırmıştı. Hem Kabibay, hem de Madanoğlu cuntasıyla yakın bir irtibatı vardı. O zamanki adı "*Yavuz Bey*" idi. Yapılacak darbenin düğmesini Gürler basacaktı. Batur idareyi ele alacaktı ve Gürler icabında saf dışı edilecekti. Bundan sonra Madanoğlu cuntası harekete geçerek arkadan yeni bir darbe gerçekleştirecek, bunu da yenileri takip edecekti⁷⁷⁶.

4.5. 9 MART 1971 CUNTASI

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur 25 Ocak 1970 tarihinde MİT'in düzenlediği ve MGK kadrosunun katıldığı toplantıda, basında 'Birinci Muhtıra' diye anılan bir konuşma yapmış ve Başbakan'a sunulan bu konuşma bir dizi şikâyet ve kendi önerdiği çözümlerden oluşmaktaydı. Siyasi içerikli olan bu metin adeta yaklaşmakta olan muhtıranın habercisi durumunda idi. 28 Mart 1970 'de yapılan MGK toplantısında yeniden konuşan Batur, MGK'nun 'danışma' niteliğinin kaldırılıp, kurulun siyasal kararların alınmasında aktif bir biçimde katılmasını önermekteydi. 21 Kasım 1970'de aynı komutan Cumhurbaşkanına 'İkinci Muhtıra' göndermiş ve 12 Mart açık, net bir şekilde telaffuz edilmişti. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç da muhbirleri sayesinde ordu içindeki cuntacılardan ve darbe faaliyetlerinden haberdardır⁷⁷⁷.

Bir büyük darbe her şeyiyle planlandığı halde son anda nasıl muhtıra şekline dönüşmüştü? Orduda birtakım kıpırdanmalar olduğunu anlayan Memduh Tağmaç,

---

⁷⁷⁶ Demirel, ss.114-116.

⁷⁷⁷ Sakallıoğlu, ss.84-85.

1970 Haziran ayında birlikleri dolaşarak asli vazifelerine bağlamak için siyasete karışmamalarını öğütlüyor ve onlara itidal tavsiye ediyordu. Bir müddet sonra terfi ve emeklilik ayı gelmemesine rağmen Harp Akademisinde bulunan MİT rapouna göre cuntacı oldukları tespit edilen 35 kadar kurmay albay ile bir miktar sınıf subayını başka yerlere tayin bile etmişti. Yapılan toplantılarda düğmeye Gürler basacaktı. Batur ise planlayıcıydı. Fakat Gürler adına cunta toplantılarını idare eden Kara Kuvvetleri Planlama Daire Başkanı Tuğgeneral Celil Gürkan ile Muhsin Batur, Gürler 'den habersiz görüşmeler yapmaya başlamışlardı. Hâlbuki Celil Gürkan, Gürler'in emrinde idi ve ihtilal anayasasını Gürler'in emri ile hazırlıyordu. Gürler, durumdan haberdar olunca hiç renk vermeden bir grup meydana getirmişti. Genel Kurmay Plan ve Prensipler Dairesi Başkanı Korgeneral Atıf Erçikan'ın cuntanın toplantılarına iştirak etmesi gidişatı değiştirecekti. Atıf Paşa katıldığı bu toplantılardan Tağmaç'ı haberdar edecek; ihtilalcilerin niyetini ve kendisini Genel Kurmay Başkanı yapacaklarını söyleyecekti. 12 Mart sonrasında planlanan ihtilali haber verdiği için evine Dev-Genç liderlerinden Sarp Kuray ile Ruhi Koç bomba atacaklardı. Memduh Tağmaç, 3 Mart 1971 de Ankara'daki birlik komutanlarını toplayarak, onlara bazı tavsiyelerde bulunma ihtiyacını duydu. Fakat buna rağmen ihtilal hazırlıkları durmamıştı. Darbe 9 Mart 1971 günü saat 16 da Gürler'in düğmeye basmasıyla başlayacaktı. Her şey hazırlanmıştı. Kim kimi enterne edecekti...kimler kimi vuracaktı...Tanklar namlularını nereye çevirecekti.. Harekatın karargahı...Halkın iaşesi...Parola... Her şey en ince noktasına kadar düşünülmüştü⁷⁷⁸.

İhtilal anayasasını ve kurulacak olan bakanlar kurulu listesini Gürkan'a hazırlatan Gürler, gelişmelerin çok aşırı bir hal aldığını, iplerin yavaş yavaş elinden çıktığını görüyordu. Gürler-batur işbirliği yerini, Gürkan-Batur ittifakına bırakmak üzereydi. Gürkan hazırladığı planları Gürler'e değil, Batur'la konuşup düzeltmeler yapıyordu. Erçikan ise Tağmaç'ın durumu bu kadar ağırdan alması üzerine komutanına yakınlıkla: "Efendim daha neler söylüyorsunuz? Yarın bu koltuğa ben oturacağım. Olanlardan hiç haberiniz yok. Bakınız siz Genel Sekreterinize güvenirmisiniz? " Tağmaç: "Güvenirim elbet" cevabını verdi. Atıf Paşa, cebinden çıkardığı kağıdı uzatarak: "Bu mektuba bakınız onun yazısı" dedi. Mektupta Genel Kurmay Genel Sekreteri Atıf Erçikan'ı "falan yerdeki toplantıya davet" ediyordu. Tağmaç'ın

---

⁷⁷⁸ Demirel, ss.121-124.

Genel Sekreteri Tuğgeneral Mehmet Tuğcu ihtilalcilerle beraberdi. Böylece cuntanın Genel Kurmay'daki ayağı belli olmuştu. Atıf Paşa'nın sözleri, Tağmaç'a çok tesir etmişti. Endişesi bir kat daha artmış, durumun vahametini ancak kavrayabilmişti⁷⁷⁹.

8 Mart'taki ihtilal öncesi son toplantıya Gürler kafasında birçok ihtimalle uğraşırken gelecekti. Yapacağı tek şey ise kendi kontrolüne geçirecek bir fırsat buluncaya kadar onları oyalamak idi. Öyle de yaptı ve " Bana 24 saat müsaade edin" dedi. Böylece 9 Mart'taki ihtilal tehir edilmiş oluyordu. Gürler'in işi uzatmasında Batur'un ve Gürkan'ın kendisinden habersiz bazı işlere girişmesinin yanı sıra hazırlattığı bakanlar kurulu listesinde aşırı solcuların bulunması da etkili olmuştu. Gürler solduydu fakat Batur ve Gürkan kadar hızlı değildi. Bir de artık Tağmaç da haberdar edilmişti. Bundan dolayıdır ki 8 Mart'taki toplantıda " *Her şey hiyerarşik bir nizam içinde yapılmalıdır. Genel Kurmay Başkanı varsa ben de varım.*" demek zorunda kalmıştı. bir de Gürler'in karar vermekte güçlük çekmesi, gidişatı bambaşka yerlere götürmeye sebep olacaktı. 9 Mart 1971 günü saat 17.30 da Hava Kuvvetleri Konferans salonunda gelişmeleri değerlendirmek amacıyla yapılacak toplantıya, Batur Gürler'i de davet etmişti. Bu arada Hava Kuvvetleri alarma geçmişti. Hava Kuvvetleri Hareket Dairesi Başkanı Ömer Çokgör, Gürler düğmeye basmasa bile darbe yapmak için hazır bekliyordu. Bu arada Gürler'de Kara Kuvvetlerine genel alarm vermişti. Gürler, Hava Kuvvetleri'ndeki toplantıya tedirgin gitmişti. Askeri vasıtlar gerekli tertibatı almışlardı. Gürler ile beraberlerindeki zararı gelmesi halinde karşılık vereceklerdi. Hatta bazı subaylar " *Paşam oradan sağ çıkabilecek miyiz?* " diye soruyorlardı. 30 civarında subayın katıldığı toplantıda Gürler : " *Yarınki Genişletilmiş Komuta Konseyi'nde görüşlerimizi açıklayacağım.*" şeklinde konuştu. Oyalama netice veriyordu. Artık ipler eline geçmeye başlamıştı⁷⁸⁰.

Tağmaç'ın 10 Mart'ta tertiplediği Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısına Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün durumun vahametini anlamış, İstanbul'dan hareket etmeden önce muhtemel bir harekete karşı birliklerine alarm vermişti. 200 kadar generalin katıldığı toplantıda ilk söz Tağmaç'ındı:

---

⁷⁷⁹ Demirel, ss.125-128.

⁷⁸⁰ Demirel, ss.129-131.

" Ne olacak memleketin hali, nereye gidiyoruz? diye sordu. " Ne yapmak lazım?"
" Durum tehlikelidir ama yarın çöküyormuşuz gibi bir durum da yoktur...
ümitsizliğe kapılmayalım ve bir şans daha tanıyalım. Silahlı Kuvvetler mensupları birbirine ve kumandanlarına güven içinde bağlı bulunmalı ve kendi eserimiz olan Anayasal düzen dışında başka bir hal çaresi bulunmadığına kesin şekilde inanmalıdırlar. Ordu adeta devlet idaresine müdahaleye zorlanmaktadır. Silahlı Kuvvetlerin sabrı taşırılmak istenmektedir. Bu noktaya önemle dikkatinizi çekmek isterim. "

Tağmaç'tan sonra komutanlar sırasıyla söz aldılar. Kimisi hemen müdahale edilmesi taraftarıydı. Bazı komutanlar da müdahalelere karşı çıkıyordu. Orgeneral Hamza Görgüç hiçbir şekilde SKB nin müdahalesine taraftar değildi. Faik Türün Paşa ise söze şöyle başladı. " Asker belli bir görev için yetiştirilmiştir...Elimizde silah var diye en iyi düşünenler miyiz? En akıllı mıyız? Memleketin üniversite bitiren bu kadar güzide evladı var. Biz belli sayıda Harp Okulu mezunuyuz." şeklinde konuşmasını sürdürdü. Genişletilmiş Komutan Konseyi toplantısında belli bir karar alınmamıştı. Tağmaç, toplantıdan sonra herkesin vazifesinin başına gitmesini isteyecekti. Gürler, Batur'u ikna ederek ihtilali 30 Haziran'dan geç olmamak üzere tehir edecekti. Biraz daha beklemenin daha isabetli olacağı kararlaştırıldı. Fakat Celil Gürkan, Gürler, Batur ve Donanma Komutanı Amiral Kemal Kayacan'ı "korkaklıkla" vasıflandırdı. Bunun üzerine Celil Gürkan ile birlikte 5 general ve 10 albay "disiplinsizlik" suçuyla emekli edilecek, 46 subay da başka yerlere dağıtılacaktı. Gürler ve Batur Tağmaç'a : " Alt kademeyi tutamıyoruz. Mutlaka bir müdahale gerekir." diye hiç olmazsa bir muhtıra verilmesini istemişti. Baskılar sonucu Kuvvet Komutanları 12 Mart günü saat 9 da Tağmaç tarafından Genel Kurmaya davet edilmişti. Görüşmeler sonucu muhtıra son şeklini aldı. Gürler, Batur, Eyicioğlu hemen imzalarını atmışlardı. Sıra Tağmaç'a geldiğinde elinde kalemle bir saate yakın masada bekledi. Heyecanlı ve sinirliydi. Batur ve Gürler'in baskıları sonucu gözyaşları içinde imzasını atmıştı⁷⁸¹.

Ordu ultimatom verdi. "Hükümet çekilsin". Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz kuvvetleri komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu, Hava kuvvetleri komutanı Orgeneral Muhsin Batur, 12 Mart 1971 günü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıklarına ortak imza ile bir muhtıra vermişlerdir.

---

⁷⁸¹ Demirel, ss.134-139.

Milli hükümet kurulmazsa ordu idareye el koyacak⁷⁸². Böylece 12 Mart günü genelkurmay başkanı ile kara, hava ve deniz kuvvet komutanları Türk Silahlı Kuvvetleri adına hareket ederek, Cumhurbaşkanı Sunay ile iki meclisin başkanlarına bir muhtıra verdiler. Anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirebilecek, güçlü ve itibarlı bir hükümetin kurulmasını talep ediyorlardı. Demirel'i alternatifsiz bırakarak, hükümetin istifa etmeyi reddetmesi halinde iktidara el koyacakları tehdidinde bulundular⁷⁸³.

Aslında 12 Mart muhtırası önceden planlanmış bir müdahale değildi. Önceden hazırlanan 9 Mart darbesiydi. Fakat 9 Mart'taki ihtilal gerçekleşmeyince ihtilalciler "*tırmanma*"nın bir basamağı olan 12 Mart muhtırasını verdiler. Gürler ve Batur önceden hazırlattıkları ihtilali, kontrollerinden çıkacak korkusuyla, başka bir yöne çevirerek hâkimiyeti ellerinde tutacak bir formüle başvurmuşlardı. Nitekim 12 Mart'tan sonra ilan edilen sıkıyönetim döneminde Selim Sancar, Faik Türün, Cemal Süer gibi komutanların komünizme karşı acımasız mücadele vermeleri ile birçok gerçek ortaya çıkmıştı. Yakalanan eşkıyaların reform istemedikleri amaçlarının Marksist ve Leninist düzen olduğunun bizzat itiraf etmeleri çok kişinin şaşırmasına neden oldu. Hatta Gürler: "*Bunlar bizim karnımıza kurşun dolduracaklarmış da haberimiz yokmuş*" diyecekti. Gerçekten de 9 Mart darbesi yapılsaydı bunu bir veya iki yeni ihtilal daha takip edecek ve kızıl bir dikta gelecekti⁷⁸⁴.

Gürler'in orduda 9 Martçılar denilen ve askeri müdahalenin hemen ardından tasfiye edilen general ve subaylarla 12 Mart 1971 öncesinde kurduğu bilinen ilişki önemlidir. Her ne kadar Orgeneral Gürler, havacı Orgeneral Muhsin Batur ile birlikte yer aldıkları reformcu darbe girişimini, önlüyorsa da, parlamentodaki muhafazakâr çoğunluk geçmişte reform yanlısı kesimler arasında bilinen bir askerin cumhurbaşkanı koltuğuna oturmasına müsaade etmeyeceklerdi⁷⁸⁵.

---

⁷⁸² Hürriyet, 12 Mart 1971.

⁷⁸³ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.176.

⁷⁸⁴ Demirel, ss.155-157.

⁷⁸⁵ Koçak ve diğerleri, s.268.

4.6. 12 MART 1971 MUHTIRASI ve MUHTIRAYA YAPILAN YORUMLAR

Ülke yönetiminin demokrasiye, temel hak ve özgürlüklere yürekten inanmış, sorumluluklarının bilincindeki devlet ve siyaset adamlarına bırakılması; bu insanların da geleceği görerek, iç ve dış tehditler karşısında tedbirler alarak, ülkenin menfaatlerini her şeyin üstünde tutarak ülkeyi yönetmeleri gerekmektedir⁷⁸⁶.

Türkiye siyasetinde "12 Mart rejimi" diye adlandırılan dönem, 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanı beş generalin gerçekleştirdikleri muhtıra darbesi ile başlıyor, Nisan 1973 te darbecilerin Orgeneral Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığı seçiminde saf dışı bırakılması ile sona eriyordu. İlk bakışta görülen, meclis çoğunluğuna sahip Başbakan Süleyman Demirel'in ve AP nin hükümetten uzaklaştırılması ve kendilerine reformcu diyen teknokrat ve bürokratlardan partilerüstü bir kabine kurulması idi. Oysa yaşananlar ve tarihe geçecekler daha başkaydı⁷⁸⁷. Bu muhtırayı Anayasaya uygun olmayan bir girişim ve sistemin yeniden askeri elitlerin istediği şekilde yapılanması olarak değerlendirmek gerekir⁷⁸⁸

Muhsin Batur'a göre Tağmaç'ın Genelkurmay harekât Başkanı Kemal Tarhan'a hazırlattığı metin üç sayfalıktı ve "anlaşılması güç"tü. Tağmaç'a göre de muhtıranın hazırlanan ilk metni çok sertti. Kendi gayretleriyle yumuşatılmıştı. 29 Mart tarihli Milliyet gazetesinde Turhan Bilgin'in hatıraları arasında, Tağmaç'ın ağladığı açıklandı. Tağmaç ağlamıştı; ama niye ağlamıştı?

*" 12 Mart Muhtırası'nı imzalarken ağladığımı herkes beni küçültmek için yaymışlar. Evet, muhtırayı imzalarken ağladım. Ben asker ocağından yetiştim. Bizim gözlerimizden kolay kolay yaş akmaz. Kendimizi düşünmeyiz. Bizi memleketimizin atisi(geleceği) ilgilendirir. 27 Mayıs'tan sonra Silahlı Kuvvetler'i kışlasına iade için büyük gayretlerin içinde bulundum. Muvaffak oldum diyebilirim. Ama ah cuntacılık...Bunların iliğine işlemiş. Hangi mevkiye gelirlerse gelsinler bundan vaz geçmezler. 12 Mart Muhtıra'sı çok daha ağırdı. Benim ısrarım sonucu bu şeklini aldı. Muhtırayı imzalarken ağlıyordum. Hukukun dışına çıkıyorduk. Ben ömrümde hiçbir cuntaya girmemişim. 12 Mart hareketini de kumanda zinciri içinde yapmak tek tesellim oldu."*⁷⁸⁹.

⁷⁸⁶ Öztürk, s.182.

⁷⁸⁷ Koçak ve diğerleri, s.260.

⁷⁸⁸ Akıncı, **Türkiye'nin Darbe Geleneği**...,s. 66.

⁷⁸⁹ Yılmaz, ss.370-371.

12 Mart saat 10.00 sıralarında MİT Müsteşarı Fuat Doğu Demirel'e telefon edip, " *Sayın Cumhurbaşkanımızın bir dileğini size iletmekle vazifeliyim. Biraz önce yanlarındaydım. Sayın Demirel istifasını versin buyurdular.*" dedi. Demirel, bunun üzerine hemen köşkü aradı. Fakat ulaşamadı. Demirel, bu sefer hemen Başbakanlığa gitti. Makamı ile Çankaya arasındaki direkt telefonu kullanmak istedi. Fakat Sunay, Demirel'e "meşgul" cevabını veririr. Muhtıranın okunmasına az bir süre kala, Başbakan tekrar köşkü arar ve bu sefer Sunay'a ulaşır. Demirel: " *Fuat Paşa ile gönderdiğiniz haberi aldım. Bu nasıl bir teklif, Sayın Başkanım*" der. Sunay ise bir gariptir: " *Sağlık bahanesiyle çekilseniz iyi olur Süleyman Bey.*" Demirel, sağlığının yerinde olduğunu ve istifasının bir parlamento meselesi olduğunu; bunu meclise götüreceğini yalnız muhtıranın okunmasına mani olması gerektiğini söyleyince, Sunay: " *Beni de devreden çıkardılar Süleyman Bey*" demekle yetinecekti⁷⁹⁰.

12.30 sıralarında üç subay, muhtırayı etrafı askeri birliklerle sıkı kontrol altına alınmış TRT'ye götürdü. 13.00 haberlerinde okunmasını emrettiler. Ve okundu⁷⁹¹. Az sonra Dünya'ya Türkiye'de yeni bir devir başladığı ilan edilecekti. Çetin Çeki: " *Burası Türkiye radyoları*" diye başladı. Böylece milletin oyu ile gelmiş meşru bir iktidar gayri meşru bir hareketle alaşağı edilmiş oluyor, Türk demokrasisi ağır bir yara alıyordu⁷⁹². Muhtıra Meclis Başkanı'na, Senato Başkanı'na ve Cumhurbaşkanına da verilmişti. Meclis Başkanvekili Fikret Turhangil muhtırayı aynı gün saat 15.00'te Genel Kurul'da okudu⁷⁹³.

---

⁷⁹⁰ Demirel, ss.143-145.

⁷⁹¹ Yılmaz, s.372.

⁷⁹² Demirel, ss.118-120.

⁷⁹³ Yılmaz, s.372.

Ankara, 12 Mart 1971.

Millet Meclisi Başkanlığı'na

Ankara

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görev ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partilerüstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve İnkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.
3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize.

Memduh Tağmaç
Orgeneral

Faruk Gürler
Orgeneral

Celal Eyicioğlu
Oramiral

Muhsin Batur
Orgeneral⁷⁹⁴

İstifa edilmemesi halinde parlamentonun kapatılması yüzde yüzdü. Zaten muhtıranın üçüncü maddesi de bunu ifade etmekteydi: "*Partilerüstü bir hükümet kurulmazsa silahlı kuvvetler idareyi üzerine alacaktır.*" yapılacak tek şey, bu maddenin işletilmesini önlemektir. Dikkati çeken, istifa kararının yalnız Demirel'in imzasını taşımasıydı. Diğer hükümet üyelerinin imzalarını taşıyacak istifanameyi Başbakan "*Bir şey olacaksa bana olsun*" diye kabul etmemişti. İstifa mektubu Başbakanlık Müsteşar yardımcılarında Muslih Fer ile Cumhurbaşkanına "*kurye*" usulü gönderildi. Başbakan'ın da bu hareketi bir protesto idi. Saat 17.00'de Sunay'a verilen mektup şöyleydi:

"*Cumhurbaşkanlığı yüce katına,
Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından zat-ı devletlerinize,
Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip,
bugün saat 13'deki radyo bültenlerinde Türk kamuoyuna da duyurulan muhtıra
ile Anayasa ve Hukuk Devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu
durum muvacehesinde, hükümetin istifasını saygı ile arz ederim.*"

Başbakan
Süleyman DEMİREL⁷⁹⁵.

⁷⁹⁴ TBMMTD, MM, 12. C.70. Birleşim, s.236.

Muhtıranın verilmesinden sonra Demirel istifa etmiş, ana muhalefet partisi genel başkanı İnönü'de muhtıraya karşı çıkmıştı. 16 Mart 1971 tarihli Ulus gazetesinin haberine göre İnönü şunları söylüyordu:

" ...Ordu kumandanları bir hükümetin değişmesini ve yeni kurulacak hükümetlerin kısa vadeli ve uzun vadeli ne gibi işler yapmaları lazım geldiğini düşünür, takdir eder ve yapılması lazım zaruri bir tedbir olarak teklif ve ısrar ederse, artık parlamento hayatının işlediği tasavvur olunamaz...Biz demokratik rejime inanıyoruz. Reformlar yapmak niyetiyle meclise geldik. Fakat başka niyetle gelenler de var. Onlar çoğunlukta. Bu durumda nasıl bir hükümet teşekkül edecek de bu reformları yapacak? Meclis'in hükümeti tutması için, komutanlar her gün yeni bir müdahalede bulunacaklar demektir..."

Muhtıraya karşı çıkan İnönü, partiler üstü Başbakan'ın Nihat Erim olacağını duyunca, bu sözlerini unutturcasına yeni hükümete destek olmuş, hatta bakan verme kararı bile almıştı⁷⁹⁶. Kumandanların müdahalesini Yunanistan modeline benzeten Ecevit: *"Hareket hükümetten daha çok Ortanın solu'na karşı"* dedi ve⁷⁹⁷ partideki genel sekreterlik görevinden istifa etti⁷⁹⁸.

Hükümetin istifasından bir gün sonra de AP Ortak Grubu toplanmıştı. Hemen hepsi toplantıya çocuklarıyla helalleşerek gelmişlerdi. Çünkü her an götürülebilirlerdi. Ne olacağı henüz belli değildi." *Biz milletimizi, memleketimizi bir yerden alıp bir yere getirdik*" ... diye sözlerine başlayan Demirel, daha sonra

"Biz şu veya bu sebeple parlamentonun kapatılmasına, parlamentonun ıskatına imkan verirken vebalini çekemeyiz. Biz parlamentonun kapısını tutmak mecburiyetindeyiz. Kapatılır gidersek yerimize gelenler gitmezler. Çünkü gelip gidenler seçimle gelenlerdir. Ama silahla gelenler gitmez. Bakınız Yunanistan'da sekiz senedir gitmedi... Millettin verdiği her iktidar bir emanettir. Hod be hod alınan her iktidar bir gasptır. Zaman bunların hiç birisinin mahiyetini ve vasfını değiştiremez...Arkadaşlar bu kararı gönlümüzce vermedik, hislerimizle de vermedik. Bu kararı gönlümüzün ve hislerimizin emrettiği şeye aklımızı hakim kılarak verdik. Size şunu söyleyeyim ki, şahıslarımıza zarar vererek bu memleketi faydalı olmak mümkün olsaydı huzurunuzda bu karar ile bulunmazdık...Arkadaşlar, ahval ve şartlar ne olursa olsun, cumhuriyete hakimiyetin kayıtsız şartsız milletimize ait olduğuna, hürriyetçi, insan haklarına dayalı demokrasiye olan inancımızı hiçbir zaman kaybetmeyeceğimizi huzurunuzda ifade ediyorum...Cenab-ı Allahın bu sıkıntılı durumdan da milletimizi, memleketimizi koruyacağına olan inancımı teyit eder, hepinize gönüller dolusu sevgilerimi ve saygılarımı sunarım."

⁷⁹⁵ Demirel, ss.146-147.

⁷⁹⁶ Çavdar, ss.193-194.

⁷⁹⁷ Milliyet, 22 Mart 1971.

⁷⁹⁸ Çavdar, s.194.

Demirel kürsüden inerken bütün AP'liler " sıkılmış bir yumruk" gibi "Biz de varız" diye bağırarak Genel Başkanlarını ayakta alkışlamışlardı. Böylece hükümetin istifasının yerinde olduğuna, AP'li parlamenter de karar vermiş bulunuyordu⁷⁹⁹.

12 Mart Muhtırası'nı ilk alkışlayanlar ise aşırı solculardı. TİP lideri Behice Boran devrilen iktidarın anayasa dışına çıktığını söylerken Mucip Ataklı muhtırayı " hukuki ihtilal" olarak yorumluyordu. DİSK, müdahale eden Silahlı Kuvvetler'in yanındaydı. Anarşiyi yürüten Dev-Genç de müdahale ile Demirel hükümetinin devrilmesini olumlu karşılamakla beraber " Bu parlemantodan kuvvetli hükümet çıkmaz" demekten de geri durmuyordu. Ülkü Ocakları ile Mücadele Birliği gibi kuruluşlar da müdahaleyi desteklediklerini açıklıyorlardı. Sol basınındaki muhtıra methiyeciliğin öncülüğünü Cumhuriyet gazetesi ile onun başyazarı Nadir Nadi yapıyordu. Ne gariptir ki, sıkıyönetimle birlikte bu övgüler yerini sövgüye bırakacaktı...Çünkü anarşinin sadece soldan geldiği teşhisi konmuş ve dindarlardan herhangi bir hareket gelmezken; sokak 12 Mart öncesine göre daha azılı bir şekilde karışmaya devam etmişti⁸⁰⁰. Soldaki birçok kişi başlangıçta muhtırayı umutla karşılamış ve sağcı bir hükümete karşı 1960 tipi bir darbe gibi yorumlamıştı. Fakat kısa zamanda bunun büyük bir yanılgı olduğu ortaya çıktı. Bu bir radikal subaylar grubunun değil, o sırada tüm dikkatlerini komünizm tehdidi ve yöneltmiş olan yüksek komutanların "darbe"siydi⁸⁰¹. Muhtıra öncesi askeri darbeye teşvik eden solcu aydınlar, darbe sonrası tutumlarını değiştirerek orduya karşı cephe almaya başlamışlardır

802

Bazı entelektüel çevreler muhtıra olayını ve Erim hükümetini olumlu karşıladılar. TİP Genel Başkanı Behice Boran ise 12 Mart 1971 günü basına verdiği demeçte muhtıraya neden olan AP iktidarına şunları söylemişti:

" ...Anayasal demokratik düzen, sosyal hukuk devleti gerçekleştirilmediği ve geliştirilmediği için bugünkü politik buhrana düşülmüştür. Bunun başlıca mesuliyeti iktidar partisinde ve hükümetinde olmakla beraber, diğer burjuva partileri de sorumludur. Bizce Türkiye'nin bu çıkmazdan kurtuluş yolu anayasal demokratik düzenin gerçekleştirilip halktan yana geliştirilmesidir... "⁸⁰³.

---

⁷⁹⁹ Demirel, ss.148-154.

⁸⁰⁰ Yılmaz, ss.373-374.

⁸⁰¹ Zürcher, s.374.

⁸⁰² Akıncı, s. 108.

⁸⁰³ Cavdar, s.194.

12 Mart 1971 askeri müdahalesini yapan muhtıracı komutanların ilk yaptıkları eylem, ordu içinde "sol" darbe hazırlığı iddia edilenleri tasfiye hareketidir. Önemli görevlerdeki 5 general ve bir amiral ve 35 albay silahlı kuvvetlerden çıkarılmışlar. Böylece Türkiye sol eğilimli bir askeri yönetimin eğişinden döndürölmüştür. 12 Mart 1971 in asıl mağlup olanları başbakanlıktan ve hükümetten ayrılmak zorunda kalanlar değil, aksine hükümetin uyguladığı kapitalist gelişme programına başından beri karşı olan ve farklı kalkınma yolu izleyerek parlamento-dışı çözüm arayışlarında bulunan asker ve sivil kökenli aydınlardır⁸⁰⁴.

Sakallıoğlu'na göre AP'nin bu darbeci gelişmeleri iki koldan engelleyebilirdi. Birincisi, ordudaki hiyerarşinin kendini güvenceye alması gerekçesiyle iç disiplin kuralları işletilebilirdi. İkincisi, Sunay'la yaptığı gizli anlaşmalara güvenerek peşpeşe yazdığı kararnameleri Çankaya'ya onaylatarak cunta liderlerini emekliye ayırıp tasfiye edebilirdi. Böylece silahlı kuvvetler üzerinde sivil üstünlüğünü kurabilirdi. Emekliye sevk etme işlemi müdahale sonucu gerçekleşmiş ve Başbakan 16 subayın emeklilik kararnamesini imzalamak durumunda kalmıştır. 12 Mart müdahalesinin siyasal yönünün 'sağ-antikomünist' olduğu bilinmekle beraber, askerlerin aynı siyasal görüşleri temsil eden ve üstelik ordu ile ilişkileri son derece ılımlı olan iktidar partisinden ne istediğı kestirilememiştir. Ordu içindeki karşıt sağ görüş, sola tepki ile giderek otoriterleşip, özgürlükleri iyice kısıtlamak yoluna gitmişlerdir. Özgürlüklere ve milli iradeye dayana AP, bu grupla ittifak içinde olması düşünölemezdi. AP, 12 Mart öncesinde ordunun tehlikeli bir şekilde siyasallaşıp bölünüp, iktidar için yarışıyor olmasını gerçekçi bir biçimde algılayıp değerlendirememişlerdi. Tavizkar politika ve iyimserlik havası içinde bir küçümseme durumu vardı⁸⁰⁵.

Demirel'e göre bu müdahale 27 Mayıs gibi milli irade ve AP'ye karşı yapılmıştır. 12 Mart muhtırası AP hükümetini, 'anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk' lardan sorumlu tutmuştur. Her iki ihtilalin ortak noktası ise, Silahlı Kuvvetler'in rejimi korumak, kollamak ve sahiplenmek adına siyasal iktidarın politikalarını beğenmemiş, fiili müdahale anında da tüm siyasal çıkar, örgüt ve kamplardan uzak bir görünüm vermeye dikkat etmiştir. AP, 12 Mart 1971'den genel seçimlerin yapıldığı 1973 yılına dek kurulan dört hükümete destek vererek bu

---

⁸⁰⁴ Koçak ve diğerleri, s.261.

⁸⁰⁵ Sakallıoğlu, ss.85-87.

hükümetlere bakan bile vermiştir. AP'nin kapatılmaması, eninde sonunda seçimlere gidilecek olması ve ara rejimin anarşiyi çözmede başarısız olması, ordunun AP'nin gelecekte önünü tıkamayacağının müjdeleyicisi olmuştur. 12 Mart müdahalesi, Demirel'in uzlaşmacı eğilimini ve asker kökenli Cumhurbaşkanı seçtirme formülü sivil iktidarın üstün olmasını etkin kılmamıştır. Sunay, gelmekte olan darbeyi Demirel'e haber vermemiş, müdahaleyi yapan yüksek komuta ile hareket etmiş ve hatta bir anlatıma göre bu heyetle Eskişehir'de önceden bir anlaşmaya varmıştır⁸⁰⁶.

12 Mart müdahalesi, AP'nin sadece asker kökenli Cumhurbaşkanlarına değil, kuvvet komutanlarına ve diğer üst düzey komutanlarının da güvenini sarsmıştır. AP'ye göre komutanlar, ülke sorunlarına koydukları teşhis ve çözüm önerileri anlamında tutarsız davranmaktaydılar. Bu durum AP'yi de yanıltmış ve darbeye karşı uyanık olmaktan alıkoymuştur. Buna ilk örnek MGK'nun 22 Ocak 1971'deki toplantıda yayımlanan bildirisi verilebilir. Demirel'e göre MGK, bu bildirisiyle anarşiye tıpkı AP gibi bakmakta ve olaylardan komünizmi sorumlu tutmaktadır. Demirel, MGK'nun düşüncesine paralel tedbirler kanunun meclise sevk edileceğini, Cumhurbaşkanı Sunay ile 30 Ocak 1971 günü yaptığı görüşmeden sonra açıklamıştır. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 3 Mart 1971'de alttan geldiğini hissettiği sol darbe tehlikesini durdurabilmek için Hava Kuvvetleri sinema salonunda üç kuvvete mensup subaylarla yaptığı konuşma ile onları yatıştırmaya, düzenden yana tavır almalarını sağlamaya çalışmıştır. Aynı Genelkurmay Başkanı sol bir cuntanın kendisi gibi Kemalist ve muhafazakâr düşünceli üst düzey komutanları bertaraf ederek iktidara gelmesini engellemek için olsa gerek, 12 Mart'ın liderlerinden biri olmuştur. Genelkurmay Başkanı, kuşkusuz devirmeyi amaçladığı bir iktidara darbe haberini de önceden vermemiş, diğer kuvvet komutanları ile birlikte sivil iktidarı da darbe öncesi yanılgıya düşürmüştür. AP iktidarlara komutanlardan bir başka önemli konuda da sürekli şikâyetçi olmuşlardır: o da komutanların gerek 1971, gerekse 1980 öncesinde siyasal şiddet olaylarını ve anarşiyi önlemede AP iktidarlara ile birlikte hareket etmemiş olmalarıdır⁸⁰⁷.

AP'ye göre 12 Mart 1971'i getiren bunalım tümüyle siyasal olup, iktidar kavgasından başka bir şey değildir. Kapitalist gelişme sürecinin yol açtığı sosyal ve iktisadi dengesizlik ve huzursuzlukla bir ilgisi yoktur. Rejim bunalımının temelinde

---

⁸⁰⁶ Sakallıoğlu, ss.93-95.

⁸⁰⁷ Sakallıoğlu, ss.104-106.

sosyal ve iktisadi çarpıklıkların ve 1961 Anayasası'nın sunduğu özgürlüklerin engellenmesinin yattığını savunan sol görüşün Kemalist versiyonu ise, 12 Mart üzerinde reformlar yapılması beklentisine girmiştir. Demirel ise bu bunalımın yalnızca devlet örgütünün yani devletin '*demokratik otoritesi*' olarak nitelendirdiği yeni yetkilerle aşılabileceğini düşünmektedir⁸⁰⁸.

4.7. 12 MART 1971 MUHTIRASI SONRASI SİYASİ GELİŞMELER

12 Mart sonrasında Türkiye'de incelemelerde bulunan Avrupa Konseyi İstisari Meclisi'nin roportörü Karl Czernetz hazırladığı raporda, 12 Mart ın verilış nedenleri arasında," *Muhafazakâr müslüman çevrelerin nüfuzlarının artışına dair emareler*"i gösterilmiştir. Czernetz, gezisi sırasında, özellikle muhtıracı generaller ve muhtıra hükümeti yetkilileri ile görüşmeler yapmıştı. Avrupa Konseyi Siyasi Komisyon üyesi M. Leylen'in yine 12 Mart'tan sonra Türkiye ile ilgili olarak hazırladığı raporda,"*Aşırı sağ milliyetçi grupların ve fanatik dini cemiyetlerin de muhtıranın verilmesinde az bir ölçüde payı var*" demesi bu iddiaları doğrulayacaktı⁸⁰⁹.

Demirel muhtıranın okunmasının ardından Bakanlar Kurulu ile hükümetten çekilmeye karar verme yetkisi olan AP Genel İdare Kurulu'nu toplantıya çağırdı. Toplantı Bakanlar Kurulu, en yaşlı üyesi Hasan Dinçer'in başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu, 4 saat 20 dakika süren toplantısında çeşitli ihtimalleri görüştü. Hatta muhtıracı generallerin emekliye sevk edilmesi bile düşünüldü. Ancak emeklilik kararının cumhurbaşkanının imzalayarak yürürlüğe koyması gerekiyordu; bunu o an Sunay'dan istemek boştu. Çünkü Sunay ihtilalcilerle beraber olduğunu ortaya koymuştu. Cumhurbaşkanı 15 Martta millete hitaben bir beyanname neşretmiş ve Muhtıra metnini beyannamesinde tekrar okuyan Sunay "*Silahlı Kuvvetler Muhtırası'na tekaddüm eden son gün ve saatler zarfında Başbakan'ın çekilmesi yolunda bir vasıta ile telkinde bulundum.*" demişti. Sunay hükümetin istifasını da yerinde bulduğunu belirttikten sonra "*Bu istifa kabul edilerek ilgili makamlara bildirilmiştir.*" şeklinde konuştu. Son ana kadar Gürler ve Batur ile beraber hareket etmiş ihtilalci 5 general ile 10 kurmay albay emekliye sevk edilmiş, 45 subay da

---

⁸⁰⁸ Sakallıoğlu, ss.115-117.

⁸⁰⁹ Demirel, ss.100-101.

başka yerlere dağılmıştı. İşin garip yanı, bunların emeklilik kararlarının altında Demirel'in imzasının bulunmasıydı. Böylece darbeden dört gün sonra yani 16 Mart'ta muhtıranın verilmesine adeta sebep olanlar ordudan uzaklaştırılıyordu. Bunlar; Kara Kuvvetleri Plan ve Program Daire Başkanı Tuğgeneral Celil Gürkan, Genelkurmay Merkez Dairesi Başkanı Turgut Köseoğlu, Deniz Kuvvetleri Teknik Daire Başkanlığı'nda vazifeli Tuğamiral Vedii Bilget, HKK Harekât Dairesi Başkanı Ömer Çokgör'dü. 10 albayın da emekli edildiği karar üzerine başka yere tayin edilen Genelkurmay Genel Sekreteri Mehmed Tuğcu istifa ediyordu⁸¹⁰.

Demirel'i istifaya zorlayan komutanlar, ele geçirdikleri iktidarı ne yapacakları sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Yunan cuntasının 1967 darbesinden sonra karşılaştığı sorunları bildikleri için iktidarı doğrudan ele geçirmek istemediler. Tutucuların, reform istemeyen partilerin hâkim olduğu bir meclis ve reformları gerçekleştireceği umulan " partiler üstü" bir hükümetle yönetmek dışında pek bir seçenekleri yoktu. İlk sorunları meclisin yani Adalet Partisi ile CHP'nin kabul edebileceği bir başbakan bulmaktı. Profesör Nihat Erim, uygun aday olarak görüldü ve 19 Mart'ta kendisinden hükümeti kurması istendi. Nihat Erim, 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılarak siyaset uğruna anayasa ve uluslararası hukuk kariyerinden vazgeçmiş biriydi. Ancak hırslı birisi olduğu için 1950'de koltuğunu kaybedince Demokratlara yaklaştı ve Kıbrıs sorununa danışmanlık yaptı. Adalet Partisi, Erim'i meclis sözcülüğüne getirilmesini desteklemiş fakat bu olmadı. Bunu izleyen on yıl içinde Erim, siyasetten uzak durdu ve var gücüyle Avrupa Konseyi için çalıştı. Başbakan olarak atandığında askeri rejime hizmet etme isteği hayatına mal olacak ve 19 Temmuz 1980'de kendisine " Devrimci sol " diyen bir grup tarafından öldürülecekti⁸¹¹.

12 Mart muhtırası, ilk bakışta Süleyman Demirel hükümetine karşıydı ve onun istifasıyla ilk hedefine ulaşmış görünüyordu. Fakat temelde sola karşıydı. Bu nedenle darbenin yapıldığı günlerde CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in " Hedef bizdik" görüşüne hak vermek gerekir. Sola karşı olan bu darbenin Başbakan adayı Nihat Erim, politik ve demokratik açıdan hiçbir zaman iyi bir sınav vermiş biri değildi. CHP ortak grubunun Erim hükümetine bakan vermesi ve desteklemesinin konuşulacağı gün Ecevit Genel Sekreterlik'ten istifa etti. Ecevit'le birlikte, CHP

---

⁸¹⁰ Yılmaz, ss.372-375.

⁸¹¹ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., s.178.

merkez yönetim kurulu üyeleri de görevlerinden ayrılmışlardı. Bu protesto niteliğindeki istifaya karşın, çoğunluğu sağda yer alan milletvekillerinden oluşan ortak grup, Erim ve hükümetini destekleme kararı aldı. Tüm baskı kararlarına karşın Erim daha fazla yetki istiyor, hatta siyasi faaliyetlerin bir süre yasaklanmasını bile gündeme getirebiliyordu. Bu arada sıkıyönetim silahını ellerine alan darbeci kumandanlar, baskılarını daha da artırıyorlardı. Meclis ve Senato grup yönetimlerine sağ eğilimli milletvekilleri egemendi. Parti meclisi ve merkez yürütme organlarında ise Ecevit ekibi ağırlıktaydı. İnönü'nün 2.Erim hükümetini destekleyeceğini söylemesi Ecevit'le İnönü'yü karşı karşıya getirmişti⁸¹². Hatta Ecevit 8 Şubat 1972'deki CHP grubunda itiraf niteliğinde yaptığı konuşmada: *"12 Mart muhtırasına karşı değilim. Tam tersine 12 Mart muhtırasında nasıl bir hükümet kurulması isteniyorsa, o şekilde bir hükümet kurulmasından yanayım. İtirazım hükümetin teşkil tarzına ve Başbakan'a karşıdır."* sözleri asıl fikrini ortaya koyuyordu⁸¹³.

Ayrıca Muhtırada, AP açıkça eleştirilmemekte, suçlu olarak parlamento gösterilmektedir. Bu nedenle parlamentodaki diğer partiler de suçlanmaktaydı. Ancak buna rağmen CHP, Bülent Ecevit hariç, muhtıraya karşı bir tavır gösterememiştir. Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, muhtırayı eleştirirken CHPlilerin muhalefetiyle de karşılaşmıştır⁸¹⁴.

Muhtıra metninden anlaşılabacağı üzere generaller kendi ifadesiyle anarşi ve ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan parlamentoyu ve hükümeti birlikte sorumlu tutuyor; çözümü yine aynı parlamentonun içinde arıyordu. Formüle göre, tarafsız başbakanın başkanlığında iki büyük parti CHP ve AP nin temsil edildiği teknokratlar kabinesi ülke sorunlarına çözüm getirebilecekti. Bu amaçla CHP den istifa ettirilen ve partilerüstü başbakan olarak görevlendirilen Nihat Erim başkanlığındaki 1. Erim Hükümeti'nde 5 AP li, 3 CHP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrat vardı. 26 Mart 1971- 3 Aralık 1971 arasında sadece sekiz ay görevde kalabilen koalisyonundan, özellikle teknokrat bakanların reform paketini parlamentodan geçirerek yürürlüğe koymaları bekleniyordu. Uygulamada öyle olmadı. Erim hükümetinin 11'ler diye anılan bürokrat ve teknokrat grubu girdikleri yoldan hüsrana içinde ayrılmak zorunda kalacaklardı. Atilla Karaosmanoğlu, Ayhan

---

⁸¹² Çavdar, ss.215-217.

⁸¹³ Demirel, s.163.

⁸¹⁴ Tarım, s.98.

Çilingiroğlu, İhsan Topaloğlu ve arkadaşlarının reform programı parlamento direnişi ile karşılaşmış oluyordu⁸¹⁵.

1971 Muhtırası akabinde temel hakların kullanılmasına yönelik sınırlama getirilmiş, gözaltında tutma süresi önce 7 sonra 15 güne çıkartılmış, memurların sendikalara üye olmaları yasaklanmış, TRT nin özerkliği kaldırılmış ve üyelerinin seçiminde hükümetin etkin olduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur. Ayrıca 141., 142. Ve 163. üncü maddeler bir baskı aracı olarak kullanılmıştır⁸¹⁶

Nihat Erim hükümetinin programı 2 Nisan 1971'de TBMM'de okundu. 7 Nisan 1971'de hükümet 321 oyla güvenoyu aldı. Programın önemli bölümleri şöyleydi:

" Bu karışık duruma ve bunun yarattığı alışkanlıklara son vermek hükümetin çözmesi zorunlu olan bir konudur. Fakat asıl görev güçlükleri sonuçlara değil temel nedenlere yönelen bir yaklaşımla ele almaktır. Bu ise Anayasa'nın gösterdiği doğrultuda yapılması zorunlu reformların hiç beklemeden gerçekleştirilmesi ile mümkündür. İşte bu nedenlerle Türk kamuoyunun karşısına Reform Hükümeti olarak çıkıyor ve bu niteliğe uygun bir programı sunuyoruz." ⁸¹⁷

Başbakan Nihat Erim:

"1960 devriminin Türkiye'ye kazandırdığı 1961 Anayasası Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını sağlayacak dengeli bir gelişmenin çerçevesi olarak ortaya çıkmıştır...Anayasanın gösterdiği doğrultuda yapılması zorunlu reformların hiç beklenmeden gerçekleştirilmesi ile mümkündür. İşte bu nedenlerle Türk kamuoyunun karşısına "Reform Hükümeti" olarak çıkıyor ve bu niteliğe uygun bir program sunuyoruz." ⁸¹⁸

Nihat Erim'in yapabileceğine inandığı ve yapmaya kararlı olduğu reformlar :

- Toprak ve tarım reformu,
- Milli Eğitim reformu,
- Mali reformlar,
- Hukuk ve Adalet reformu,

⁸¹⁵ Koçak ve diğerleri, ss.262-263.

⁸¹⁶ Onur Öymen, **Demokrasiden Diktatörlüğe İktidar Uğruna Demokrasiyi Feda Edenler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 400.

⁸¹⁷ Çavdar, ss.196-198.

⁸¹⁸ TBMMTD, MM, 12.C.80. Birleşim, s.393.

- Devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi,

Enerji ve tabii kaynaklarla ilgili reformlardır⁸¹⁹. Erim, Dünya Bankası'ndan Atilla Karaosmanoğlu'nu, OYAK 'tan Özer Derbil'i, Portekiz Hükümeti nin eski danışmanı Ayhan Çilingiroğlu'nu, Türk Petrolleri Genel Müdür Yardımcısı İhsan Topaloğlu'nu ve 1960 ta DPT den sorumlu olan eski kurmay subay Şinasi Orell'i kabinesine katmış ve böylece kabineyi radikal bir çizgide tutacaklarına inanılmıştı⁸²⁰. Büyük toprak sahipleri, hükümetin toprak reformu ve tarımsal gelirlerin vergilendirilmesi planlarına karşı olmakla birlikte işadamlarıyla beraber Erim hükümetine karşı da güçlü bir muhalefet sergileyeceklerdi⁸²¹. Fakat Nihat Erim'in programı, Türk ekonomisinin en zengin kesimine, yani Koç gibi insanların temsil ettiği modern sanayi kesimine hitap ediyordu. Diğer kesimler için reform olasılığı, özellikle toprak reformu, toprağın vergilendirilmesi, yabancı sermayeye ve bağlantılarına yönelik sınırlamalarla ilgili sözler, tehlike işaretiydi. Dünya Bankası'nın eski teknokratı Atilla Karaosmanoğlu'nun ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına atandığında bu tehlike işareti iyice hissedildi⁸²².

İş başına gelir gelmez *"Bu anayasa ile memleket gül gibi idare edilir."* diyen Erim, anarşik hadiselerin artması karşısında yabancı basına verdiği bir beyanatta *"Bu Anayasa Türkiye için lükstür."* demek zorunda kaldı. Ve Anayasanın değiştirilmesi için temaslara başladı. Yine Erim 23 Nisan münasebetiyle yayınladığı mesajda :*"Türkiye parçalansın diye gayret sarf edenlere karşı almayacağımız tedbir yoktur. Tedbirler BALYOZ gibi kafalarına inecektir."* diyordu. Demirel gitmiş, anarşi bitmemişti. Anarşinin hedefi hükümet değil, devletti, memleketti. Son çare olarak sıkıyönetim kalmıştı. Anayasa değişikliği için hükümet partilerden destek isterken gerekçe olarak vatana ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğu tespit edilmiş ve⁸²³ 26 Nisan 1971'de başta İstanbul, Ankara, İzmir olmak üzere birçok ilde sıkıyönetim ilan edildi. 12 Mart sonrası MİT ajanı olduğu anlaşılan İktisat Fakültesi asistanı Mahir Kaynak'ın ihbarı sonucu açılan davada Cemal Madanoğlu, İlhami Soysal, Doğan Avcıoğlu, Osman Köksal, Cemal Reşit Eyüpoğlu gibi eski asker ve aydınlar yargılanacaktı⁸²⁴. Türkiye'nin politik hayatı sıkıyönetim altında

⁸¹⁹ TBMMTD, MM, 12.C.80. Birleşim, s.395.

⁸²⁰ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.288.

⁸²¹ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.297.

⁸²² Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.296.

⁸²³ Demirel, ss.167-169.

⁸²⁴ Çavdar, ss.206-207.

tamamen felç oldu. 28 Nisan'da iki gazetenin yayını durduruldu ve kitapçılara yetkililerce saptanan yayınları satmamaları emredildi. Ertesi gün iki gazeteci İşçi Partisi eski milletvekili Çetin Altan ve radikal Kemalist İlhan Selçuk, baskının entelektüellere yöneldiğini gösteren bir belirti olarak gözaltına alındılar ve her türlü sol yasaklandı. Fakat sağın yayınları serbestçe dolaşmaya devam etti. İki yıl boyunca her türlü faaliyet baskı altına alındı. Sıkıyönetim, her iki ayda bir anayasa gereği konuyu görüşmek üzere toplanan meclis tarafından düzenli olarak uzatıldı⁸²⁵.

Fakat ordunun dikkati başka yerdeydi. Nisan ayında terörist eylemler yeniden başladı. Ordu, sıkıyönetim düzeni altında, terör suçlusu olduğu sanılan kişileri gözaltına almaya başladı. THKP-C üyeleri İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırp öldürdükten sonra sola karşı baskı daha da artmıştı. Aralarında birçok seçkin aydının, TİP in bütün önde gelen üyelerinin ve birçok ünlü sendikacının bulunduğu 5000 civarında kişi tutuklandı⁸²⁶.

12 Mart yönetiminin tutuklama ve yargılamaları yurt içinde ve dışında geniş yankılar uyandırmış ve tepkilere yol açmıştır. *"Anayasaya Giriş"* adlı ders kitabında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mümtaz Soysal'dan yurt dışındaki Türkiye Komünist Partisi ile ilişki kurdukları iddiasıyla Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol ve Azra Erhat'a kadar çok sayıda öğretmen, yazar, sendikacı, doktor, avukat, bilim adamı, subay, işçi ve öğrenci tutuklanarak askeri ceza evlerine kapatılmışlardır. Binlerce demokrat ve sosyalist, uzun yargılamalar sonunda bazıları idam ve ömür boyu olmak üzere ağır hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmışlardır⁸²⁷.

Sola karşı yapılan mücadele diğer bütün icraatleri geride bıraktı. Erim ve ordu için Anayasa değişikliği öncelikli hedef oldu. Değişiklikler neredeyse bütün devlet kurumlarını kapsıyordu. Sendikalar, basın, radyo ve televizyon, üniversiteler, Devlet Konseyi, Anayasa Mahkemesi, Meclis, Senato, Danıştay. 1961 Anayasası'nın tanıdığı hak ve özgürlükler, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü,

---

⁸²⁵ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.180-181.

⁸²⁶ Zürcher, ss.374-375.

⁸²⁷ Koçak ve diğerleri, ss.265-266.

cumhuriyet, milli güvenlik ve kamu düzeni korunabilsin diye belli sınırlara sokulması gerekirdi⁸²⁸.

Darbenin başında bulunan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, anayasanın ülkenin sosyoekonomik yapısına bol geldiğini belirtmiş ve 1961 Anayasasının bazı maddeleri değiştirildi. Temel hak ve özgürlükler, "*devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü*" gerekçesiyle kısıtlanmış, hatta özleri boşaltılmıştı. Bu vesileyle TİP'in kapatılması yönünde Cumhuriyet Başsavcısı, Anayasa Mahkemesi'nde 11 Haziran 1971'de dava açmış, yöneticileri gözaltında bulunan TİP, 20 Temmuz 1971 günü kapatılmıştır⁸²⁹. Mecliste yer alan sağ partiler, Anayasa değişikliklerini memnurlukla karşıladılar. Adalet partisi, düşündüğünden çok daha ağır olan değişikliklerden memnundu. CHP bile ciddi bir itirazda bulunmazken İşçi Partisi'nden Mehmet Ali Aybar protesto etmişti. Meclis'in yasalaştırdığı ve Senatonun onayladığı tasarı, 35 maddeyi değiştirdi ve dokuz geçici yasa getirdi. Ekonomik reformlardan önce siyasal reformların yapılmasında ısrar eden Demirel için bu bir zaferdi. Fakat Anayasada yapılan değişiklikler, iddia edildiği gibi yasa ve düzeni yeniden kurmayı başaramadı⁸³⁰.

AP, Anayasa'yı değiştirerek komünizm tehlikesine karşı gelecekteki sivil AP hükümetlerini güçlü bir şekilde techiz etme telaşındadır. Eğer icra güçlendirilir, sivil toplumun sesi bir ölçüde kısılırsa, sivil hükümetler komünizmle tek başlarına mücadele edebileceklerdi. Böylece Türkiye'de ordunun siyasete müdahalesine gerekçe oluşturabilecek ölçüde, devletin sivil organlarının başa çıkamadığı yaygın bir anarşi ve terör ortamı doğmayacak, bir yönetim bunalımı yaşanmayacaktı. AP, 12 Mart sonrasında, ordunun Türk demokrasisi üzerindeki vesayetini uzun vadede kırabilmek amacıyla onunla işbirliği yapmıştır. Ağustos 1971'de Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı ve tüm kuvvet komutanları bir araya gelerek anayasada ilk değişiklik paketini gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Silahlı Kuvvetlerin de AP ve diğer partililerle dayanışma içine girmekten başka bir seçeneği yoktur. Çünkü ordu, Türkiye'nin kapitalistleşen ve değişime uğramakta olan toplumsal, iktisadi ve siyasal yaşamının içinden geçmekte olan bunalımlı bir dönemde, düzenin varoluş ve işleyiş

⁸²⁸ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., s.293.

⁸²⁹ Çavdar, ss.209-212.

⁸³⁰ Ahmad, Modern Türkiye'nin..., s.182.

koşullarını tehdit eden sol tehlikeye karşı zayıf kalan AP iktidarının yerine rejimi savunmuştur⁸³¹.

İkinci Erim hükümeti, 11 Aralık'ta kurulmuş ve 17 Nisan 1972'ye kadar sürmüştü. İkinci Erim Hükümeti tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Demirel, hükümete dışarıdan hâkim olmaya devam etti ve İnönü'nün CHP'si muhalefet gibi davrandı. Demirel, Erim'in üniversiteler ve bürokrasideki liberalleri tasfiye etmek için tasarlanan önlemleri uygulamasına izin verdi ancak Erim'in kanun gücünde hükümet kararnamelemleri kullanarak meclisi atlamasına izin vermedi. Erim, Demirel'in desteği olmadan pek bir şey yapamıyordu. Böylece 17 Nisan'da güven oylamasından hemen önce istifa etti. Erim, anayasa değişiklikleri dışında muhtemelen sadece dünya çapında eroir üretimini engellemek için Washington'dan gelen baskılar sonucu Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması kararıyla hafızalarda kalacaktır. Hoş karşılanmayan karar, 1973 seçimlerinden sonra Ecevit koalisyonu tarafından iptal edilecekti⁸³².

12 Mart, demokratik gelişmeyi engelleyen bir darbedir. Başlangıçta sözü edilen reformlar hiçbir şekilde gerçekleştirilememiştir. Nihat Erim hükümetleri hiç kimseye yaranamamıştır. Üstelik faşist nitelikli baskı, işkence ve sindirme eylemlerinin hükümeti olmaktan kendini kurtaramamıştır. İkinci Erim hükümetinin ömrü ise beş aydan kısa sürdü⁸³³.

Millet Meclisi Başkanlığı'na

Başbakan Prof. Dr. Nihat Erim istifa etmiş ve istifası kabul edilmiştir.

Aşırı yorgunluğu sebebiyle bugünden itibaren özürlü ve mezun sayılan Başbakan Prof. Dr. Nihat Erim 'in teklifi üzerine Başbakanlığa Milli Savunma Bakanı Ferid Melen 'in vekâlet etmesi uygun görülmüştür. Mevcut Bakanlar Kurulu'nun yenisi teşkil edilinceye kadar göreve devam etmesinin rica olunduğunu arz ederim.

Cevdet Sunay
*Cumhurbaşkanı*⁸³⁴

Erim, entelektüel kesimin desteklediği bir reformcu olarak işe başlamıştı; fakat baskıcı politikaları uygularken yapılan işkenceyi onaylayan bir hükümetin başı olduğu için aydınlar kısa sürede kendisinden nefret eder duruma geldi. İnönü desteğinin yetmediği anlaşılınca, daha önce saldırdığı Demirel 'e yanaştı. Nihayet,

⁸³¹ Sakallıoğlu, ss.112-114.

⁸³² Ahmad, Modern Türkiye'nin..., s.183.

⁸³³ Çavdar, ss.207-208.

⁸³⁴ TBMMTD, MM, 24.C.73. Birleşim, s.4.

meclise dayanarak işe başlamıştı; fakat meclisi devre dışı bırakma yollarını arama noktasına geldi. Sonunda, komutanlar bile onun çizgisini izleyemedi. ve bu kez, geçmişte sık sık yaptığı gibi istifa tehdidinde bulunduğunda, basitçe gitmesine izin verdiler⁸³⁵.

Askeriyenin desteklediği rejim, 1973 yazında, siyasal görevlerinin çoğunu yerine getirmişti. Anayasa, sivil toplum karşısında devleti güçlendirecek şekilde değiştirildi. Her türlü muhalefeti hızla ve amansız biçimde bastıracak özel mahkemeler kuruldu. Üniversiteler öğrenci ve fakülte radikalizmini engellemek için yeniden düzenlendi. Sendikalar pasifleştirildi. Taşrada taraftar toplayan Ecevit, halk için değil, halkla birlikte çalışmayı amaçlayan bir siyaset önererek parti içi muhalefeti sürdürdü. Ecevit'e göre CHP, kitleleri cahil buluyor ve onların kendileri için iyi olanı bilemeyeceklerini sanıyordu. 1973 seçimlerinde CHP oyların % 33'ünü aldı ve mecliste 185 sandalye kazandı. Bu oran CHP'nin 1961'den beri kazandığı en yüksek orandı. Sağdaki partilerin toplamı ise % 63'e ulaşıyordu. Her partinin kendi lideriyle anılması Türk siyasal hayatının neredeyse bir kuralı olmuştu. Adalet Partisi, Demirel'in partisi haline gelirken, CHP de İnönü'nün partisi olmuştu. MHP Türkeş'in partisiydi, tıpkı MSP'nin de Erbakan'ın partisi olması gibi⁸³⁶.

14 Ekim 1973 seçimlerinin sonucu AP için büyük bir hayal kırıklığı idi. Sağ oylarda büyük bir parçalanma görülmüş, AP'den kopanların oluşturduğu Demokratik Parti 45, seçimlerden önce kurulan Milli Selamet Partisi 48, adını 1969'da değiştirdikten sonra ilk kez yeni adıyla seçimlere katılan Milliyetçi Hareket Partisi 3, CHP'den ayrılanların başka küçük partilerle birleşerek kurduğu Cumhuriyetçi Güven Partisi 13 milletvekili çıkarmıştır. Bu tablonun dışında CHP elde ettiği 185 milletvekiline karşılık AP 149 sandalyede kalmış ve böylece hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. Demirel'e göre bu olumsuz tablonun nedeni, 12 Mart Muhtırası'ndan sonra AP'nin demokrasi uğruna Silahlı Kuvvetlerle ve onun güdümündeki sivil hükümetlerle giriştiği işbirliğinin seçmenlerce onaylanmaması ya da tam olarak algılanmamasından kaynaklanmaktadır. AP'nin oyları MHP ve MSP arasında dağılmış, Türkiye'de sol ve sağ cemahta radikalleşme ve kutuplaşma artmıştır. 10 ay süren CHP-MSP koalisyon hükümeti, Kıbrıs Harekâtını oya tahvil etmek isteyen Başbakan Ecevit'in erken seçim arzusuyla dağılmış, erken seçim

⁸³⁵ Ahmad, Demokrasi Sürecinde ..., ss.303-304.

⁸³⁶ Ahmad, Modern Türkiye'nin ..., ss.186-191.

yapılmamış, onun yerine AP, MSP, MHP ve CGP'nin koalisyon ortaklığı ile Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. 31 Mart 1975'den 21 Haziran 1977'ye kadar süren bu ortaklık, ikinci kez CGP'nin katılmadığı İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak 21 Temmuz 1977'den başlayarak 6 aylık bir süre için tekrarlanmıştır. Üçüncü deneyim olarak Kasım 1979 tarihinde kurularak MHP ve MSP'nin dışarıdan verdikleri destekle 10 ay Türkiye'yi yöneten ve 1980 müdahalesiyle devrilen Süleyman Demirel hükümetinden söz edilebilir⁸³⁷.

---

⁸³⁷ Sakallıoğlu, ss.120-123.

SONUÇ

1950 seçimlerinde milli iradeyle iktidara gelen ve yaklaşık 10 yıl boyunca iktidarda bulunan Demokrat Parti, özellikle 1957 seçimlerinden sonra uygulamış olduğu yanlış politikalar sonucu bürokrat ve aydın kesiminin desteğini kaybetmeye başlamıştı. DP'nin özellikle basın ve muhalefetin faaliyetlerinin incelenmesi için 18 Nisan 1960'ta Tahkikat Komisyonu'nu kurdurması tepkileri üzerine iyice çekmesine neden olmuştu. Yasanın kabulünün ardından İstanbul ve Ankara'da olaylar çıkmış, üniversitelerde protestolar başlamıştı. Bu kriz ortamında ordu emir komuta zincirinden bağımsız olarak 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuş, Adnan Menderes, Fatın Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmişti.

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel liderliğinde 38 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi bütün amaçlarının demokratik bir düzen kurar kurmaz yönetimi milli iradeye bırakmak olduklarını söylüyordu. 27 Mayıs girişiminin fiilen en yüksek rütbeli subayı ise Korgeneral Cemal Madanoğlu idi. İhtilalin ardından 3 Ağustos 1960 tarihinden itibaren birçok general ve subay emekliye sevk edilmiş, gerekçe olarak da subayların gençleştirilmesi, kadro fazlalığı gibi bahaneler üretilmişti. Ekim 1960'ta ise 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılmıştı.

Darbeye hukuki dayanak sağlamaları için ilk yaptıkları hukuk profesörlerine hazırlattıkları "Anayasa Komisyonu Raporu" idi. Bu raporda DP iktidarının meşruluğunu yitirdiği vurgulanıyor ve DP nin tasfiye edilmesinin meşru olduğu bildiriliyordu. Komite içinde bulunan fikir ayrılıkları sonucu MBK başkanı Gürsel, ancak belli reformlar yapıldıktan sonra iktidarı sivillere bırakmayı düşünen 14 üyeyi tasfiye etmişti. Bu tasfiyeden sonra 13 Aralık 1960'ta yeni Anayasayı yapmak için iki bölümden oluşan bir kurucu meclisin kurulması kararlaştırıldı. Kurucu meclis MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşuyordu. Temsilciler Meclisi daha çok sivil kamuoyunu temsil ediyordu.

9 Ocak 1961'de 20 üyeli bir Anayasa Komisyonu oluşturuldu. Çalışmalarını kısa sürede tamamlayan Anayasa komisyonu 9 Mart 1961 de Anayasa taslağını Temsilciler meclisine sundu. Meclisten geçen hak ve özgürlükler vaad eden yeni

Anayasanın yürürlüğe girebilmesi için halkoyundan geçmesi de gerekiyordu. Bu amaçla 9 Temmuz 1961’de % 61 oy oranıyla yeni Anayasa kabul edilmiş oldu.

1961 yılında birçok yeni siyasi parti kurulmuştu. Bu partilerin amacı ise DP’nin mirasına sahip çıkmaktı. Bu mirasın en büyük adayı 11 Şubat 1961 yılında kurulan ve MBK tarafından emekliye sevk edilenler arasında olan 3. Ordu komutanı Ragıp Gümüşpala idi. Yeni anayasanın kabul edilmesiyle birlikte 4 Eylül 1961 de kurucu meclis lağvedilmiş ve 15 Ekim 1961 de genel seçimler yapılmıştı. Sonuçlara göre CHP tek başına hükümet kuramıyordu ve koalisyona gidilmesi şarttı. Millet Meclisi ve Senato’dan oluşan TBMM 25 Ekim 1961’de Cemal Gürsel ‘i Cumhurbaşkanı seçti.

22 Şubat-21 Mayıs tarihlerinde Albay Talat Aydemir ve arkadaşları tarafından başarısız 2 darbe teşebbüsü gerçekleştirilmişti. Fethi Gürcan ve Talat Aydemir bu girişim sonucu 27 Haziran ve 5 Temmuz 1964 tarihinde infaz edilmişlerdi.

1964 yılında Ragıp Gümüşpala’nın ölümüyle 28 Kasım 1964’te gerçekleştirilen AP Genel Kongresinde rakipleri Saadettin Bilgiç, Tekin Arıburun ve Ali Fuat Başgil’i geride bırakarak AP genel Başkanı oldu. 1965 seçimlerinde Süleyman Demirel Isparta milletvekili olarak ilk kez TBMM ye seçildi. İlk koalisyonsuz hükümeti olan 30. Türkiye Cumhuriyeti hükümetini kurdu. İlk olarak ordu içinde güç dengelerini iyi bilen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Süleyman Demirel tarafından cumhurbaşkanlığına aday gösterilmiş ve 28 Mart 1966’da TBMM tarafından 5. Cumhurbaşkanı seçilmişti.

Toplumun entelektüel kesimi tarafından AP, Demokrat Partinin devamı niteliğinde görüldü. 1961 Anayasasının sağladığı temel hak ve özgürlükler ve öte yandan 1968 yılında Avrupa ve ABD’de başlayan gençlik hareketlerine öğrenci ve işçi eylemleri de eklenince birçok protesto ve mitingler düzenlenmeye başlandı. Sağ ve sol görüşlü öğrenciler arasında çatışmalar oluyordu. Aynı huzursuzluk TSK içinde de görölüyordu.

12 Ekim 1969 genel seçimlerinde Adalet Partisi tekrar tek başına iktidar oldu. Fakat bu sefer parti içinde hizipleşmeler oluyordu. Kendisine bağlı ‘yeminliler’ grubu dışındaki milletvekilleri partiden çıkarıldı. Bu olaylar üzerine 11 Şubat 1970 yılında Saadettin Bilgiç ve Faruk Sükan’ın başını çektiği 41 AP li milletvekili bütçe görüşmeleri sırasında CHP ve diğer partilerle birlikte bütçeye ret oyu vererek Demirel’i istifaya zorlamışlardı. Yeterli oy alamayan Demirel, başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. Fakat 5 Mart 1970 de yeniden hükümet kuran Demirel, 5.kongrede tekrardan genel başkan seçildi.

1970 yılında ABD yönetimi Süleyman Demirel’den haşhaş ekiminin yasaklanmasını istiyordu. Ancak o dönemde SSCB ile yakınlaşan Demirel, ABD’nin bu talebini reddetmiş, bu da 12 Mart’ın önemli sebeplerinden biri haline gelmişti. Bununla birlikte ekonominin bozulması, 15-16 Haziran 1970 işçi eylemlerinin olması, grevler ve Türk lirasının büyük oranda değer kaybetmesi karşısında Demirel, tüm bu yaşananların 1961 Anayasası olduğunu ve bu anayasayla ülkenin yönetilemeyeceğini söylüyordu.

Doğan Avcıoğlu ve onun desteklediği Yön ve Devrim gibi dergiler 12 Mart muhtırasının teorik kısmını oluşturuyordu. Bu süreçte özellikle Devrim dergisi darbe lehine olacak şekilde bir yayın dizini oluşturuyordu. Zinde kuvvetlere dayalı bir oluşumdan yanaydılar. Ordu, gençlik ve aydınlardan oluşan bu zinde kuvvetlerin iktidara gelmesi ordunun siyasal hayatı ve parlamentoyu kapatmasıyla mümkündü. Yine bu şekilde toplumun köklü sorunları çözüldükten sonra demokratik sistemin normal sürecine dönebilirdi. Cuntanın sivil lideri Doğan Avcıoğlu, askeri lideri ise emekli bir general olan Cemal Madanoğlu idi. Madanoğlu emekli olduğundan hareketin fiili komutanı Genelkurmay Plan ve Prensipler Başkanı Korgeneral Atıf Erçikan olacaktı. Ancak Erçikan, bu cunta faaliyetini Genelkurmay başkanı Memduh Tağmaç’a anlatacaktı. MİT bu örgütlenmeyi aslında Mahir Kaynak aracılığıyla yakından takip ediyordu. Sonucunda 9 Mart’ta bütün cuntacılar ifşa olmuşlardı.

Ordunun siyasete karışmaması gerektiğine inanan Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 9 Mart’ta Muhsin Batur ve Faruk Gürler’i 12 Mart’ta bir muhtıra verileceği sözüyle amaçlarından vazgeçirmiş, onları durdurmayı başarmıştı. Sonunda 12 Mart 1971’de 3 kuvvet komutanı ve Genelkurmay Başkanının ortak imzasıyla

yayınlanan muhtıra, dönemin Süleyman Demirel hükümetinin düşürülmesi ile sonuçlandı. Muhtıraya ilk desteği DİSK ve sol aydınlar verirken ülkü ocakları da muhtırayı desteklediklerini açıkladılar. Partiler üstü bir hükümeti kurma görevi Nihat Erim'e verilmişti. Ancak 12 Mart Muhtırası ilk önce solcuların etkinliğini ortadan kaldırdı. TİP, DEV-GENÇ kapatıldı ve öncü kadrosu tutuklandı. Muhtırayla beraber demokrasinin kaybedildiği bu süreçte uzun ömürlü olmayan 9 hükümet kurulacak ve 12 Eylül 1980 darbesinin önü açılacaktı.

KAYNAKÇA

A. SÜRELİ YAYINLAR

a. Gazeteler

Akşam (1946, 1950, 1960, 1963, 1964, 1965)

Cumhuriyet (1946, 1947, 1950, 1961, 1963, 1964, 1965, 1970, 1971)

Hürriyet (1950, 1953, 1954, 1957, 1958, 1960, 1961, 1963, 1969, 1971)

Milliyet (1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971)

Son Posta (1947, 1950)

Tercüman (1960, 1961)

Ulus (1947, 1948, 1969, 1970)

Vakit (1950)

Yeni Asır (1960)

Yeni İstanbul (1959, 1960, 1961, 1972)

b. Dergiler

Akademik İncelemeler Dergisi

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

B. RESMİ YAYINLAR

TBMM, Kurucu Meclis, (Milli Birlik Komitesi-Temsilciler Meclisi), 1.C, 1.Birleşim, s. 2.

TBMM, Kurucu Meclis (Milli Birlik Komitesi- Temsilciler Meclisi) 1.C, 1.Birleşim, s.4.

TBMMTD, MM,15.C.62.Birleşim, ss.6-7.

TBMMTD, MM, 31.C.112. Birleşim, s.220.

TBMMTD, MM, 8.C.131. Birleşim, ss.563-565

TBMMTD, BT, 9. C. 3. Birleşim, ss.48-49.

TBMMTD, BT, 9.C.3.Birleşim, s.23, 24, 36.

TBMMTD, MM,1.C.6.Birleşim, s.169.

TBMMTD, MM, 12. C.70. Birleşim, s.236.

TBMMTD, MM, 12.C.80. Birleşim, s.393.

TBMMTD, MM, 12.C.80. Birleşim, s.395.

TBMMTD, MM, 24.C.73. Birleşim, s.4.

C. KİTAPLAR ve TEZLER

Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 2. Baskı, Analiz Basım Yayın, İstanbul 1999.

Ahmad, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye- 1945- 1980**, çev. Ahmet Fethi, 5. Baskı, Hil Yayın, 2015.

Akal, Merziye. **12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve 28 Şubat Sürecinde Bir Politikacı olarak Süleyman Demirel'in Farklı Konum ve Tepkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2013.

Akalın, Cüneyt. **27 Mayıs Bir Devrimdir 50. Yılında 27 Mayıs**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

Akyaz, Doğan. **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, 2.Baskı, İstanbul, 2006.

Arcayürek, Cüneyt. **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar (1960-1965)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984.

Aslan Emel. **Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)**, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2014.

Atılgan, Gökhan. **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön ve Devrim**, Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Aydemir, Şevket Süreyya. **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 6.Baskı, İstanbul, 2000.

Bektaş, Arsev. **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP-AP (1961-1980)**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Birand, Mehmet Ali, Can Dündar, Bülent Çaplı. **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 10.Baskı, Doğan Kitapçılık A.Ş. , İstanbul, 2005.

Bozdağ, İsmet. **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975.

Çavdar, Tevfik. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze**, 3. Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2004.

Demirel, Hüseyin. “ **12 Mart'ın İç Yüzü**”, **Nasıl Geldi, Nasıl Geçti?**, 2.Baskı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.

Devrim Hakkı (Ed.). **Demokrasinin 50 yılı 1945-1995 Cilt 1**, Aydın Kitaplar, İstanbul, 1995.

Dursun, Davut. **12 Mart Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003.

Erkan, Neslihan. **12 Mart Muhtıra Sürecinde Devrim Dergisi'nin Rolü**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008

Eroğul, Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Fırat, Melek M. **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997.

Güngör, Celalettin. **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, Nurol matbaası, Ankara 1992.

Gürsoy, İdris. **Dokuz Subay Olayı ve Samet Kuşçu (27 Mayıs Darbesinin Ayak Sesleri)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Ilıcak, Nazlı. **Bitmeyen Hasret, Eşi Berin Menderes'ten Yassıada'ya, Adnan Menderes'e Mektuplar**, Dem Yayınevi, İstanbul, 1989.

İpekçi, İsmail Cem. **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayıncılık, İstanbul 1977.

İpekçi Abdi, Ö. Sami Coşar. **İhtilalin İçyüzü**, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1965.

Kaçmazoğlu, H.Bayram. **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, 3.Baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

Karal, Enver Ziya. **27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşumu**, MEB Yayınları, İstanbul, 1960.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. **Politikada 45 yıl**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Karpat, Kemal H. **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, 2.Baskı, İstanbul 2009.

Kaya, Halit. **Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.

Keskin, Yusuf Ziya. **27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011.

Koçak, Cemil, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan. **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 10. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.

Kongar, Emre. **“Demokrasi ve Kültür”**, 6.Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007.

Köse, Serdar. **Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart Muhtırası**, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2010.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, 6. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2013.

Mazıcı, Nurşen. **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989.

Ortaylı İlber. **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Öymen, Onur. **Demokrasiden Diktatörlüğe İktidar Uğruna Demokrasiyi Feda Edenler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Özdağ, Ümit. **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

Öztürk, Osman Metin. **Ordu ve Politika**, 1.Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Sakallıoğlu, Ümit Cizre. **AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Sertkaya, İbrahim. **Adnan Menderes**, 2.Baskı, İstanbul 2008.

Sezgin, İsmet. **Buhran Dönemi Bütçeleri ve AP**, Doğu Matbaası, Ankara, 1973.

Sümercan, Elif Uzun. **1. Dönem Demirel Hükümeti'nin Siyasi Faaliyetleri 1965-1969**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Şen Erkan. **Tarihi, Siyasi ve Fikri Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014,

Toker, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları- Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Toker, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973), Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Ünsal, Artun. **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Yalman, Ahmet Emin. **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim IV**, Rey Yayın, İstanbul, 1970.

Yılmaz, Hakan. **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002.

Zurcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner, 29. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

D. MAKALELER

Akıncı, Abdulvahap. "Türkiye'de Askeri Vesayetin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2013, ss.93-123.

Akıncı, Abdulvahap. "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Nisan 2014, Cilt:9, Sayı:1, ss. 55-72.

Başlamışlı, Macide. "Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırasına Giden Yolda Haşhaş Sorunu", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 5(14), 2018, ss.351-376.

Çavuşoğlu, Hüseyin. "Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XIX/II (2009), s.268.

Emiroğlu, Atiye. "Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:15, 2016, ss.1-22.

Seyhan, Dünder. "Dünder Seyhan'ın Hatıraları, Gölgedeki Adam", Milliyet, Haziran 1966.

E. İNTERNET ERİŞİM

Ayata, Ayşe. "CHP'de Ortanın Solu Hareketi", www.sosyaldemokratdergi.org/ayse-ayata-chpde-ortanin-solu-hareketi/, (27.02. 2019).